форс тили

زبان فارسی

М. АБДУСАМАТОВ

Форс тили

«ЎҚИТУВЧИ»

این کتاب سیمرغی است

سی ۱۹۸۲

~~طشقند~~

تاشکند

ТАШКЕНТ

СЕРЁЖА

ملک عبدالصمدوف

زبان فارسی

برای دانشجویان دانشکده‌های خاورشناسی
و فیلولوژی دانشگاه‌ها و دانشکده های
زبان و ادبیات دانشسراهای عالی

نشر دوم

اداره نشریات "معلم"
تاشکند - ۱۹۷۷

М. АБДУСАМАТОВ

ФОРС ТИЛИ

УНИВЕРСИТЕТЛАРНИНГ
ШАРҚ ВА ФИЛОЛОГИЯ ФАКУЛЬТЕТЛАРИ
ҲАМДА ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУТЛАРИНИНГ
ТИЛ ВА АДАБИЁТ ФАКУЛЬТЕТЛАРИ
СТУДЕНТЛАРИ УЧУН ДАРСЛИК

Иккинчи нашри

«ЎҚИТУВЧИ» НАШРИЁТИ

ТОШКЕНТ — 1977

ЎзССР Олий ва махсус ўрта таълим министрлиги тасдиқлаган

Масъул редактор
филология фанлари кандидати
А. Ғ ҒАНИЕВ

А 15 **Абдусаматов Малик.**

Форс тили. Ун-ларнинг шарқ ва филология фак-ри ҳамда педагогика ин-ларининг тил ва адабиёт фак-ри студентлари учун дарслик. Т., „Ўқитувчи", 1977
424 б.

Абдусаматов Малик. Персидский язык.

И (Эрон)

©„Ўқитувчи" нашриёти, 1977

А $\frac{60602-№149}{353\ (06)-77}$ 116—77

А Сергей. Ташкент. 1982 г.

СЎЗ БОШИ

Ушбу дарслик республика университетларининг шарқ ва филология факультетлари ҳамда педагогика институтларининг тил ва адабиёт факультетлари студентлари учун мўлжалланади. Шу билан бирга, бу дарсликдан илмий ходимлар, аспирантлар, форс тили ўқитувчилари ҳамда форс тили билан қизиққан барча ўртоқлар фойдаланишлари ҳам мумкин.

Форс тили дарслиги университет ва педагогика институтлари студентлари учун яратилган «Форс тили курси» ва В. И. Ленин номидаги Тошкент Давлат университетининг эрон-афғон филологияси кафедраси ўқитувчилари томонидан тузилган «Форс тили» программаси ҳамда авторнинг кўп йиллар давомида университетнинг шарқ ва филология факультетларида форс тили ўқитиш тажрибаси асосида ёзилди.

Мазкур дарсликни тузишда совет эроншуносларининг форс тилига оид илмий ишлари, мақола ва тадқиқотлари, дарслик ва грамматикалари ҳамда рус ва ўзбек олимларининг рус ҳамда ўзбек тили грамматикасига бағишланган кўпгина асарлари ва методик қўлланмалари асос қилиб олинди.

Бу дарслик ҳозирги адабий форс тили ва унинг грамматик нормалари асосида тузилгандир. Шу билан бирга, ўқувчиларни эски форс тилининг айрим хусусиятлари билан таништириш мақсадида, классик форс адабиётидан намуналар ёки фольклор характеридаги материаллардан парчалар ҳам келтирилди ва эски форс тилига хос баъзи грамматик формаларга изоҳ бериб ўтилди. Бу ҳол студентларга классик форс тилида ёзилган асарларни ўқиш ва уларни тўғри таржима қилиш имконини беради.

Дарслик студентларни форс тилида ёзилган публицистик, бадиий, илмий, сиёсий ва фольклор асарларини, классик форс

адабиётидан мураккаб бўлмаган намуналарни ўқишга, уларни луғат ёрдамида ўзбек тилига таржима қилишга, ўтилган грамматик ва лексик материаллар асосида жумлалар тузишга ҳамда турмушга оид темаларда сўзлаша олишга ўргатади.

Курс охирида студентлар 2 300 сўз ва сўз бирикмаларини ўзлаштирган бўлишлари ва бу сўзларни турмуш, маданият ҳамда ҳаётнинг турли соҳалари билан боғлиқ бўлган темаларда актив ишлата олишлари керак.

Дарслик уч асосий қисмдан иборат.

1. Кириш қисми, фонетика ва графика.

2. Форс тилининг грамматик қурилиши ва лексикаси.

3. Иловалар.

Дарсликнинг кириш қисмида форс тили ва унинг эрон тиллари орасида тутган ўрни, форс тилининг тараққиёт даврлари ҳақида қисқача маълумот берилади. Фонетика бобида форс тилининг унли товушлари системаси, уларнинг тавсифи ва талаффузи, ундош товушлар талаффузи, дифтонглар, транскрипция, урғу ва бўғин ҳақида фикр юритилади. Графика қисмида араб-форс алфавити, ҳарфларнинг ёзилиши ва ўқилиш хусусиятлари ҳамда форс ёзуви тўғрисида тушунча берилади. Фонетика қисмининг ҳар бир темаси бўйича товуш ва сўзни тўғри талаффуз қилиш учун фонетик машқлар берилади. Бу машқларни баланд овоз билан талаффуз қилиш ва уларни ўзбек тилидаги эквиваленти билан қиёслаб ўрганиш тавсия этилади. Имконият бўлган ерларда бу товушларни магнитофон лентасига ёзиб ўрганиш мақсадга мувофиқ бўлур эди. Дарсликнинг графика қисмида ҳарф ва ҳарф бирикмаларини ўзлаштириш учун турли машқ ва топшириқлар берилади. Араб-форс ёзуви бирмунча мураккаб бўлганлиги сабабли, ҳарф шаклларини диққат билан ўрганиш ва уларни қайта-қайта кўчириб ёзиш керак. Бунда нуқталарнинг ўрни ва миқдорига алоҳида аҳамият бериш зарур.

Форс тилининг грамматик қурилиши ва лексикаси дарсликнинг асосий қисми бўлиб, форс тили грамматик қурилишининг асосий қоидалари ҳамда кўп ишлатиладиган лексик составини ўз ичига олган текстлардан иборат. Дарсликнинг бу қисми 36 дарсдан иборат бўлиб, ҳар бир дарс муайян лексик ва грамматик материални ўз ичига олади. Дарслар бир принципда тузилган бўлиб, аввал дарс тексти, сўнг текстда учраган нотаниш сўзлар луғати, кейин грамматик ва лексик изоҳ ва, ниҳоят, лексик ва грамматик материалларни ўзлаштириш учун мўлжалланган турли характердаги машқлар берилади. Дарс тексти янги лексик ва грамматик материални ўрганиш ва ўзлаштириш учун асосий ўқув материали ҳисобланади. Ҳар бир дарс, аввало, шу дарсдаги грамматик қоидалар ва сўзларни ўзлаштиришни назарда тутса, иккинчидан, ўтган дарслардаги грамматик қоидалар ва сўзларни такрорлаб боришни мақсад қилиб қўяди.

Дарс текстлари дастлабки дарсларда алоҳида гаплардан, диалог шаклидаги текстлардан ёки ҳикоялардан иборатдир. Кейинчалик текст материаллари мураккаблашиб боради ва маълум мавзуга бағишланган текстлар ва ҳозирги эрон ёзувчилари асарларидан парчалар келтирилади.

Грамматик қоидалар ва сўзлар осон ва кўп ишлатиладиган қоида ва сўзлардан аста-секин мураккаб грамматик қоидалар ҳамда сўз ва сўз бирикмаларига ўтиш асосида тузилган.

Студентларнинг дарс текстидаги лексик ва грамматик материалларни ўзлаштиришларига эришиш, уларнинг оғзаки нутқ малакаларини ошириш мақсадида, ҳар бир дарс охирида ўзбекчадан форсчага ёки форсчадан ўзбекчага таржима қилиш учун гаплар ва текстлар берилди. Сўзлашиш учун диалоглар ва сўзлаб бериш учун ҳикоя ва латифалар келтирилди. Бундан ташқари, грамматик қоидаларни ўзлаштириш учун турли грамматик машқлар ҳам топшириқ сифатида илова қилинди.

Ҳар бир дарс охирида мустақил ўқиш, грамматик разбор ва турли машқлар учун қўшимча материал сифатида мақоллар, ҳикматли сўзлар, ҳикоя ва латифалар ҳамда газета ва журналлардан олинган текстлар келтирилди.

Студентларни мустақил равишда таржима қилишга ва уларни луғат билан ишлашга ҳамда зарур бўлган сўзларни умумий луғатдан ахтариб топишга ўргатиш мақсадида 26-дарсдан бошлаб текстда учраган нотаниш сўзлар луғати берилмади ва уларни китоб охирида келтирилган умумий луғатдан ёки бошқа луғатлардан қидириб топиш ҳавола қилинди.

Китоб охирида иловалар берилди. Биринчи иловада форс тилидаги содда феъллар ва бу феълларнинг ҳозирги замон негизи ҳамда уларнинг ўзбекча таржимаси келтирилди. Бу нарса студентларнинг феъл негизларини ўзлаштиришларини осонлаштиради, керак бўлган феълни тезда ахтариб топиш имконини беради.

Иккинчи иловада Эронда йил ҳисоби ҳақида маълумот берилиб, эрон, араб ва европа календарлари ва уларда ойларнинг номлари келтирилди. Шу билан бирга, абжад ҳисоби, ҳижрий ва милодий йиллар ҳақида баҳс юритилди.

Учинчи илова турли каллиграфик машқлардан иборатдир. Форс ёзувида чиройли ва каллиграфия қоидалари асосида ёзиш ниҳоят катта аҳамият касб этади. Китобда насталиқ хати билан ёзилган бир неча намуналар келтирдик. Студентлар бу намуналар асосида мунтазам равишда, каллиграфик қоидаларга риоя қилган ҳолда хар куни 1—2 соатдан машқ қилишлари ва шу асосда ўз ёзувларини тузата боришлари ҳамда чиройли ёзишга ўрганишлари тавсия қилинади.

Тўртинчи иловада ўтилган грамматик материалларни ўз ичига олган ва мустақил ўқиш учун мўлжалланган мақоллар, то-

пишмоқлар, ҳикматли сўзлар, латифа ва ҳикоялар ҳамда классик ва ҳозирги форс адабиёти намуналари келтирилди.

Китоб охирида форсча-ўзбекча луғат илова қилинди. Бу луғат алфавит тартибида тузилган бўлиб, текст ва машқларда ҳамда мустақил ўқиш учун ажратилган текст материалларида учрайдиган нотаниш сўзларни ўз ичига олади.

Дарслик охирида иккита грамматик жадвал ҳам илова қилинди. Биринчи жадвал форс тилида **ی йо** лар ва уларнинг имлоси ҳақида бўлиб, иккинчи жадвал эса форс тилидаги феъл формаларини акс эттиради.

Мазкур дарсликда товушларнинг транскрипцияси учун ўзбек алфавити асос қилиб олинди. Фақат аффрикат ج товуши учун **ж** ҳарфи қолдирилиб, сирғалувчи ژ товуши учун эса **ӂ** белгиси қабул қилинди.

Булардан ташқари, ق *(қоф)* учун қ, ع *(айн)* ва ء *(ҳамза)* учун ' (апостроф) белгилари шартли равишда транскрипцияга киритилди.

КИРИШ

Ҳозирги форс тили Эроннинг давлат ва адабий тилидир. Форс адабий тилининг таянч диалекти—Теҳрон диалекти.

Форс тили ўзаро қариндош бўлган бошқа тиллар билан бирголикда ҳинд-европа тилларига мансуб эроний тиллар группасига киради.

Эроний тиллар баъзи бир фонетик ва грамматик хусусиятларига кўра ғарбий ва шарқий группа эроний тилларига бўлинадилар.

1. Ғарбий группа эроний тилларига форс, тожик, балучи, курд ва Каспий бўйи тиллари (гилон, мозандарон, семнон, толиш, тот) ва бошқа тиллар киради.

2. Шарқий группа эроний тилларига афғон (пушту), осетин, яғноб ва помир тиллари (шуғнон, вохон, сангличи, язғулом, ишкашим, зебоки, мунжон) ва бошқа тиллар киради.

Эроний тиллар ўзларининг тарихий тараққиёти натижасида грамматик қурилиш ва лексик состав жиҳатидан бир-бирларидан анча фарқ қиладилар.

Ҳозирги форс тили ўз ёзувига эга бўлган энг қадимий тиллардан биридир. Тарихий маълумот ва ёдгорликларга қараганда, эрамиздан аввал VI асрда форс тилининг ёзуви бўлганлигини кўрамиз. Бу даврда форс тили Аҳмонийлар (Ахеменидлар) сулоласининг расмий тили бўлиб хизмат қилган.

Форс тилининг тарихий тараққиёт йўлини уч асосий даврга бўлиш мумкин:

1 Қадимги форс тили (эрамиздан илгари VI—III асрлар).

2. Ўрта давр форс тили (эрамизнинг III—VII асрлари).

3. Янги ёки ҳозирги форс тили (IX асрдан шу кунгача бўлган даврни ўз ичига олади)

Ҳар бир давр ягона умумхалқ тилининг асосий ва энг муҳим тараққиёт босқичларини акс эттиради. Ҳар бир давр тилининг

ўзига хос грамматик хусусиятлари, луғат ўзгаришлари ва маълум ёзув системаси бўлган.

Қадимги ва ўрта давр форс тили ўлик тил ҳисобланиб, унинг грамматик қурилиши ва луғат состави ҳақида бизгача етиб келган ёзма ёдгорликлар орқалигина тушунча ҳосил қилиш мумкин.

Қадимги ва ўрта давр форс тилининг грамматик қурилиши ва лексик составини ўрганиш ҳозирги форс тили ва бошқа эроний тилларнинг тарихий тараққиёт йўлларини билиш, уларни қиёсий ўрганиш учун катта аҳамият касб этади[1].

Маълумки, VII асрда араблар Эрон, Ўрта Осиё ва уларга қўшни бўлган бир неча мамлакатларни забт этадилар. Араблар ислом дини билан бир қаторда, ўз маданияти, тили ва ёзувини кенг халқ оммасига тарқата бошлайдилар. VII асрнинг охирига келиб ерли халқлар араб тилида диний, фалсафий ҳамда ҳуқуқ ва адабиётга, медицинага оид китоблар ёза бошлайдилар. Илмий ва адабий китобларни бошқа тиллардан араб тилига таржима қилиш кенг авж олади. Эрон, Ўрта Осиё ва Шарқнинг бошқа халқлари орасида араб тилида шеър битган шоирлар, араб тилида ўз асарларини яратган олимлар пайдо бўлади. Мадрасаларда ўқиш араб тилида олиб борилади. Маъмурий идораларда ва шахсий ёзишмаларда ҳам араб тилидан кенг фойдаланилади. Ёзувда араб алфавити мустаҳкам ўрнашиб олади.

Араблар босиб олган бутун территорияда қарийб икки аср мобайнида араб тили адабиётда ва илм-фанда ҳукмронлик қилади. Араб тилида жуда кўп илмий ва адабий асарлар яратилади ва кўпгина асарлар бошқа тиллардан араб тилига таржима қилинади.

Араблар Ўрта Осиё ва Эрон халқларига ўз тил ва маданиятларини ёйишга ва бу халқлар тилини алоқадан сиқиб чиқаришга қанчалик жон-жаҳдлари билан ҳаракат қилмасинлар, Ўрта Осиё ва Эрон халқлари доимо ўз давлат ва тил мустақиллиги учун курашиб келдилар ва ўз тил асосларини сақлаб қолдилар.

IX асрда Эрон ва Ўрта Осиё халқлари ўз давлат мустақиллиги ва ўз ҳуқуқларини тиклаш учун олиб борган курашларида ғолиб чиқдилар ва араб халифалиги ҳукмронлигидан озод бўлиб, ўзларининг марказлашган Сомонийлар давлатини вужудга келтирдилар.

Сомонийлар дарий ёки форсий номи билан аталган маҳаллий тилни ўзларининг давлат ва адабий тили деб эълон қилдилар. Дарий тили қадимги ва ўрта давр форс тилининг тарихий тараққиёти давоми сифатида шаклланди ва араб сўзлари ҳисо-

---

[1] Форс тили тарихи ҳақида қаранг: И. М. Оранский. Введение в иранскую филологию. Москва—1960.

бига ўз лексик составини бойитди. Шундай қилиб, IX асрдан бошлаб форс тили тарихида III давр—янги форс тили даври бошланди. Дарий тили тез суръат билан тараққий этди ва кўп соҳалардан араб тилини сиқиб чиқариб, тез вақт ичида фан ва адабиёт учун асосий тил бўлиб қолди.

Сомонийлар давлатининг маркази Бухоро шаҳри бўлиб, бу шаҳар илм-фан ва шеърият марказига айланди. Бу даврнинг энг машҳур шоир ва олимлари, санъаткор ва мутафаккирлари Бухорога тўпландилар ва ижод қилдилар. Сомонийлар ҳукмронлиги даврида адабиёт ва санъат, илм ва маърифат тез суръатлар билан тараққий этди ва маданият гуллаб-яшнади.

IX асрдан XV асргача бўлган даврда Ўрта Осиё ва Эрон халқлари тарихида илм ва маданият, адабиёт ва шеърият юксак даражага кўтарилди. Бу даврда, бир томондан, ижтимоий фанлар—тарих, фалсафа ва адабиёт кенг ривожланган бўлса, иккинчи томондан, табиий фанлар—математика, астрономия, медицина фанлари тараққий этиб, бу соҳада олиб борилган катта илмий тадқиқотлар асосида ўлмас асарлар яратилди. Бу асарларни яратган Муҳаммад Хоразмий, Абу Али ибн Сино, Абу Райҳон Беруний, Абу Наср Форобий ва бошқа олимларнинг номлари жаҳонга машҳурдир.

Сомонийлар давлати барпо бўлишидан бошланган беш асрлик давр эрон ва тожик халқлари адабиётининг, хусусан шеъриятининг камолот чўққиси сари ривожланган даври бўлди. Бу даврда дарий (форсий) тилида инсониятнинг маънавий бойликлари хазинасига катта ҳисса қўшган, ўзининг ўлмас асарлари билан жаҳон китобхонларини мафтун этган Абу Абдулло Рудакийнинг лирик шеърлари, Абулқосим Фирдавсийнинг машҳур «Шоҳнома»си, Умар Хайёмнинг рубоийлари, Саъдий Шерозийнинг «Гулистон» ва «Бўстон» асарлари, Низомий Ганжавий ва Амир Хисрав Деҳлавийнинг «Хамса» лари, Шамсиддин Муҳаммад Ҳофизнинг ғазаллари, Абдураҳмон Жомийнинг «Ҳафт авранг» и ва бошқа бир қанча шоир ва олимларнинг асарлари яратилди.

Маълумки, эрон ва тожик халқлари ўзларининг узоқ тарихий тараққиётлари даврида доимо ўзаро иқтисодий ва маданий алоқада бўлиб келганлар. Бу халқлар ҳатто бир неча аср давомида бир давлат территориясида бўлган ҳолда, бирга яшаб, бирга ижод этганлар. Шу тарихий шарт-шароитлар натижасида эрон ва тожик халқлари маданияти, адабиёти ва тил қурилишида бирлик ва умумийлик вужудга келган. Эроншунос олимларнинг фикрига кўра, XV асрга қадар дарий тили эрон ва тожик халқлари учун муштарак адабий тил бўлган. XV асрдан сўнг турли тарихий шароитларга кўра форс ва тожик тиллари орасида айрим тафовутлар пайдо бўла бошлайди ва давр ўтиши билан улар орасидаги фарқ ошиб боради. Шундай қилиб, XV асрдан бошлаб дарий тилида форс ва тожик

тилларига ажралиш процесси бошланади. Шунинг учун IX—XV асрлар давомида форс-тожик адабиёти бир бутун адабиёт сифатида ривожланганлиги сабабли, бу даврда дарий тилида ижод этган шоирлар форс-тожик классик шоирлари ва уларнинг асарлари форс-тожик классик асарлари деб аталади. «...Классик тил деб аталувчи тилда, яъни дарий ёки форсий тилда яратилган улкан адабий меросга ҳар қандай ҳолда ҳам ҳар икки халқнинг ҳақи бордир ва бу адабиётни улардан бирига мансуб этишга уриниш иккинчисига нисбатан адолатсизлик бўлур эди»[1].— деб кўрсатади машҳур эроншунос олим Е. Э. Бертельс.

Форсий тили ўзининг ёқимлилиги, синонимларга бойлиги ва сўзларнинг осонлик билан вазн ҳамда қофияга тушиши жиҳатидан бошқа мамлакат шоир ва олимларини ўзига жалб қилади ва қисқа вақт ичида Ўрта Осиёнинг бутун территориясига, Озарбайжон ва Ҳиндистонга ёйилиб, форсий тилда бу халқлар томонидан бой адабий мерос яратилади. Кўпгина ўзбек шоирлари ҳатто XIX асрнинг охирига қадар ҳам ўз шеър ва асарларини, ўзбек тили билан бир қаторда, форсий тилда ҳам ёзганликлари маълумдир.

Шу кунда Ўзбекистон Фанлар академиясининг Шарқшунослик институти қўл ёзмалар фондида сақланиб келаётган минглаб эрон, тожик, ўзбек, ҳинд, афғон, озарбайжон ва Шарқнинг бошқа халқлари томонидан форсий тилда ёзиб қолдирилган медицина, математика, астрономия, табииёт, тарих, фалсафа, ҳуқуқ, тил ва адабиётга оид қўл ёзмалар ва юзлаб шоирларнинг девонлари фикримизнинг далили бўла олади.

Форс тили IX асрдан то шу кунгача бўлган минг йилдан ортиқроқ тарихий тараққиёт даврида анча ўзгаришларга учради. Бу ўзгаришлар, биринчидан, форс-тожик классик адабиётида кенг истеъмол қилинган кўпгина сўзларнинг ҳозирги форс тилида ишлатилмай қолиши ёки улар маъносининг ўзгаришида кўринса, иккинчидан, ҳозирги форс тили луғат составининг чет тиллардан кирган сўзлар ёки форс сўз ясовчилари асосида ясалган янги сўзлар ҳисобига бойишида кўринади. Шу билан бирга, форс тили грамматик қурилишидаги айрим грамматик категорияларнинг ҳозирги форс тилида ишлатилмаслигини ёки улар функцияларининг ўзгарганлигини кўрамиз.

Ҳозирги форс тилининг луғат составида араб сўзлари ва араб элементлари жуда кўпдир. Бундан ташқари, форс тилига бирмунча араб грамматик ва график элементлари кириб қолган. Лекин бу элементларнинг кўпчилиги форс грамматик қоидаларига бўйсунган ҳолда ишлатилади.

---

[1] Е. Э. Бертельс. История персидско-таджикской литературы. «Избранные труды», т. I, Москва—1960, 24- бет.

ФОНЕТИКА

УНЛИЛАР ТАВСИФИ

Ҳозирги форс адабий тилида 6 унли фонема бор: **о, и, у, а, ӯ, э.**

Форс тили унли фонемалари қуйидагича классификация қилинади:

1 Пайдо бўлиш ўрнига кўра:

а) тил олди —**и, э, а;**

б) тил орқа — **о, у, ӯ.**

2. Тилнинг танглайга томон кўтарилиш даражасига кўра:

а) юқори кўтарилиш —**и, у;**

б) ўрта кўтарилиш —**э, ӯ;**

в) қуйи кўтарилиш —**о, а.**

3. Лабнинг иштирокига кўра:

а) лабланган — **о, у, ӯ;**

б) лабланмаган —**а, э, и.**

4. Товушларнинг чўзиқ-қисқалигига кўра:

а) чўзиқ унлилар —**о, и, у;**

б) қисқа унлилар — **а, э, ӯ.**

Форс унли товушларининг талаффузидаги чўзиқлик ва қисқалик урғусиз очиқ бўғинда жуда аниқ кўринади. Бу ҳолатда қисқа унлилар жуда қисқа ва чўзиқ унлилар эса ўз чўзиқликларини тўла сақлаганлари ҳолда талаффуз қилинадилар:

Қиска унлилар	Чўзиқ унлилар
کتاب **кэтоб** — китоб	کوزه **кузэ** — кўза
سفید **сэфид** — оқ	دیروز **дируз** — кеча
شما **шӯмо** — сиз	تاریک **торик** — қоронғи

Бу мисолларда э, а, ў қисқа унлилари жуда қисқа талаффуз этилса, у, и, о чўзиқ унлилари эса тўлиқ талаффуз этилади.

Форс тилидаги чўзиқ унлиларнинг чўзиқлиги урғу билан боғлиқ эмас. Уларга урғу тушиши билан ортиқча чўзиқлик ҳосил бўлмайди ва шу билан бирга, урғусиз ҳолатда ҳам ўз чўзиқлик хусусиятларини йўқотмайди. Форс тилидаги чўзиқ унлилар доимо ўзбек тилидаги унли товушларга нисбатан чўзиқроқ ва аниқроқ талаффуз қилинади.

Форс тилидаги унли товушлар жадвали

Пайдо бўлиш ўрнига кўра / Тилнинг кўтарилиш даражасига кўра	Лабланмаган	Лабланган
	тил олди	тил орқа
Юқори кўтарилиш	и—чўзиқ	у—чўзиқ
Ўрта кўтарилиш	э—қисқа	ў—қисқа
Қуйи кўтарилиш	а—қисқа	о—чўзиқ

о — чўзиқ, тил орқа, қуйи кўтарилиш, лабланган унли товуш. Бу товушни ҳосил қилишда оғиз кенг очилиб, лаблар думалоқлашади. Тил орқага тортилиб, бир оз кўтарилади. о товушини тўғри талаффуз этиш учун ўзбек тилидаги о унли товушини а товушига мойилроқ талаффуз қилиш керак.

Форсча о унли товуши *узоқ, бош* каби ўзбек сўзларидаги о товушига яқинлашиб боради. Ўзбек тилидаги о унли товуши баъзи бир сўзларда (*ота, бола* каби) қисқа а товуши каби талаффуз этилади. Форсча о унлиси эса ҳар доим чўзиқ ва аниқ талаффуз қилинади. Масалан:

آب об — сув	آفتاب офтоб — офтоб
مادر модар — она	بام бом — том
دانا доно — доно	خانه хонэ — уй

и — чўзиқ, тил олди, юқори кўтарилиш, лабланмаган унли товуш. Бу товуш ўзбек тилидаги **ий** товушлар бирикмасига (*кийик, қарийб, сийрак, Муқимий* сўзларидаги каби) яқинлашиб боради.

Ўзбек тилидаги **и** унли товуши баъзи сўзларда қаттиқ **ы** каби (*қишлоқ, қирғиз* каби) ва **р, з, л** товушлари олдидан жуда қисқа (*бир, биз* каби) талаффуз қилинади. Бу ҳолни форсча **и** чўзиқ унлисида учратмаймиз. Форсча **и** унлиси ҳар доим чўзиқ ва юмшоқ талаффуз қилинади. Масалан:

شیر	**шир** — сут	ایران	**ирон** — Эрон
مریض	**мариз** — касал	ریسمان	**рисмон** — арқон
ماهی	**моҳи** — балиқ	بینی	**бини** — бурун

у — чўзиқ, тил орқа, юқори кўтарилиш, лабланган унли товуш. Бу товуш ўзбек тилидаги **у** товушидан ўзининг чўзиқлиги билан фарқ қилади. Бу товуш ўзбекча *сув, ёзув* сўзларидаги **у** товушининг талаффузига ўхшайди. Ўзбек тилидаги **у** товуши баъзи ҳолларда **и** унлисига яқинлашиб боради (*уруш, ютуқ* каби), лекин форсча унлида бу ҳолни учратмаймиз. Форс тилида **у** доимо чўзиқ ва тўла талаффуз этилади. Масалан:

طوفان	**туфон** — бўрон	مور	**мур** — чумоли
کبود	**кабуд** — кўк	کدو	**каду** — қовоқ
دوست	**дуст** — дўст	بوی	**буй** — ҳид

а — қисқа, тил олди, қуйи кўтарилиш, лабланмаган унли товуш. Бу товушни талаффуз этганда оғиз кенг очилади, тилнинг учи бир оз кўтарилади. Форсча **а** товушини *мана, каклик, ана, гал, ака* каби ўзбек сўзларидаги **а** товушига солиштириб тўғри талаффуз қилиш мумкин. Бу товуш ўзбек тилидаги **э** ва **а** товушлари орасидаги товушга тўғри келади. Масалан:

زبان	**забон** — тил	بد	**бад** — ёмон
در	**дар** — эшик	ابر	**абр** — булут
دست	**даст** — қўл	سفر	**сафар** — сафар

э — қисқа, тил олди, ўрта кўтарилиш, лабланмаган унли товуш. Бу товуш ўзбек тилидаги э товушидан асосан ўзининг қисқалиги билан фарқ қилади. Баъзан урғусиз очиқ бўғинда жуда қисқариб, сезилмай кетиш даражасига етади. Форсча э товуши ёпиқ бўғинли ҳолатда *севди, келди, мендан* каби ўзбек сўзларидаги е товушига яқинлашиб боради. Масалан:

دل	**дэл** — дил, юрак	اداره	**эдорэ** — идора
امروز	**эмруз** — бугун	زمستان	**зэмэстон** — қиш
شاگرد	**шогэрд** — шогирд	نامه	**номэ** — хат

ў — қисқа, тил орқа, ўрта кўтарилиш, лабланган унли товуш. Бу товуш ҳам ўзбек тилидаги ў дан асосан ўзининг қисқалиги билан фарқ қилади. Форсча ў товуши э товуши каби урғусиз очиқ бўғинли ҳолатда жуда қисқариб кетади. Масалан:

بلبل	**бўлбўл** — булбул	گل	**гўл** — гул
سرخ	**сўрх** — қизил	شتر	**шўтўр** — туя
عمر	**'ўмр** — умр	امید	**ўмид** — умид

ДИФТОНГЛАР

Форс тилида иккита дифтонг бор: эй ва ўу. Бу дифтонгларнинг ўзбек тилида эквиваленти йўқ. Шунинг учун уларни бошқа тиллардаги товушлар билан таққослаш натижасида тўғри талаффуз қилиш мумкин. Бу дифтонгларни талаффуз қилганда, уларни айириб, икки бўғинга бўлиб эмас, балки бирга қўшиб, бир бўғинда талаффуз қилиш керак. Бунда дифтонгларнинг биринчи ҳарфи иккинчисига нисбатан кучлироқ талаффуз қилинади.

1. эй дифтонги — ўзбек тилидаги ундов сўзи *эй* ёки инглизча *may, day* сўзларидаги дифтонг товушларига яқинлашиб боради. Масалан:

بین	**бэйн** — аро, ўрта	ایوان	**эйвон** — айвон
میل	**мэйл** — хоҳиш, истак	میدان	**мэйдон** — майдон
حیوان	**ҳэйвон** — ҳайвон	می	**мэй** — май, шароб

2. ўу дифтонгини русча *соус* сўзидаги оу унли бирикмаси ёки инглизча *now* сўзидаги *ow* дифтонгига солиштириб, тўғри талаффуз қилиш мумкин. Масалан:

نو	**нўу** — янги	تولید	**тўулид** — ишлаб чиқариш
نوبت	**нўубат** — навбат	دولت	**дўулат** — давлат
برو	**бэрўу** — бор (буйруқ феъли)	روغن	**рўуған** — ёғ

Изоҳ. Форс тилидаги дифтонгли сўзларнинг кўпчилиги ўзбек тили лексиконида ҳам мавжуддир. Лекин бу дифтонг товушлар ўзбек тилида ўз дифтонглик хусусиятларини йўқотиб, **эй** дифтонги **ай** каби, ўу дифтонги эса **ав** каби талаффуз этилади: **мэймун** — маймун, **дўулат** — давлат, **гўуҳар** — гавҳар каби.

УНДОШЛАР ТАВСИФИ

Форс тили ундош фонемалари:

1) ҳосил бўлиш усулига кўра: портловчи, сирғалувчи, аффрикат фонемаларга ва бурун, ён, титроқ товушларга,

2) ҳосил бўлиш ўрнига кўра: лаб-лаб, лаб-тиш, тил олди, тил ўрта, тил орқа, чуқур тил орқа ва бўғиз товушларига;

3) овоз ва шовқиннинг иштирокига кўра: шовқинлилар ва сонорларга бўлинади.

Форс адабий тилида 23 ундош товуш бор.

1 **п** — жарангсиз, портловчи, лаб-лаб товуш. Ўзбек тилидаги **п** товуши каби талаффуз этилади:

پوشاک	**пушок** — кийим
سپاه	**сэпоҳ** — қўшин, армия
توپ	**туп** — тўп, копток

2. **б** — жарангли, портловчи, лаб-лаб товуш. Ўзбек тилидаги **б** товуши каби талаффуз этилади:

بز	**бўз** — эчки
تبر	**табар** — болта
شب	**шаб** — кечаси, тун

Изоҳ. Бу товуш сўз охирида келганда ҳам ўз жаранглилигини йўқотмайди (کتاب **кэтоб**, باب **боб**)

А. Сергей. Ташкент 1982 г.

3. т — жарангсиз, портловчи, тил олди товуш. Ўзбек тилидаги т товуши каби талаффуз этилади:

تاریک **торик — қоронғи**
آتش **оташ — олов**
دست **даст — қўл**

4. д — жарангли, портловчи, тил олди товуш. Ўзбек тилидаги д товуши каби талаффуз этилади:

دود **дуд — тутун**
مرد **мард — киши**
دندان **дандон — тиш**

Форсча д товуши барча фонетик позицияларда келганда ҳам ўз жаранглилигини йўқотмайди.

5. к — жарангсиз, портловчи, тил орқа товуш. Ўзбек тилидаги к товуши каби талаффуз этилади:

کار **кор — иш**
سبک **сабўк — енгил**
شکار **шэкор — ов**

Форсча к товуши қисқа унлилар олдида келганда, ўзбекча к товушига нисбатан юмшоқроқ талаффуз этилади.

6. г — жарангли, портловчи, тил орқа товуш. Ўзбек тилидаги г товуши каби талаффуз этилади:

سگ **саг — ит**
گرگ **гўрг — бўри**
مگس **магас — пашша**

7. ч — жарангсиз, аффрикат, тил олди товуш. Ўзбек тилидаги ч товуши каби талаффуз этилади:

چشم **чэшм — кўз**
کوچک **кучэк — кичик**
بچه **бачэ — бола**

8. ж — жарангли, аффрикат, тил олди товуш. Ўзбек тилидаги жарангли, аффрикат, тил олди ундоши ж каби талаффуз этилади:

جوان **жавон — ёш**
گنج **ганж — хазина**
مجله **мажаллэ — журнал**

Ўзбек тилида **ж** белгиси билан аффрикат **ж** товуши ва сирғалувчи **ж** товуши ифода этилади. Форс тилида бу икки товуш бир-биридан кескин фарқ қилади. Буларни бир ҳарф билан ифода этилса, кўп сўзларнинг маъносини тушунмасликка олиб келиши мумкин. Бундан ташқари, форс алфавитида бу икки товуш иккита алоҳида ҳарф билан ифода этилади. Бу товушларни ўзбек графикасида акс эттириш мақсадида транскрипцияда аффрикат товуш учун **ж** белгисини қолдириб, сирғалувчи товушни **ӂ** белгиси орқали ифодаладик. Қиёс қилинг:

جاهل	**жоҳэл** — жоҳил	ژوئن	**ӂуан** — июнь
جامه	**жомэ** — кийим	ژاله	**ӂолэ** — шудринг
پنجره	**панжарэ** — дераза	پژمرده	**паӂмўрдэ** — сўлиган

9. **ф** — жарангсиз, сирғалувчи, лаб-тиш товуш. Бу товуш ўзбек тилидаги **ф** товуши каби талаффуз этилади. Лекин ўзбек тилидаги **ф** товуши лаб-лаб товуш бўлиб, форс тилидаги **ф** эса лаб-тиш товушдир:

فرودگاه **фўрудгоҳ** — аэропорт
ظرف **зарф** — идиш
تفنگ **тўфанг** — милтиқ

Форс тилида бу товуш, жонли ўзбек тилида учраганидек, ҳеч қачон **п** каби талаффуз этилмайди.

10. **в** — жарангли, сирғалувчи, лаб-тиш товуш. Бу товуш ҳам ўзбекча лаб-лаб товушидан ўзининг лаб-тиш товушлиги билан фарқ қилади:

ورزش **варзэш** — спорт
سرو **сарв** — сарв (дарахт)
نویسنده **нависандэ** — ёзувчи

11. **с** — жарангсиз, сирғалувчи, тил олди товуш. Ўзбек тилидаги **с** товуши каби талаффуз этилади:

سیب **сиб** — олма
شخص **шахс** — шахс, киши
درس **дарс** — дарс

12. **з** — жарангли, сирғалувчи, тил олди товуш. Ўзбек тилидаги **з** товуши каби талаффуз этилади:

زمین **замин** — ер
مرز **марз** — чегара
هزار **ҳэзор** — минг

13. х — жарангсиз, сирғалувчи, чуқур тил орқа товуш. Ўзбек тилидаги х товуши каби талаффуз этилади:

خاور ховар — шарқ
دختر дўхтар — қиз
تلخ талх — аччиқ

14. ғ — жарангли, сирғалувчи, чуқур тил орқа товуш. Ўзбек тилидаги ғ товуши каби талаффуз этилади:

غذا ғазо — овқат, таом
زاغ зоғ — қарға
ارمغان армағон — совға

15. қ товуши форс тилида ўзбекча қ товушидан бутунлай фарқ қилади. Ўзбек тилидаги қ товуши жарангсиз, портловчи, чуқур тил орқа товуш бўлса, форсча қ товуш эса жарангли, сирғалувчи, чуқур тил орқа товушдир.

Кўпгина эроншуносларнинг фикрича, форс тилида аслида қ товуши бўлмасдан, бу товуш форс тилига бошқа тиллардан кирган сўзларда учрайди. Шунинг учун ҳам қ товушини форслар ғ тарзида талаффуз қилишади. Масалан, икки маънодаги غالب ғолэб ва قالب қолэб сўзларининг биринчи ҳарфлари форс тилида бир хил талаффуз қилинади. Лекин Теҳрон диалектидан бошқа диалектларда ҳамда бошқа эроний тилларда қ билан ғ товушлари талаффузида анча фарқ борлигини кўриш мумкин.

қ ва ғ товушлари форс алфавитида алоҳида икки ҳарф билан ифода этилиб, сўзда бир ҳарф ўрнида иккинчи ҳарф ишлатилса, сўзнинг маъноси бутунлай ўзгариб кетиши мумкин. Шунинг учун биз форс тили ёзувини ўзлаштиришни осонлаштириш мақсадида ҳамда ўзбек ёзувида ҳам қ ق *қоф* ҳарфи билан ифода этилишини назарга олиб, форс тилидаги ق ни ўзбек тилида қ ҳарфи билан шартли равишда ифодалашга қарор қилдик:

قلم қалам — қалам
عميق амиқ — чуқур
دقيقه дақиқэ — дақиқа, минут

Баъзан форсча қ товуши жарангсизларга ёндашиб, ўзбек тилидаги қ ёки х товушларига яқинроқ талаффуз этилади. Масалан, **мақсад** (талаффузда **мақсад**), **вақт** (талаффузда **вахт**) каби. غ ғ ва ق қ товушларининг талаффузига аҳамият беринг:

غریب **ғариб** — ғариб
غذا **ғазо** — овқат
غیر **ғэйр** — бошқа
قریب **қариб** — яқин, қарийб
قضا **қазо** — ёзмиш, тақдир, қазо
قیر **қир** — асфальт, смола

16. **ш** — жарангсиз, сирғалувчи, тил олди товуш. Ўзбек тилидаги **ш** товуши каби талаффуз этилади:

شهر **шаҳр** — шаҳар
کشتی **кашти** — кема
بالش **болэш** — ёстиқ

17. **ж̌** — жарангли, сирғалувчи, тил олди товуш. Ўзбек тилидаги сирғалувчи **ж** товуши каби талаффуз этилади:

ژنده **ж̌андэ** — йиртиқ-ямоқ, жулдур
دژ **дэж̌** — қалъа
مژده **мўж̌дэ** — хушхабар

18. **ҳ** — жарангсиз, сирғалувчи, бўғиз товуш. Ўзбек тилидаги ҳ товуши каби ва баъзан ундан ҳам юмшоқроқ талаффуз қилинади:

ماه **моҳ** — ой
مهر **мэҳр** — меҳр
همسایه **ҳамсойэ** — қўшни

19. **м** — жарангли, лаб-лаб, бурун товуш. Ўзбек тилидаги **м** товуши каби талаффуз қилинади:

مو **му** — соч
مغرب **мағрэб** — ғарб, мағриб
پشم **пашм** — жун волосы

20. н — жарангли, бурун, тил олди товуш. Ўзбек тилидаги н товуши каби талаффуз этилади:

نقره нуқрэ — кумуш
مهندس муҳандэс — инженер
باران борон — ёмғир

21. л — жарангли, ен, тил олди товуш. Ўзбек тилидаги л товуши каби ва баъзан ундан ҳам юмшоқроқ талаффуз этилади:

لباس лэбос — кийим
پل пўл — кўприк
آلت олат — қурол

22. р — жарангли, титроқ, тил олди товуш. Ўзбек тилидаги р товуши каби талаффуз қилинади:

ریش риш — соқол
خر хар — эшак
ستاره сэторэ — юлдуз

23. й — жарангли, сирғалувчи, тил ўрта товуш. Ўзбек тилидаги й товуши каби талаффуз қилинади:

یک йэк — бир
سایه сойэ — соя
چای чой — чой

24. *Айн* (транскрипцияда ') белгиси билан араб тилидан кирган сўзларда учрайдиган махсус товуш ифода этилади.

Араб тилида *айн* жарангли, портловчи, бўғиз товуш бўлиб, форс тилида бу товуш ўзининг артикуляцион хусусиятларини бирмунча йўқотган ҳолда ишлатилади ва фақат араб тилидан кирган сўзлардагина учрайди.

Шу кунга қадар *айн*ни форс тилида фонема ёки фонема эмаслиги ҳақида эроншунослар орасида қатъий бир фикр йўқ. Ю. А. Рубинчик ўзининг «Современный персидский язык» китобида *айн*нинг айрим фонетик хусусиятларига ҳамда унинг маънони фарқлаш учун қиладиган хизматига кўра фонемалар группасига киритади. Ш. Г. Гаприндашвили ва Дж. Ш. Гиунашвили ўзларининг «Фонетика персидского языка» китобида бу фикрни тасдиқлаб, *айн*ни форс тилида жарангли, портловчи, бўғиз

товуш деган хулосага келадилар. Бошқа баъзи олимлар эса уни ҳеч қандай товуш билдирмайдиган орфографик белги тарзида таҳлил қиладилар.

Ҳозирги форс адабий тилида ع *айн*нинг қуйидаги хусусиятлари бор:

А. Маънони фарқлаш учун хизмат қилади:

من **ман** — мен	منع **ман'** — ман қилиш
زر **зар** — зар, олтин	زرع **зар'** — экин
فر **фар** — ҳашамат	فرع **фар'**— ўсиш, кўпайиш

Б. Сўз бошида келганда, бу ҳарфга тааллуқли бўлган сатр ости ва сатр усти белгилари талаффуз этилади:

علم **'элм** — илм
عمر **'умр** — умр
عادل **'одэл** — одил
عقرب **'ақраб** — чаён

В. Сўз орасида ёки охирида унли товушдан сўнг келганда, ўз олдидаги унлига таъсир қилиб, уни чўзиброқ талаффуз этишга ишора қилади:

تعليم **та'лим** (талаффузда **таалим**)
دفاع **дэфо'** (талаффузда **дефоо**)
تعطيل **та'тил** (талаффузда **таатил**)
ارتجاع **эртэжо'** (талаффузда **эртэжоо**)

Г. Сўз охирида ундош товуш билан ёндашиб келганда, бошқа ҳолларга нисбатан аниқроқ талаффуз этилади ва ўзидан олдинги ундошга таъсир қилиб, уни кучлироқ талаффуз этишга ишора қилади:

منع **ман'** — ман қилиш
جمع **жам'** — жамғариш, йиғиш
نفع **наф'** — фойда

Форс тилидаги ундош товушлар жадвали

Шовқин ва овознинг иштирокига кўра	Ҳосил бўлиш ўрнига кўра	Лаб-лаб товушлари		Лаб-тиш товушлари		Тил олди товушлари		Тил ўрта товуши		Тил орқа товушлари		Чуқур тил орқа товушлари		Бўғиз товушлари	
	Жарангли ва жарангсизлигига кўра / Ҳосил бўлиш усулига кўра	жарангсиз	жарангли	жарангсиз	жарангли	жарангсиз	жарангли	жарангсиз	жарангли	жарангсиз	жарангли	жарангсиз	жарангли	жарангсиз	жарангли
Шовқинлилар	Портловчилар	п	б			т	д			к	г		ғ қ		
	Сирғалувчилар			ф	в	с ш	з ж̌		й			х		ҳ	
	Аффрикатлар					ч	ж								
Сонорлар	Бурун товушлари		м				н								
	Ён товуш						л								
	Титроқ товуш						р								

ФОРС ТИЛИНИНГ БАЪЗИ ФОНЕТИК ХУСУСИЯТЛАРИ

1. Ўзбек тилида жарангли ундошлар кўпинча сўз охирида ўз жарангли хусусиятларини йўқотиб, жарангсиз товуш каби талаффуз этилади. Масалан, *келиб* сўзи *келип, умид* сўзи *умит, харж* сўзи *харч* тарзида талаффуз қилинади.

Форс тилида жарангли товушлар ўз жарангли хусусиятларини қисман йўқотсалар ҳам, ўзбек тилидаги каби жарангсизлар қаторига ўтмайдилар. Масалан, **ғарб** сўзи **ғарп** тарзида эмас, **ғарб; дард** сўзи **дарт** тарзида эмас, **дард; лаб** сўзи **лап** тарзида эмас, **лаб; руз** сўзи **рус** тарзида эмас, **руз** ҳолида талаффуз қилинади.

2. Форс тилида сўз одатда икки ёки ундан ортиқ ундош товуш билан бошланмайди. Ҳатто чет тиллардан кирган сўзларга ҳам э ва баъзан **а** қисқа унлисини орттириб, форс тили фонетик қоидасига бўйсундирилади. Бу қисқа унлилардан бири ё сўз бошидаги икки ундош орасига, ёки уларнинг олдига қўйилади. Масалан, *стакан* сўзи форсчада **эстакон,** *класс* форсчада **кэлос,** *Франция* сўзи форсчада **фаронсэ** каби талаффуз этилади.

3. Форс тилида унли билан тамом бўлган сўзга унли билан бошланувчи морфологик белгилардан бири қўшилса, бу икки унли орасига бир ундош қўшиб талаффуз этилади. Масалан, **донэшжу** (студент) сўзига кўплик белгиси **-он** қўшилса, **у** ва **о** унлилари орасига бир **й** орттирилиб, **донэшжуйон; нависандэ** (ёзувчи) сўзига бир **г** орттирилиб, **нависандэгон** тарзида айтилади.

4. Агар **н** товуши **б** товушига ёндашиб келса, **н** товуши ассимиляцияга учраб, бурун товуши **м** каби талаффуз этилади. Масалан, **дўнбол** сўзи **дўмбол** (орқа), **панбэ** сўзи **памбэ** (пахта) **танбал** сўзи **тамбал** (дангаса) тарзида талаффуз қилинади

БЎҒИН

Форс тилида сўзлар бир бўғинли ва кўп бўғинли бўлиши мумкин.

Форс тилида ҳам бўғин, ўзбек тилидаги каби, унлилар ёрдами билан ҳосил бўлади. Ҳар бўғинда битта унли бўлиши шарт.

Бўғин унли билан тугаса, очиқ бўғин; ундош билан туғаса, ёпиқ бўғин дейилади. Масалан:

Очиқ бўғин	Ёпиқ бўғин
ما **мо** — биз	در **дар** — эшик
سه **сэ** — уч	راه **роҳ** — йўл

Икки ва кўп бўғинли сўзларда бўғинлар турлича бўлиши мумкин.

Биринчи бўғин очиқ, иккинчи бўғин ёпиқ:

بیمار **би-мор** — касал
بهار **ба-ҳор** — баҳор

Биринчи бўғин ёпиқ, иккинчи бўғин очиқ:

دریا **дар-йо** — денгиз
پنبه **пам-бэ** — пахта

Иккала бўғин ҳам очиқ:

صدا **сэ-до** — садо, овоз
شانه **шо-нэ** — тароқ, елка

Иккала бўғин ҳам ёпиқ:

آسمان **ос-мон** — осмон
بلبل **бўл-бўл** — булбул

Кўп бўғинли сўзларда ҳам бўғин шу тарзда бўлади.

Булардан ташқари, бўғин форс тилида узун ва қисқа бўғинга бўлинади. Агар бўғин составида чўзиқ унли бўлса, узун бўғин; қисқа унли бўлса, қисқа бўғин дейилади. Масалан, آب **об** (сув). دار **дор** (дор) — узун бўғин; در **дар** (эшик), لب **лаб** (лаб) — қисқа бўғин. شکار **шэ-кор** (ов), انسان **эн-сон** (инсон) сўзларида биринчи бўғин қисқа ва иккинчи бўғин узундир.

پادشاه **под-шоҳ** (подшоҳ). آفتاب **оф-тоб** (офтоб) сўзларида иккала бўғин ҳам узун, دفتر **даф-тар** (дафтар), فرصت **фўр-сат** (фурсат, вақт) сўзларида иккала бўғин ҳам қисқа.

Форс тилида бўғиннинг очиқ ёки ёпиқ, узун ёки қисқа бўлишининг классик поэтик асарларни ўрганишда, уларни вазнга солиб тўғри ўқишда катта аҳамияти бор.

УРҒУ

Форс тилида урғуни тўғри ишлата билиш сўзларни тўғри ўқиш ва тушуниш учун катта ёрдам беради.

Форс тилида урғу сўзнинг оддий ёки мураккаблигидан, форсий ёки хорижийлигидан қатъи назар, асосан, сўзнинг охирги бўғинига тушади. Урғу тушган бўғиндаги унли товуш сўздаги бошқа унли товушларга нисбатан кучлироқ талаффуз этилади. Масалан:

پسر пэса́р — ўғил бола
خبرنگار хабарнэго́р — мухбир
سوسیالیسم сусйоли́см социализм
تلویزیون тэлэвизйу́н — телевизор

Ҳатто чет тиллардан кирган атоқли отларда ҳам урғу охирги бўғинга кўчирилади. Масалан:

لنینگراد лэнингро́д — Ленинград
امریکا эмрико́ — Америка
تالین тали́н — Таллин
استونیا эстўнийо́ — Эстония

Сўзга бирор қўшимча қўшилса, одатда урғу ана шу қўшимчага кўчади. Масалан: دانش донэ́ш (билим), دانشجو донэшжу́ (студент), دانشجویان донэшжуйо́н (студентлар); کودک куда́к (гўдак), کودکستان кудакэсто́н (боғча), کودکستانها кудакэстонхо́ (боғчалар).

Қуйидаги икки бўғинли боғловчи ва юкламаларда урғу биринчи бўғинга тушади: بلکه ба́лкэ балки, ولی ва́ли — лекин, لیکن ли́кан — лекин, بلی ба́ли — ҳа, آری о́ри — ҳа, اما а́ммо — аммо, آیا о́йо—ми, یعنی йа́'ни — яъни, اگر а́гар—агар, خیلی хэ́йли — жуда, кўп.

Булардан бошқа яна бир неча қўшимчалар ва юкламалар борки, улар сўз охирида келсалар ҳам, урғу олмайдилар, яъни уларга урғу тушмай, урғу улардан олдинги бўғинда қолади. Бу ҳол грамматиканинг морфология қисми билан боғлиқ бўлгани учун, дарсликнинг морфология қисмида маълум қоидалар билан биргаликда изоҳланади.

АЛФАВИТ

الفبای فارسی алэфбо-йэ форси

Форслар VII асрдан бошлаб то шу кунга қадар ўз ёзувларида араб алифбесини ишлатиб келмоқдалар. Араб тили товушларига мослашган ва шу тилнинг товуш системасини тўла акс эттира олган араб алфавити форс товушларини тўла ифодалай олмади. Бунга сабаб, биринчидан, форс тили фонетик системасига тамоман ёт бўлган бир неча товуш ва белгиларнинг арабчадан кириб келиши бўлса, иккинчидан, форс тилининг хусусиятларини ифода этувчи специфик товушларнинг араб тили товушлари системасида бўлмаслиги ва уларни ёзувда ифодаловчи маълум ҳарфларнинг араб алфавитида йўқлиги бўлди.

Араб алфавити 28 ҳарфдан иборат бўлиб, форслар ўз специфик товушларини ифодалаш учун қўшимча равишда қуйидаги 4 ҳарфни киритдилар:

پ п, چ ч, ژ ж, گ г.

Шундай қилиб, араб-форс алфавитида 32 ҳарф ҳосил бўлган. Бу ҳарфлар асосан 16 белгидан иборат бўлиб, улардан бир қанчасини ост ёки устига бир, икки ва учтадан нуқта қўйиш орқали уларнинг сони кўпайтирилган. Бу белгилар қуйидагилар:

ا ٮ ح د ر س ص ط ع ڡ

ک ل م و ی ه

Булардан 6 таси ا ل م و ی ه янги ҳарф ясаш учун иштирок этмайди. Қолган 10 белги эса ўзининг нуқтали ёки нуқтасизлигига, нуқталарнинг ўрни ва миқдорига кўра бир-биридан фарқ қилади.

1. ٮ шаклининг тагига бир нуқта қўйсак, ب б ҳарфи; остига уч нуқта қўйсак, پ п ҳарфи; устига икки нуқта қўйсак, ت т ҳарфи; устига уч нуқта қўйсак, ث с ҳарфи ва ٮ шаклини чўзиқ эмас, ярим доира шаклида ёзиб, устига бир нуқта қўйсак, ن н ҳарфи ҳосил бўлади.

2. ح шаклининг ўзи ҳ товушини ифодалайди. Остига бир нуқта қўйсак, ج ж ҳарфи; остига уч нуқта қўйсак, چ ч ҳарфи; устига бир нуқта қўйсак, خ х ҳарфи ҳосил бўлади.

3. د шаклининг ўзи д товушини ифодалайди. Устига бир нуқта қўйсак, ذ з ҳарфи ҳосил бўлади.

4. ر шаклининг ўзи р товушини ифодалайди. Устига бир нуқта қўйсак, ز з ҳарфи; уч нуқта қўйсак, ژ ж ҳарфи ҳосил бўлади.

5. س шаклининг ўзи с товушини ифодалайди. Устига уч нуқта қўйсак, ش ш ҳарфи ҳосил бўлади.

6. ص шаклининг ўзи с товушини ифодалайди. Устига бир нуқта қўйсак, ض з ҳарфи ҳосил бўлади.

7. ط шаклининг ўзи т товушини ифодалайди. Устига бир нуқта қўйсак, ظ з ҳарфи ҳосил бўлади.

8. ع шаклининг ўзи *айн* деб аталиб, устига бир нуқта қўйсак, غ ғ ҳарфи ҳосил бўлади.

9. ف шаклининг устига бир нуқта қўйсак, ف ф ҳарфи; бу шакл доирасини чуқурроқ ёзиб, устига икки нуқта қўйсак, ق қ ҳарфи ҳосил бўлади.

10. ک шаклининг ўзи к товушини ифодалайди. Устига уч нуқта қўйсак, گ г ҳарфи ҳосил бўлади. Бу ҳарф одатда уч нуқта ўрнига бир узун чизиқ қўйиб ёзилади گ.

Форс графикасида нуқталарнинг ўрни ва миқдори катта аҳамиятга эга эканлигини эътиборга олиб, уларни диққат билан кузатиб бориш керак. Чунки нуқталарни нотўғри қўйиш сўзни тушунмасликка олиб келади ёки маънони бутунлай ўзгартириб юборади.

Топшириқ. Қуйидаги ҳарфларни дафтарингизга кўчириб ёзинг ва уларни тўғри ёзишга ўрганинг.

ب б, پ п, ت т, ث с, ن н, ح ҳ, ج ж, چ ч, خ х, د д, ذ з, ر р, ز з, ژ ж, س с, ش ш ص с, ض з, ط т, ظ з, ع айн, غ ғ, ف ф, ق қ, ک к, گ г.

Агар араб-форс алфавитига назар ташласак, бир товушни ифодалаш учун форс тилида 2—3—4 ҳарф мавжудлигини кўрамиз. Масалан:

з товушини ифодалаш учун ز ذ ض ظ
с товушини ифодалаш учун ث س ص
т товушини ифодалаш учун ت ط
ҳ товушини ифодалаш учун ح ه

Юқоридаги ҳар бир ҳарф араб тилида бир-биридан кескин фарқ қиладиган товушларни ифода этади ва уларнинг ўзига хос специфик хусусиятлари бор. Бу товушлар форс тилига араб сўзлари билан бирга кириб келгач, ўзларининг артикуляцион хусусиятларини йўқотиб, форс тили фонетик системасига бўйсунганлар. Бунинг натижасида бир товушни ифодалаш учун бир неча арабча мустақил ҳарфлар ишлатилади. Форс тилида бу ҳарфлар ифода этган товушлар орасида ҳеч қандай фарқ йўқ. Лекин форс тили луғат составига кирган араб сўзларида араблар қайси ҳарфни қўллаган бўлсалар, форслар ҳам шу сўзни ёзишда ўша ҳарфни ишлатадилар.

Топшириқ. Қуйидаги ҳарфларни дафтарингизга кўчириб ёзинг ва уларни тўғри ёзишга ўрганинг:

ا *алиф*, ل *лом*, م *мим*, و *вов*, ه *ҳэ (ҳойэ ҳавваз)*, ى *йо*.

Форс алфавитидаги ҳамма ҳарфлар ёзувда бир-бирларига қўшилиш-қўшилмаслиги жиҳатидан икки группага бўлинадилар:

1. Ўзидан олдинги ҳарфга қўшилиб, кейингисига қўшилмайдиган ҳарфлар.

2. Ўзидан олдинги ва кейинги ҳарфларга қўшилиб ёзиладиган ҳарфлар.

Биринчи группа ҳарфлари еттита бўлиб, форс грамматикасида حروف منفصله хуруф-э мўнфасэлэ (айрилган ҳарфлар) деб аталади. Булар қуйидагилар:

ا *алиф*, د *дол*, ذ *зол*, ر *рэ*, ز *зэ*, ژ *жэ*, و *вов*.

Бу етти ҳарфнинг ҳар бири ёзувда икки шаклда бўлади:

1) ёлғиз ёки ўз олдидаги ҳарф билан қўшилмай келган шакли:

ا د ذ ر ز ژ و

2) ўзидан олдинги ҳарфга қўшилиб ёзиладиган шакли:

ـا ـد ـذ ـر ـز ـژ ـو

Топшириқ. منفصله حروف ҳуруф-э мунфасэлэнинг ёлғиз ва ўзидан олдинги ҳарф билан қўшилиб ёзиладиган шаклларини дафтарингизга кўчириб ёзинг.

Иккинчи группа ҳарфлари 25 та бўлиб, форс грамматикасида متصله حروف **ҳуруф-э муттасэлэ** (қўшилган ҳарфлар) деб аталади.

Иккинчи группа ҳарфлари ўз олдидаги ҳамда ўз кетидаги ҳарфлар билан қўшилиб ёзилади. Шу сабабдан, иккинчи группа ҳарфлари ёзувда алоҳида шаклда келишидан ташқари, яна уч шаклда бўладилар. Бу ҳарфларнинг алоҳида шакли ҳеч қандай ўзгаришсиз, алфавитда қандай берилса, шундай ёзилади. Масалан:

ب پ ت ث ح ج چ خ س ش

ص ض ط ظ ع غ ف ق ک گ

ل م ن ه ی

Биринчи шакл. Ҳарф сўз охирида тўла ёзилиб, ўз олдидаги ҳарф билан қўшиш учун бир илмоқ-чизиқ чиқарилади. Масалан:

ـب ـپ ـت ـث ـج ـچ ـچ ـخ ـس

ـش ـص ـض ـط ـظ ـع ـغ ـف ـق

ـک ـگ ـل ـم ـن ـه ـی

Топшириқ. Ҳарфларнинг сўз охирида ўз олдидаги ҳарф билан қўшилиб ёзилиш шаклини дафтарингизга кўчириб ёзинг.

Ҳарфларнинг иккинчи ва учинчи шаклларини яхши ўзлаштириш учун уларни икки қисмга бўлиш мумкин:

1) сатр чизиғидан пастга тушмайдиган ҳарфлар;

2) сатр чизиғидан пастга тушадиган ҳарфлар.

Чизиқдан пастга тушмайдиган ҳарфлар:

ب پ ت ث ط ظ ک گ ه

Чизиқдан пастга тушадиган ҳарфлар:

ح ج چ خ س ش ص ض ع غ

ف ق ل م ن ی

Иккинчи шакл. Ҳарфнинг иккинчи шаклини, яъни сўз бошида келиб, ўз кетидаги ҳарф билан қўшиладиган шаклини ясаш учун:

1. ب б, پ п, ت т, ث с, ن н, ی йо[1] ҳарфларидан фақат бир тиш (ٮ)қолдирилиб, қолган қисми тушириб қолдирилади:

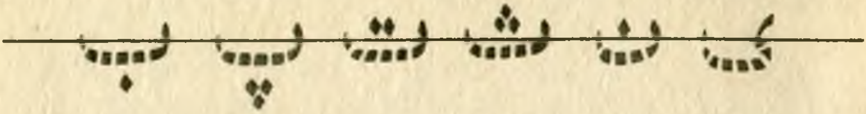

Ҳарф нуқталари эса бу тишнинг ости ва устига қўйилади.

ﺑ б, ﭘ п, ﺗ т, ﺛ с, ﻧ н, ﻳ йо.

Бу олти ҳарф бир-биридан фақат нуқталарининг ўрни ва миқдори билан фарқ қилади.

2. Чизиқдан пастга тушадиган ҳарфларнинг чизиқдаи тушган қисмини олиб ташлаб, ўз кетидаги ҳарф билан қўшиш учун илмоқ-чизиқ орттирилади:

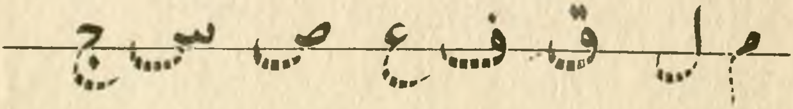

Шундай қилиб, қуйидаги шакллар ҳосил бўлади:

ﺣ ҳ, ﺟ ж, ﭼ ч, ﺧ х, ﺳ с, ﺷ ш, ﺻ с, ﺿ з,

ﻋ айн, ﻏ ғ, ﻓ ф, ﻗ қ, ﻟ л, ﻣ м.

3. Қолган ҳарфларни кетидаги ҳарф билан қўшиш учун уларга илмоқ-чизиқ қўшилади, холос:

ﻃ ﻂ т ﻇ ﻆ з, ﻛ ﻚ к, ﮔ ﮓ г, ﻫ ﻪ ҳ.

Учинчи шакл. Ҳарфларнинг учинчи, яъни сўз ўртасида ўз олдидаги ва кетидаги ҳарф билан қўшиладиган шаклини ясаш учун иккинчи шакл ҳарфларига ўз олдидаги ҳарфларга қўшиш учун фақат бир илмоқ-чизиқ қўшилади. Шундай қилиб, сўз ўртасида ўз олди ва кетидаги ҳарфлар билан қўшиладиган ҳарфлар икки томондан илмоқ-чизиқча билан ёзилади:

ﺒ б, ﭙ п, ﺘ т, ﺜ с, ﻨ н, ﻴ йо, ﺠ ж, ﭽ ч, ﺤ ҳ, ﺨ х,

ﺴ с, ﺸ ш, ﺼ с, ﻀ з, ﻄ т, ﻈ з, ﻌ айн, ﻐ ғ,

ﻔ ф, ﻘ қ, ﻜ к, ﮕ г, ﻠ л, ﻤ м ﻬ ёки ﻬ ҳ.

---

[1] ی йо аслида икки нуқтали бўлиб, ҳарфнинг ёлғиз шаклида тушиб қолади.

Юқорида кўрсатилган ҳар уч хил шаклдаги ҳарфларнинг кўриниши бирмунча ўзгарса ҳам, ҳар бир ҳарф ўз асосий белгисини йўқотмайди.

Топшириқ. Қуйидаги ҳарф шаклларини бир неча марта қайта кўчириб ёзинг

ـم	ـمـ	مـ	م	ـع	ـعـ	عـ	ع
ـه	ـهـ	هـ	ه	ـح	ـحـ	حـ	ح
ـی	ـیـ	یـ	ی	ـص	ـصـ	صـ	ص

حروف منفصله ҳуруф-э мўнфасэлэдан сўнг ҳарфларнинг ёзилиши

حروف متصله ҳуруф-э мўттасэлэ группасидаги 4 шаклдаги ҳарфлар حروف منفصله ҳуруф-э мўнфасэлэ (ا د ذ ر ز ژ و) дан сўнг келган вақтда, қуйидагича ёзилади:

1) сўз охирида **ҳуруф-э мўнфасэлэ**дан сўнг ҳарфнинг уз олдидаги ҳарф билан қўшиладиган шакли эмас, алоҳида шакли ёзилади, чунки **ҳуруф-э мўнфасэлэ** ўз кетидаги ҳарф билан қўшилмайди:

باغ **боғ** — боғ
گوش **гуш** — қулоқ
کتاب **кэтоб** — китоб

2) сўз орасида **ҳуруф-э мўнфасэлэ**дан сўнг ҳарфнинг ўз кетидаги ҳарф билан қўшиладиган шакли ишлатилади:

ریش **риш** —соқол
سالم **солэм** —соғлом
تاجر **тожэр** — савдогар

АРАБ-ФОРС АЛФАВИТИ

Ҳарфнинг номи	Ҳарф ифода этган товушлар	Ҳарфларнинг ёзилиши			
		Сўз охирида	Сўз ўртасида	Сўз бошида	Алоҳида ҳолда
алиф	о, а, э, ў	ـا	—	—	ا
бэ	б	ـب	ـبـ	بـ	ب
пэ	п	ـپ	ـپـ	پـ	پ
тэ	т	ـت	ـتـ	تـ	ت
сэ	с	ـث	ـثـ	ثـ	ث
жим	ж	ـج	ـجـ	جـ	ج
чим	ч	ـچ	ـچـ	چـ	چ
ҳэ (ҳойэ ҳўтти)	ҳ	ـح	ـحـ	حـ	ح
хэ	х	ـخ	ـخـ	خـ	خ
дол	д	ـد	—	—	د
зол	з	ـذ	—	—	ذ
рэ	р	ـر	—	—	ر
зэ	з	ـز	—	—	ز
ж̌э	ж̌	ـژ	—	—	ژ
син	с	ـس	ـسـ	سـ	س
шин	ш	ـش	ـشـ	شـ	ش
сод	с	ـص	ـصـ	صـ	ص
зод	з	ـض	ـضـ	ضـ	ض
то	т	ـط	ـطـ	طـ	ط
зо	з	ـظ	ـظـ	ظـ	ظ
айн	(’)	ـع	ـعـ	عـ	ع
ғайн	ғ	ـغ	ـغـ	غـ	غ
фэ	ф	ـف	ـفـ	فـ	ف
қоф	қ	ـق	ـقـ	قـ	ق
коф	к	ـک	ـکـ	کـ	ک

Ҳарфнинг номи	Ҳарф ифода этган товушлар	Ҳарфларнинг ёзилиши			
		Сўз охирида	Сўз ўртасида	Сўз бошида	Алоҳида ҳолда
гоф	г	ـگ	ـگـ	گـ	گ
лом	л	ـل	ـلـ	لـ	ل
мим	м	ـم	ـمـ	مـ	م
нун	н	ـن	ـنـ	نـ	ن
вов	в, у, ўу	ـو	—	—	و
ҳэ (ҳойэ ҳавваз)	ҳ	ـه	ـهـ	هـ	ه
йо	й, и, эй	ـی	ـیـ	یـ	ی

Топшириқ. Қуйидаги сўзларни кўчириб ёзинг ва ҳарфларнинг ёзилишини аниқланг:

بار **бор** — юк, باز **боз** — лочин, تار **тор** — тор, ип, باغ **боғ** — боғ, تیر **тир** —-тир, ўқ, باد **бод** — шамол, دار **дор** — дор, مال **мол** — мол, مور **мур** — чумоли, جیب **жиб** — чўнтак, چوب **чуб** — чўп, خام **хом** — хом, جام **жом** — жом, ماه **моҳ** — ой, میخ **мих** — мих, میز **миз** — стол, سود **суд** — фойда, خون **хун** — қон, سیخ **сих** — сих, نام **ном** — ном, سیر **сир** — тўқ, دام **дом** — тузоқ, دود **дуд** — тутун, سیم **сим** — кумуш, сим, سیب **сиб** — олма, پیر **пир** — қари, رو **ру** юз, کور **кур** — кўр, گوش **гуш** — қулоқ, تاج **тож** — тож, شاخ **шох** — шох, نور **нур** — нур, نیم **ним** — ярим, شور **шур** — шўр, راه **роҳ** — йўл, رود **руд** — дарё, روز **руз** — кун, ریش **риш** — соқол, زاغ **зоғ** — қарға, فیل **фил** — фил, کوه **куҳ** — тоғ, کیف **киф** — портфель, غاز **ғоз** — ғоз, طول **тул** — узунлик, سال **сол** — йил, خاک **хок** — тупроқ, خوب **хуб** — яхши, دیگ **диғ** — қозон, دیو **див** — дев, شام **шом** — шом, кечқурун, شیر **шир** — сут, دوش **душ** — елка, هوش **ҳуш** — ҳуш, ақл, مار **мор** — илон, چای **чой** — чой, پول **пул** — пул, یار **йор** — ёр, дўст, پاک **пок** — тоза, زود **зуд** — тез, تیغ **тиғ** — тиғ, ханжар, چاق **чоқ** — семиз, پا **по** — оёқ, دور **дур** — узоқ, غار **ғор** — ғор.

УНЛИ ТОВУШЛАРНИНГ ЁЗУВДА ИФОДАЛАНИШИ

ҚИСҚА УНЛИЛАРНИНГ ЁЗУВДА ИФОДАЛАНИШИ

(Диакритик белгилар)

Форс тилида қисқа унлилар ҳарфларнинг ости ва устига қўйиладиган *ҳаракат* деб аталувчи диакритик белгилар орқали ифода этилади. Ҳаракат қайси ҳарфнинг устига ёки остига қўйилса, аввал ҳаракат қўйилган ундош ўқилиб, сўнгра *ҳаракат* талаффуз этилади.

1 Ҳарф устига чизиқча қўйиш орқали а унли товуши ифода этилади. Ёзувда ـَ белгиси билан ифода қилиниб, форс грамматикасида زَبَر **забар** (*устида, тепасида* деган маънода) дейилади. Масалан:

مَن	**ман** мен	مادَر	**модар** — она
زَر	**зар** — тилла	مَلَخ	**малах** — чигиртка
شَب	**шаб** — кечаси, тун	وَزیر	**вазир** — вазир
قَسَم	**қасам** — қасам	تَبَر	**табар** — болта

2. Ҳарф остига чизиқча қўйиш орқали э товуши ифода этилади. Ёзувда ـِ белгиси билан ифодаланиб, форс грамматикасида زیر **зир** (*остида, тагида* деган маънода) деб аталади. Масалан:

دِل	**дэл** — юрак	شِکَم	**шэкам** — қорин
شِش	**шэш** — олти	زِمِستان	**зэмэстон** — қиш
لِباس	**лэбос** — кийим	سِفارِش	**сэфорэш** — буюртма

3. Ҳарф устига вергул шаклидаги белги қўйилиб, ў унли товуши ифода этилади. Ёзувда ـُ белгиси билан ифода қилиниб, форс грамматикасида پیش **пиш** (*олд, олдида*) дейилади. Масалан:

هُنَر	**ҳўнар** — санъат	مُرغ	**мўрғ** — товуқ
شُتُر	**шўтўр** — туя	هیزُم	**ҳизўм** — ўтин
ناخُن	**нохўн** — тирноқ	زُغال	**зўғол** — кўмир

Агар қисқа унлилардан бири сўз бошида келса, сўз бошида бир *алиф* орттирилиб, зарур бўлган диакритик белги шу *алиф*нинг ости ёки устига қўйилади. Бунда *алиф* бутунлай талаффуз этилмай, фақат воситачи ролини бажаради. Масалан:

اَگر	**агар** — агар	اَثر	**асар** — асар, из
اِسم	**эсм** — исм	اُطاق	**ўтоқ** — уй, хона
اُلاغ	**ўлоғ** — эшак	اِدامه	**эдомэ** — давом
آشک	**ашк** — кўз ёши	اُفق	**ўфўқ** — уфқ

Форс тили лексикасига кирган *айн* билан бошланувчи араб сўзларида диакритик белги *айн* ҳарфининг ости ёки устига қўйилади. Бунда *айн* талаффуз этилмай, *алиф* каби ёрдамчи вазифасини бажаради. Масалан:

عَقل	**'ақл** — ақл	عِراق	**'эроқ** — Ироқ
عِلم	**'элм** — илм	عَمو	**'аму** — амаки
عُمر	**'ўмр** — умр	عُذر	**'ўзр** — узр
عَلف	**'алаф** — ўт	عِبارت	**'эборат** — иборат

4. Ундош товушдан сўнг унли бўлмаса, яъни бўғин ёпиқ бўлса, бўғин охиридаги ундош ҳарф устига кичик юмалоқ ـْ белги қўйилади. Буни форс грамматикасида سُکون **сўкун** (*тинчлик, тўхташ*) дейилади. Масалан, فَرْزَنْد **фарзанд** ва بُلْبُل **бўлбўл** сўзларида **сўкун** биринчи сўзнинг ر **р** ҳарфи устига, иккинчи сўзнинг эса ل **л** ҳарфи устига қўйилиб, улардан сўнг унли товуш йўқлигига ва бўғин ёпиқ эканлигига ишора қилинади.

Қисқа унлиларнинг ёзувдаги ифодаси

Товушлар	Белгилар		Номлари
	Сўз бошида	Сўз ўртасида	
а	اَ عَ	ـَ	*забар*
э	اِ عِ	ـِ	*зир*
ў	اُ عُ	ـُ	*пиш*

Топшириқ. Қуйидаги сўзларни овоз чиқариб ўқинг дафтарингизга кўчириб ёзинг ва улардаги диакритик белгиларни аниқланг·

پُل — кўприк, طَرَف — томон, صِدا — садо, овоз, لاغَر — ориқ, مِهَن — ватан, دُخْتَر — қиз бола, عِطْر — атр, مَقْصَد — мақсад, اُلْفَت — улфат, عَمیق — чуқур, قاشُق — қошиқ, عَصَب — асаб, нерв, سَبُک — енгил, اَدَب — адаб, دُنْیا — дунё, اُمید — умид, ишонч, زَبان — тил, نَمَک — туз, عَرَب — араб پَنیر — пишлоқ. بُزُرگ — катта, ثَمَر — мева, اَبْرِیشَم — ипак, تِجارَت — савдо, چِراغ — чироғ, تَصْویر — тасвир, расм, رَمَضان — рамазон (ойнинг номи), تِکرار — такрор, қайтариш, مِثال — мисол, فَرْدا — эрта, эртаси кун, اِنْقِلاب — революция, دَنْدان — тиш, رَفیق — ўртоқ, ژَنْده — жулдур, اَمْر — иш, буйруқ, بُلَنْد — баланд, عِشْق — ишқ, مِهْمان — меҳмон, اِقْتِصاد иқтисод, زِنْدان — зиндон, اِسْتِراحَت — дам, истироҳат, چِشم — кўз, عَظیم — катта, улуғ, اَنْدَک — оз, кам, ضَرَر — зарар, صاف — тоза, صُحْبَت — суҳбат, فَقَط — фақат, شَمْع — шам, ظالِم — золим, ظَفَر — ғалаба, зафар, غَم — ғам, دَوات — сиёҳдон, گُرْگ — бўри, فَرْهَنگ — луғат, маданият, روباه — тулки, قَلَم — ручка, عَدَد — сон, миқдор, مُژْده — хушхабар, شَمْشیر — қилич, خَبَر — хабар, تَعْلیم — таълим, ساخْتِمان — тузум, қурилиш, تابِستان — ёз.

ЧЎЗИҚ УНЛИЛАРНИНГ ЁЗУВДА ИФОДА ЭТИЛИШИ

Форс тилида чўзиқ унлилар (о, у, и) ا *алиф,* و *вов,* ی *йо* ҳарфлари билан ифода этилади. Масалан: رو **ру** — юз, صدا **сэдо** — овоз, ماهی **моҳи** — балиқ, مور **мур** — чумоли, میز **миз** — стол, نان **нон** — нон.

Агар чўзиқ унлилар сўз бошида келса, ёзувда чўзиқ унли олдидан бир *алиф* орттирилиб ёзилади. Шундай қилиб, сўз бошида **о** товуши учун اا (икки *алиф),* **у** товуши учун او ва **и** товуши учун ای бирикмаси ҳосил бўлади. Бу бирикмалардан фақат икки алифдан бири одатда иккинчисининг устига ётқизиб ёзилади آ ва буни форс грамматикасида مد **мадд** ёки مده **мадда** (чўзилган) дейилади. Масалан·

آب	об — сув	آفتاب	офтоб — офтоб
آتش	оташ — олов	آزاد	озод — озод
آلو	олу — олхўри	آستین	остин — енг

او ва ای бирикмалари сўз бошида ўзгаришсиз қолади. Масалан.

او	у — у (кишилик олмоши)
اوت	ут — август
ایران	ирон — Эрон
ایستگاه	истгоҳ — тўхташ жойи, станция

Агар و *вов* ёки ی *йо* сўз бошида алифсиз бўлса, **в** ва **й** ундош товушларини ифодалайди Масалан:

وطن	ватан — ватан	یار	йор — ёр, дўст
وقت	вақт — вақт	یتیم	йатим — етим
ورزش	варзэш — спорт	یخ	йах — ях

Чўзиқ унлиларнинг ёзувдаги ифодаси

Товушлар	Ёзилиши	
	Сўз бошида	Сўз ўртасида ва охирида
о	آ	ا (ёки ﺎ)
и	ای	ی (ёки ﻳ ، ﻴ)
у	او	و (ёки ﻮ)

Араб тилидан кирган сўзларнинг бошида *айн* ва *алиф* ҳарфлари бирга келса, *айн* талаффуз этилмай, *алиф* чўзиқ унли **о** тарзида талаффуз қилинади. Масалан

عادل	'одэл — одил	عاشق	'ошэқ — ошиқ
عالم	'олэм — олим	عالی	'оли — олий
عاقل	'оқэл — ақлли	عادت	'одат — одат

Топшириқ. Қуйидаги сўзларни ўқинг, кўчириб ёзинг ва чўзиқ унлиларнинг ёзилишини аниқланг.

انار — анор
چاقو — қаламтарош
کبوتر — каптар
آلمان — Германия
اقرار — иқрор бўлиш
آرد — ун
آینده — келажак
غوک — қурбақа
ورق — варақ
ایمان — имон, ишонч
ابرو — қош
آشپز — ошпаз
وکیل — вакил
آلوبالو — олча
حقوق — ҳуқуқ,
یازده — ўн бир
واردات — импорт
توسط — восита
آرزو — орзу
آسمان — осмон
بینی — бурун
طوطی — тўти
آرام — тинчлик, ором
قانون — қонун
عالم — олам
کوزه — кўза
دیگر — бошқа
دنیا — дунё
صندلی — стул
جهان — жаҳон
آسان — осон
فراوان — фаровон
شیراز — Шероз (шаҳар)
طوفان — бўрон
دانشیار — ўқитувчи
ترسو — қўрқоқ
بخارا — Бухоро (шаҳар)
بخاری — печка
عاجز — ожиз

АЙРИМ ҲАРФЛАР ВА ҲАРФ БИРИКМАЛАРИНИНГ ЁЗИЛИШИ ВА ТАЛАФФУЗИ

و вов ҳарфи

1 Сўз ё бўғин бошида ёки унлидан сўнг келса, **в** ундоши каби талаффуз қилинади. Масалан:

وزیر **вазир** — вазир, министр
وطن **ватан** — ватан
دوات **давот** — сиёҳдон
جواب **жавоб** — жавоб

Баъзан сўз охирида ундошдан сўнг келиб, в каби талаффуз этилиши ҳам мумкин. Масалан:

سرو **сарв** — сарв (дарахт)
عضو **ўзв** — аъзо

2. Баъзи сӯзларда (сӯз ӯртаси ё охирида келиб) дифтонг ӯу-ни билдиради. Масалан:

روشن рӯушан — равшан
نوبت нӯубат — навбат
روغن рӯуған — ёғ

گرو гэрӯу — гаров
جو жӯу — арпа
نو нӯу янги

3. Баъзи сӯзларда қисқа ӯ товушини ифода этади. Масалан:

تو тӯ — сен (кишилик олмоши)
دو дӯ — икки
خود хӯд — ӯз (ӯзлик олмоши)

خوراک хӯрок — таом, овқат
خوردن хӯрдан — емоқ, ичмоқ
خورشید хӯршид — қуёш

4. خ *хэ* билан ا *алиф* ӯртасида келганда, و *вов* бутунлай талаффуз этилмайди. Масалан:

خواهر хоҳар — опа-сингил
خواهش хоҳэш — истак, хоҳиш
خوان хон — дастурхон
خواب хоб — уйқу, туш
استخوان ӯстэхон — суяк
خوار хор — нафратга учраган

خواجه хожэ — хӯжа
خوارزم хоразм — Хоразм
خواربار хорбор — озиқ-овқат
خواستن хостан — хоҳламоқ
خواندن хондан — ӯқимоқ
خوابیدن хобидан — ухламоқ

5. Бошқа ҳолларнинг барчасида, яъни ا *алиф*дан сӯнг сӯз бошида, ундошдан сӯнг сӯз ӯртаси ё охирида чӯзиқ унли у товушини ифода этади. Масалан.

او у — (кишилик олмоши)
اوبه убэ — чодир, чайла
طوفان туфон — бӯрон
موش муш — сичқон

اردوگاه ӯрдугоҳ — лагерь
زانو зону — тизза
کدو каду — ошқовоқ
گردو гэрду — ёнғоқ

ی *йо ҳарфи*

Ёлғиз ҳолда ва сӯз охирида келганда, нуқтасиз (ёлғиз ҳолда ی шаклида, сӯз охирида ـی шаклида), сӯз бошида ва ӯртасида нуқта билан (сӯз бошида یـ шаклида, сӯз ӯртасида ـیـ шаклида) ёзилади.

1 ی ҳарфи сўз ё бўгин бошида ёки унлидан сўнг келса, **й** товушини ифода қилади. Масалан

یک	**йэк** — бир	چای	**чой** — чой
یخ	**йах** — ях, муз	پایدار	**пойдор** — мустаҳкам
یاغو	**йоғу** — чайка, балиқчи қуш	پایتخت	**пойтахт** — пойтахт
ییلاق	**йэйлоқ** — дала, яйлов	همسایه	**ҳамсойэ** — қўшни

2. Баъзи сўзларда дифтонг **эй** ни билдиради. Масалан.

ایوان	**эйвон** — айвон	بیت	**бэйт** — байт
عیب	**'эйб** — айб	پیمان	**пэймон** — шартнома
نی	**нэй** — най, қамиш	میدان	**мэйдон** — майдон

3. Баъзи араб сўзларининг охирида келиб, **о** чўзиқ унлиси каби талаффуз қилинади. Масалан.

حتی	**ҳатто** — ҳатто	عیسی	**'исо** — Исо (исм)
موسی	**мусо** — Мусо (исм)	مستثنی	**мўстасно** — мустасно
یحیی	**йаҳйо** — Яҳё (исм)	سکنی	**сўкно** — яшаш (бир жойда)

4. Қолган барча ҳолларда, масалан, *алиф*дан сўнг сўз бошида, ундошдан сўнг сўз ўртаси ё охирида чўзиқ унли **и** товушини ифода этади. Масалан:

این	**ин** — бу (кўрсатиш олмоши)	صندلی	**сандали** — стул
قالی	**қоли** — гилам	بینی	**бини** — бурун
ایرانی	**ирони** — эронлик	خلیج	**халиж** — қўлтиқ, кўрфаз
دیروز	**дируз** — кеча	سفید	**сэфид** — оқ

5. Сўзда ی *йо* ҳарфи олдидан ـِ *зир* белгиси ва кетидан ا *алиф* ҳарфи келган бўлса, ـِ *зир* ی *йо* таъсирида **и** каби талаффуз қилинади, яъни *зир* билан *йо* бирикмаси **ий** деб ўқилади. Масалан:

میان **мийон** — ўрта
سیاه **сийоҳ** — қора
ادبیات **адабийот** — адабиёт
زیاد **зийод** — кўп
نشریات **нашрийот** — нашриёт
احتیاج **эҳтийож** — эҳтиёж

• *ҳойэ ҳавваз*

Сўз бошида ﻫ ёки ﻫ шаклида, сўз ўртасида ﻬ ёки ﻬ шаклида, сўз охирида ﻪ ёки ﻪ шаклида ёзилади. Бу шаклларнинг иккинчиси асосан қўл ёзмаларда учрайди. Масалан.

هزار **ҳэзор** — минг

بهار **баҳор** — баҳор

تشنه **тэшнэ** — ташна

1 Сўз охирида ундошлардан сўнг доимо қисқа унли э каби талаффуз этилади. Масалан:

سرمایه **сармойэ** — бойлик, капитал
روزنامه **рузномэ** — газета
دوشیزه **душизэ** қиз
شیشه **шишэ** шиша
اداره **эдорэ** — идора
همیشه **ҳамишэ** ҳамиша

2. Бир бўғинли баъзи сўзларда ҳам э товушини ифода этади. Масалан: که **кэ** — ким, چه **чэ** — нима, سه **сэ** — уч.

3. Қолган ҳамма ҳолларда ҳ тарзида талаффуз қилинади. Масалан:

همدان **ҳамадон** — Ҳамадон (шаҳар)
هلو **ҳўлу** — шафтоли
به **бэҳ** — яхши
ده **даҳ** — ўн
دهقان **дэҳқон** деҳқон
مشهور **машҳур** — машҳур
ورزشگاه **варзэшгоҳ** — стадион
مهر **мўҳр** — муҳр, печать

Агар ﻩ белгиси э товушини ифода этса, форс грамматикасида های غیرملفوظ **ҳойэ ғэйрэ малфуз** (талаффуз этилмайдиган ҳ), ҳ товушини билдирса, های ملفوظ **ҳойэ малфуз** (талаффуз этиладиган ҳ) дейилади.

ل *лом билан* ا *алиф бирикмаси (ло)*

Бу бирикма لا ёки لا шаклида ёзилади. Масалан:

لاله **лолэ** — лола
لازم **лозэм** — керак, лозим
اصلاح **эслоҳ** — тузатиш, реформа

ملاقات **мӯлоқот** — учрашув
استقلال **эстэқлол** — мустакиллик, истиқлол

ک *коф ёки* گ *гоф билан* ا *алиф бирикмаси (ко, го)*

Бу бирикма کا **ко,** گا **го** шаклида ёзилади. Масалан:

کار **кор** — иш
امریکا **эмрико** — Америка
استحکام **эстеҳком** — истеҳком, мустаҳкамлаш

گاو **гов** — сигир
سیگار **сигор** — папирос
آموزگار **омузгор** — ўқитувчи

ک *коф ёки* گ *гоф билан* ل *лом бирикмаси*

Бу бирикма қуйидаги сўзлардаги каби ёзилади:

کلاغ **калоғ** — қарга
کلمه **калэмэ** — сўз
مشکل **мӯшкэл** — қийин, мушкул

گل **гӯл** — гул
گلیم **галим** — шолча
گلو **галу** — томоқ, бўғиз
جنگل **жангал** — ўрмон

س *син* ва ش *шин* ҳарфлари кўпинча қўл ёзмаларда ســـــ ва شـــــ шаклида ёзилади. Бу шакл уч тиш ўрнига бир узун чизиқ чизиш орқали ҳосил бўлади. Мисоллар:

سیاه **сийоҳ** — қора

چشم **чэшм** — кўз

Топшириқ. Қуйидаги сўзларни ўқинг, ёзилишини ўрганинг ва уларни дафтарингизга кўчириб ёзинг

گلستان — гулистон
لاهوتی — Лоҳутий
کیف — портфель, папка
شکایت — шикоят
قشنگ — чиройли
شام — шом, кечки овқат
بالا — тепа, уст
سال — йил
لک‌لک — лайлак
کلید — калит
آلوبالو — олча
شکل — шакл
انگور — узум
کاخ — сарой

سلام — салом
کاتب — котиб
شکار — ов, шикор
شش — олти
لامپا — лампа
گوشت — гўшт
مکتوب — хат, мактуб
دیگ — қозон
کلم — карам
شیرین — ширин
جلال — Жалол
کلاه — бош кийим, телпак
گلشن — гулшан
شرط — шарт

АРАБ САТР УСТИ БЕЛГИЛАРИ

Форс тилига араб ҳарфлари билан бир қаторда, араб сатр усти белгилари ҳам кириб келган.

Бу белгилар қуйидагилар:

I تشدید **ташдид** (*кучайтириш* деган маънода) ёзувда ّ белгиси билан ифода этилиб, ҳарфни такрорлаб (иккилаб) ўқишга ишора қилади. Бунда аввал ташдид остидаги ундошни такрорлаб, сўнг ташдид устидаги ҳаракатни талаффуз қилиш керак. Мисоллар:

اوّل **аввал** — аввал, биринчи
محلّه **маҳаллэ** — маҳалла
نقّاش **наққош** — наққош, рассом
شکّ **шакк** — шак, шубҳа

تمدّن **тамаддун** — маданият
وضعیّت **ваз'ийят** — вазият
عطّار **'аттор** — аттор
تبسّم **табассум** — табассум

II همزه **ҳамза** ёзувда ء белгиси билан ифода этилади. Транскрипцияда ҳамзани ' белгиси билан ишора қиламиз.

Ҳамза форс тилида асосан араб тилидан кирган сўзларда ва қисман форс сўзларида учрайди. Араб тилида ҳамза портловчи, бўғиз, жарангсиз ундош товуш бўлиб, форс тилида эса бутун-

лай ўз артикуляцион хусусиятларини йўқотган. Араб тилидан кирган сўзларда ҳамза белгиси сўз ўртасида келганда, одатда ا *алиф,* و *вов,* ى *йо* ҳарфлари устига қўйилади.

Бу ҳарфлар ҳамза остида ҳеч қандай талаффуз қилинмай, фақат воситачи вазифани бажарадилар. Булардан ى *йо* ҳарфи сўз ўртасида келганда, икки томондаги ҳарф билан қўшиладиган шакли нуқтасиз ҳолда ёзилади.

Воситачи ҳарфлар	Ҳамза қўйилиши
ا	أ
و	ؤ
ى	ئ ، ئ

Воситачи харфлар қуйидаги қоида асосида ишлатилади:

1 Сўзда ҳамза олдида келган ҳарфнинг ёки ҳамзанинг ҳаракати *забар* (َـ а) бўлса, воситачи ҳарф шаклида ا *алиф* ёзилиб, ҳамза шу ҳарфнинг устига қўйилади. Масалан:

تأكيد **та'кид** — таъкидлаш
تأسيس **та'сис** — таъсис, таъсислаш
جرأت **жўр'ат** — журъат

2. Сўзда ҳамза олдида келган ҳарфнинг ёки ҳамзанинг ҳаракати *зир* (ِـ э) бўлса, воситачи ҳарф шаклида ى *йо* ёзилиб, ҳамза шу ҳарфнинг устига қўйилади. Масалан:

هيئت хэй'ат — ҳайъат, группа
مئات мэ'от — юз, юзлаб (сон)
مسائل масо'эл — масалалар

3. Сўзда ҳамза олдида келган ҳарфнинг ёки ҳамзанинг ҳаракати *пиш* (ُـ ў) бўлса, воситачи ҳарф шаклида و *вов* ёзилиб, ҳамза шу ҳарфнинг устига қўйилади. Масалан:

مؤمن мў'мэн — имонли
مؤلف **мў'аллэф** — тузувчи, автор
مسؤل **мас'ул** — масъул, жавобгар

Шундай қилиб, ҳамза остидаги воситачи ҳарфларнинг қўйилиши ҳаракат билдирган белгиларга боғлиқдир.

Воситачи белгиларнинг ёзилиши

Ҳаракатлар	Воситачи белгилар
َ *забар*дан сўнг	ا
ِ *зир*дан сўнг	ی
ُ *пиш*дан сўнг	و

Агар ҳамза сўз охирида келса, ҳеч қандай воситачи белгисиз ёзилади. Масалан:

امضاء эмзо' — имзо **ابتداء эбтэдо'** — бошланғич
وزراء вўзаро' — министрлар **جزوء жўзв'** — қисм, бўлак

Форс графикасида одатда ء белгиси сўз охирида ёзилмай, тушиб қолади. Масалан:

امضا эмзо **ابتدا эбтэдо**
وزرا вўзаро **جزو жўзв**

Баъзан бир ёки икки бўғинли ҳамзали сўзларда ҳамза белгиси ёзувда тушиб қолиб, воситачи белги мустақил ҳарф сифатида ўқилиши мумкин. Масалан:

راس ра'с ёки **راس рос** — бош
رای ра'й ёки **رای рой** — фикр, овоз (сайловда)
شان ша'н ёки **شان шон** — шаън, шавкат, қадр
تاریخ та'рих доимо **تاریخ торих** (тарих, вақт) деб ўқилади.

Айрим сўзларда агар ҳамза ундошдан сўнг келган бўлса, унинг кетидан қандай унли келишидан қатъи назар, ҳамза ی *йо* белгиси устига қўйилади. Масалан:

مسئله мас'алэ — масала
مسئول мас'ул — масъул

Баъзи сўзларда воситачи ҳарфларнинг ёзилиши қоидадан мустасно бўлиши ҳам мумкин. Масалан:

رئیس **ра'ис** — раис
قرائت **қара'ат** — ўқиш, қироат

Ҳамзанинг хусусиятлари қуйидагича

1 Агар ҳамза олдидаги бўғин очиқ бўлса, ҳамза ўз олдидаги унли товушга таъсир қилиб, уни чўзиброқ талаффуз этишга ва товушни бир оз тўхтатиш кераклигига ишора қилади. Ҳамзанинг бу таъсири айтарли кучли эмас, шунинг учун сўзни тез талаффуз қилганда, баъзан бутунлай сезилмайди. Масалан:

تأکید **та'кид** талаффузда **таакид**
تأسیس **та'сис** талаффузда **таасис**
مؤمن **мў'мэн** талаффузда **мўўмэн**

2. Икки унли орасида ҳеч қандай талаффуз қилиимайди. Масалан:

رئیس **ра'ис** талаффузда **раис**
مؤلف **мў'аллэф** талаффузда **мўаллэф**
مؤسسه **мў'ассасэ** талаффузда **мўассасэ**

3. Агар ҳамза олдидаги товуш ундош бўлса, ҳамза бўгин ажратувчи вазифани бажариб, бўгин орасида кичик пауза қилишга ишора қилади. Масалан:

مسئول **мас'ул** талаффузда **мас/ул**
جرأت **жўр'ат** талаффузда **жўр/ат**
مسئله **мас'алэ** талаффузда **мас/алэ**

4. Агар ҳамзадан кейинги товуш ундош бўлиб, ҳамза сўкунли келса, ҳамза жарангли бўгиз товушига яқинлашиб боради. Масалан:

رأس **ра'с** — бош

Ҳамзали бу сўзни тез талаффуз қилган пайтда ҳамза ўрнига унинг олдидаги товуш чўзиброқ талаффуз қилинаётганлиги сезилади.

5. Сўз охирида ҳамза бутунлай талаффуз қилинмайди. Масалан:

امضاء эмзо
ابتدا эбтэдо

6. Баъзан ҳамза сўз охирида маънони фарқлаш учун ишлатилади. Масалан: جزء жўз' — *қисм, бўлак,* جز жўз — *бошқа.*

Ҳамза фақат араб сўзларидагина эмас, балки баъзи форс сўзларида ҳам ишлатилади.

Форс сўзларида ҳамзанинг хусусиятлари қуйидагича

1 Чўзиқ **и** товушини чўзиқ **о** ёки **у** товушидан ажратиш учун ёзилади. Бунда икки унли товушни ажратиш учун талаффузда қисқа пауза ҳосил қилиш кераклигига ишора қилинади.

Ёзувда ҳамза **и** унлиси олдидан бир тиш ئ орттирилиб, унинг устига қўйилади. Одатда форс сўзларида ишлатилган ҳамза белгиси транскрипцияда ифода этилмайди. Масалан:

پائین **по-ин** — ост, қуйи
پائیز **по-из** — куз

2. Аниқланмиш ه э *(ҳойэ ғэйрэ малфуз)* билан тугаган бўлса. изофа ҳамза орқали ифода этилади. Масалан

تختهٔ سیاه **тахтэ-йэ сийоҳ** — қора доска
خانهٔ روشن **хонэ-йэ рўушан** — ёруғ уй

3. Ҳозирги замон негизи чўзиқ **о** ёки **и** унлиси билан тугаган феълга чўзиқ **и** унлиси билан бошланувчи шахс-сон қўшимчаси қўшилса, икки унли орасига ҳамза белгиси қўйилади. Масалан.

میائیم **мио-им** — келамиз　　　میائید **мио-ид** — келасиз
میائی **мио-и** — келасан　　　بفرمائید **бэфармо-ид** — буюринг

4. Чўзиқ унли билан тугаган сўзга бир ی **и** ҳарфи қўшилган пайтда, доим ی **и** олдидан ҳамза белгиси қўйиб ёзилади. Масалан:

نوا **наво** — куй, наво→ نوائی **навои** — Навоий
صدا **сэдо** — товуш, овоз→ صدائی **сэдои** — Садоий
دانشجو **донэшжу** — студент→ دانشجوئی **донэшжуи** — бир студент

III. تنوین **танвин** фақат араб тилидан кирган сўзлардагина учрайди. Танвин ёзувда ً белгиси билан ифода **этилади** ва сўз охирида воситачи ا *алиф* устига қўйилади اً Танвин талаффузда **ан** товуш бирикмасини билдиради. Танвинли **сўзлар** форс тилида равиш вазифасида келади. Масалан:

مثلاً **масалан** — масалан
فوراً **фўуран** — тезда, тезлик билан
خصوصاً **хўсусан** — хусусан
قبلاً **қаблан** — илгари, олдин
اولاً **аввалан** — биринчидан, аввало
قصداً **қасдан** — қасддан, билиб туриб

ан танвинли араб сўзлари ўзбек тили луғат составида ҳам кўп учрайди: *шаклан, мазмунан* каби.

IV. وصله **васла** (*қўшиш* маъносида) ٱ белгиси билан ифода этилиб, араб тилидаги аниқлик артикли ال бирикмасининг биринчи ҳарфи ا *алиф*нинг устига қўйилади آل

Форс тилида васла мураккаб сўзга айланган баъзи араб изофий бирикмаларда ёки аниқ отларда учрайди. Масалан:

آلمغرب **ал-мағрэб** — ғарб
دارآلفنون **дор-ўл-фўнун** — университет

ҚАМАРИЙ ВА ШАМСИЙ ҲАРФЛАР

Араб алфавитидаги ҳарфлар حروف قمری **ҳўруфэ қамари** (ой ҳарфлари) ва حروف شمسی **ҳўруфэ шамси** (қуёш ҳарфлари) деб аталувчи икки группага бўлинади.

Қуйидаги 14 ҳарф حروف شمسی **ҳўруфэ шамси** дейилади:

ن ل ظ ط ض ص ش س ز ر ذ د ث ت

Қолган ҳарфлар эса حروف قمری **ҳўруфэ қамари** деб аталади.

Агар ال аниқлик артиклидан кейин келган сўзнинг биринчи ҳарфи حروف شمسی **ҳўруфэ шамси** группасидаги ҳарфлардан бири билан бошланса, ال артиклидаги ل *лом* талаффуз этилмай, ундан кейинги ҳарф ташдид билан ўқилади. Масалан:

اَلسّلام **ас-салом** — ассалом

نصراَلدّين **наср-ад-дин** — Насриддин

لغات اَلتّرك **лўғот-ўт-тўрк** — туркча луғат

Агар **ال** артиклидан кейин келган сўз **حروف قمری** **ҳўруфэ қамари** группасидаги ҳарфларнинг бири билан бошланса, **ال** артикли ўз олдига қўшилиб келган сўзнинг тугалланган товушига кўра **ўл** ёки **ал** товуш бирикмалари тарзида талаффуз қилинади. Масалан:

اَلخوارزمی **ал-хоразми** — Хоразмий

اَلبیرونی **ал-беруни** — Беруний

بین اَلمللی **бэйн-ўл-мэлали**— халқаро

طویل اَلمدت **тавил-ўл-мўддат** — узоқ муддатли

متسوی الحقوق **мўтасави-ўл-ҳўқуқ** — тенг ҳуқуқли

Ёзувда кўпинча васла белгиси тушиб қолади ва алифнинг ўзи ёзилиб, васла борлигига ишора қилади. Масалан:

السلام **ас-салом**

البیرونی **ал-бируни**

دارالفنون **дор-ўл-фўнун** ва ҳ. к.

Топшириқ. Қуйидаги васлали сўзларни кўчириб ёзинг ва уларни тўғри талаффуз қилишга ўрганинг·

رشیدالدین — Рашидиддин

عبدالله — Абдулла

فارغ‌التحصیل — ўқишни тамомлаган, олий маълумотли

قلیل المدت — қисқа муддатли

خیرالدین — Хайриддин

ضرب المثل — мақол, ҳикматли сўз

فخرالدین — Фахриддин

دارالحکومه — ҳукумат уйи

مظفر الدین — Музаффариддин

قوام السلطنه — шоҳ авлоди

میزان الحراره — термометр

مجالس النفایس — «Мажолисун нафоис» (асар номи)

حتی الامکان — имкон борича

میزان الاوزان — вазнлар ўлчови

ФОРС ЁЗУВИНИНГ АЙРИМ ХУСУСИЯТЛАРИ

1 Агар ўзбек ёзувида хатлар чапдан ўнгга қараб ёзилса, форс ёзувида эса хат ўнгдан чапга қараб ёзилади ва шу тартибда ўқилади.

2. Форс ёзув системасида шу вақтга қадар тиниш белгиларини ишлатиш қонунлаштирилмаган. XX асрдан бошлаб форс тилига баъзи бир тиниш белгилари кириб кела бошлади. Шу кунларда нашр қилинаётган газета ва журналларда, илмий ва адабий асарларда нуқта, вергул (، тескари ҳолда), қўштирноқ, савол аломати (؟ тескари ҳолда), кўп нуқта ва қавс каби тиниш белгилари ишлатилмоқда. Лекин бу тиниш белгилари маълум қоидага бўйсунган ҳолда ишлатилмайди. Баъзан қўштирноқ ўрнига қавс, гоҳ сарлавҳа ёки атоқли отларни қавс ё қўштирноқ билан ажратиш ҳоллари кўринади.

3. Араб-форс алфавитида атоқли отлар ва гапнинг бошланиши учун махсус бош ҳарфлар йўқ. Ёзувда атоқли ва турдош отлар учун ва бутун бошқа ҳолларда бир ҳажм ва шаклдаги ҳарфлар ишлатилади.

4. Форс ёзувида ٓ маддадан бошқа ҳамма диакритик белгилар одатда тушиб қолади. Масалан:

Диакритик белгили ҳолда	Диакритик белгисиз ҳолда
مَجَلَّه	مجله
آفْتَاب	آفتاب
مُظَفَّرُالدِّينْ	مظفرالدين

Диакритик белгиларнинг, хусусан, қисқа унлиларнинг ёзувда ифода этилмаслиги сўзларни тўғри ўқиш ва ёзишни бирмунча қийинлаштиради.

5. Ўзбек ёзувида сўзларни бўғинларга бўлиб, бир сатрдан иккинчи сатрга кўчириш мумкин. Лекин форс ёзувида сўзлар бўғинларга бўлинса ҳам, бир сатрдан иккинчи сатрга сўз бўғинини кўчириш мумкин эмас. Агар сатр охиридаги сўзни шу сатрга сиғдириш иложи бўлмаса, уни бутунлай иккинчи сатрга ёзиш керак бўлади. Қўл ёзмаларда эса баъзан сатрга сиғмаган сўзнинг сўнгги ҳарфларини юқорига чиқариб қўядилар ёки сатрда жой кўп қолса, жой очиқ қолмаслиги учун сўзнинг охирги ҳарфларини чўзиброқ ёзадилар.

БИРИНЧИ ДАРС درس اول

گفتگو

این چیست؟ این کتاب است. این در است. این دفتر است. آن چیست؟ آن میز است. آن تخته است. آن گچ است. این قلم است و آن دیوار است. دیوار سفید است. این کیست؟ این کارگر است. این دانشجو است. آن کیست؟ آن شاگرد است. آن دانشیار است.

واژه‌ها

درس اول **дарс-э аввал** — биринчи дарс
گفتگو **гӯфтӯгу** — сӯзлашиш
این **ин** — бу, шу
آن **он** — у, ӯша
چه **чэ** — нима
که **кэ** — ким
در **дар** — эшик
کتاب **кэтоб** — китоб
دفتر **дафтар** — дафтар
میز **миз** — стол
تخته **тахтэ** — доска, тахта
و **ва** — ва (боғловчи)

گچ **гач** — бӯр
قلم **қалам** — ручка
دیوار **дивор** — девор
سفید **сэфид** — оқ
سرخ **сӯрх** — қизил
کارگر **коргар** — ишчи
دانشجو **донэшжу** — студент
دانشیار **донэшйор** — ӯқитувчи
شاگرد **шогэрд** — ӯқувчи
خوب **хуб** — яхши
بد **бад** — ёмон
واژه‌ها **вожэҳо** — сӯзлар

Грамматик изоҳ

От кесимли содда йиғиқ гап

Қесими феълдан бошқа сўз туркумлари билан ифодаланган гаплар от кесимли гап дейилади. От кесимли содда йиғиқ гапда эга ҳар доим гап бошида, кесим эса гап охирида келади. Масалан:

این کتاب است. **ин кэтоб аст** — Бу китобдир.

احمد دانشجو است. **аҳмад донэшжу аст** — Аҳмад студентдир.

دیوار سفید است. **дивор сэфид аст** — Девор оқдир.

Бу гапларда این **ин,** احمد **аҳмад** ва دیوار **дивор** сўзлари эга бўлиб, کتاب است **кэтоб аст,** دانشجو است **донэшжу аст,** سفید است **сэфид аст** кесимдир.

Кўрсатиш олмошлари این *ин* ва آن *он*

Форс тилида асосан иккита кўрсатиш олмоши бор: این **ин**— *бу, шу* ва آن **он**— *у, ўша.*

این **ин** олмоши сўзловчига нисбатан яқин бўлган предметни ва آن **он** олмоши сўзловчига нисбатан узоқ бўлган предметни кўрсатиш учун ишлатилади. Масалан:

این میز است. **ин миз аст** — Бу столдир.

آن تخته است. **он тахтэ аст** — У доскадир.

این کارگر است. **ин коргар аст** — Бу ишчидир.

آن دانشیار است. **он донэшйор аст** — У ўқитувчидир.

است *аст* боғламаси

1. Форс тилида гапнинг кесими от, сифат ёки бошқа сўз туркумлари билан ифодаланса, яъни гап от кесимли гап бўлса, кесимликни ифодалаш учун улар охирига است **аст** боғламаси қўйилади. است **аст** богламаси ўзбек тилидаги кесимлик қўшимчаси *-дир* га тўғри келади. Масалан:

این گچ است. **ин гåч аст** — Бу бўрдир.

آن شاگرد است. **он шогэрд** аст — У ўқувчидир.

2. Ўзбек тилида кесимлик қўшимчаси *-дир* кўпинча тушиб қолади ва ёзувда ифода этилмайди. Лекин форс тилидаги است **аст** боғламаси гапда ҳар доим мавжуд ва ёзувда ифода этилади. Масалан:

این دفتر است. **ин дафтар аст** — Бу дафтар(дир).
آن در است. **он дар аст** — У эшик(дир)

3. است **аст** боғламаси талаффузда урғу қабул қилмайди ва ўз олдидаги сўз билан бирга қўшиб талаффуз қилинади. Кесим вазифасини бажарувчи сўз урғуси ўзгармай, ўз ҳолича қолади. Масалан:

این کتاب است. **ин кэто́баст** — Бу китобдир.
آن کارگر است. **он корга́раст** — У ишчидир.

چه *чэ* ва که *кэ* сўроқ олмошлари

Форс тилида چه чэ — н и м а? ва که кэ[1] — к и м? сўроқ олмошлари бор. Бу икки сўроқ олмошдан که кэ инсон учун ва چه чэ қолган жонли ва жонсиз предметлар учун ишлатилади.

که кэ ва چه чэ сўроқ олмошлари билан است **аст** боғламаси бирга келганда که кэ ва چه чэ олмошларининг охирги э товуши боғлама است астнинг а товуши билан қўшилиб, бир чўзиқ **и** товушини ҳосил қилади:

است + که = کیست **кист** است + چه = چیست **чист.**

Масалан:

این چیست؟ این در است، این میز است. **ин чист? ин дар аст, ин миз аст.**— Бу нимадир? Бу эшикдир, бу столдир.

این کیست؟ این شاگرد است این کارگر است. **ин кист? ин шогэрд аст, ин коргар аст.**— Бу кимдир? Бу ўқувчидир, бу ишчидир.

Содда йиғиқ гапда сўз тартиби

Боғлама	*кесимнинг от қисми*	*эга*	
است	کتاب	این	**ин кэтоб аст**

[1] که **кэ** сўроқ олмоши баъзан کی **ки** шаклида ҳам ишлатилади.

1- топшириқ. Нуқталар ўрнига боғлама қўйиб кўчиринг ва овоз билан ўқинг.

این تخته . . . .　　　　　این کیست؟ این دانشیار . . . .

آن در . . . .　　　　　آن کیست؟ آن کارگر . . . .

این گچ . . . . و آن دفتر . . . .　　　　　این دانشجو خوب . . . .

احمد دانشجو . . . .　　　　　آن گچ بد . . . .

2- топшириқ. Гапларни форсчага таржима қилинг.

Бу доскадир. Бу бўрдир. Бу нимадир? Бу эшикдир. У кимдир? У Аҳмад. Аҳмад ишчидир. Бўр оқ. Бу стол ёмон. Бу китоб ва у дафтар. Бу студент яхши.

3- топшириқ. Гапларни транскрипция билан ёзинг.

این دیوار است. آن چیست؟ آن میز است. آن تخته است. این شاگرد است. آن کیست؟ آن دانشیار است. آن کارگر است. گل سرخ است. گچ سفید است. این قلم خوب است. آن دفتر بد است. این دانشجو کیست؟ این دانشجو احمد است. این در و آن دیوار است.

ИККИНЧИ ДАРС　درس دوم

گفتگو

این چه چیز است؟ این صندلی است. این مداد است. این کیف است. آن چه چیز است؟ آن کاغذ است. آن بخاری است. آن پنجره است. این میز است؟ بلی، این میز است. پس آن چیست؟ آن روزنامه است. آیا این هم روزنامه است؟ نخیر، این روزنامه نیست، مجله است. پس این چیست؟ این هم مجله است. آیا آن کیف است؟ بلی، آن کیف است. آیا تخته سفید است؟ نخیر، تخته سفید نیست، سیاه است. پس این دختر کیست؟ این دختر دانشجو است. آن دختر هم دانشجو است؟ بلی، آن دختر هم دانشجو است. مگر آن پنجره است؟ بلی، آن پنجره است.

واژه‌ها

درس دوم **дарс-э дўввўм** — иккинчи дарс
چیز **чиз** — нарса
صندلی **сандали** — стул
مداد **мэдод** — қалам
کیف **киф** — портфель, папка
کاغذ **коғаз** — қоғоз
بخاری **бўхори** — печка
روزنامه **рузномэ** — газета

مجله **мажаллэ** — журнал
نو **нўу** — янги
کهنه **кўҳнэ** — эски
پس **пас** — демак, шундай қилиб, хўш, хўп
دختر **дўхтар** — қиз, қиз бола
پنجره **панжарэ** — дераза
هم **ҳам** — ҳам
سیاه **сийоҳ** — қора

Грамматик изоҳ

Сўроқ гапнинг ясалиши

Форс тилида сўроқ гап асосан сўроқ олмошлари, интонация ва сўроқ юкламалари орқали ясалади.

1. که **кэ** ва چه **чэ** сўроқ олмошлари орқали ясалади. Масалан:

این کیست؟ **ин кист** — Бу ким(дир)?
این چیست؟ **ин чист** — Бу нима(дир)?

2. Интонация орқали савол англашилади.

От кесимли содда йиғиқ гапдан сўроқ гап ясаш учун, гапнинг охирги қисмини кучли интонация билан талаффуз қилиш керак. Масалан:

این مداد است؟ **ин мэдод аст?** — Бу қаламми?
کیف نو است؟ **киф нўу аст?**— Папка янгими?
آن دختر دانشجو است؟ **он дўхтар донэшжу аст?** — У қиз студентми?

3. Кўпинча гап бошига آیا **ойо,** مگر **магар** *-ми* сўроқ юкламаларини келтириш орқали ясалади. Масалан:

آیا این روزنامه است؟ **ойо ин рузномэ аст?** — Бу газетами?
آیا این کاغذ سفید است؟ **ойо ин коғаз сэфид аст?**— Бу қоғоз оқми?
آیا این دختر دانشجو است؟ **ойо он дўхтар донэшжу аст?** — У қиз студентми?

مگر магар юкламаси сўроқ гапда айтилган фикрга нисбатан шубҳа, ишончсизлик маъноларини билдирган ҳолларда ишлатилади. Масалан:

مگر این مداد است؟ магар ин мэдод аст? — Бу қаламми? (Наҳотки, бу қалам бўлса?)

مگر این دختر دانشیار است؟ магар ин дўхтар донэшйор аст? — Бу қиз ўқитувчими? (Наҳотки, бу қиз ўқитувчи бўлса?)

Талаффузда **آیا ойо** ва **مگر магар** юкламалари гапнинг бошқа бўлакларидан кичик пауза билан ажратиб талаффуз қилинади. Ундан сўнг эса гап сўроқ интонацияси билан ўқилади. Масалан:

آیا این در است؟ ойо, ин дар аст?
مگر این پنجره است؟ магар, ин панжарэ аст?

است *аст* боғламасининг бўлишсиз шакли

است аст боғламасининг бўлишсиз шакли бу боғламага **نَ на-** инкор юкламасини қўшиш орқали ясалади ва ўзбек тилига *эмас* сўзи билан таржима қилинади. **است** аст боғламаси билан **نَ на-** инкор юкламаси бир-бири билан қўшилганда **аст** даги ва **на** даги **а** лар қўшилиб, бир чўзиқ унли **и** ҳосил бўлади.

(а+а=и): نَ + است = نیست на+аст=нист.

این مداد نیست ин мэдод нист — Бу қалам эмас.
آن روزنامه کهنه نیست. он рузномэ кўҳнэ нист — У газета эски эмас
احمد دانشجو نیست. аҳмад донэшжу нист — Аҳмад студент эмас

بلی *бали* ва نخیر *нахэйр* сўзлари ҳақида

Сўроқ гапдаги жавоб ижобий ёки салбий бўлиши мумкин.
1 Сўроқ гапнинг жавоби ижобий бўлса, жумла бошига тасдиқ маъносини англатувчи **بلی бали** сўзи қўйилади ва ўзбек тилига *ҳа* юкламаси орқали таржима қилинади. Масалан:

آیا این کتاب است؟ بلی، این کتاب است.

ойо, ин кэтоб аст? бали, ин кэтоб аст - Бу китобми? Ҳа, бу китоб.

آیا آن کارگر است؟ بلی، آن کارگر است.

ойо, он коргар аст? бали, он коргар аст. — У ишчими? Ҳа, у ишчи.

2. Сўроқ гапнинг жавоби салбий бўлса, **гап бошига инкор** маъносини англатувчи نخير ё خير نه **нахэйр** сўзи **қўйилади ва ўз**бек тилига *йўқ* деб таржима қилинади. Бу ҳолда **инкор сўздан** ташқари, гап кесими ҳам бўлишсиз шаклда келади. Масалан:

نخير، این دفتر نیست. **нахэйр, ин дафтар нист** — Йўқ, бу дафтар эмас.

آیا آن روزنامه است؟ نخیر، آن روزنامه نیست، مجله است. **ойо, он рузномэ аст? нахэйр, он рузномэ нист, мажаллэ аст** — У газетами? Йўқ, у газета эмас, журналдир

آیا این دختر کارگر است؟ نخیر، این دختر کارگر نیست، دانشجو است. **ойо, ин дўхтар коргар аст? нахэйр, ин дўхтар коргар нист, донэшжу аст.**—Бу қиз ишчими? Йўқ, бу қиз ишчи эмас, студентдир.

بلی **бали** ва نخير **нахэйр** сўзлари آیا **ойо** юкламаси каби гапнинг бошқа бўлаклари билан грамматик алоқада бўлмайдилар. Талаффузда эса бу юкламалардан сўнг кичик пауза ҳосил қилиб, сўнг гапнинг бошқа бўлаклари ўқилади.

است *аст* боғламаси талаффузидаги баъзи бир фонетик хусусиятлар

От кесим таркибидаги است **аст** боғламаси кесимнинг от қисмида келган сўзнинг қандай товуш билан тугашига кўра турли фонетик хусусиятларда бўлади.

1 Чўзиқ унлилар **о, и, у** товушлари билан тугаган сўздан сўнг келса, боғламанинг **а** товуши тушиб қолиб, олдидаги сўз билан бирга бир сўз тарзида талаффуз этилади.

Масалан: **ин донэшжуст** — Бу студентдир.
ин сандалист — Бу стулдир.
ин бўхорист — Бу печкадир.
ин пост — Бу оёқдир.

Бу ҳолда است **аст** боғламаси ё тўла ҳолда ва баъзан боғламанинг алиф ҳарфи тушиб қолиб, қолган қисми эса олдиндаги сўз билан қўшилган тарзда ёзилиши мумкин:

این دانشجو است → این دانشجوست **ин донэшжуст**
این صندلی است → این صندلیست **ин сандалист**
این بخاری است → این بخاریست **ин бўхорист**
این پا است. → این پاست **ин пост**

1- топшириқ. Гапларни форсчага таржима қилинг.

Бу нима? Бу портфель. Бу печка. Бу стулми? Ҳа, бу стулдир. Бу стул янгими? Йўқ, бу стул янги эмас, эскидир. У дафтарми? Ҳа, у дафтар. Бу нимадир? Бу журнал. Бу ҳам журналми? Ҳа, бу ҳам журнал. Девор оқми? Ҳа, девор оқ. Бўр ҳам оқдир. У қиз ишчими? Йўқ, у қиз ишчи эмас, студентдир. Хўп, бу нима? Бу қогоз. У нарса ҳам қоғоз. Доска қизилми? Йўқ, доска қизил эмас, қора. Бу қалам ҳам қора. Бу печками? Йўқ, бу печка эмас, эшикдир. У нима? У дераза. Бу газета эскими? Ҳа, бу газета эски. Хўп, бу ҳам газетами? Йўқ. бу газета эмас, журнал.

2- топшириқ. Қуйидаги гапларни форс алфавити билан ёзинг ва таржима қилинг

ин чист? ин дар аст ин коғаз аст он чист? он панжарэ аст. он гач аст тахтэ сийоҳ аст дивор сэфид аст. ойо, ин миз аст? бали, ин миз аст ойо, ин ҳам миз аст? нахэйр, ин миз нист, сандали аст он чэ чиз аст? он мэдод аст мэдод сўрх аст гўл ҳам сўрх аст пас, ин чэ чиз аст? ин бўхорист. ойо, ин киф нўу аст? нахэйр, ин киф нўу нист, кўҳнэ аст ойо, он тахтэ аст? бали, он тахтэ аст ин кист? ин коргар аст он донэшйор аст он дўхтар шогэрд аст ойо, аҳмад донэшжу аст? бали, аҳмад донэшжу аст. ойо, ин панжарэ аст? наҳэйр, ин панжарэ нист, дар аст

УЧИНЧИ ДАРС درس سوم

گفتگو

اینجا دانشکده است. این دانشکده بزرگ و قشنگ است. رفیق سلطانوف کجاست؟ رفیق سلطانوف در کلاس است. کلاس بزرگ و روشن است. آن چه چیز است؟ آن پنجره است. پنجره چطور است؟ پنجره کوچک است. میز چطور است؟ میز بزرگ است. تخته چه رنگ است؟ تخته سیاه است. آیا این مداد سرخ است؟ نخیر، این مداد سرخ نیست، سبز است. این کاغذ چه رنگ است؟ این کاغذ زرد است. آیا این کیف هم زرد است؟ نخیر، این کیف زرد نیست، سیاه است. تخته کجاست؟

تخته در کلاس است. دانشجو کجاست؟ دانشجو هم در کلاس است. میز کجاست؟ میز هم اینجاست. دانشیار کجاست؟ دانشیار در دانشکده است. آن مرد چکاره است؟ آن مرد نویسنده است. پس آن پسر کیست؟ آن پسر شاگرد است. آیا این کتاب خوب است؟ بلی، این کتاب خوب است. این تخته چطور است؟ این تخته بد است. رفیق حسنوف کجاست؟ رفیق حسنوف اینجاست.

واژه‌ها

درس سوم **дарс-э сэввӯм** — учинчи дарс

اینجا **инжо** — бу ер, бу ерда, бу ерга

آنجا **онжо** — у ер, у ерда, у ерга

کجا **кӯжо** — қаер, қаерда, қаерга

چطور **чэтӯур** — қандай, қанақа

کوچک **кучэк** — кичик

بزرگ **бӯзӯрг** — катта

قشنگ **қашанг** — чиройли

رفیق **рафиқ** — ўртоқ

سلطانوف **сӯлтонӯф** — Султонов

دانشکده **донэшкадэ** — факультет

دانشگاه **донэшгоҳ** — университет

کلاس **кэлос** класс,аудитория

روشن **рӯушан** ёруғ, равшан

سبز **сабз** — кӯк

زرد **зард** — сариқ

در **дар** (предлог) —...да

مرد **мард** — эркак киши

زن **зан** — аёл, хотин

چکاره **чэкорэ** — ким (мутахассислиги бӯйича)

نویسنده **нависандэ** — ёзувчи

پزشک **пэзэшк** — врач, доктор

پسر **пэсар** — ўғил, ўғил бола

فاطمه **фотмэ** — Фотима

مشهور **машҳур** — машҳур

حسنوف **ҳасанӯф** — Ҳасанов

چه رنگ **чэ ранг** — қайси рангда

Грамматик изоҳ

Сӯроқ гапнинг ясалиши (давоми)

Форс тилида сӯроқ гап сӯроқ билдирувчи چطور **чэтӯур,** چه رنگ **чэ ранг,** چکاره **чэкорэ,** کجا **кӯжо** сӯзлари воситаси билан ҳам ясалиши мумкин.

1 چطور **чэтӯур** бирор шахснинг ҳол-аҳволини (яхши ё ёмон, соғ ё касал эканлигини), предмет ва ҳодисанинг ҳолатини ёки ҳажм-қиёфасини (эски ёки янги, катта ё кичик, чиройли ё хунук эканлигини) билиш учун ишлатилади. Масалан:

احوال شما چطور است؟ **аҳвол-э шўмо чэтўур аст?**— Аҳволингиз қандай?
احوال من خوب است. **аҳвол-э ман хуб аст** — Аҳволим яхши.
آن صندلی چطور است؟ **он сандали чэтўур аст?** — У стул қандай?
آن صندلی کهنه است. **он сандали кўҳнэ аст** — У стул эскидир.
این در چطور است؟ **ин дар чэтўур аст?** — Бу эшик қанақа?
این در کوچک است. **ин дар кучэк аст** — Бу эшик кичикдир.
آن باغ چطور است؟ **он боғ чэтўур аст?**— У боғ қандай?
آن باغ قشنگ است. **он боғ кашанг аст** — У боғ чиройлидир.

2. **چه رنگ чэ ранг** предметнинг қайси рангда эканлигини билиш учун ишлатилади. Масалан:

مداد چه رنگ است؟ **мэдод чэ ранг аст?** — Қалам қайси рангдадир?
مداد زرد است. **мэдод зард аст** — Қалам сариқдир.
کیف چه رنگ است؟ **киф** чэ ранг аст? — Портфель қайси рангда?
کیف سیاه است. **киф** сийоҳ аст — Портфель қорадир.

Шундай қилиб, **که** кэ ва **چه** чэ сўроқ олмошлари предмет ва шахснинг ўзини билиш учун ишлатилса, **چطور чэтўур** ва **چه رنگ чэ ранг** шу предмет ва шахснинг сифатини, ҳолатини ва белгисини билиш учун ишлатилади.

3. **چکاره чэкорэ** бирор шахснинг ким бўлиб ишлашини, унинг касбини, нима иш билан шугулланишини билиш учун ишлатилади. Масалан:

احمد چکاره است؟ аҳмад чэкорэ аст? — Аҳмад ким? Аҳмад - нинг касби нима?
احمد پزشک است. аҳмад пэзэшк аст — Аҳмад врачдир.
آن زن چکاره است؟ он зан чэкорэ аст?— У аёл ким? У аёлнинг касби нима?
آن زن دانشیار است **он зан донэшйор аст** — У аёл ўқитувчидир.
این مرد چکاره است؟ **ин мард чэкорэ аст?** — Бу киши ким? Бу кишининг касби нима?
این مرد نویسنده است. **ин мард нависандэ аст**— Бу киши ёзувчидир.

4. کجا кўжо сўроқ олмоши **предмет ё шахснинг йўналиши ёки унинг ўрнини билиш учун ишлатилади ва ўзбек тилига** *қаерга? қаерда? қаер?* **тарзида таржима қилинади. Масалан:**

مداد کجا است؟ мэдод кўжост? — Қалам қаерда?
اینجا کجاست؟ инжо кўжост? — Бу ер қаер?
کجا میروید؟ кўжо миравид? — Қаерга кетяпсиз?

1- **топшириқ.** Қуйидаги саволларга жавоб беринг

– اینجا کجاست؟
– پنجره چطور است؟
– آیا گچ سفید است؟
– احمد کجاست؟
– کلاس چطور است؟
– پزشک اینجاست؟
– این کاغذ چه رنگ است؟
– آیا این زن دانشیار است؟
– آن مرد چکاره است؟
– آن چه چیز است؟
– رفیق حسنوف چکاره است؟
– آیا این کیف سبز است؟
– دیوار چه رنگ است؟
– آیا این نویسنده مشهور است؟
– این باغ چطور است؟
– دانشیار کجاست؟

2- **топшириқ.** Қуйидаги гапларни форсчага таржима қилинг

Бу стол қандай? Бу стол катта. У печка қанақа? У печка эски. Бу киши (мутахассислиги бўйича) ким? Бу киши врачдир. Қоғоз қайси рангда? Қоғоз оқ. Эшик ҳам оқми? Йўқ, эшик оқ

эмас, кўкдир. Бу портфель қайси рангда? Бу портфель сариқ. Аудитория қанақа? Аудитория ёруғдир. Бу ер факультет. Ўқитувчи қаерда? Ўқитувчи бу ерда. У аёл (мутахассислиги бўйича) ким? У аёл ўкитувчидир. Бу журнал қанақа? Бу журнал янги ва у журнал эскидир. Бу ўғил бола қанақа? Бу ўгил бола яхши. Бу дераза ёмон. Доска қаерда? Доска аудиторияда. Стол ҳам шу ерда. Дераза қайси рангда? Дераза кўкдир. Бу қиз чиройли. Стол сариқ эмас, қорадир. Бу ёзувчи машҳурми? Йўқ, бу ёзувчи машҳур эмас. Фотима қаерда? Фотима факультетда.

3- топшириқ. Транскрипцияда берилган гапларни форс алфавити билан ёзинг ва уларни ўзбекчага таржима қилинг

ин мард кист? ин мард кўлхўзчи аст. ойо, у коргар аст? нахэйр, у коргар нист, пэзэшк аст? ин гўл сўрх аст? бали, ин гўл сўрх аст ин филм чэтўур аст? ин филм хуб аст. мэдод чэ ранг аст? мэдод сабз аст. кэлос чэтўур аст? кэлос бўзўрг ва рўушан аст ойо, ин кэтоб хуб аст? бали, ин кэтоб хуб аст ин дўхтар чэкорэ аст? ин дўхтар донэшжу аст. магар, у афсар аст? нахэйр, у афсар нист, мўҳандэс аст гач чэ ранг аст? гач сэфид аст. он мард чэкорэ аст? он мард донэшйор аст. ойо, ин коғаз сабз аст? нахэйр, ин коғаз сабз нист, сийоҳ аст ғулом дар хонэ аст. фаррўх кўжо аст? фаррўх дар кэлос аст.

4- топшириқ. Нуқталар ўрнига тегишли сўроқ олмошларини қўйиб, гапларни кўчириб ёзинг.

آن دختر . . . است؟ بخاری . . . است؟ این دانشجو . . . است؟ آن مرد . . . است؟ دانشیار . . . است؟ آن کیف . . . است؟ تخته . . . است؟ کلاس . . . است؟ پزشک . . . است؟ این مداد . . . است؟ آن . . . چیز است؟ رفیق افتخار . . . است؟

ТЎРТИНЧИ ДАРС درس چهارم

گفتگو

تو کیستی؟ من دانشجو هستم. آن دختر کیست؟ آن دختر پزشک است. شما کیستید؟ ما همه دانشجو هستیم. تو هم دانشجو هستی؟ نخیر، من دانشجو نیستم. من و رفیق حسنوف کارگر هستیم. شما کیستید؟ من افسر هستم و رفیق فرخ مهندس است. تو نویسنده هستی؟ بلی، من نویسنده هستم. امروز کشیکچی کیست؟ امروز کشیکچی رفیق سلطانوف است. آیا شما کارگر هستید؟ نخیر، من کارگر نیستم، من مهندس هستم. آنها کارگر نیستند. امروز هوا چطور است؟ امروز هوا گرم است. آن مرد چکاره است؟ آن مرد کلخوزچی است. کهنه کجاست؟ کهنه روی میز است. روی میز دیگر چه چیز هست؟ روی میز کیف و مداد هست. آیا آنجا مجله هم هست؟ بلی، آنجا مجله هم هست. در این کلاس تخته نیست، تخته در آن کلاس هست. در اینجا که هست؟ در اینجا من هستم.

واژه‌ها

درس چهارم **дарс-э чаҳорўм** — тўртинчи дарс
همه **ҳамэ** — ҳамма
ما همه **мо ҳамэ** — ҳаммамиз
افسر **афсар** — офицер
مهندس **мўҳандэс** — инженер
کشیکچی **кэшикчи** — навбатчи
امروز **эмруз** — бугун
هوا **ҳаво** — ҳаво
گرم **гарм** — иссиқ
سرد **сард** — совуқ
کلخوزچی **кўлхўзчи** — колхозчи
کهنه **кўҳнэ** — доска артадиган латта
روی **ру-йэ** — устида
دیگر **дигар** — яна, бошқа

Грамматик изоҳ

Кишилик олмошлари ضمایر شخصی замойэр-э шахси

Шахслар	Бирлик — مفرد мўфрад	Кўплик — جمع жам'
I шахс	من ман — мен	ما мо — биз
II шахс	تو тў — сен	شما шўмо — сиз
III шахс	او у, وی вэй — у	آنها онҳо, ایشان ишон — улар

Боғламанинг тусланиши (**тўлиқ шакли**)

От кесимли гапда эганинг қайси шахс ва сонда келишига қараб, кесим ҳам эга билан шу шахс ва сонда мослашади. Бу ҳолда боғлама است **аст** III шахс бирликдан бошқа ҳамма шахсларда ўз эквиваленти бўлмиш هست **ҳаст** сўзи билан алмашинади. Шундай қилиб, от кесим тусланганда III шахс бирликда است **аст** богламаси ўз ҳолича қолиб, бошқа ҳамма шахсларда шахс-сон қўшимчалари هست **ҳаст** боғламасига қўшилади.

Шахс-сон қўшимчалари

Шахслар	Бирлик — مفرد мўфрад	Кўплик — جمع жам'
I шахс	م -ам	یم - им
II шахс	ی -и	ید - ид
III шахс	— —	ند - анд

Боғлама билан қўшилган ҳолда:

مفرد мўфрад	جمع жам'
هستم ҳастам	هستیم ҳастим
هستی ҳасти	هستید ҳастид
است аст	هستند ҳастанд

От кесимнинг тусланиши

مفرد мӯфрад

من دانشجو هستم ман донэшжу ҳастам — Мен студентман.
تو دانشجو هستی тӯ донэшжу ҳасти — Сен студентсан.
او دانشجو است у донэшжу аст — У студент.

جمع жам'

ما دانشجو هستیم мо донэшжу ҳастим — Биз студентмиз.
شما دانشجو هستید шӯмо донэшжу ҳастид — Сиз студентсиз.
آنها دانشجو هستند онҳо донэшжу ҳастанд — Улар студент(лар).

От кесимнинг тусланишида боғлама هست ҳаст мустақил урғу олиб, бу урғу шахс-сон қўшимчаларига тушади.

مفرد мӯфрад

من کارگر هستم ман коргар ҳаста́м — Мен ишчиман.
تو کارگر هستی тӯ коргар ҳасти́ — Сен ишчисан.
او کارگر است у коргар аст — У ишчи.

جمع жам'

ما کارگر هستیم мо коргар ҳасти́м — Биз ишчимиз.
شما کارگر هستید шӯмо коргар ҳасти́д — Сиз ишчисиз.
آنها کارگر هستند онҳо коргар ҳаста́нд — Улар ишчи(лар)

Боғламанинг که кэ сўроқ олмоши билан бирга келган шаклининг тусланиши

Боғламанинг бу шакли шахс-сонда тусланганда, урғу шахс-сон қўшимчаларига эмас, کیست кист бирикмасининг биринчи бўғинига тушади:

مفرد мӯфрад

من کیستم ман ки́стам — Мен кимман?
تو کیستی тӯ ки́сти — Сен кимсан?
او کیست у ки́ст — У ким?

جمع жам'

ما کیستیم мо ки́стим — Биз киммиз?
شما کیستید шӯмо ки́стид — Сиз кимсиз?
آنها کیستند онҳо ки́станд — Улар ким(лар)?

Боғламанинг бўлишсиз шаклининг тусланиши

Боғламанинг бўлишсиз шаклининг тусланишида шахс-сон қўшимчалари نیست **нист** сўзига қўшилади. Урғу бу ерда نیست **нист** сўзининг биринчи бўғинига, яъни инкор юкламасига тушади.

مفرد мўфрад

من دانشجو نیستم **ман донэшжу ни́стам** — Мен студент эмасман.
تو دانشجو نیستی **тў донэшжу ни́сти** — Сен студент эмассан.
او دانشجو نیست **у донэшжу ни́ст** — У студент эмас.

جمع жам'

ما دانشجو نیستیم **мо донэшжу ни́стим** — Биз студент эмасмиз.
شما دانشجو نیستید **шўмо донэшжу ни́стид** — Сиз студент эмассиз.
آنها دانشجو نیستند **онҳо донэшжу ни́станд** — Улар студент эмас(лар).

هست *ҳаст* сўзининг мустақил маъноси

هست ҳаст сўзи мустақил маънони ҳам англатади.

1. Ҳамма шахсларда (III шахс бирликда ҳам) қўлланиб, борлик, мавжудлик маъноларини билдиради.

Масалан, икки жумлани таққослаб кўрайлик:

فرخ ایرانی است. **фаррўх ирони аст** — Фаррух эронликдир.
اینجا ایرانی هست؟ **инжо ирони ҳаст?**— Бу ерда эронлик борми?

Бу икки жумлада است **аст** ва هست **ҳаст** III шахс бирликда келган бўлса ҳам, биринчи жумлада است **аст** боғлама бўлиб, ایرانی **ирони** билан бирга кесим вазифасини бажариб келгандир. Иккинчи жумлада эса هست **ҳаст**нинг ўзи кесим вазифасида келган. Мисоллар:

اینجا کتاب هست. **инжо кэтоб ҳаст** — Бу ерда китоб бор.
روی میز چه چیز هست؟ **ру-йэ миз чэ чиз ҳаст?** — Столнинг устида нима нарса бор?
در کلاس دانشیار هست. **дар кэлос донэшйор ҳаст** — Аудиторияда ўқитувчи бор.

2. هست **ҳаст** сўзи мустақил урғу олиб, ғапда боғловчи бўлиб эмас, ўзи мустақил кесим вазифасида келади. Тусланганда, урғу шахс-сон қўшимчаларига эмас, **ҳаст** сўзининг биринчи бўғинига тушади. Масалан:

مفرد м ў ф р а д

من هستم **ман ҳа́стам** — Мен борман.
تو هستی **тў ҳа́сти** — Сен борсан.
او هست **у ҳа́ст** — У бор.

جمع ж а м'

ما هستیم **мо ҳа́стим** — Биз бормиз.
شما هستید **шўмо ҳа́стид** — Сиз борсиз.
آنها هستند **онҳо ҳа́станд** — Улар бор (лар).

مفرد м ў ф р а д

من اینجا هستم **ман инжо ҳастам** — Мен бу ердаман.
تو اینجا هستی **тў инжо ҳасти** — Сен бу ердасан.
او اینجا هست **у инжо ҳаст** — У бу ерда.

جمع ж а м'

ما اینجا هستیم **мо инжо ҳастим** — Биз бу ердамиз.
شما اینجا هستید **шўмо инжо ҳастид** — Сиз бу ердасиз.
آنها اینجا هستند **онҳо инжо ҳастанд** — Улар бу ерда(лар).

Мустақил маънодаги هست ҳастнинг бўлишсиз шаклида نیست **нист** сўзи ўзбек тилига *йўқ* деб таржима қилинади. نیست **нист** сўзини боғловчи ёки мустақил маънодаги сўз эканлиги асосан гапнинг мазмунига қараб белгиланади. Масалан:

مفرد м ў ф р а д

من اینجا نیستم **ман инжо нистам** — Мен бу ерда йўқман.
تو اینجا نیستی **тў инжо нисти** — Сен бу ерда йўқсан.
او اینجا نیست **у инжо нист** — У бу ерда йўқ.

جمع ж а м'

ما اینجا نیستیم **мо инжо нистим** — Биз бу ерда йўқмиз.
شما اینجا نیستید **шўмо инжо нистид** — Сиз бу ерда йўқсиз.
آنها اینجا نیستند **онҳо инжо нистанд** — Улар бу ерда йўқ(лар).

1- топшириқ. Қуйидаги сўзларга боғламанинг бўлишли ва бўлишсиз шаклини қўшиб тусланг.

نویسنده **навизандэ** — ёзувчи مهندس **муҳандэс** — инженер,
پزشک **пэзэшк** — врач.

2- топшириқ. Гапларни форсчага таржима қилинг.

Бу кимдир? Бу ишчидир. У кимдир? У муаллимдир. Сен кимсан? Мен студентман. У қиз ҳам студентми? Ҳа, у қиз ҳам студент Улар кимлар? Улар инженерлардир. Биз киммиз? Биз ҳаммамиз студентмиз. Бу ўртоқ ким? Бу ўртоқ офицер. Ўртоқ Ҳасанов, сиз ҳам студентмисиз? Ҳа, мен ҳам студентман. Ўртоқ Султонов ҳам студентми? Йўқ, ўртоқ Султонов студент эмас, у инженер. Улар кимлар? Улар ўқитувчилар. Мен ишчи эмасман. Сен ҳам ишчи эмассан. У аёл врачми? Ҳа, у аёл врач. Сиз муаллиммисиз? Йўқ, мен муаллим эмасман, мен ёзувчиман. У қиз ҳам инженерми? Йўқ, у қиз инженер эмас, врачдир. У киши колхозчидир. Сен бугун навбатчимисан? Ҳа, мен бугун навбатчиман. Бу ерда врач борми? Ҳа, бу ерда врач бор. У ерда нима бор? У ерда портфель ва журнал бор. Столнинг устида нима бор? Столнинг устида китоб, қалам ва қоғоз бор.

3- топшириқ. Нуқталар ўрнига тегишли шахс боғламасини қўшиб, гапларни кўчириб ёзинг

امروز کشیکچی . . . ؟
امروز کشیکچی رفیق حسنوف. . .
شما . . . ؟
ما دانشیار . . . .
آیا اینجا نویسنده . . . ؟
نخیر، اینجا نویسنده . . . .
آیا این رفیق افسر . . . ؟
نخیر، این رفیق افسر . . .
مهندس . . . .
تو کارگر. . . و من کلخوزچی . . .
من پزشک . . . و رفیق فرخ
نویسنده . . . .

آیا در کلاس درس تخته . . . ؟
نخیر، آنجا تخته . . .
آیا این زن پزشک . . . ؟
بلی، این زن پزشک . . . .
اینجا گچ . . گچ آنجا . . . .
امروز هوا سرد. . . گرم. . .
روی میز کیف ومجله . . . .
من در دانشکده . . . .
آیا اینجا پزشک . . . ؟
نخیر، اینجا پزشک . . .
او آنجا . . . .
آیا این کیف کهنه . . . ؟

БЕШИНЧИ ДАРС درس پنجم

گفتگو

تو کیستی؟ من پزشکم. تو هم پزشکی؟ نخیر، من پزشک نیستم. من دانشیارم. آن دختر کیست؟ آن دختر دانشجو است. تو هم دانشجوئی؟ بلی، من هم دانشجویم. آنها کیستند؟ آنها نویسنده‌اند. شما هم نویسنده‌اید؟ نخیر، من نویسنده نیستم. من مهندسم. آیا آن مرد شاعر است؟ بلی، آن مرد شاعر است. این عمارت چطور است؟ این عمارت بلند و قشنگ است. شما کیستید؟ من هنرپیشه‌ام. شما اهل کجائید؟ من ایرانی‌ام. شما هم ایرانی‌اید؟ نخیر، من ازبکم. احمد، تو کارگری؟ بلی، من کارگرم. رفیق فرخ دهقان است. من امروز ناخوشم. تو هم ناخوشی؟ بلی، من هم ناخوشم ولی رفیق حسنوف سالم است. شما سالمید؟ بلی، ما سالمیم. شما کیستید؟ ما ادبیاتشناسیم ولی آنها زبانشناسند. شما تشنه‌اید؟ بلی، من تشنه‌ام. آیا آنها افسرند؟ نخیر، آنها افسر نیستند. تو هنرپیشه‌ای؟ نخیر، من هنرپیشه نیستم. پس تو کیستی؟ من دانشجویم و رفیق سلطانوف مهندس است.

واژه‌ها

درس پنجم	**дарс-э панжўм** — бешинчи дарс	جوان	**жавон** — ёш
ناخوش	**нохўш** — касал	پیر	**пир** — қари
سالم	**солэм** — соғлом	دهقان	**дэҳқон** — деҳқон
ایرانی	**ирони** — эронлик	زبانشناس	**забоншэнос** — тилчи
شاعر	**шо'эр** — шоир	عمارت	**'эморат** — иморат, бино
هنرپیشه	**ҳўнарпишэ** — артист	تشنه	**тэшнэ** — чанқоқ, ташна
بلند	**бўланд** — баланд	زبان	**забон** — тил
ولی	**вали** — лекин	ادبیاتشناس	**адабийотшэнос** — адабиётчи

Грамматик изоҳ

Боғламанинг қисқа шакли

От кесим таркибидаги боғлама қисқа шаклда ҳам ишлатилади. Бунда боглама III шахс бирликдан бошқа ҳамма шахсларда шахс-сон қўшимчасига тўғри келади. Боғламанинг қисқа шакли бевосита от кесимнинг от қисмига қўшилиб ёзилади.

Боглама олдидаги сўзнинг қандай товуш билан тугашига қараб, турли вариантларда бўлиши мумкин:

1 Ундош билан тугаган сўздан сўнг ёзиладиган шакли.

Шахслар	مفرد	جمع
I шахс	م -ам	یم -им
II шахс	ی -и	ید -ид
III шахс	است аст	ند -анд

Мисоллар:

مفرد

من کارگرم ман коргарáм — Мен ишчиман.
تو کارگری тў коргáри — Сен ишчисан.
او کارگر است у коргар аст — У ишчи (дир).

جمع

ما کارگریم мо коргáрим — Биз ишчимиз.
شما کارگرید шўмо коргáрид — Сиз ишчисиз.
آنها کارگرند онҳо коргáранд — Улар ишчилар (дир).

Богламанинг қисқа формасига урғу тушмасдан, у боғлама олдидаги сўзнинг охирги бўғинига тушади.

2. ه э қисқа унлиси ёки ی и чўзиқ унлиси билан тугаган сўзлардан сўнг ёзиладиган шакли.

Шахслар	مفرد	جمع
I шахс	ام -ам	ایم -им
II шахс	ای -и	اید -ид
III шахс	است аст	اند -анд

Масалан: ه э қисқа унлиси билан тугаган сўзларда:

مفرد

من نویسنده‌ام ман нависандэ-ам — Мен ёзувчиман.
تو نویسنده‌ای тў нависандэ-и — Сен ёзувчисан.
او نویسنده است у нависандэ аст — У ёзувчи(дир).

جمع

ما نویسنده‌ایم мо нависандэ-им — Биз ёзувчимиз.
شما نویسنده‌اید шўмо нависандэ-ид — Сиз ёзувчисиз.
آنها نویسنده‌اند онҳо нависандэ-анд — Улар ёзувчилар(дир).

ی и чўзиқ унлиси билан тугаган сўзларда:

مفرد

من نظامی‌ام ман нэзоми-ам — Мен ҳарбийман.
تو نظامی‌ای тў нэзоми-и — Сен ҳарбийсан.
او نظامی است у нэзоми аст (нэзомист)— У ҳарбий(дир).
(نظامیست)

جمع

ما نظامی‌ایم мо нэзоми-им — Биз ҳарбиймиз.
شما نظامی‌اید шўмо нэзоми-ид — Сиз ҳарбийсиз.
آنها نظامی‌اند онҳо нэзоми-анд — Улар ҳарбийлар(дир).

3. ا о ва و у чўзиқ унлилари билан тугаган сўзлардан сўнг ёзиладиган шакли.

Шахслар	مفرد	جمع
I шахс II шахс III шахс	یم -йам ئی -и است аст	ئیم -им ئید -ид یند -йанд

Масалан:

مفرد

من دانشجویم **ман донэшжýйам** — Мен студентман.
تو دانشجوئی **тӯ донэшжý-и** — Сен студентсан.
او دانشجو است **у донэшжý аст** — У студентдир.

جمع

ما دانشجوئیم **мо донэшжý-им** — Биз студентмиз.
شما دانشجوئید **шӯмо донэшжý-ид** — Сиз студентсиз.
آنها دانشجویند **онхо донэшжýйанд** — Улар студентлар(дир).

Боғламанинг бўлишсиз шакли ҳамма шахсларда نیست **нист** сўзи орқали тўлиқ шаклда ишлатилади. Масалан:

من دانشجو نیستم **ман донэшжӯ нистам** — Мен студент эмасман.
تو نویسنده نیستی **тӯ нависандэ нисти** — Сен ёзувчи эмассан.
او کارگر نیست **у коргáр нист** — У ишчи эмас.

1- топшириқ. Қуйидаги сўзларга боғламанинг қисқа шаклини қўшиб, шахс ва сонда тусланг.

پزشک **пэзэшк** — врач
هنر پیشه **ҳӯнарпишэ** — артист
دانا **доно** — донишманд, доно

2- топшириқ. Қуйидаги сўзларга боғламанинг бўлишсиз шаклини қўшиб, уларни тусланг.

مهندس **мӯҳандэс** — инженер
ایرانی **ирони** — эронлик

3- топшириқ. Боғламанинг қисқа шаклидан фойдаланиб, қуйидаги гапларни таржима қилинг.

Мен ишчиман. Сен инженерсан. Биз студентмиз. Улар ҳам студентлардир. Бу қиз врач. Сиз кимсиз? Мен ёзувчиман. Сен деҳқонмисан? Ҳа, мен деҳқонман. Сен кимсан? Мен студентман. Сиз ҳам студентмисиз? Йўқ, мен студент эмасман, мен врачман. Бу киши ким? Бу киши тилчидир. Сиз бугун навбатчимисиз?

Ҳа, мен бугун навбатчиман. Мен касал эмасман, соғломман. Биз ҳаммамиз соғломмиз. Ғафур Ғулом ким? Ғафур Ғулом шоирдир. Унинг номи машҳурдир. Бу киши ҳам шоирми? Йўқ, бу киши шоир эмас, ёзувчидир. Биз адабиётшуносмиз. Сиз артистмисиз? Ҳа, мен артистман. Сиз эронликмисиз? Йўқ, мен эронлик эмасман, ўзбекман. Бу иморат баланд ва чиройлидир. У врач ёшдир. Ўртоқ Ҳасанов қанақа? Ўртоқ Ҳасанов ёш ва соғломдир. Сиз қаердасиз? Мен бу ердаман. Сиз ҳам инженермисиз? Ҳа, мен ҳам инженерман. Сен ташнамисан? Ҳа, мен ташнаман. Фаррух ҳам ташнами? Йўқ, у ташна эмас. Улар кимлар? Улар офицерлардир.

4- топшириқ. Нуқталар ўрнига тегишли сўзларни қўйиб, гапларни кўчириб ёзинг.

من کارگر . . . .
دانشیار . . . نیست.
تو . . . نیستی.
این . . . کیست؟
این . . . است.
شما دانشجو . . . ؟
رفیق حسنوف . . . است.
آیا آن پنجره . . . است؟
آیا آن دختر . . . است؟
. . . کجاست؟
او در . . . است.
آی بیک . . . است.
ما همه . . . هستیم.
آیا . . . دانشیارید؟
. . . مهندسند.
او امروز . . . است.
این عمارت . . . است.

آن مرد . . . است.
او ناخوش . . . و من سالم . . . .
دانشیار در دانشکده . . . .
این روزنامه . . . نیست.
ما . . . هستیم ولی آنها . . . هستند.
آیا آن تخته . . . است؟
آیا . . . مهندسی؟
نخیر . . . مهندس نیستم.
آنها نویسنده . . . .
آیا . . . هم نویسنده‌اید؟
بلی . . . هم نویسنده‌ام.
آیا آن دختر . . . است؟
تو تشنه . . . و من تشنه . . .
اینجا دانشیار . . . .
روی میز . . . هست.

ОЛТИНЧИ ДАРС درس ششم

گفتگو

– اسم شما چیست؟
– اسم من سلطان است.
– اسم پدر شما چیست؟
– اسم پدر من عمر است.
– اسم خانوادگی شما چیست؟
– اسم خانوادگی من عثمانوف است.
– اسم خواهر شما چیست؟
– اسم خواهر من فاطمه است.
– خواهر شما چکاره است؟
– خواهر من دانشجو است.
– او دانشجوی کدام دانشکده است؟
– او دانشجوی دانشکده طب است.
– پدر شما چکاره است؟
– پدر من کارمند علمی است.
– مادر شما بچه کاری مشغول است؟
– مادر من بخانه‌داری مشغول است.
– برادر شما دانشجوی کدام دانشکده است؟
– برادر من دانشجوی دانشکده حقوق است.
– شما کیستید؟
– من دانشجوی دانشکده فیلولوژی هستم.
– دانشکده شما کجا واقع است؟
– دانشکده ما در خیابان نوائی واقع است.

واژه‌ها

درس ششم дарс-э шэшўм — олтинчи дарс
اسم эсм — исм
اسم خانوادگی эсм-э хонэводэги — фамилия
پدر пэдар — ота
مادر модар — она
برادر бародар — ака-ука
برادر بزرگ бародар-э бўзўрг — ака
برادر کوچک бародар-э кучэк — ука
خواهر хоҳар — опа-сингил
خواهر بزرگ хоҳар-э бўзўрг — опа
خواهر کوچک хоҳар-э кучэк — сингил
کارمند корманд — хизматчи, ходим
حقوق ҳўқуқ — ҳуқуқ, юридик
مشغول машғул — машғул
بچه‌کاری бэ чэ кори — нима иш билан
فیلولوژی филўлўжи — филология
طب тэбб — медицина
بخانه‌داری бэ хонэдори — уй-рўзғор иши билан
واقع است воқэ' аст — жойлашган
کدام кўдом — қайси
خیابان хийобон — кўча
نوائی навои — Навоий
خیلی хэйли — жуда, кўп
علمی 'элми — илмий

Грамматик изоҳ

ИЗОФА اضافه ЭЗОФЭ

Форс тилида аниқловчи билан аниқланмиш ёки қаратқич билан қаралмиш *изофа* деб аталувчи урғусиз э товуши орқали боғланади. Масалан:

دیوار سفید дивор-э сэфид — оқ девор
گل سرخ гўл-э сўрх — қизил гул
کتاب دانشجو кэтоб-э донэшжу — студентнинг китоби
پدر من пэдар-э ман — менинг отам

Форс тили изофий бирикмасида сўз тартиби ўзбек тилига қарама-қаршидир. Агар ўзбек тилида аввал аниқловчи, сўнг аниқланмиш ёхуд аввал қаратқич, сўнг қаралмиш келса, форс тилида эса аксинча, аввал аниқланмиш, сўнг аниқловчи ёки аввал қаралмиш, сўнг қаратқич келади.

Ўзбек тилида		Форс тилида
→ аниқловчи → аниқланмиш:		аниқловчи ←аниқланмиш←
катта	*стол*	میز بزرگ миз-э бузўрг
баланд	*иморат*	عمارت بلند эморат-э бўланд
→ қаратқич → қаралмиш		қаратқич ←қаралмиш←
ўқитувчининг	*портфели*	کیف دانشیار киф-э донэшйор
менинг	*дўстим*	دوست من дуст-э ман

Форс тили грамматикасида изофий бирикмадаги аниқланмиш مضاف мўзоф ва аниқловчи مضاف الیه мўзоф-ўн-элэйҳ деб номланади. Изофа кўрсаткичи доимо مضاف мўзофдан сўнг қўйилади ва مضاف билан مضاف الیه ни бир-бирига боғлаб, изофий бирикма ҳосил қилади. Изофий бирикмадаги сўзлар ажралиб ўқилмай, бир бутун, умумий интонация билан талаффуз этилади. Одатда изофий бирикма бир бутун синтактик бирлик ҳисобланади.

Изофанинг имлоси

1. Ундош билан тугаган сўзлардан сўнг изофа *зир* белгиси орқали ёзилиб, э деб талаффуз этилади. Одатда ِ *зир* белгиси ёзувда ифода этилмайди. Талаффузда эса доимо сақланади. Масалан:

ساعت طلا **со'ат-э тэло** — тилла соат
زبان فارسی **забон-э форси** — форс тили
تاریخ ادبیات **торих-э адабийот** — адабиёт тарихи
درس پنجم **дарс-э панжўм** — бешинчи дарс
گلستان سعدی **гўлэстон-э са'ди** — Саъдийнинг «Гулистон»и
خیابان مقیمی **хийобон-э мўқими** — Муқимий кўчаси

2. ه э қисқа унлиси билан тугаган сўзлардан сўнг изофа ء *ҳамза* белгиси орқали ёзилиб, йэ деб талаффуз этилади. Масалан:

تختهٔ سیاه **тахтэ-йэ сийоҳ** — қора доска
خمسهٔ نوائی **хамсэ-йэ навои** — Навоийнинг«Хамса»си
نویسندهٔ بزرگ **нависандэ-йэ бўзўрг** — улуғ ёзувчи
روزنامهٔ دیواری **рузномэ-йэ девори** — деворий газета

Ҳамза белгиси ёзувда тушиб қолиши ҳам мумкин. Масалан:

پنجره کوچک **панжарэ-йэ кучэк** — кичик дераза
خانه او **хонэ-йэ у** — унинг уйи
دانشکده طب **донэшкадэ-йэ тэбб** — медицина институти

3. Чўзиқ унлилар билан тугаган сўзлардан сўнг изофа ی *йо* ҳарфи орқали ёзилиб, йэ деб талаффуз этилади. Масалан:

بوی گل **бу-йэ гўл** — гулнинг ҳиди
پای صندلی **по-йэ сандали** — стулнинг оёғи
دانشجوی دانشکده **донэшжу-йэ донэшкадэ** — факультетнинг студенти
شورای عالی **шўуро-йэ 'оли** — олий совет

Эслатма. ی **и** чўзиқ унлиси билан тугаган сўзларда изофий ی *йо* ёзувда ифода этилмай, талаффузда **и** унлисидан сўнг бир **йэ** қўшиб ўқилади. Масалан:

صندلی بزرگ **сандали-йэ бўзўрг** — катта стул
ماهی دریا **моҳи-йэ дарйо** — денгиз балиғи
بینی او **бини-йэ у** — унинг бурни

Ундошдан сўнг	э қисқа унлисидан сўнг	Чўзиқ унлилардан сўнг
ـِ э	ـٔ **йэ**	ی **йэ**

1- топшириқ. Қуйидаги бирикмаларни изофа имлосига риоя қилган ҳолда форс алфавитида ёзинг.

бародар-э ман. мэйдон-э сўрх. коғаз-э сэфид. донэшжу-йэ донэшкадэ. донэшйор-э мо. рузномэ-йэ ўзбакэстон-э шўурави. эсм-э хоҳар-э ман. дарс-э чаҳорўм. нависандэ-йэ машҳур. орзу-йэ дэлбар. дарс-э забон-э руси. шоҳномэ-йэ фэрдўуси. коргар-э корхонэ. хонэ-йэ кўлхўзчи. по-йэ миз. дўст-э у. торих-э ирон.

2- топшириқ. Гапларни форс тилига таржима қилинг.

Бу нима? Бу қизил қаламдир. У нима? У қора доскадир. Қизил қалам столнинг устида. У нима нарса? У деворий газета. Бу китоб Лоҳутийнинг девонидир. Бу қайси кўча? Бу Пушкин номидаги кўча. Бу киши ким? Бу киши менинг отамдир. У аёл менинг ўртогимнинг онасидир. Бу қизил гул яхши. У қиз университетнинг студентидир. Шарқ факультетининг биноси баланд. Бизнинг уйимиз катта ва ёругдир. Сариқ папка қаерда? Сариқ папка аудиторияда. Сизнинг опангиз ким? Менинг опам врачдир. Сизнинг дўстингиз инженердир. Биз бу факультетнинг студентимиз. Бизнинг факультет биноси Навоий кўчасига жойлашган. Бу қайси факультет? Бу тарих факультети.

Сизнинг исмингиз нима? Менинг исмим — Фаррух. Сиз қайси факультетнинг студентисиз? Мен филология факультетининг студентиман. Отангиз нима иш қилади? Отам медицина институтининг ўқитувчисидир. Бу студентнинг фамилияси нима? Бу студентнинг фамилияси — Усмонов. Унинг онаси нима иш қилади? Унинг онаси врачдир, лекин менинг онам уй иши билан шуғулланади. Сизнинг уйингиз қайси кўчада? Бизнинг уйимиз Фурқат кўчасида. Бу киши ким? Бу киши институтнинг илмий ходимидир. Сизнинг аҳволингиз қалай? Менинг аҳволим яхши. Бу китоб Саъдийнинг «Бўстон»идир. Биз шарқ факультетининг студентимиз. Ўзбекистоннинг пойтахти қайси шаҳар? Ўзбекистоннинг пойтахти — Тошкент шаҳри.

3- топшириқ. Гапларни изофа қоидасига риоя қилиб ўқинг ва изофа имлосини аниқланг.

خانه شما کجا واقع است؟ خانه ما در خیابان لاهوتی واقع است. اینجا کتابخانه دانشکده ماست. فرخ دانشجوی دانشکده فیلولوژی است. او دانشجوی خوبی است. نام خانوادگی این دختر عثمانوا است. روی تخته پاک است. دوست من مهندس است. ما پزشکیم. برادر بزرگ تو کیست؟ برادر بزرگ من کارمند علمی است. شما دانشجوی کدام دانشکده هستید؟ من دانشجوی دانشکده طب هستم. مادر شما دانشیار کدام دانشکده است؟ مادر من دانشیار دانشکده حقوق است. شهر تاشکند پایتخت ازبکستان است. خانه این نویسنده در خیابان مقیمی واقع است.

ЕТТИНЧИ ДАРС درس هفتم

کشور ما

اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی کشور زحمتکشان است. پایتخت اتحاد شوروی شهر مسکو است. در اتحاد شوروی تمام کارخانه‌ها و کلخوزها در دست کارگران و دهقانان است. همه ثروتهای کشور برای مردم است. خلقهای اتحاد شوروی با هم دوست و برادرند. درهای دبستان ها و آموزشگاه های عالی بروی فرزندان زحمتکشان باز است. جمهوری ازبکستان یکی از جمهوری های بزرگ آسیای میانه است. ازبکستان شوروی خیلی ثروتمند است. عمده‌ترین محصولات کشاورزی این جمهوری پنبه است. پنبه افتخار جمهوری ماست. شهر تاشکند پایتخت ازبکستان شوروی است. در شهر تاشکند فرهنگستان علوم ازبکستان، دانشگاه دولتی، دانشکده‌ها، دبیرستانها و آموزشگاه‌های عالی و متوسطه موجود است. در این شهر تعداد زیادی کودکستانها، پارکهای بسیار زیبا، سینماها، تآترها و کارخانه‌های گوناگون نیز موجود است. یکی از خیابانهای قشنگ تاشکند خیابان نوائی است. دانشکده ما، اداره نشریات، انستیتوی خاورشناسی فرهنگستان علوم ازبکستان، ورزشگاه پنبه‌کار، کاخ هنر و سایر بنگاه های علمی و فنی در این خیابان واقع است.

واژه‌ها

درس هفتم	**дарс-э ҳафтўм** — еттинчи дарс
کشور	**кэшвар** — мамлакат
اتحاد	**эттэҳод** — иттифоқ
جماهیر	**жамоҳир** — республикалар
شوروی	**шўурави** — совет
سوسیالیستی	**сусйолисти** — социалистик
ورزشگاه	**варзэшгоҳ** — стадион
ورزشگاه پنبه‌کار	**варзэшгоҳ-э пахтакор** — Пахтакор стадиони
مسکو	**мўскўу** — Москва
تاشکند	**тошканд** — Тошкент

جمهوری **жўмҳури** — республика
همه **ҳамэ** — ҳамма, барча
کارخانه **корхонэ** — завод, фабрика
دست **даст** — қўл
ثروت **сарват** — бойлик
مردم **мардўм** — халқ
برای **баройэ** — учун
با هم **бо ҳам** — ўзаро, бирга
دبستان **дабэстон** — бошлангич мактаб
آموزشگاه **омузэшгоҳ** — ўқув юрти
متوسطه **мўтавасэтэ** — ўрта
باز **боз** — очиқ
یکی **йэки** — бири
از **аз** (предлог) — ...дан (чиқиш маъносини билдиради)
آسیا **осйо** — Осиё
میانه **мийонэ** — ўрта
ثروتمند **сарватманд** — бой
عمده‌ترین **'ўмдэтарин** — энг асосий
فرهنگستان علوم **фарҳангэстон-э 'ўлум** — фанлар академияси
دانشگاه دولتی **донэшгоҳ-э дўулати** — давлат университети
هنر **ҳўнар** — санъат, ҳунар
کاخ **кох** — сарой, маданият уйи
تعداد **тэ'дод** — миқдор
زیاد **зийод** — кўп
کودکستان **кудакэстон** — болалар боғчаси
پارک **порк** — парк
زیبا **зибо** — чиройли
بسیار **бэсйор** — кўп
تآتر **тэотр** — театр
سینما **синэмо** — кино
گوناگون **гуногун** — турли, ҳар хил
نیز **низ** — ҳам, шунингдек
انستیتو **анститу** — институт
سایر **сойэр** — бошқа, бўлак
بنگاه **бўнгоҳ** — идора, муассаса
دبیرستان **дабирэстон** — ўрта мактаб
پنبه **памбэ** — пахта
کشاورزی **кэшоварзи** — қишлоқ хўжалик

Грамматик изоҳ

ОТЛАРДА СОН КАТЕГОРИЯСИ

Форс тилида отлар икки сон формасида бўлади:

1) б и р л и к ф о р м а;

2) к ў п л и к ф о р м а.

Отларнинг кўплик формаси уларнинг бирлик шаклига **ها -ҳо** ва **ان -он** қўшимчаларини қўшиш билан ясалади. Булардан **ها -ҳо** қўшимчаси одатда жонсиз предметларни билдирувчи отларга, **ان -он** эса жонли предметларни билдирувчи отларга қўшилади. Масалан:

ها -ҳо қўшимчаси билан:

کتاب **кэтоб** — китоб	کتابها **кэтобҳо** — китоблар
روزنامه **рузномэ** — газета	روزنامه‌ها **рузномэҳо** — газеталар
شهر **шаҳр** — шаҳар	شهرها **шаҳрҳо** — шаҳарлар
صندلی **сандали** — стул	صندلیها **сандалиҳо** — стуллар

ان -он қўшимчаси билан:

دختر **дўхтар** — қиз	دختران **дўхтарон** — қизлар
کارگر **коргар** — ишчи	کارگران **коргарон** — ишчилар
دهقان **дэҳқон** — деҳқон	دهقانان **дэҳқонон** — деҳқонлар
گوسفند **гусфанд** — қўй	گوسفندان **гусфандон** — қўйлар

ان -он кўплик қўшимчаси жуфтликни англатувчи инсон аъзосининг номларига ҳам қўшилиши мумкин. Масалан:

چشم **чэшм** — кўз	چشمان **чэшмон** — кўзлар
لب **лаб** — лаб	لبان **лабон** — лаблар

Ҳозирги форс тилида **ان -он** қўшимчаси ўрнида **ها -ҳо** кўплик қўшимчаси кўпроқ ишлатилмоқда. Натижада, **ها -ҳо** кўплик қўшимчаси **ان -он** қўшимчаси билан бир қаторда жонли предметларга ҳам қўшилиб, улардан кўплик ясамоқда. Масалан:

دختران **дўхтарон** —	دخترها **дўхтарҳо** — қизлар
مردان **мардон** —	مردها **мардҳо** — кишилар
گوسفندان **гусфандон** —	گوسفندها **гусфандҳо** — қўйлар

Лекин баъзи сўзларда кўплик қўшимчаси **ان -он** ўрнига **ها -ҳо** қўшимчасини ишлатиш натижасида сўзнинг маъноси бутунлай ўзгариб кетиши мумкин. Масалан: **سر сар** — бош; **سران сарон** — бошлиқлар; **سرها сарҳо** — бошлар.

ان *-он* кўплик қўшимчасининг имлоси

1. Бирлик формадаги сўз **ا о, و у, ی и** чўзиқ унлиларидан бири билан тугаган бўлса, сон қўшимчаси **ان -он** олдидан бир **ی й** орттирилиб, **یان -йон** шаклида қўшилади. Масалан:

مفرد

دانشجو донэшжу — студент
دانا доно — донишманд
کلخوزچی кўлхўзчи — колхозчи
ایرانی ирони — эронлик

جمع

دانشجویان донэшжуйон — студентлар
دانایان донойон — донишмандлар
کلخوزچیان кўлхўзчийон — колхозчилар
ایرانی‌یان ёки **ایرانیان иронийон** — эронликлар

2. Бирлик формадаги сўз **ه э** қисқа унлиси билан тугаган бўлса, сон қўшимчаси **ان -он** олдидан бир **گ г** орттирилиб, **گان -гон** шаклида қўшилади. Ёзувда эса **ه э** ҳарфи тушиб қолади.

مفرد

نویسنده навосандэ — ёзувчи
نماینده намойандэ — намоянда
بچه бачэ — бола
تشنه тэшнэ — ташна, чанқаган

جمع

نویسندگان навосандэгон — ёзувчилар
نمایندگان намойандэгон — намояндалар
بچگان бачэгон — болалар
تشنگان тэшнэгон — ташналар, чанқаганлар

3. و у товуши билан тугаган баъзи сўзларга ان -он кўплик қўшимчаси қўшилганда, у товуши ўв каби талаффуз қилинади.

ابرو абру — қош — ابروان абрўвон — қошлар
بانو бону — хоним — بانوان бонўвон — хонимлар
بازو бозу — билак — بازوان бозўвон — билаклар

Изофий занжир

Форс тилида аниқланмиш бир неча сўз билан аниқланиб келиши мумкин. Масалан:

کتاب دانشیار ما **кэтоб-э донэшйор-э мо** —(бизнинг) ўқитувчимизнинг китоби, نویسنده بزرگ ایران **нависандэ-йэ бўзўрг-э ирон** Эроннинг буюк ёзувчиси, اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی **эттэҳод-э жамоҳир-э шўурави-йэ сусйолисти** — Совет Социалистик Республикалари Иттифоқи.

Изофий занжирда аниқловчи сўзлар бир-бирини аниқлаб, изоҳлаб ва маъносини тўлдириб келадилар ҳамда ўзаро изофа кўрсаткичи орқали боғланадилар. Масалан:

دانشجوی سال اول **донэшжу-йэ сол-э аввал** — биринчи курс студенти; دانشجوی سال اول دانشکده **донэшжу-йэ сол-э аввал-э донэшкадэ** — факультетнинг биринчи курс студенти; دانشجوی سال اول دانشکده خاورشناسی **донэшжу-йэ сол-э аввал-э донэшкадэ-йэ ховаршэноси** — шарқ факультетининг биринчи курс студенти; دانشجوی سال اول دانشکده خاورشناسی دانشگاه **донэшжу-йэ сол-э аввал-э донэшкадэ-йэ ховаршэноси-йэ донэшгоҳ** — университет шарқ факультетининг биринчи курс студенти; دانشجوی سال اول دانشکده خاورشناسی دانشگاه دولتی **донэшжу-йэ сол-э аввал-э донэшкадэ-йэ ховаршэноси-йэ донэшгоҳ-э дўулати** — Давлат университети шарқ факультетининг биринчи курс студенти; دانشجوی سال اول دانشکده خاورشناسی دانشگاه دولتی تاشکند **донэшжу-йэ сол-э аввал-э донэшкадэ-йэ ховаршэноси-йэ донэшгоҳ-э дўулати-йэ тошканд** — Тошкент Давлат университети шарқ факультетининг биринчи курс студенти ва ҳоказо.

Аниқланмиш билан аниқловчи сўзлар бир-бирлари билан изофа кўрсаткичи орқали занжир каби боғланиб кетадилар ва

бир бутун изофий бирикмани ҳосил қиладилар. Изофий занжирдаги ҳамма сўзлар (охирги сўздан ташқари) изофа кўрсаткичини олган бўлади. Агар бирикмада кишилик олмошларидан бири бўлса, доимо бирикма охирига қўйилади. Масалан:

کتاب زبان فارسی دانشیار ما кэтоб-э забон-э форси-йэ донэшйор-э мо — (бизнинг) ўқитувчимизнинг форс тили китоби; **برادر بزرگ دوست شما бародар-э бўзўрг-э дуст-э шўмо** — (сизнинг) дўстингизнинг акаси; **کارمندان علمی انستیتوی خاورشناسی فرهنگستان علوم جمهوری ما кормандон-э 'элми-йэ анститу-йэ ховар-шэноси-йэ фарҳангэстон-э 'ўлум-э жўмҳури-йэ мо** — бизнинг республика Фанлар академияси Шарқшунослик институтининг илмий ходимлари.

همه *ҳамэ* олмоши ҳақида

Форс тилида همه ҳамэ олмоши гапда изофа билан ва изофасиз ўқилиши мумкин. Агар همه ҳамэ олмошидан кейин келган сўз кўплик шаклида бўлса, همه ҳамэ изофа билан, бирлик шаклида бўлса, изофасиз ўқилади. Масалан:

همهٔ دانشجویان **ҳамэ-йэ донэшжуйон** — ҳамма студентлар
همهٔ کارگران **ҳамэ-йэ коргарон** — ҳамма ишчилар
همهٔ ثروتهای کشور **ҳамэ-йэ сарватҳо-йэ кэшвар** — мамлакатнинг ҳамма бойликлари
همهٔ ما **ҳамэ-йэ мо** — биз ҳаммамиз
همه چیز **ҳамэ чиз** — ҳамма нарса
همه جا **ҳамэ жо** — ҳамма ер

1- топшириқ. Қуйидаги сўзларнинг кўплик шаклини ясанг.

در **дар** — эшик
پزشک **пэзэшк** — врач
جمهوری **жўмҳури** — республика
دانشکده **донэшкадэ** — факультет, институт

افسر **афсар** — офицер
نویسنده **нависандэ** — ёзувчи
نامه **номэ** — хат
خیابان **хийобон** — кўча
آشنا **ошно** — таниш

شهری **шаҳри** — шаҳарлик	هنرپیشه **ҳунарпишэ** — артист
زبانشناس **забоншэнос** — тилчи	ملت **мэллат** — миллат, халқ
برادر **бародар** — ака-ука	ثروت **сарват** — бойлик

2- топшириқ. Қуйидаги гапларни форс тилига таржима қилинг.

(Унинг) опасининг исми Фотима. Тошкент шаҳрининг кўчалари ва парклари жуда чиройли. Ўзбекистон республикасида кўп миқдорда кинолар, театрлар, институтлар, мактаблар ва боғчалар бор. Мен филология факультетининг биринчи курс студентиман. Фаррухнинг форс тили китоби столнинг устида. Совет ёшлари учун ҳамма ўқув юртларининг эшиклари очиқ. Бу ер «Совет Ўзбекистони» газетасининг редакцияси. Теҳрон шаҳри Эрон мамлакатининг пойтахтидир. У колхознинг асосий қишлоқ хўжалик маҳсулоти пахтадир. Ўзбекистон Фанлар академияси Шарқшунослик институти Горький кўчасига жойлашгандир. Урта Осиёнинг чиройли шаҳарларидан бири Тошкент шаҳридир. (Менинг) опамнинг боғида ҳар хил дарахтлар ва гуллар бор. Навоий театрининг биноси жуда чиройли. Бу филология факультетининг деворий газетаси. Фаргона, Самарқанд ва Бухоро шаҳарлари Ўзбекистоннинг чиройли шаҳарларидандир.

3- топшириқ. Қуйидаги бирикмаларни форс тилига таржима қилинг ва ёд олинг.

Москва Давлат университети. Шарқ факультетининг биринчи курс студентлари. СССР Фанлар Академияси. Филология факультети ўқитувчиларининг асарлари. Тожикистон республикасининг пойтахти. Эрон мамлакатининг қишлоқ хўжалиги. Ўзбекистоннинг чиройли кўчаларидан бири. Навоий театрининг артистлари. Урта мактаблар ва олий ўқув юртлари. Совет Социалистик Республикалари Иттифоқи. Ўзбекистон совет ёзувчилари. Офицерлар маданият уйи. Тошкент шаҳрининг кино ва театрлари. Ўзбекистон республикасининг асосий бойликларидан бири. Бизнинг гўзал шаҳримизнинг кўчалари. Шарқ факультетининг студент ва ўқитувчилари. «Совет Ўзбекистони» газетасининг редакцияси.

4- топшириқ. Қуйидаги изофий бирикмаларни ёд олинг.

دانشکده خاورشناسی **донэшкадэ-йэ ховаршэноси** — Шарқ факультети, انستیتوی خاورشناسی **анститу-йэ ховаршэноси** — Шарқшунослик институти, دانشگاه دولتی تاشکند **донэшгоҳ-эдӯулати-йэ тошканд** — Тошкент Давлат университети, فرهنگستان علوم ازبکستان **фарҳангэстон-э 'ӯлум-э ӯзбакэстон** — Ўзбекистон Фанлар академияси, آموزشگاه عالی **омузэшгоҳ-э 'оли** — олий ўқув юрти, کاخ هنر **кох-э ҳӯнар** — Санъат саройи, محصولات کشاورزی **маҳсулот-э кэшоварзи** — қишлоқ хўжалик маҳсулотлари, جمهوری ازبکستان **жӯмҳури-йэ ӯзбакэстон** — Ўзбекистон республикаси, اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی **эттэҳод-э жамоҳир-э шӯурави-йэ сусйолисти** — Совет Социалистик Республикалари Иттифоқи.

САККИЗИНЧИ ДАРС درس هشتم

گفتگو

– دوست عزیزم، سلام علیکم.
– علیکم السلام.
– احوال شما چطور است؟
– از مرحمت شما، بد نیست. شما چطور هستید؟
– متشکرم، من هم خوب هستم.
– سلامتی تان خوب است؟
– بلی، حالا خوبم.
– پدر و مادرتان چطورند؟
– پدر و مادرم سالم و خوبند.
– پدرتان امروز در خانه هستند؟
– بلی، امروز روز تعطیل است. ایشان در منزل هستند.
– آیا خانه تان از اینجا دور است؟

– تنير، خانه مان از اينجا دور نيست، نزديک است.
– شما دانشجوی سال چندم هستيد؟
– من دانشجوی سال اول دانشکده خاورشناسی هستم.
– شما عضو سازمان کمونيستی جوانان هستيد؟
– بلی، من عضو سازمان کمونيستی جوانان هستم، پدرم عضو حزب کمونيست است.
– خواهرانتان بچه کاری مشغولند؟
– خواهر بزرگم دانشجوی سال چهارم دانشکده طب و خواهر کوچکم دانش آموز دبيرستان است.
– از ديدار شما خيلی خوشحالم.
– لطف شما زياد.
– سلامت باشيد. خدا حافظ شما.

واژه‌ها

درس هشتم **дарс-э ҳаштӯм** — саккизинчи дарс
عزيز **'азиз** — азиз
سلام **салом** — салом
احوال **аҳвол** — аҳвол, ҳол, кайфият
از مرحمت شما **аз марҳамат-э шӯмо** — сизнинг марҳаматингиздан, сизнинг яхши ниятингиздан
متشکرم **мӯташаккэрам** — раҳмат, ташаккур
سلامتی **саломати** — саломатлик
حالا **ҳоло** — ҳозир
تعطيل **та'тил** — дам олиш
منزل **манзэл** — уй
دور **дур** — узоқ
نزديک **наздик** — яқин
چندم **чандӯм** — нечанчи
سال **сол** — йил, ёш, курс
سال چندم **сол-э чандӯм** — нечанчи курс, нечанчи йил
عضو **'ӯзв** — аъзо
سازمان **сознмон** — союз, ташкилот

کمونیستی **кўмунисти** — коммунистик
حزب **ҳэзб** — партия
دانش‌آموز **донэшомуз** — мактаб ўқувчиси
دیدار **дидор** — кўришиш, диидор
تا **то** — ...гача, қадар
خدا حافظ **хўдо ҳофэз** — кўришгунча, хайр
ممنون **мамнун** — хурсанд, мамнун
لطف شما زیاد **лўтф-э шўмо зийод** — раҳмат, илтифотингиз учун ташаккур
سلامت باشید **саломат бошид** — саломат бўлинг

Грамматик изоҳ

Эгалик аффикслари ضمایر متصله **замойэр-э мўттасэлэ**

Форс тилида эгалик, мансубликни ифодалаш учун отларга қуйидаги эгалик аффикслари қўшилади.

Шахслар	مفرد	جمع
I шахс	ـَ م **-ам**	ـِ مان **-эмон**
II шахс	ـَ ت **-ат**	ـِ تان **-этон**
III шахс	ـَ ش **-аш**	ـِ شان **-эшон**

Эгалик аффикслари отларнинг охирига қўшилиб, предметнинг қайси шахсга тегишли эканлигини кўрсатади.

دوست **дуст** — *дўст* сўзининг турланиши

مفرد	جمع
دوستم **дустам** — дўстим	دوستمان **дустэмон** — дўстимиз
دوستت **дустат** — дўстинг	دوستتان **дустэтон** — дўстингиз
دوستش **дусташ** — дўсти	دوستشان **дустэшон** — дўстлари

Эгалик аффикслари ўз олдидаги сўз билан бирга бир сўз тарзида талаффуз қилинади. Эгалик аффиксларига урғу тушмайди. Урғу эгалик аффиксларидан олдинги бўғинда бўлади. Масалан:

دستم **да́стам** — қўлим
کیفش **ки́фаш** — портфели
احوالمان **аҳво́лэмон** — аҳволимиз
مادرتان **мода́рэтон** — онангиз

Эгалик аффиксларининг имлоси

1. Сўз ه э қисқа унлиси ёки ی и чўзиқ унлиси билан тугаган бўлса, эгалик аффикслари олдидан бирлик формада ا *алиф*, кўпликда эса ء *ҳамза* белгиси қўйилади. Талаффузда бирлик формада от билан эгалик аффикслари орасида кичик пауза, кўпликда эса бир й товуши орттирилади. Масалан:

خانه хонэ — *уй* сўзининг турланиши

مفرد	جمع
خانه‌ام хонэ-ам — уйим	خانه‌ءمان хонэйэмон — уйимиз
خانه‌ات хонэ-ат — уйинг	خانه‌ءتان хонэйэтон — уйингиз
خانه‌اش хонэ-аш — уйи	خانه‌ءشان хонэйэшон — уйлари

پیشانی пишони — *пешана* сўзининг турланиши

مفرد

پیشانی‌ام пишони-ам — пешанам
پیشانی‌ات пишони-ат — пешананг
پیشانی‌اش пишони-аш — пешанаси

جمع

پیشانی‌مان пишонийэмон — пешанамиз
پیشانی‌تان пишонийэтон иешанангиз
پیشانی‌شان пишонийэшон — пешаналари

2. Сўз ا о ёки و у чўзиқ унлиси билан тугаса, эгалик аффикслари олдидан бир ی й орттирилади.

رو ру — *юз* сўзининг турланиши

مفرد	جمع
رویم руйам — юзим	رویمان руйэмон — юзимиз
رویت руйат — юзинг	رویتان руйэтон — юзингиз
رویش руйаш — юзи	رویشان руйэшон — юзлари

غذا ғазо — *овқат* сўзининг турланиши

مفرد	جمع
غذایم ғазойам — овқатим	غذایمان ғазойэмон — овқатимиз
غذایت ғазойат — овқатинг	غذایتان ғазойэтон — овқатингиз
غذایش ғазойаш — овқати	غذایشان ғазойэшон — овқатлари

Эгалик аффикслари жадвали

Ундошлардан сўнг		о э қисқа ва ی и чўзиқ унлисидан сўнг		ا о ёки و у чўзиқ унлисидан сўнг	
مفرد	جمع	مفرد	جمع	مفرد	جمع
م -ам ت -ат ش -аш	مان -эмон تان -этон شان -эшон	ام -ам ات -ат اش -аш	ئمان -йэмон ئتان -йэтон ئشان -йэшон	یم -йам یت -йат یش -йаш	یمان -йэмон یتان -йэтон یشان -йэшон

Изофий бирикмали гапларда эгалик аффикслари бирикманинг охирги сўзига қўшилади. Масалан:

مداد سیاهت کجاست؟ **мэдод-э сийоҳат кўжо аст?** — Қора қаламинг қаерда? مداد سیاهم روی میز است. **мэдод-э сийоҳам ру-йэ миз аст** — Қора қаламим столнинг устида. اسم پسر کوچک همسایه‌تان چیست؟ **эсм-э пэсар-э кучэк-э ҳамсойэйэтон чист?** — Қўшнингизнинг кичик ўғлининг оти нима? اسم پسر کوچک همسایه‌مان صابر است. **эсм-э пэсар-э кучэк-э ҳамсойэйэмон собэр аст** — Қўшнимизнинг кичик ўғлининг оти Собир.

1- топшириқ. Қуйидаги сўзларга эгалик аффикслари қўшиб турланг.

لباس **лэбос** — кийим	ابرو **абру** — қош
همسایه **ҳамсойэ** — қўшни	احوال **аҳвол** — аҳвол
خواهر **хоҳар** — опа-сингил	صدا **сэдо** — товуш, овоз
شانه **шонэ** — тароқ, елка	پا **по** — оёқ
بینی **бини** — бурун	عمو **'аму** — амаки

2- топшириқ. Қуйидаги гапларни форс тилига таржима қилинг.

Исмингиз нима? Исмим Фаррух. Газетам эски. Шаҳримиз гўзал. Портфелим столнинг устида. Қўшнимиз ёзувчидир. Уйимиз узоқ. Саломатлигингиз қандай? Раҳмат, саломатлигим ях-

ши. Дўстингизнинг аҳволи қандай. Дўстимнинг аҳволи яхши эмас, онаси касал. (Унинг) китоблари қаерда? (Унинг) китоблари столнинг устида. Уйинг қаерда? Уйим Фурқат кўчасида. (Унинг) онаси қаерда? Унинг онаси фабрикада. (Унинг) қизи факультетнинг яхши студентларидан бири. Дам олиш куни биз ҳаммамиз уйдамиз. Студентларимиз Коммунистик Ёшлар союзининг аъзосидирлар. Укангиз нечанчи курс студенти? Укам студент эмас, у ўрта мактаб ўқувчиси. Ўртоғимизнинг отаси Коммунистик партия аъзосидир. Кўк қаламинг қаерда? Кўк қаламим уйда. Хайр, саломат бўлинг! Сизни кўришдан жуда хурсандман. (Унинг) опаси юридик факультетининг 4- курс студентидир. Фамилиянгиз нима? Фамилиям — Усмонов. Бизнинг форс тили ўқитувчимиз эронликдир. Факультетимиз деворий газетасининг номи — «Совет шарқшуноси». Уйингизнинг эшик ва деразаси очиқ. Отангиз ким? Отам СССР Ёзувчилар Союзининг аъзосидир. Республикамиз қишлоқ хўжалиги жуда бойдир.

3- топшириқ. Қуйидаги бирикмаларни ёд олинг

روز تعطیل **руз-э та'тил** — дам олиш куни, مرحمت شما زیاد **марҳамат-э шўмо зийод** — илтифотингиз учун раҳмат, از دیدن شما خیلی ممنونم **аз дидан-э шўмо хэйли мамнунам** — сизни кўришдан ниҳоятда хурсандман, حزب کمونیست **хэзб-э кўмунист** — Коммунистик партия, سازمان کمونیستی جوانان **созэмон-э кўмунисти-йэ жавонон** — Коммунистик Ёшлар ташкилоти (союзи), عضو حزب کمونیست **'ўзв-э ҳэзб-э кўмунист** — Коммунистик партия аъзоси, عضو کمسومول **'ўзв-э кўмсўмўл** — комсомол аъзоси.

قلم گفتا که من شاه جهانم
قلم کش را بمقصد میرسانم

ТЎҚҚИЗИНЧИ ДАРС درس نهم

فصلها و روزها

– یک سال از چند فصل عبارت است؟

– یک سال از چهار فصل عبارت است. نام فصلها از این قرار است: بهار، تابستان، پائیز و زمستان.

– یک فصل چند ماه است؟

– یک فصل سه ماه است.

– یک سال چند ماه است؟

– یک سال دوازده ماه است. ماه های سال از این قرار است: ژانویه، فوریه، مارس، آوریل، مه، ژوئن، ژوئیه، اوت، سپتامبر، اکتبر، نوامبر، دسامبر.

– یک هفته هفت روز است. روز های هفته چنینند: شنبه، یکشنبه، دوشنبه، سه‌شنبه، چهارشنبه، پنجشنبه، جمعه (آدینه).

یک شبانه روز بیست و چهار ساعت است.

یک ساعت شصت دقیقه و یک دقیقه شصت ثانیه است.

– امروز چندم ماه است؟

– امروز بیست و پنجم ماه اوت است.

– امروز چه روزی است؟

– امروز چهار شنبه است.

یکم ماه مه جشن همبستگی زحمتکشان است.

هفتم نوامبر جشن پیروزی انقلاب کبیر سوسیالیستی اکتبر است.

هشتم مارس روز بین المللی زنان است.

واژه‌ها

درس نهم **дарс-э нӯҳӯм** — тўққизинчи дарс

فصل **фасл** — фасл

عبارت **'эборат** — иборат

از این قرار است **аз ин қарор аст** — шундан иборат

بهار **баҳор** — баҳор

تابستان **тобэстон** — ёз

پانیز понз — куз	شنبه шамбэ — шанба
زمستان зэмэстон — қиш	یکشنبه йэкшамбэ — якшанба
ماه моҳ — ой	دوشنبه дӯшамбэ — душанба
ژانویه жонвийэ — январь	سه‌شنبه сэшамбэ — сешанба
فوریه фэврийэ — февраль	چهارشنبه чаҳоршамбэ — чоршанба
مارس морс — март	پنجشنبه панжшамбэ — пайшанба
آوریل оврил — апрель	جمعه жӯм'э — жума
مه мэ — май	ساعت со'ат — соат
ژوئن жуан — июнь	دقیقه дақиқэ — дақиқа, минут
ژوئیه жуийэ — июль	ثانیه сонийэ — секунд
اوت ут — август	امروز эмруз — бугун
سپتامبر сэптомбр — сентябрь	جشن жашн — байрам
اکتبر ӯктӯбр — октябрь	همبستگی ҳамбастаги — бирдамлик
نوامبر нӯвомбр — ноябрь	پیروزی пирузи — ғалаба
دسامبر дэсомбр —декабрь	کبیر кабир — улуғ
هفته ҳафтэ — ҳафта	چندم чандӯм — нечанчи
روز руз — кун	

چنین чэнин — шундай, шунақа

شبانه روز шабонэруз — сутка, кеча-кундуз

بین المللی бэйнӯлмэлали — халқаро

Грамматик изоҳ

МИҚДОР СОНЛАР اعداد اصلی а'дод-э асли

Бирликлар

1	یک	йэк	۱	11	یازده	йоздаҳ	۱۱
2	دو	дӯ	۲	12	دوازده	давоздаҳ	۱۲
3	سه	сэ	۳	13	سیزده	сиздаҳ	۱۳
4	چهار	чаҳор	٤	14	چهارده	чаҳордаҳ	۱٤
5	پنج	панж	٥	15	پانزده	понздаҳ	۱٥
6	شش	шэш	٦	16	شانزده	шонздаҳ	۱٦
7	هفت	ҳафт	۷	17	هفده	ҳэфдаҳ	۱۷
8	هشت	ҳашт	۸	18	هجده	ҳэждаҳ	۱۸
9	نه	нӯҳ	۹	19	نوزده	нуздаҳ	۱۹
10	ده	даҳ	۱۰				

Ўнликлар

10	ده	дах̣	١٠	60	شصت	шаст	٦٠
20	بیست	бист	٢٠	70	هفتاد	х̣афтод	٧٠
30	سی	си	٣٠	80	هشتاد	х̣аштод	٨٠
40	چهل	чэх̣эл	٤٠	90	نود	навад	٩٠
50	پنجاه	панжох̣	٥٠				

Юзликлар

100	صد	сад	600	ششصد	шэшсад
200	دویست	дэвист	700	هفتصد	х̣афтсад
300	سیصد	сисад	800	هشتصد	х̣аштсад
400	چهار صد	чах̣орсад	900	نهصد	нўх̣сад
500	پانصد	понсад			

Мингликлар

1000	هزار	х̣эзор	3000	سه هزار	сэ х̣эзор
2000	دو هزار	дў х̣эзор	4000	چهار هزار	чах̣ор х̣эзор ва х̣. к.

Миллионлар

1 000 000	یک ملیون	йэк мэлйун
2 000 000	دو ملیون	дў мэлйун
3 000 000	سه ملیون	сэ мэлйун

Йигирмадан юқори бўлган сонлар (ўнликлар, юзликлар ва мингликлар) бир-бирлари билан و -ў боғловчиси орқали боғланиб, мураккаб сон ҳосил қиладилар. و боғловчиси талаффузда ўз олдидаги сонга қўшилиб -ў тарзида талаффуз қилинади, ёзувда эса ажралган ҳолда ёзилади. Форс тилида ҳам мураккаб сонлар тартиби ўзбек тилидагидек: 1425628 — яъни олдин миллион, сўнг минг, юз ва ўнлик, ниҳоят бирликлар қўшилади. Масалан.

بیست و پنج **бист-ў панж** — 25
سیصد و چهل و هفت **сисад-ў чэх̣эл-у х̣афт** — 347
شش هزار و پانصد و سی و یک **шэш х̣эзор-ў понсад-ў си-йў йэк** — 6531

Мураккаб сон таркибидаги ҳар бир сон мустақил урғу олади. Масалан:

هزار و هفتصد و نود و چهار **х̣эзóр-ў х̣афтсáд-ў навáд-ў чах̣óр** — 1794

ТАРТИБ СОНЛАР اعداد ترتیبی a'дод-э тартиби

Форс тилида тартиб сонлар қуйидагича ясалади:

1 Саноқ сонлар охирига م -ӯм қўшимчаси қўшиш орқали. Масалан:

چهار **чаҳор** — тўрт → چهارم **чаҳорӯм** — тўртинчи
هفت **ҳафт** — етти → هفتم **ҳафтӯм** — еттинчи
ده **даҳ** — ўн → دهم **даҳӯм** — ўнинчи
بیست و پنج **бист-ӯ панж** — йигирма беш → بیست و پنجم **бист-ӯ панжӯм** — йигирма бешинчи

دو дӯ, سه сэ, سی си сонларидан тартиб сон ясашда қуйидаги фонетик ўзгаришлар юз беради:

دو **дӯ** → دوم **дӯввӯм** — иккинчи
سه **сэ** → سوم **сэввӯм** — учинчи
سی **си** → سی‌ام **сийӯм** — ўттизинчи

Тартиб сонда урғу доимо م -ӯм қўшимчасига тушади.

نهم **нӯҳӯм** — тўққизинчи
هجدهم **ҳэждаҳӯм** — ўн саккизинчи
چهل و ششم **чэҳэл-ӯ шэшӯм** — қирқ олтинчи

2. Сон охирига مین **-ӯмин** қўшимчасини қўшиш орқали ясалади.

مین **-ӯмин** қўшимчаси م **-ӯм**га нисбатан кам ишлатилиб, асосан адабий тилда учрайди.

پنج **панж** — беш → پنجمین **панжӯмин** — бешинчи
هفت **ҳафт** — етти → هفتمین **ҳафтӯмин** — еттинчи
چهل **чэҳэл** — қирқ → چهلمین **чэҳэлӯмин** — қирқинчи

3. Форс тилида یکم **йэкӯм** — *биринчи* тартиб сони билан бир қаторда шу соннинг арабча формаси اول **аввал** кўп қўлланади. Масалан:

درس اول **дарс-э аввал** — биринчи дарс

Шу билан бирга, форс тилида бошқа араб тартиб сонлари ҳам учрайди: ثانی **сони** — иккинчи, ثالث **сўлс** — учинчи ва ҳоказо.

Мураккаб сонларда م **-ўм** ва مین **-ўмин** қўшимчалари соннинг охирги қисмига қўшилади.

هزار و نهصد و شصت و سوم **ҳэзор-ў нўҳсад-ў шаст-ў сэввўм** — бир минг тўққиз юз олтмиш учинчи; چهل و پنجمین **чэҳэл-ў панжўмин** — қирқ бешинчи

م *-ўм* ва مین *-ўмин* қўшимчалари ёрдами билан ясалган тартиб сонларнинг синтактик хусусиятлари

1 م **-ўм** қўшимчаси орқали ясалган тартиб сонлар гапда аниқловчи вазифасини бажариб, ўзидан олдин келган сўз билан изофа орқали боғланади. Масалан:

درس هشتم **дарс-э ҳаштўм** — саккизинчи дарс
روز سوم **руз-э сэввўм** — учинчи кун
طبقه پنجم **табақэ-йэ панжўм** — бешинчи қават
سال چهارم **сол-э чаҳорўм** — тўртинчи курс (йил)

2. مین **-ўмин** қўшимчаси билан ясалган тартиб сонлар ҳам гапда аниқловчи вазифасини бажариб келади. Лекин бу тартиб сонлар ўзи аниқлайдиган сўздан олдин келиб, у билан изофа орқали эмас, балки оддий битишув орқали боғланади. Масалан:

چهل و پنجمین سال پیروزی انقلاب کبیر اکتبر **чэҳэл-ў панжўмин сол-э пирузи-йэ энқэлоб-э кабир-э ўктўбр** — Улуғ Октябрь революцияси ғалабасининг қирқ бешинчи йили.

Таққосланг: سال چهل و پنجم **сол-э чэҳэл-ў панжўм**
چهل و پنجمین سال **чэҳэл-ў панжўмин сол.**

Икки ҳолда ҳам *қирқ бешинчи* деб таржима қилинади.

مین **-ўмин** қўшимчаси билан ясалган тартиб сондан сўнг вақтни билдирувчи سال **сол** (йил) сўзи келган пайтда, иккала сўз бирикиб, бирор воқеа ёки ҳодисанинг бўлиб ўтганига маъ-

лум вақт тўлғанлигини билдирувчи маънони ҳам англатиши мумкин. Масалан:

زنده باد پنجاهمین سال انقلاب کبیر اکتبر. **зэндэ бод панжоҳўмин сол-э энқэлоб-э кабир-э ўктўбр** — Яшасин Улуг Октябрь революциясининг 50 йиллиги.

Форс тилида йил, ой ва кунларнинг ифода этилиши

1 Йилни ифодалаш учун **سال** **сол** сўзи йил миқдорини кўрсатувчи сон олдига қўйилиб, ўзаро изофа орқали боғланади. Масалан:

سال هزار و نهصد و شصت و هفت **сол-э ҳэзор-ў нўҳсад-ў шаст-ў ҳафт** — 1967 йил.

Узбек тилида йил миқдорини билдирган сўз тартиб сон шаклида келади, лекин форс тилида эса йил миқдорини билдирган сўз тартиб сон қўшимчасини қабул қилмай, доимо саноқ сон шаклида бўлади.

2. Ой кунлари (число) қуйидагича ифодаланади:

امروز چندم ماه است؟ **эмруз чандўм-э моҳ аст?** — Бугун ойнинг нечанчи куни? ёки: Бугун нечанчи число?

امروز بیست و پنجم ماه اوت است. **эмруз бист-ў панжўм-э моҳ-э ут аст** — Бугун август ойининг йигирма бешинчи куни ёки. Бугун йигирма бешинчи август

3. Ҳафта кунлари қуйидагича ифодаланади:

امروز چه روزی است؟ **эмруз чэ рузист?** — Бугун ҳафтанинг қайси куни?

امروز چهارشنبه است. **эмруз чаҳоршамбэ аст** — Бугун чоршанба.

1- топширик. Қуйидаги рақамларни сузлар билан ёзинг

٣، ٥، ٤، ٩، ٨، ٢٠، ١٧، ٢٣، ٤٨، ١٩٥٢، ٤٠٠٨، ٦١٣، ٧٩٨٢، ١٥١، ٩٦، ٤٠٠ ٢٠٣، ٥٨٧.

2- топшириқ. Саволларга жавоб беринг.

۱–هفتم نوامبر چه روزی است؟

۲ – امروز چندم ماه است؟

۳ – آیا امروز چهارشنبه است؟

٤–امروز هوا چطور است؟

٥ – یک سال از چند فصل و یک فصل از چند ماه عبارت است؟

٦ – نام ماه ها از چه قرار است؟

۷ – در تابستان هوا چطور میباشد؟

۸ – یک ساعت از چند دقیقه عبارت است؟

۹ – روزهای هفته از چه قرار است؟

۱۰–هفتم نوامبر چه روزی است؟

۱۱ – روز بین المللی زنان چندم ماه است؟

۱۲ – در اتحاد شوروی چه روزی روز تعطیل است؟

۱۳ – در ایران چه روزی روز تعطیل است؟

3- топшириқ. Гапларни форсчага таржима қилинг

Бугун ойининг қайси куни? (Бугун нечанчи число?) Бугун декабрь ойининг 12- куни (Бугун 12 декабрь) Бугун ҳафтанинг қайси куни? Бугун якшанба. Якшанба куни Совет Иттифоқи меҳнаткашларининг дам олиш кунидир. 1917 йил 7 ноябрь — Октябрь революцияси ғалаба қозонган кун. Эрон мамлакатида дам олиш куни жумадир. Бугун февраль ойининг 13- кунидир (Бугун 13 февралдир)

ЎНИНЧИ ДАРС درس دهم

حکایت

از افلاطون پرسیدند که چند سال سفر دریا کردی در دریا چه عجایبی دیدی؟ گفت: عجب همین بود که از دریا به کناره سلامت رسیدم.

واژه‌ها

حکایت **ҳэкойат** — ҳикоя, латифа
افلاطون **афлотун** — Афлотун
پرسیدن **пўрсидан** сўрамоқ
که **кэ** (боғловчи) — -ки
سفر **сафар** сафар
دریا **дарйо** денгиз
عجایب **'ажойэб** — ажойиб
گفتن **гўфтан** — айтмоқ, демоқ
عجب **ажаб** — ажабланарли нарса
همین **ҳамин** — шу, мана шу
بودن **будан** — эмоқ, бўлмоқ
کنار **кэнор**(کناره **кэнорэ**) қирғоқ, соҳил
سلامت **саломат**—саломат, омон-эсон
رسیدن **расидан** — етмоқ, етиб келмоқ.

Грамматик изоҳ

ФЕЪЛ فعل фэ'л

Феълнинг ноаниқ формаси

Феълнинг сон, шахс ва замон маъносини билдирмайдиган шакли ф е ъ л н и н г н о а н и қ ф о р м а с и дейилади.

Форс тилида феълларнинг ноаниқ формаси ҳар доим ن‍ -ан билан тугаган бўлади. Масалан:

رفتن **рафтан** — бормоқ
پرسیدن **пўрсидан** сўрамоқ
گفتن **гўфтан** — айтмоқ, демоқ
بودن **будан** — эмоқ, бўлмоқ
دادن **додан** — бермоқ
آوردن **овардан** — келтирмоқ
خوردن **хўрдан** — емоқ, ичмоқ

Феълларининг таркиби

Форс тилидаги феъллар ўзларининг тузилиши жиҳатидан содда, префиксли ва қўшма бўлади.

1 Бир сўздан ташкил топган феъллар содда феъллар дейилади. Масалан:

دیدن **дидан** — кўрмоқ
گرفتن **гэрэфтан** — олмоқ
آمدن **омадан** — келмоқ
کردن **кардан** — қилмоқ

2. Содда феъл ва префикс (олд қўшимча) ёрдами билан ясалган феъллар префиксли феъллар дейилади. Масалан:

برگشتن **бар-гаштан** — қайтмоқ
در آوردن **дар-овардан** — чиқармоқ
فرا گرفتن **фаро-гэрэфтан** — ўрганмоқ
فرو رفتن **фўру-рафтан** — чўкмоқ

3. От (ёки сифат ҳамда бошқа сўз туркумлари) ва кўмакчи феъл ёрдами билан ясалган феъллар қўшма феъллар дейилади.

Қўшма феъл составига кирган содда феъллар асосан ўзларининг лексик маъноларини йўқотиб, кўмакчи феъл вазифасини бажаради. Масалан:

کار **кор** — иш → کار کردن **кор кардан** — ишламоқ
استراحت **эстэроҳат** — дам → استراحت کردن **эстэроҳат кардан** — дам олмоқ
قسم **қасам** — қасам → قسم خوردن **қасам хўрдан** — қасам ичмоқ
جشن **жашн** — байрам → جشن گرفتن **жашн гэрэфтан** — байрам қилмоқ

Форс тилида от ва кўмакчи феъл бирикуви орқали феъл ясаш жуда маҳсулдор бўлиб, форс тили феълларининг асосий миқдорини ташкил қилади.

Феъл негизлари ریشهٔ افعال ришэ-йэ аф'ол

Форс тилида феълнинг иккита негизи бор:

1) ў т г а н з а м о н ф е ъ л н е г и з и;

2) ҳ о з и р г и з а м о н ф е ъ л н е г и з и.

Ўтган замон феъл негизининг ясалиши

Ўтган замон феъл негизи феълнинг ноаниқ формасидан ن -ан қисмини олиб ташлаш орқали ясалади. Масалан:

رفتن рафтан	رفت рафт
دیدن дидан	دید дид
آمدن омадан	آمد омад
بودن будан	بود буд
بر گشتن бар-гаштан	بر گشت бар-гашт
فرا گرفتن фаро-гэрэфтан	فرا گرفت фаро-гэрэфт
کار کردن кор кардан	کار کرد кор кард
جشن گرفتن жашн гэрэфтан	جشن گرفت жашн гэрэфт

Ўтган замон аниқ феъли ماضی مطلق мози-йэ мўтлақ

Ўтган замон аниқ феъли иш-ҳаракат ва процесснинг ўтган замонда бўлиб ўтганлигини кўрсатади.

Ўтган замон аниқ феълининг ясалиши ва тусланиши

Ўтган замон аниқ феъли ўтган замон феъл негизига шахс-сон қўшимчаларини қўшиш орқали ясалади.

Шахслар	مفرد	جمع
I шахс	م -ам	یم - им
II шахс	ی - и	ید - ид
III шахс	— —	ند - анд

Ўтган замон феълининг III шахс бирлик формаси ўтган замон феъл негизи формасига тенг келади.

Феълнинг тусланишида урғу шахс-сон қўшимчаларига тушади.

دیدن **дидан** — *кўрмоқ* феълининг тусланиши

مفرد

من دیدم **ман дида́м** — Мен кўрдим.
تو دیدی **тў диди́** — Сен кўрдинг
او دید **у дид** — У кўрди.

جمع

ما دیدیم **мо диди́м** — Биз кўрдик.
شما دیدید **шўмо диди́д** — Сиз кўрдингиз.
آنها دیدند **онҳо дида́нд** — Улар кўрдилар.

برگشتن **бар-гаштан** — *қайтмоқ* феълининг тусланиши

مفرد

من برگشتم **ман бар-гашта́м** — Мен қайтдим.
تو برگشتی **тў бар-гашти́** — Сен қайтдинг
او برگشت **у бар-гашт** — У қайтди.

جمع

ما برگشتیم **мо бар-гаштим** — Биз қайтдик.
شما برگشتید **шўмо бар-гашти́д** — Сиз қайтдингиз.
آنها برگشتند **онҳо бар-гашта́нд** — Улар қайтдилар.

کار کردن **кор кардан** — *ишламоқ* феълининг тусланиши

مفرد

من کار کردم **ман кор карда́м** — Мен ишладим.
تو کار کردی **тў кор карди́** — Сен ишладинг
او کار کرد **у кор кард** — У ишлади.

جمع

ما کار کردیم **мо кор карди́м** Биз ишладик.
شما کار کردید **шўмо кор карди́д** Сиз ишладингиз.
آنها کار کردند **онҳо кор карда́нд** — Улар ишладилар.

Ўтган замон аниқ феълининг бўлишсиз шакли

Ўтган замон аниқ феълининг бўлишсиз шакли феъл олдига ن на- инкор юкламасини қўшиш орқали ясалади. Бунда асосий кучли урғу инкор юкламасига тушади, иккинчи кучсиз урғу эса шахс-сон қўшимчаларида бўлади. Масалан:

رفتن **рафтан** — *бормоқ* феълининг бўлишсиз шаклда тусланиши

مفرد

من نرفتم **ман нарафта́м** — Мен бормадим.
تو نرفتی **тӯ на́рафти́** — Сен бормадинг
او نرفت **у нарафт** — У бормади.

جمع

ما نرفتیم **мо на́рафти́м** — Биз бормадик.
شما نرفتید **шӯмо на́рафти́д** — Сиз бормадингиз.
آنها نرفتند **онҳо на́рафта́нд** — Улар бормадилар.

Префиксли ва қўшма феълларда ن на- инкор юкламаси кўмакчи феълга қўшилади.

فرا گرفتن **фаро-гэрэфтан** — *ўрганмоқ* феълининг бўлишсиз шаклда тусланиши

مفرد

من فرا نگرفتم **ман фаро нагэрэфтам** — Мен ўрганмадим
تو فرا نگرفتی **тӯ фаро нагэрэфти** — Сен ўрганмадинг
او فرا نگرفت **у фаро нагэрэфт** — У ўрганмади.

جمع

ما فرا نگرفتیم **мо фаро нагэрэфтим** — Биз ўрганмадик.
شما فرا نگرفتید **шӯмо фаро нагэрэфтид** — Сиз ўрганмадингиз
آنها فرا نگرفتند **онҳо фаро нагэрэфтанд** — Улар ўрганмадилар.

استراحت کردن эстэроҳат кардан — *дам олмоқ* феълининг бўлишсиз шаклда тусланиши

مفرد

من استراحت نکردم ман эстэроҳат накардам — Мен дам олмадим.
تو استراحت نکردی тў эстэроҳат накарди Сен дам олмадинг
او استراحت نکرد у эстэроҳат накард — У дам олмади.

جمع

ما استراحت نکردیم мо эстэроҳат накардим Биз дам олмадик.
شما استراحت نکردید шўмо эстэроҳат накардид Сиз дам олмадингиз.
آنها استراحت نکردند онҳо эстэроҳат накарданд — Улар дам олмадилар.

Инкор юкламасининг имлоси

1. آ о чўзиқ унлиси билан бошланган феълларнинг бўлишсиз шаклида инкор юкламасидан сўнг бир ی й орттирилади. Кўпинча ёзувда алиф устидаги мадда белгиси тушиб қолади.

آمدن омадан — *келмоқ* феълининг бўлишсиз шаклда тусланиши

مفرد

من نیامدم ман найомадам — Мен келмадим.
تو نیامدی тў найомади — Сен келмадинг
او نیامد у найомад — У келмади.

جمع

ما نیامدیم мо найомадим — Биз келмадик.
شما نیامدید шўмо найомадид Сиз келмадингиз.
آنها نیامدند онҳо найомаданд — Улар келмадилар.

2. а ёки ў қисқа унлиси билан бошланган феълларнинг бўлишсиз шаклида ن на- инкор юкламасидан сўнг бир ی й орттирилиб, феъл бошидаги алиф тушиб қолади.

افتادن ўфтодан — *йиқилмоқ* феълининг тусланиши

مفرد

من نیفتادم ман найўфтодам — Мен йиқилмадим.
تو نیفتادی тў найўфтоди — Сен йиқилмадинг
او نیفتاد у найўфтод — У йиқилмади.

جمع

ما نیفتادیم мо найўфтодим — Биз йиқилмадик.
شما نیفتادید шўмо найўфтодид — Сиз йиқилмадингиз.
آنها نیفتادند онҳо найўфтоданд — Улар йиқилмадилар.

ФОРС ТИЛИДА КЕЛИШИКЛАРНИНГ ИФОДАЛАНИШИ

Форс тилида келишик категорияси йўқдир. Отларнинг ўзаро синтактик муносабатлари изофа, кўмакчи ва предлоглар (олд кўмакчилари) орқали ифода этилади.

Предлоглар حروف اضافه ҳўруф-э эзофэ

Форс тилида предлоглар ўзларининг таркибига кўра 3 қисмга бўлинадилар.

1) асосий предлоглар
2) изофали предлоглар;
3) мураккаб предлоглар.

Асосий предлоглар форс тилида жуда маҳсулдор бўлиб, келишик муносабатларини ифодаловчи асосий восита ҳисобланадилар.

1) به бэ предлоги отларнинг олдига қўйилиб, ҳаракатнинг йўналиш ўрни, ҳаракат йўналган шахс каби маъноларни билдиради ва ўзбек тилидаги жўналиш келишиги англатган асосий маъноларга тўгри келади. به бэ предлоги от билан қўшилиб ва баъзан айрим ҳолда ёзилиши мумкин. Масалан

من به دانشگاه آمدم. **ман бэ донэшгоҳ омадан** — Мен университетга келдим.
احمد بکتابخانه رفت. **аҳмад бэ кэтобхонэ рафт** — Аҳмад кутубхонага кетди.

Эслатма. به бэ предлоги این ин ва آن он кўрсатиш олмошлари ҳамда او у кишилик олмошига қўшилганда, икки хил шаклда ёзилиши мумкин:

بان бэ он ёки بدان бэдон
باین бэ ин ёки بدین бэдин
باو бэ у ёки بدو бэду

2) در дар предлоги отларнинг олдига қўйилиб, иш ва ҳаракат содир бўлган ўринни, вақтни билдиради ва ўзбек тилида ўрин-пайт келишиги англатган асосий маъноларга мос келади. Масалан:

دیروز من در خانه بودم. **дируз ман дар хонэ будам** – Кеча мен уйда эдим.

افلاطون چند سال در دریا سفر کرد. **афлотун чанд сол дар дарйо сафар кард** — Афлотун бир неча йил денгизда сафар қилди.

در آن وقت ما بیکار بودیم. **дар он вақт мо бикор будим** — У пайтда биз ишсиз эдик.

3) از **аз** предлоги отларнинг олдида келиб, турли маъноларни ифода этиши мумкин. Лекин кўпчилик маъноси ўзбек тилидаги чиқиш келишиги англатган маъноларга мос келади. از **аз** предлоги орқали англашиладиган асосий маъно иш-ҳаракатнинг бошланиш ўрни, пайти ва умуман чиқиш пунктини билдиради. Мисоллар:

من از دوستم نامه گرفتم. **ман аз дустам номэ гэрэфтам** — Мен дўстимдан хат олдим.

شما از کجا آمدید؟ من از شهر فرغانه آمدم. **шўмо аз кўжо омадид? ман аз шаҳр-э фарғонэ омадам** — Сиз қаердан келдингиз? Мен Фарғона шаҳридан келдим.

از افلاطون پرسیدند که . . . **аз афлотун пўрсиданд кэ...** — Афлотундан сўрадиларки ...

خانه‌مان از دانشکده دور است. **хонэйэмон аз донэшкадэ дур аст** Уйимиз факультетдан узоқдир.

از ساعت پنج منتظر شما هستیم. **аз соʼат-э панж мўнтазэр-э шўмо ҳастим** Соат бешдан буён сизни кутяпмиз.

4) **با бо** предлоги отларнинг олдида келиб, биргалик, ҳамкорлик, қурол, восита маъноларини англатади ва асосан ўзбек тилидаги *билан* кўмакчиси орқали англашиладиган маъноларни ифодалайди. Масалан.

من با پدرم در باغ استراحت کردم. ман бо пэдарам дар боғ эстэроҳат кардам — Мен отам билан боғда дам олдим.

او با دستش اشاره کرد. у бо дасташ эшорэ кард — У қўли билан ишора қилди.

ما با این نویسنده آشنا هستیم. мо бо ин нависандэ ошно ҳастим — Биз бу ёзувчи билан танишмиз.

رفیقم با اتوبوس به شهر سمرقند رفت. рафиқам бо ӯтӯбус бэ шаҳр-э самарқанд рафт — Ўртоғим автобус билан Самарқанд шаҳрига кетди.

برادر کوچکم با مداد نامه نوشت. бародар-э кучэкам бо мэдод номэ навэшт — Укам қалам билан хат ёзди.

5) **تا то** предлоги отларнинг олдида келиб, ҳаракатнинг йўналишидаги энг сўнгги ўринни ва вақт билдирувчи сўзлар билан келганда, вақт чегарасини англатади. Ўзбек тилидаги *қадар* кўмакчиси ёки *-гача* қўшимчаси англатган маъноларни билдиради.

ما تا ورزشگاه پیاده رفتیم. мо то варзэшгоҳ пийодэ рафтим — Биз стадионғача пиёда бордик.

جلسه عمومی دانشجویان تا ساعت هفت ادامه داشت. жаласэ-йэ 'ўмуми-йэ донэшжуйон то со'ат-э ҳафт эдомэ дошт — Студентларнинг умумий мажлиси соат еттигача давом этди.

6) **برای баройэ** предлоги отларнинг олдига қўйилиб, иш-ҳаракатнинг мақсад ва сабабини билдиради. Ўзбек тилида *учун* кўмакчисининг асосий маънолари ва баъзан *-га* аффикси маъносига мос келадиган маънони англатади. Масалан:

این چراغ برای من نیست بلکه برای تست. ин чэроғ баройэ ман нист балкэ баройэ тӯст — Бу чироқ мен учун эмас, балки сен учундир.

برای دیدن دوستم به منزلش رفتم. баройэ дидан-э дустам бэ манзэлаш рафтам — Дўстимни кўриш учун уйига бордим.

پدرم از مسکو برای من چند جلد کتاب فارسی آورد. пэдарам аз мўскўу баройэ ман чанд жэлд кэтоб-э форси овард— Отам менга Москвадан бир нечта форсча китоб келтирди.

7) بر **бар** предлоги асосан классик текстларда, поэтик асарларда ва қисман ҳозирги форс тилида учрайди. Бу предлог иш-ҳаракатнинг бирор предмет устида содир бўлишини ёки у томон йўналишини билдиради.

نابینائی سبو بر دوش و چراغ در دست در بازار راه میرفت. нобино-и сабу бар душ ва чэроғ дар даст дар бозор роҳ мирафт — Бир кўр елкасида кўза ва қўлида чироқ (билан) бозорда юрарди.

با چوب بر سرش زد. бо чуб бар сараш зад — Калтак билан бошига урди.

درود بر شنوندگان گرامی رادیو تاشکند. дўруд бар шэнавандэгон-э гэроми-йэ родийў-э тошканд — Ҳурматли Тошкент радио эшитувчиларига салом!

را ро кўмакчиси

را ро кўмакчиси отларнинг охирида келиб, уларга қўшилиши ва айрим ҳолда ёзилиши мумкин. Масалан:

این کتابرا خواندم. ёки **این کتاب را خواندم.**
پزشکرا دیدم. ёки **پزشک را دیدم.**

ин кэтоб-ро хондам — Бу китобни ўқидим.
пэзэшк-ро дидам — Врачни кўрдим

Ҳозирги форс тилида **را ро** кўмакчисининг асосий маъноси воситасиз тўлдирувчини ифодалашдир. **را ро** кўмакчиси орқали ифодаланадиган бу маъно ўзбек тилидаги тушум келишиги орқали ифодаланадиган маънога тўғри келади. Масалан:

دیروز من برادر شمارا دیدم. дируз ман бародар-э шўмо-ро дидам
Кеча мен акангизни кўрдим.

دانشجو تخته را پاک کرد. донэшжу тахтэ-ро пок кард — Студент доскани артди.

فرهنگ را از کتابخانه آوردم. фарҳанг-ро аз кэтобхонэ овардам — Луғатни кутубхонадан келтирдим.

شما دیوان لاهوتی را خریدید؟ шўмо дивон-э лоҳути-ро харидид?— Сиз Лоҳутий девонини сотиб олдингиз ми?

را ро кўмакчиси I ва II шахс бирликдаги кишилик олмошлари билан бирга келганда, уларнинг иккинчи ҳарфи тушиб қолади. Қолган қисми эса را ро кўмакчиси билан доимо қўшилиб ёзилади. Масалан:

من + را = مرا маро
تو + را = ترا тўро

Бу ҳол ўзбек тилидаги шу олмошларнинг тушум келишиги белгиси қўшилгандаги ўзгаришга ўхшайди:

Мен + ни — мени
Сен + ни — сени

Предлоглар ва را кўмакчисининг изофий бирикмада ишлатилиши

Изофий бирикмада ёки изофий занжирли гапларда предлог доимо изофий бирикманинг бошида ва кўмакчи эса изофий бирикманинг охирида келади. Масалан:

نویسندگان افغانستان به پایتخت ازبکستان شوروی آمدند. **навизандэгон-э афғонэстон бэ пойтахт-э ўзбакэстон-э шўурави омаданд** — Афғонистон ёзувчилари Совет Ўзбекистонининг пойтахтига келдилар.

ما با دانشجویان شعبه عربی دانشکده خاورشناسی به تآتر رفتیم. **мо бо донэшжуйон-э шў'бэ-йэ 'араби-йэ донэшкадэ-йэ ховаршэноси бэ теотр рафтим** — Биз шарқ факультети араб бўлимининг студентлари билан театрга бордик.

این کتاب را از کتابخانه اساسی فرهنگستان علوم ازبکستان گرفتم. **ин кэтоб-ро аз кэтобхонэ-йэ асоси-йэ фарҳангэстон-э 'ўлум-э ўзбакэстон гэрэфтам** — Бу китобни Ўзбекистон Фанлар академиясининг асосий кутубхонасидан олдим.

ما زبان فارسی را هنوز خوب نمیدانیم. **мо забон-э форси-ро ҳануз хуб намидоним** — Биз ҳозиргача форс тилини яхши билмаймиз.

ما داستان نویسنده مشهور ایران را خریدیم. **мо достон-э навизандэ-йэ машҳур-э ирон-ро харидим** — Биз машҳур эрон ёзувчисининг ҳикоясини сотиб олдик.

1- топшириқ. Қуйидаги феълларнинг ёзилишини эсда сақланг

پرسیدن пўрсидан — сўрамоқ
گفتن гўфтан — айтмоқ, демоқ
خوردن хўрдан — емоқ, ичмоқ
آوردن овардан — келтирмоқ
گرفتن гэрэфтан — олмоқ
رفتن рафтан — бормоқ, кетмоқ
دادن додан бермоқ
دیدن дидан — кўрмоқ
آمدن омадан — келмоқ
خریدن харидан — сотиб олмоқ

2- топшириқ. پرسیدن **пўрсидан** *сўрамоқ,* در آوردن **дар-овардан** — *чиқармоқ*, استراحت کردن **эстэроҳат кардан** *дам олмоқ* феълларини ўтган замон аниқ феълининг бўлишли шаклида тусланг.

3- топшириқ. گفتن **гўфтан** *айтмоқ,* آوردن **овардан** *келтирмоқ* ва انداختن **андохтан** *ирғитмоқ, ташламоқ* феълларини ўтган замон аниқ феълининг бўлишсиз шаклида тусланг.

4- топшириқ. Гапларни форсчага таржима қилинг

Мен Навоийнинг «Хамса»сини сотиб олдим. Аҳмад бу қаламни менга берди. Мен дўстим билан театрга бордим. Бизнинг уйга меҳмонлар келишди. Отам менга айтди. Ўқитувчи студентдан сўради. Сен унга нима келтирдинг? Бу инженер сенга нима деди? Бугун биз олти соат ишладик. Сен уни кўрдингми? Йўқ, мен уни кўрмадим. Биз кеча стадионга бордик. Ўртоқ Ҳасанов бугун факультетга келмади. Студент бўр келтирди. У кеча касал эди. Сиз уни қаерда кўрдингиз? Сиз бу мақолани ўқидингизми? Ҳа, мен бу мақолани ўқидим. Бугун биз университетга бормадик. Ўқитувчи мендан сўрамади. Сиз бугун дам олдингизми? Йўқ, мен бугун дам олмадим. Мен акангни театрда кўрдим. Улар бу ёзувчининг китобини сотиб олдилар. Сен мени қаерда кўрднг? Мен сени истироҳат боғида кўрдим. Отангиз қаердан келди? Отам Бухоро шаҳридан келди.

ЎН БИРИНЧИ ДАРС درس یازدهم

حکایت

روزی شاعر فقیری پیش آدم متمول رفت و چنین نزدیک او نشست که میان آنها یک وجب تفاوت بود. متمول از این خشمگین شد و از شاعر پرسید که میان تو و خر چه تفاوت است؟ گفت: یک وجب. متمول از این جواب خجل شد و عذر خواست.

واژه‌ها

شاعر **шо'эр** — шоир
فقیر **фақир** — камбағал
آدم **одам** — одам
متمول **мўтамаввэл** — бой
چنین **чэнин** — шундай
نزدیک **наздик** — яқин
نشستن **нэшастан** —ўтирмоқ
پیش **пиш** — олд, олди
میان **мийон** — ўрта, ора
وجب **важаб** — қарич
تفاوت **тафовўт** — фарқ, тафовут
خشمگین شدن **хашмгин шўдан** — ғазабланмоқ, аччиқланмоқ
خر **хар** — эшак
چه **чэ** — қандай, қанақа
خجل شدن **хэжэл шўдан** — хижолат бўлмоқ
خواستن **хостан** — хоҳламоқ, истамоқ
عذر خواستن **'ўзр хостан** — узр сўрамоқ

Грамматик изоҳ

یای وحدت و یای نکره йо-йэ ваҳдат ва йо-йэ накэрэ

Форс тилида бирор предмет ёки шахснинг бирлик ва ноаниқлигини кўрсатиш учун уларга ноаниқлик ва бирлик белгиси ی **йо** қўшилиб, и деб талаффуз қилинади. Бу **йо** ни форс грамматикасида یای وحدت **йо-йэ ваҳдат** ёки یای نکره **йо-йэ накэрэ** дейилади.

Бирлик ва ноаниқлик белгиси ی йо ҳеч вақт урғу қабул қилмайди. Урғу унинг олдидаги бўғинга тушади. Масалан:

کارگر коргар — ишчи → **کارگری коргáр-и** — (қандайдир номаълум) бир ишчи

روز руз — кун → **روزی ру́з-и** — бир кун, бир куни

کتاب кэтоб — китоб → **کتابی кэтóб-и** — (қандайдир) бир китоб

یای وحدت و یای نکره нинг имлоси

1. Ундош билан тугаган сўзларда **ی йо** ҳарфи бевосита отларнинг охирига қўшилади. Масалан:

دختر дўхтар — қиз бола → **دختری дўхтáр-и** — (қандайдир) бир қиз

میز миз — стол → **میزی ми́з-и** — (қандайдир) бир стол

2. **ا** о ёки **و** у чўзиқ унлилари билан тугаган сўзларда **ی** ҳарфи олдидан бир ҳамза белгиси орттирилиб ёзилади. Масалан:

صدا сэдо — товуш, овоз → **صدائی сэдó-и** — (қандайдир) бир товуш

دانشجو донэшжу — студент → **دانشجوئی донэшжу́-и** — (қандайдир) бир студент

3. **ه** э қисқа унлиси билан тугаган сўзларда **ی** ҳарфи олдидан бир **ا** *алиф* орттирилиб ёзилади. Масалан:

نویسنده навиcандэ — ёзувчи → **نویسنده‌ای навиcандэ́-и** — (қандайдир) бир ёзувчи

مجله мажаллэ — журнал → **مجله‌ای мажаллэ́-и** — (қандайдир) бир журнал

نامه номэ — хат → **نامه‌ای номэ́-и** — (қандайдир) бир хат

یای وحدت و یای نکره нинг изофий бирикмада ишлатилиши

Изофий бирикмада бирлик ва ноаниқлик белгиси ی асосан бирикма охиридаги сўзга қўшилади. Масалан:

کتاب خوب **кэтоб-э хуб** — яхши китоб → کتاب خوبی **кэтоб-э хуб-и** — (қандайдир) бир яхши китоб

شاعر فقیر **шо'эр-э фақир** – камбағал шоир → شاعر فقیری **шо'эр-э фақир-и** – (қандайдир) бир камбағал шоир

Баъзан бирлик ва ноаниқлик ی **йо** си бирикманинг биринчи сўзнга — аниқланмишга қўшилади. Масалан:

میز نو **миз-э нўу** — янги стол → میزی نو **миз-и нўу** —(қандайдир) бир янги стол

دختر جوان **дўхтар-э жавон** — ёш қиз → دختری جوان **дўхтар-и жавон** — (қандайдир) бир ёш қиз

یای وحدت و یای نکره нинг ишлатилиши

یای وحدت و یای نکره нинг асосий вазифаси бирлик ва ноаниқликни ифодалашдир.

Форс тилида یای وحدت ва یای نکره гапда ишлатилиши жиҳатидан бир-биридан фарқ қилади.

یای وحدت отларга қўшилиб, бирликни ифодалайди ва миқдорий жиҳатдан гап бир предмет ёки шахс ҳақида кетаётганлигини, маъно предметнинг сонига қаратилганлигини кўрсатади. Шу билан бирга, ноаниқлик, гумон маъноларини билдириб, сўз номаълум бир предмет ёки шахс ҳақида бораётганлигига ишора қилади. Масалан:

در این کارخانه روزی شش ساعت کار کرده هفته‌ای دو روز استراحت میکنند. **дар ин корхонэ руз-и шэш со'ат кор кардэ ҳафтэ-и дў руз эстэроҳат микўнанд** — Бу заводда бир кунда олти соат ишлаб, бир ҳафтада икки кун дам оладилар.

پادشاهی را پسری بود. **подшоҳ-иро пэсар-и буд**— (Қандайдир бир) подшоҳнинг бир ўғли бор эди.

Юқорида келтирилган икки гапда روزی руз-и, هفته‌ای ҳафтэ-и ва پسری пэсар -и сўзлари یای وحدت қабул қилган бўлиб, бунда гап айнан бир кун, бир ҳафта ва бир ўғил ҳақида бораётганлигини кўрсатади.

روزی پادشاهی به شکار رفت. руз-и подшоҳ-и бэ шэкор рафт — Бир куни (қандайдир) бир подшоҳ овга чиқди.

شخصی از افلاطون پرسید: шахс-и аз афлотун пўрсид — (Қандайдир) бир киши Афлотундан сўради.

دختری آمد و چیزی باو داد. дўхтар-и омад ва чиз-и бэ у дод — (Қандайдир) бир қиз келди ва унга нимадир берди.

Юқоридаги гапларда эса روزی руз-и, پادشاهی подшоҳ-и, شخصی шахс-и, دختری дўхтар-и ва چیزی чиз-и сўзлари یای نکره билан келган бўлиб, предмет ёки шахснинг ноаниқлигини, номаълум бир предмет ё шахс ҳақида гап бораётганлигини билдиради.

Бундан ташқари, ноаниқлик белгиси چه чэ сўроқ олмошидан кейин келган сўзга қўшилиб, бирор предмет ҳақида маълумотга эга бўлиш ёки таажжуб ва ҳаяжонни изҳор қилиш маъноларини билдиради. Одатда бу хилдаги гаплар мазмунидан сўроқ англашилган бўлади. Масалан:

آن چه کتابی است؟ он чэ кэтобист — У нима (қанақа) китоб?
امروز چه روزی است؟ эмруз чэ рузист — Бугун қайси кун?

Изофали предлоглар

Форс тилида мустақил маънодаги баъзи бир от ва равишлар предлог вазифасида ҳам келиши мумкин. Бу сўзлар предлог бўлиб келганда, ўзларининг мустақил маъноларини йўқотиб, кўмакчи сўз англатган грамматик маънони бажарадилар ва доимо ўзидан кейин келган сўзга изофа ёрдамида бирикадилар. Изофий предлоглар форс тилида 20 дан ошиқ бўлиб, гапда асосий предлоглар орқали ифодаланган маъноларни конкретлаш, улар муносабатини яна ҳам аниқроқ кўрсатиш учун хизмат қиладилар. Масалан, رو ру (юз) сўзи гапда от сифатида ўзининг мустақил лексик маъносига эга бўлиши ёки лексик маъносини йўқотиб, кўмакчи сўз бўлиб келиши ҳам мумкин.

روی او زیبا است. **ру-йэ у зибо аст** — Унинг юзи чиройли.
روی میز پاک است. **ру-йэ миз пок аст** — Столнинг юзи тоза.

Бу икки мисолда ҳам **رو ру** сўзи ўз лексик маъносида келган отдир.

کتاب روی میز است. **кэтоб ру-йэ миз аст** — Китоб столнинг устидадир.

کیف را روی میز گذاشتم. **кифро ру-йэ миз гўзоштам** — Портфелни столнинг устига қўйдим.

کیف روی میز بود. **киф ру-йэ миз буд** — Портфель столнинг устида эди.

Мисолларнинг учаласида ҳам **رو ру** сўзи кўмакчи сўз бўлиб келган ҳамда ўрин, йўналиш маъноларини ифода этган. Бу мисолларда **رو ру** билан бирга ёзилиши керак бўлган **در дар** ва **به бэ** предлоглари тушиб қолган, чунки изофали предлоглар ўрин ва йўналиш маъноларини ифода этганларида, ўрин ва йўналиш маъноларини англатувчи **در дар** ва **به бэ** предлоглари кўпинча тушиб қолади. Уларнинг маънолари эса феълнинг семантикасига боғлиқ бўлади. Бу ҳолни ҳамма изофали предлогларнинг ишлатилишида кузатиш мумкин.

Изофали предлогларнинг кўп учрайдиганлари қуйидагилар:

1 **پیش пиш** — *олд.* Бу сўз предлог бўлиб келганда *олдида, олдига* маъноларини англатади. Масалан:

شخصی پیش کاتبی رفت. **шахс-и пиш-э котиб-и рафт** — Бир киши бир котибнинг олдига борди.

شاعر فقیری پیش آدم متموّلی رفت. **шо'эр-э фақир-и пиш-э одам-э мўтамаввэл-и рафт** — Бир камбағал шоир бир бой одамнинг олдига борди.

من پیش دانشیار بودم. **ман пиш-э донэшйор будам** — Мен ўқитувчининг олдида эдим (бўлдим)

2. **پهلو паҳлу** — *ён.* Предлог бўлиб келганда *ёнида, ёнига* маъноларини англатади. Масалан:

در جلسه پهلوی دوستم نشستم. **дар жаласэ паҳлу-йэ дустам нэшастам** — Мажлисда дўстимнинг ёнига ўтирдим.

پهلوی دانشکده ما سینمای وطن واقع بود. **паҳлу-йэ донэшкадэ-йэ мо синэмо-йэ «ватан» воқэ' буд** Факультетимизнинг ёнида «Ватан» кинотеатри жойлашган эди.

3. زیر **зир** — *ост, таг.* Бу сўз предлог бўлиб келганда *остида, тагида, остига, тагига* маъноларини англатади. Масалан:

زیر اشعه آفتاب همه چیز درخشان بود. **зир-э аша'э-йэ офтоб ҳамэ чиз дэрахшон буд** — Офтоб шуъласи остида ҳамма нарса ялтирар эди.

چوپانی پول خودرا زیر درخت پنهان کرد. **чупон-и пул-э хўдро зир-э дэрахт пэнҳон кард** — Бир чўпон ўз пулини дарахт остига яширди.

4. نزد **назд** — *олд, ён.* Предлог бўлиб келганда *ёнида, олдида, ёнига, олдига* маъноларини англатади. Масалан:

روزی زن ملا نصرالدین پلو پخت و آنرا با دیگ نزد ملا گذاشت.

руз-и зан-э мўлло насрэддин пэлўу пўхт ва онро бо диг назд-э мўлло гўзошт — Бир куни мулла Насриддиннинг хотини палов пиширди ва уни қозон билан мулланинг олдига қўйди.

نزد او کسی نبود. **назд-э у кас-и набуд** — Унинг олдида ҳеч ким йўқ эди.

5. سر **сар** — *бош.* Бу сўз предлог бўлиб келганда, ўз лексик маъносини бутунлай йўқотиб, фақат ўрин ва йўналиш маъноларини англатади. Масалан:

دانشجویان سر درس بودند. **донэшжуйон сар-э дарс буданд** — Студентлар дарсда эдилар.

ما سر جای خود نشستیم. **мо сар-э жой-э хўд нэшастим** — Биз ўз жойимизга ўтирдик.

6. بالا **боло** — *тепа, юқори.* Предлог бўлиб келганда *тепасида, юқорисида, тепасига, юқорисига* маъноларини англатади.

بالای درخت مرغی نشست. **боло-йэ дэрахт мўрғ-и нэшаст** — Дарахтнинг устига бир қуш қўнди.

آهو بالای کوه بود. **оҳу боло-йэ кух буд** — Кийик тоғнинг устида эди.

7 میان **мийон** ва بین **бэйн** — *ўрта, ора.* Предлог бўлиб келганда *ўртада, орада, ўртага, орага* маъноларини билдиради. Масалан:

بین آنها پزشک هم بود. бэйн-э онҳо пэзэшк ҳам буд — Уларнинг орасида врач ҳам бор эди.

میان شاعر و متمول یک وجب تفاوت بود. мийон-э шо'эр ва мўтамаввэл йэк важаб тафовўт буд — Шоир ва бой орасида (ўртасида) фарқ бир қарич эди.

بین دو پنجره نقشه ایران آویزان بود. бэйн-э дў панжарэ нақшэ-йэ ирон овизон буд — Икки дераза орасида Эрон харитаси осилган эди.

Булардан ташқари, **عقب 'ақаб** — *орқа,* **پی пэй** — из, **تو ту** — *ич, ичкари,* **بیرون бирун** — *ташқари, сирт,* **برابر баробар** — *қарама-қарши* сўзлари ҳам изофали предлог бўлиб келади.

Шундай қилиб, изофали предлоглар асосий предлогларга нисбатан кенг ва абстракт маънони англатади. Асосий предлоглар агар бирор предметни ўрни ёки йўналишини ифодаласа, изофали предлоглар шу ўрин ёки йўналиш предметнинг қайси томонига қаратилганини билдиради. Масалан:

روی میز ру-йэ миз — столнинг устида, столнинг устига,
زیر میز зир-э миз — столнинг тагида, столнинг тагига,
سر میز сар-э миз — столнинг ёнида, столнинг ёнига;
پشت میز пўшт-э миз — столнинг орқасида, столнинг орқасига,
بین دو میز бэйн-э дў миз — икки стол орасида, икки стол орасига ва ҳоказо.

خود *хўд* ўзлик олмоши

Форс тилида **خود хўд** ўзлик олмоши гапда мустақил ҳолда ҳамда бирор отга изофа орқали бирикиб келади.

خود хўд олмоши мустақил ҳолда кўпинча эгалик қўшимчалари билан бирга келади. Масалан:

مفرد	جمع
خودم хўдам — ўзим	**خودمان хўдэмон** — ўзимиз
خودت хўдат — ўзинг	**خودتان хўдэтон** — ўзингиз
خودش хўдаш — (унинг) ўзи	**خودشان хўдэшон** — (уларнинг) ўзлари

Мисоллар:

از شهر مسکو خودم برگشتم. аз шаҳр-э мўскўу хўдам бар-гаштам — Москва шаҳридан ўзим қайтдим.

به خانه ما خودش آمد. бэ хонэ-йэ мо хўдаш омад — Бизнинг уйга ўзи келди.

این متن را خودمان ترجمه کردیم. ин матнро хўдэмон таржўмэ кардим — Бу текстни ўзимиз таржима қилдик.

خود олмоши бирор отга изофа орқали бирикиб, гапда аниқловчи вазифасида келади. Масалан:

کتاب خودرا به او دادم. кэтоб-э хўдро бэ у додам — Ўз китобимни унга бердим.

احمد با دوست خود به سینما رفت. аҳмад бо дуст-э хўд бэ синэмо рафт — Аҳмад ўз дўсти билан киноrа борди.

کارگران کار خودرا تمام کردند. коргарон кор-э хўдро тамом карданд — Ишчилар ўз ишларини тамом қилдилар.

شما در خانه خود چه کار کردید؟ шўмо дар хонэ-йэ хўд чэ кор кардид? Сиз ўз уйингизда нима иш қилдингиз?

Ўзбек тилида ўзлик олмошидан кейин келган аниқланмиш доимо эгалик қўшимчаларини қабул қилади (*китобим, дўсти, ишлари, уйингиз* каби) Форс тилида эса аниқланмиш ҳеч қандай эгалик қўшимчаларини қабул қилмай, **خود** сўзи билан оддий изофа орқали бирикади. Ўзбек тилидаги эгалик маъноси форс тилида феълнинг шахс қўшимчалари орқали ифодаланади.

1- топшириқ. Қуйидаги феълларнинг ёзилиши ва талаффузини ўрганинг

خواندن хондан — ўқимоқ
خواستن хостан — хоҳламоқ, истамоқ
خوابیدن хобидан — ухламоқ

2- топшириқ. Қуйидаги сўзларга бирлик ва ноаниқлик белгисини қўйиб ёзинг ва ўқинг

دختر، دانشجو، هنرپیشه ، روزنامه، کاغذ، صندلی، پزشک ،ساعت، نویسنده، دریا.

3- топшириқ. Гапларни форсчага таржима қилинг.

Мен акамнинг олдига бордим. Сен ўз отангга нима дединг? Бугун у дарсга келмади. Студентлар ўз китобларини столнинг устига қўйдилар. Бизнинг факультет ёнида бир чиройли боғ жойлашган. У ўз исмини менга айтмади. Кеча биз машҳур шоирнинг олдида бўлдик. Бу иморатнинг остида ошхона жойлашган. Бир киши бозорда мендан сенинг исмингни сўради. Отам ўз портфелидан бир журнал чиқарди. Бу чўпоннинг уйи тоғнинг тепасида жойлашгандир. Бир куни ота ўз ўғлига деди. Студент ўқитувчига нима жавоб берди? Кеча сизнинг ўғлингиз ўз ўртоғи билан бирга менинг олдимга келди. Бир камбағал одам дарахтнинг тагига ўтирди. Ўртоғимнинг жавобидан мен ҳам хижолат бўлдим. Бу шоир ўз шеърини ўқиб берди. Мен акамнинг олдига ўтирдим. Бу мақолани ўзинг ёздингми? Ҳа, бу мақолани ўзим ёздим. Бола ўз отасидан узр сўради. Бу қанақа журнал? Бу «Саодат» журналидир. Синглим ўз портфелини столнинг устига қўйди. Кеча мен бир яхши китоб сотиб олдим. Уйнинг ўртасида стол ва 2 та стул бор эди.

4- топшириқ. Саволларга жавоб беринг.

– کی پیش آدم متمول رفت؟

– شاعر فقیر پیش کی رفت؟

– میان شاعر و متمول چند وجب تفاوت بود؟

– آیا متمول از این رفتار خشمگین شد؟

– متمول از شاعر چه پرسید؟

– شاعر به متمول چه جواب داد؟

– متمول از جواب شاعر چه حالتی پیدا کرد؟

– متمول از کی عذر خواست؟

5- топшириқ. Текстни мустақил ўқинг, таржима қилинг ҳамда содда ва қўшма феълларни аниқланг

فرمانده بزرگ میخائیل کوتوزوف

در سال هزار و هشتصد و دوازده ناپلئون امپراطور فرانسه بخاک روسیه حمله کرد. شماره ارتش فرانسه از ارتش روس بیشتر بود. در نوبت اول ارتش روسیه عقب نشینی کرد. ناپلئون تا نزدیکی مسکو

رسید. در آن زمان پادشاه روسیه الکساندر اول بود. او کوتوزوف را بفرماندهی کل ارتش تعیین کرد. میخائیل کوتوزوف فرمانده ماهر و دلیر بود. سربازان اورا دوست داشتند.

نزدیک مسکو یک دهکده ٔ بنام بارادینو واقع بود. کوتوزوف در نزدیکی این دهکده لشکرهای روسی را جمع کرد. چون لشکر فرانسه باینجا رسید در هفتم سپتامبر سال هزار و هشتصد و دوازده بین ارتش روس و فرانسه جنگ در گرفت.

صحنه ٔ جنگ میدان بارادینو بود. روسها با شجاعت حمله ٔ دشمن را دفع کردند. سه ماه پس از نبرد بارادینو بفرماندهی کوتوزوف لشکر روس پیشروی آغاز نمود و لشکر ناپلئون عقب نشینی کرد. آنها در راه توپ و اسلحه خود را از دست دادند و دچار سرما و گرسنگی شدند. در نوامبر سال هزار و هشتصد و دوازده خاک روسیه از دشمن آزاد شد.

واژه‌ها

دهکده дэҳкадэ — қишлоқ
بیشتر биштар — кўпроқ
بنام бэ ном-э — номидаги
دلیر дэлир — қўрқмас
سرباز сарбоз — солдат
گرسنگی гӯрӯснэги — очлик
سرما сармо — совуқ
دوست داشتن дуст доштан — севмоқ

فرمانده фармондэҳ — қўмондон
فرانسه фаронсэ — Франция
خاک хок — тупроқ
حمله کردن ҳамлэ кардан — ҳужум қилмоқ
شماره шўморэ — миқдор
اسلحه аслаҳэ — қурол-аслаҳа
ارتش артэш — армия

عقب نشینی کردن 'ақаб нэшини кардан — чекинмоқ
کل кўлл ҳамма, бутун, бош, умумий
تعیین کردن та'йин кардан — тайинламоқ
با شجاعت бо шэжо'ат — шижоатли, шижоат билан
دفع کردن даф' кардан -- қайтармоқ, даф қилмоқ
پس از пас аз —...дан сўнг, ...дан кейин
بفرماندهی . . . бэ фармондэҳи-йэ — қўмондонлигида
پیشروی пишрави — олға, илгари
آغاز نمودن оғоз намудан — бошламоқ
از دست دادن аз даст додан — қўлдан бермоқ, йўқотмоқ
دچار شدن дўчор шўдан — дучор бўлмоқ, йўлиқмоқ
جمع کردن жам' кардан — тўпламоқ, йиғмоқ
جنگ در گرفتن жанг дар-гэрэфтан — жанг бошланмоқ

ЎН ИККИНЧИ ДАРС درس دوازدهم

من هر روز چه میکنم

من هر روز صبح ساعت هفت از خواب بیدار میشوم. اول در حیاط ورزش میکنم. بعد دست و روی خودرا با صابون میشویم و دندانهایمرا با گرد یا خمیر دندان مسواک میزنم پس از آن لباسم را میپوشم و ساعت هفت و نیم سر میز غذا خوری مینشینم. پس از صرف صبحانه کیف خودرا بر میدارم و از خانه بیرون میروم. ساعت هشت صبح سوار اتوبوس برقی میشوم و بعد از بیست دقیقه بدانشکده میرسم و از اتوبوس برقی پیاده میشوم. ساعت هشت و نیم زنگ میزنند و من با رفقای خود داخل کلاس درس میشوم و سر جای خود مینشینم. درس آغاز میشود. بعد از هر چهل و پنج دقیقه تنفس میشود. هنگام تنفس ما استراحت میکنیم. بعضی ها سیگار می کشند و برخی صحبت میکنند. ساعت دو بعد از ظهر درس ما تمام میشود. بعد از پایان درس بعضی از دانشجویان به منزل خود و برخی بکتابخانه میروند. من همیشه بعد از درس به کتابخانه اساسی دانشگاه میروم و در آنجا روزنامه ها و مجله های تازه میخوانم و درس خودرا برای فردا حاضر میکنم. ساعت شش یا هفت بعد از ظهر به منزل بر میگردم. در خانه شام میخورم. سپس استراحت میکنم، به رادیو گوش میدهم یا کتاب ادبی میخوانم. عصر روز های تعطیل با مادر یا پدرم به تآتر یا سینما میروم. ساعت یازده شب به خواب میروم و برنامه روزانه من تمام میشود.

واژه‌ها

کردن **кардан (** کن **кўн)** — қилмоқ
صبح **сўбҳ** — тонг, эрталаб
شدن **шўдан (** شو **шўу)** — бўлмоқ, айланмоқ
بیدار شدن **бидор шўдан** — уйғонмоқ

حیاط хайот — ҳовли
ورزش کردن варзэш кардан — бадан тарбия қилмоқ, спорт билан шуғулланмоқ
بعد ба'д — сўнг, кейин
سپس сэпас — сўнг, кейин, сўнгра
دست даст — қўл
صابون собун — совун
شستن шўстан (شو шу) — ювмоқ
دندان дандон — тиш
گرد دندان гард-э дандон — тиш порошоги
خمیر دندان хамир-э дандон — тиш пастаси
مسواک زدن мэсвок задан — тиш тозаламоқ
لباس лэбос — кийим
پوشیدن пушидан (پوش пуш) — киймоқ
میز غذاخوری миз-э ғазохўри — овқатланиш столи
نشستن нэшастан (نشین нэшин) — ўтирмоқ
صبحانه خوردن сўбҳонэ хўрдан — нонушта қилмоқ
شام خوردن шом хўрдан — кечки овқатни емоқ
بر داشتن бар-доштан (بر دار бар-дор) — кўтармоқ
بیرون رفتن бирун рафтан — чиқмоқ (ташқарига)
سوار شدن савор шўдан — минмоқ, ўтирмоқ, чиқмоқ
رسیدن расидан (رس рас) — етмоқ
اتوبوس برقی ўтўбус-э барқи — троллейбус
پیاده شدن пийодэ шўдан — ...дан тушмоқ, яёв бўлмоқ
زنگ занг — қўнғироқ
زنگ زدن занг задан — қўнғироқ чалмоқ
رفقا рўфақо — ўртоқлар
داخل شدن дохэл шўдан — кирмоқ
آغاز شدن оғоз шўдан — бошланмоқ
تمام شدن тамом шўдан — тамом бўлмоқ
تنفس танаффўс — танаффус
سیگار کشیدن сигор кашидан — папирос чекмоқ
صحبت کردن сўҳбат кардан — суҳбатлашмоқ
بعضی ба'зи — баъзи
برخی бархи — баъзи бир
ظهر зўҳр — туш пайти, куннинг ярми
پایان пойон — тугаш, охири
هنگام ҳангом — пайт, вақт

همیشه **ҳамишэ** — ҳамиша
بعد از پایان درس **ба'д аз пойон-э дарс** — дарс тугагандан сўнг
فردا **фардо** — эртага
حاضر کردن **ҳозэр кардан** — тайёрламоқ, ҳозирламоқ
بر گشتن **бар-гаштан** (برگرد **бар-гард**) — қайтмоқ
رادیو **родийў** — радио
تلویزیون **тэлэвизйун** — телевизор
گوش دادن **ғуш додан** — қулоқ солмоқ
دادن **додан** (ده **дэҳ**) — бермоқ
خواندن **хондан** (خوان **хон**) — ўқимоқ
پدر و مادر **пэдар-ў модар** — ота-она
عصر **'аср** — кеч, кечқурун
برنامه **барномэ** — программа, план
به خواب رفتن **бэ хоб рафтан** — уйқуга кетмоқ, ухламоқ
برنامه روزانه **барномэ-йэ рузонэ** — кун тартиби, кундалик иш (программаси)
پس از صرف صبحانه **пас аз сарф-э сўбҳонэ** — нонуштадан сўнг

Грамматик изоҳ

Ҳозирги замон феъл негизининг ясалиши

Юқорида эслатиб ўтганимиздек, форс тилида ҳар бир феълнинг ўтган замон ва ҳозирги замон феъл негизи бўлади. Ўтган замон феъл негизи оддий йўл билан, яъни феълнинг ноаниқ формасидан ن **-ан** қисмини олиб ташлаш орқали ясалади; ҳозирги замон феъл негизи эса бирмунча мураккаб бўлиб, маълум бир қоидага бўйсунмаган ҳолда ясалади. Масалан:

رفتن **рафтан** → رو **рўу** (бормоқ)
آمدن **омадан** → آ **о** (келмоқ)
نشستن **нэшастан** → نشین **нэшин** (ўтирмоқ)
دادن **додан** → ده **дэҳ** (бермоқ)
شدن **шўдан** → شو **шўу** (бўлмоқ, айланмоқ)
خواندن **хондан** → خوان **хон** (ўқимоқ)
کردن **кардан** → کن **кўн** (қилмоқ)
دیدن **дидан** → بین **бин** (кўрмоқ)

шустан شستن → шу شو (ювмоқ)
задан زدن → зан زن (урмоқ)
пушидан پوشیدن → пуш پوش (киймоқ)
хўрдан خوردن → хўр خور (емоқ, ичмоқ)
бар-доштан بر داشتن → бар-дор بر دار (кўтармоқ)
бар-гаштан بر گشتن → бар-гард بر گرد (қайтмоқ)

Юқорида келтирилган мисоллардан кўриниб турибдики, феълларнинг ҳозирги замон негизининг ясалишини фақат уларни такрорлаш, ёдлаш ва машқ қилиш орқали ўзлаштириш мумкин. Одатда, дарслик ва луғатларда феълнинг ноаниқ формаси билан бир қаторда, уларнинг ҳозирги замон негизи ҳам берилади. Мазкур дарсликда ҳам форс тилида кўп ишлатиладиган феъллар ва уларнинг ҳозирги замон феъл негизлари китоб охирида илова қилинди.

Ҳозирги-келаси замон феъли
مضارع اخباری мўзорэ'-э ахбори

Ҳозирги-келаси замон феъли ҳозирги замон феъл негизи олдига می ми- олд қўшимчаси ва охирига қуйидаги шахс-сон қўшимчаларини қўшиш орқали ясалади.

Шахслар	مفرد	جمع
I шахс	م -ам	یم -им
II шахс	ی -и	ید -ид
III шахс	د -ад	ند -анд

Схемадан кўринишича, ҳозирги-келаси замонда ишлатиладиган шахс-сон қўшимчалари ўтган замон феълида ишлатиладиган шахс-сон қўшимчаларидан фақат III шахс бирликда фарқ қилади.

Ҳозирги-келаси замон феълининг тусланишида урғу **ﻣﻰ ми-** олд қўшимчасига тушади.

خواندن хондан — خوان хон *ўқимоқ*
феълининг тусланиши

مفرد

من میخوانم ман ми́хонам — Мен ўқияпман, ўқийман.
تو میخوانی тў ми́хони — Сен ўқияпсан, ўқийсан.
او میخواند у ми́хонад — У ўқияпти, ўқийди.

جمع

ما میخوانیم мо ми́хоним — Биз ўқияпмиз, ўқиймиз.
شما میخوانید шўмо ми́хонид — Сиз ўқияпсиз, ўқийсиз.
آنها میخوانند онҳо ми́хонанд — Улар ўқияптилар, ўқийдилар.

Префиксли ва қўшма феълларда **ﻣﻰ ми-** олд қўшимчаси кўмакчи феълга қўшилади.

بر گشتن бар-гаштан — بر گرد бар-гард *қайтмоқ*
феълининг тусланиши

مفرد

من بر میگردم ман бар-мигардам — Мен қайтяпман, қайтаман.
تو بر میگردی тў бар-мигарди — Сен қайтяпсан, қайтасан.
او بر میگردد у бар-мигардад — У қайтяпти, қайтади.

جمع

ما بر میگردیم мо бар-мигардим — Биз қайтяпмиз, қайтамиз.
شما بر میگردید шўмо бар-мигардид — Сиз қайтяпсиз, қайтасиз.
آنها بر میگردند онҳо бар-мигарданд — Улар қайтяптилар, қайтадилар.

کار کردن кор кардан — کار کن кор кўн *ишламоқ*
феълининг тусланиши

مفرد

من کار میکنم ман кор микўнам Мен ишлаяпман, ишлайман.
تو کار میکنی тў кор микўни Сен ишлаяпсан, ишлайсан.
او کار میکند у кор микўнад У ишлаяпти, ишлайди.

جمع

ما کار میکنیم **мо кор микӯним** — Биз ишлаяпмиз, ишлаймиз.
شما کار میکنید **шӯмо кор микӯнид** — Сиз ишлаяпсиз, ишлайсиз.
آنها کار میکنند **онҳо кор микӯнанд** — Улар ишлаяптилар, ишлайдилар.

Ҳозирги замон феъл негизи дифтонг ӯу билан тугаган бўлса, шахс-сон қўшимчалари қўшилганда **ав** деб талаффуз этилади. Масалан, رفتن **рафтан** феълининг негизи رو **рӯу** тусланганда, رو **рав**; شدن **шӯдан** феълининг негизи شو **шӯу** тусланганда, شو **шав** деб ўқилади.

رفتن **рафтан** — رو **рӯу** *бормоқ* феълининг тусланиши

مفرد

من میروم **ман миравам** — Мен кетяпман, бораман.
تو میروی **тӯ мирави** Сен кетяпсан, борасан
او میرود **у миравад** У кетяпти, боради.

جمع

ما میرویم **мо миравим** Биз кетяпмиз, борамиз.
شما میروید **шӯмо миравид** Сиз кетяпсиз, борасиз.
آنها میروند **онҳо мираванд** — Улар кетяптилар, борадилар.

Ҳозирги замон феъл негизи чўзиқ унли ا о ёки و у билан тугаса, шахс-сон қўшимчалари олдидан I шахс бирлик ва III шахс бирлик ва кўпликда бир ی **йо**, қолган шахсларда эса шахс-сон қўшимчалари олдидан бир ـٔ **ҳамза** белгиси orттирилиб ёзилади.

آمدن **омадан** — آ **о** *келмоқ* феълининг тусланиши

مفرد

من میایم **ман миойам** Мен келяпман, келаман.
تو میائی **тӯ миои** — Сен келяпсан, келасан.
او میاید **у миойад** У келяпти, келади.

جمع

ما میائیم **мо миоим** Биз келяпмиз, келамиз.
شما میائید **шӯмо миоид** — Сиз келяпсиз, келасиз.
آنها میایند **онҳо миойанд** — Улар келяптилар, келадилар.

Ҳозирги-келаси замон фелининг бўлишсиз шакли مي **ми-** олд қўшимчаси олдига урғули نه **на-** инкор юкламасини қўшиш орқали ясалади. Масалан:

من نمیروم. **ман на́миравам** — Мен бормайман.
او بر نمیگردد. **у бар-на́мигардад** — У қайтмайди.
ما سیگار نمیکشیم. **мо сигор на́микашим** — Биз папирос чекмаймиз.
من استراحت نمیکنم. **ман эстэроҳат намикўнам** — Мен дам олмайман.

Ҳозирги-келаси замон феъли қуйидаги маъноларни билдиради:

1. Иш-ҳаракатнинг ҳозир, гапирилиб турган пайтнинг ўзида бажарилаётганини билдиради. Масалан.

تو چه میکنی؟ من روزنامه میخوانم. **тў чэ микўни? ман рузномэ михонам** — Сен нима қиляпсан? Мен газета ўқияпман.
دانشجو بدانشیار جواب میدهد. **донэшжу бэ донэшйор жавоб мидэҳад** — Студент ўқитувчига жавоб беряпти.
حالا ما از زبان فارسی به زبان ازبکی ترجمه میکنیم. **ҳоло мо аз забон-э форси бэ забон-э ўзбаки таржўмэ микўним** — Ҳозир биз форс тилидан ўзбек тилига таржима қиляпмиз.

2. Иш-ҳаракатнинг умуман, доимий бўлиб туришини англатади. Масалан:

پدرم در کارخانهٔ ماشین سازی کار میکند. **пэдарам дар корхонэ-йэ мошинсози кор микўнад** — Отам машинасозлик заводида ишлайди.
من در دانشکده خاورشناسی تحصیل میکنم. **ман дар донэшкадэ-йэ ховаршэноси таҳсил микўнам** — Мен шарқ факультетида ўқийман.
ما هر روز صبح ورزش میکنیم. **мо ҳар руз сўбҳ варзэш микўним** — Биз ҳар куни эрталаб бадан тарбия қиламиз.
او در خیابان گرکی زندگی میکند. **у дар хийобон-э гўрки зэндэги микўнад** — У Горький кўчасида яшайди.
زمین دور خورشید میگردد. **замин дўур-э хўршид мигардад** — Ер Қуёш атрофида айланади.

3. Келаси замон маъносини англатиб, иш-ҳаракатни келаси замонда бажарилишини билдиради. Ҳозирги-келаси замон феълининг бу маъносини ифодалаш учун одатда иш-ҳаракатни келажакда бажарилишига ишора қилувчи пайт ҳоллари ишлатилади.

من فردا به سینما میروم. **ман фардо бэ синэмо миравам** — Мен эртага кинога бораман.

ساعت سه درس ما تمام میشود. **со'ат-э сэ дарс-э мо тамом мишавад** — Соат учда дарсимиз тамом бўлади.

بعد از دو ساعت مادرم از کار بر میگردد. **ба'д аз дў со'ат модарам аз кор бар-мигардад** — Икки соатдан сўнг онам ишдан қайтади.

Баъзан шеъриятда ёки фольклорда ҳозирги-келаси замон феълининг олд қўшимчаси می **ми-** тушиб қолиши мумкин. Масалан:

دانا داند و پرسد نادان نداند و نپرسد. **доно донад ва пўрсад нодон надонад ва напўрсад** — Биладиган билади ва сўрайди, билмайдиган билмайди ва сўрамайди. *(Мақол.)*

تیری که از کمان جست بر نگردد. **тири кэ аз камон жаст бар-нагардад** — Ёйдан отилган ўқ қайтиб келмайди. *(Мақол.)*

Қоидага мувофиқ шундай бўлиши керак эди:

دانا میداند و میپرسد نادان نمیداند و نمیپرسد. **доно мидонад ва мипўрсад, нодон намидонад ва намипўрсад.**

تیری که از کمان جست بر نمیگردد. **тири кэ аз камон жаст бар-намигардад.**

مرا دردیست اندر دل **маро дардист андар дэл**
اگر گویم زبان سوزد، **агар гуйам забон сузад,**
وگر پنهان کنم ترسم **ва-гар пэнҳон кунам тарсам**
که مغز استخوان سوزد. **кэ мағз-э ўстэхон сузад** —

Юрагимда бир дардим бор
Агар айтсам тилим куяди,
Ва агар яширсам, қўрқаманки,
Суягимнинг мағзи куяди. *(Рубоий.)*

Бу рубоийда ҳам سوزد **сузад**, ترسم **тарсам** феъллари میسوزد **мисузад**, میترسم **митарсам** шаклларида ёзилиши керак эди.

Форс тилида قبل از қабл аз, پیش از пиш аз, بعد از ба'д аз ва پس از пас аз бирикмалари пайтни билдириб, бирор иш-ҳаракат ё ҳодисани иккинчи бир иш-ҳаракатдан аввал ёки сўнг бажарилишини кўрсатади. Масалан:

ما همیشه قبل از غذاخوری دست خود را با صابون میشوئیم. **мо ҳамишэ қабл аз ғазохўри даст-э хўдро бо собун мишуим** — Биз ҳамиша овқат ейишдан аввал қўлимизни совун билан ювамиз.

دانشجویان شعبهٔ ما صبح پیش از آغاز درس ورزش میکنند. **донэшжуйон-э шў'бэ-йэ мо сўбҳ пиш аз оғоз-э дарс варзэш микўнанд** — Бизнинг бўлим студентлари эрталаб дарсдан аввал бадан тарбия қиладилар.

ما امروز بعد از درس به سینما میرویم. **мо эмруз ба'д аз дарс бэ синэмо миравим** — Биз бугун дарсдан сўнг кинога борамиз.

من صبح سوار اتوبوس برقی میشوم و پس از بیست دقیقه بدانشکده میرسم. **ман сўбҳ савор-э ўтўбус-э барқи мишавам ва пас аз бист дақиқэ бэ донэшкадэ мирасам** — Мен эрталаб троллейбусга ўтираман ва йигирма минутдан сўнг факультетга етиб келаман.

Бу бирикмалардан قبل از қабл аз билан پیش از пиш аз ва بعد از ба'д аз билан پس از пас аз ўзаро синонимик бирикмалардир.

Қўшма феълларнинг контакт ва дистант ҳолати

Гапда қўшма феълларнинг от қисми кўмакчи феъл билан ёнма-ён келиб, улар орасида гапнинг бошқа бўлаклари бўлмаса, бу ҳолат феълнинг контакт ҳолати дейилади. Масалан:

ما ورزش میکنیم. **мо варзэш микўним** — Биз бадан тарбия қиламиз.

دانشجویان صحبت میکنند. **донэшжуйон сўҳбат микўнанд** — Студентлар суҳбатлашяптилар.

Қўшма феълнинг от қисми билан кўмакчи феъл орасида гапнинг бошқа бўлаклари келган бўлса, бу ҳолат қўшма феълнинг дистант ҳолати дейилади. Қўшма феълнинг дистант ҳолатида феълнинг от қисмидан то кўмакчи феългача бўлган сўзларнинг ҳаммаси ўзаро изофий богланишда бўлади.

Форс тилида баъзи феълларгина дистант ҳолатда ишлатилиши мумкин. Улар ичида кўп учрайдиганлари қуйидагилар:

سوار شدن савор шўдан — минмоқ (ўтирмоқ), чиқмоқ
داخل شدن дохэл шўдан — кирмоқ
مشغول بودن машғул будан — машғул бўлмоқ, шуғулланмоқ

Мисоллар:

من سوار اسب شدم. ман савор-э асб шўдам — Мен отга миндим.

ملا نصرالدین سوار خر خود شد. мўлло насрэддин савор-э хар-э хўд шўд — Мулла Насриддин ўз эшагига минди.

ما هر روز صبح سوار اتوبوس برقی میشویم. мо ҳар руз сўбҳ савор-э ўтўбус-э барқи мишавим — Биз ҳар куни эрталаб троллейбусга чиқамиз.

نمایندگان افغانستان سوار هواپیما شدند. намойандэгон-э афғонэстон савор-э ҳавопэймо шўданд —Афғонистон намояндалари самолётга чиқдилар.

دانشجویان داخل کلاس شدند. донэшжуйон дохэл-э кэлос шўданд — Студентлар аудиторияга кирдилар.

کسی داخل اطاق شد. кас-и дохэл-э ўтоқ шўд — Кимдир (бир киши) уйга кирди.

ما مشغول خواندن کتاب فارسی هستیم. мо машғул-э хондан-э кэтоб-э форси ҳастим — Биз форс тили китобини ўқиш билан машғулмиз.

وقتیکه شما آمدید من مشغول صحبت بودم вақти-кэ шўмо омадид ман машғул-э сўҳбат будам — Сиз келган вақтда, мен суҳбат билан машғул эдим.

Юқоридаги жумлаларнинг кўпидан жўналиш маъноси англашилса-да, лекин жўналишни ифодаловчи **به бэ** предлоги қатнашмайди. Бу феъл бирикмалари контакт ҳолатда ҳам учрайди. Бу ҳолда жўналиш маъноси **به** -бэ предлоги орқали ифода этилади.

دانشجویان به کلاس داخل شدند. донэшжуйон бэ кэлос дохэл шўданд — Студентлар аудиторияга кирдилар.

من به اتوبوس سوار شدم. ман бэ ўтўбус савор шўдам— Мен автобусга чиқдим.

ما به خواندن کتاب مشغول هستیم. мо бэ хондан-э кэтоб машғул ҳастим — Биз китоб ўқиш билан машғулмиз.

Вақтнинг ифодаланиши

Вақтнинг соат орқали ифодаланиши

Вақт ساعت со'ат сўзининг сон билан бирикуви орқали кўрсатилади. Бу бирикмада соат миқдорини билдирувчи сўз олдин, ساعت со'ат сўзи эса ундан кейин келади ва چند ساعت؟ чанд со'ат? — *Неча соат?* деган саволга жавоб бўлади. Масалан:

شما چند ساعت کار کردید؟ **шўмо чанд со'ат кор кардид?**
Сиз неча соат ишладингиз?

من شش ساعت کار کردم. **ман шэш со'ат кор кардам** —
Мен олти соат ишладим.

ساعت со'ат сўзи гапда эга ва миқдорни билдирувчи сўз кесим бўлиб келганда, миқдорни билдирувчи сўз кесимликни ифодаловчи است аст боғламасини қабул қилиб, эгадан сўнг келади ва ساعت چند است؟ **со'ат чанд аст?** — *Соат неча?* деган саволга жавоб бўлади. Масалан:

حالا ساعت چند است؟ **ҳоло со'ат чанд аст?** — Ҳозир соат неча?
حالا ساعت پنج است. **ҳоло со'ат панж аст** — Ҳозир соат беш.

Вақтнинг муайян бир пайтини ифода этиш учун аввал ساعت со'ат сўзи, сўнг миқдорни билдирувчи сўз келиб, бир-бирлари билан изофа орқали бирикадилар ва ساعت چند؟ **со'ат-э чанд?** — *Соат нечада?* کی **кэй?** — *Қачон?* деган саволларга жавоб бўлади. Масалан:

در دانشگاه درس ساعت چند شروع میشود؟ **дар донэшгоҳ дарс со'ат-э чанд шўру' мишавад?** — Университетда дарс соат нечада бошланади?

در دانشگاه درس ساعت نه شروع میشود. **дар донэшгоҳ дарс со'ат-э нўҳ шўру' мишавад** — Университетда дарс соат тўққизда бошланади.

Соат нечада? қачон? саволларига жавоб бўлиб келган бу бирикма ўзбек тилида ўрин-пайт келишигининг белгиси **-да** қўшимчаси орқали ифода этилса, форс тилида эса изофа орқали берилади. Масалан:

ўзбекча	форсча
соат тўртда	ساعت چهار **со'ат-э чаҳор**
соат ўнда	ساعت ده **со'ат-э даҳ**

Вақтнинг маълум пайтини аниқроқ кўрсатиш учун кўпинча صبح субҳ (эрталаб), بعد از ظهر ба'д аз зўҳр (тушдан сўнг), عصر 'аср (кеч, кечқурун), درست дўрўст (роса, худди) каби сўзлар ҳам ишлатилади. Бу сўзлардан фақат درست дўрўст сўзи вақтни ифодаловчи бирикма бошида, қолганлари эса бирикма охирида келиб, у билан изофа орқали боғланадилар. Масалан:

درست ساعت پنج **дўрўст со'ат-э панж** — Роса соат бешда.

ساعت هفت صبح **со'ат-э ҳафт-э субҳ** — Эрталаб соат еттида.

ساعت هشت عصر **со'ат-э ҳашт-э 'аср** — Кеч соат саккизда.

ساعت چهار بعد از ظهر **со'ат-э чаҳор-э ба'д аз зўҳр** — Тушдан сўнг соат тўртда.

Вақтнинг соат ва минут орқали ифодаланиши

Вақтнинг соат ва минутини ифода этиш учун аввал ساعت со'ат, сўнг минут миқдори келади. Бу бирикмада соат миқдори ва минут миқдори و -ў боғловчиси орқали боғланади.

Агар минут миқдори 30 дан кам бўлса, соат миқдоридан сўнг шу соатдан ўтган минут миқдори келади. Масалан:

ساعت پنج و بیست دقیقه است. **со'ат панж-ў бист дақиқэ аст** — Соат бешдан йигирма минут ўтди.

ساعت هفت و سیزده دقیقه است. **со'ат ҳафт-ў сиздаҳ дақиқэ аст** — Соат еттидан ўн уч минут ўтди.

Агар минут миқдори 15 бўлса, 15 минут ўрнига кўпинча ربع **рўб'** (чорак) сўзи ишлатилади. Масалан:

ساعت دوازده و ربع است. **со'ат дўваздаҳ-ў рўб' аст** — Соат ўн иккидан чорак ўтди.

ساعت شش و ربع است. **со'ат шэш-ў рўб' аст** — Соат олтидан чорак ўтди.

Агар минут миқдори 30 бўлса, 30 минут ўрнида نیم ним (ярим) сўзи ишлатилади. Масалан:

ساعت هشت و نیم است. **со'ат ҳашт-ў ним аст** — Соат саккиз ярим.

ساعت یک و نیم است. **со'ат йэк-ў ним аст** — Соат бир ярим.

Агар минут миқдори 30 дан ошиқ бўлса, соат миқдоридан сўнг шу соатга етишмаган минут миқдори ва бирикма охирига **کم кам** (кам) сўзи қўйилади. Масалан:

ساعت چهار و ده دقیقه کم است. **со'ат чаҳор-ў даҳ дақиқэ кам аст** — Соат ўн минути кам тўрт.

ساعت نه و ربع کم است. **со'ат нўҳ-ў рўб' кам аст** — Соат чорақам тўққиз.

Вақт бўлагини ифодаловчи бу бирикмада ўзбек тилидаги ана шундай бирикма тартибининг аксини кўрамиз. Яъни, ўзбек тилида аввал минут миқдори, сўнг соат миқдори кўрсатилса, форс тилида аксинча, аввал соат, сўнг минут миқдори ифода этилади.

Ўзбек тилида

Соат йигирма минути кам етти.

Форс тилида

Соат ҳафт-ў бист дақиқэ кам аст.

Эслатма. **ربع рўб'** ва **نیم ним** сўзлари ўзбек тилидагидек кўпроқ халқ тилига оид бўлиб, адабий тилда асосан **پانزده دقیقه понздаҳ дақиқэ** (ўн беш минут) ва **سی دقیقه си дақиқэ** (ўттиз минут) бирикмалари ишлатилади. Масалан:

ساعت ده و پانزده دقیقه است. **со'ат даҳ-ў понздаҳ дақиқэ аст** — Соат ўндан ўн беш минут ўтди.

ساعت دو و سی دقیقه است. **со'ат дў-ў си дақиқэ аст** — Соат иккидан ўттиз минут ўтди.

ساعت چند است؟

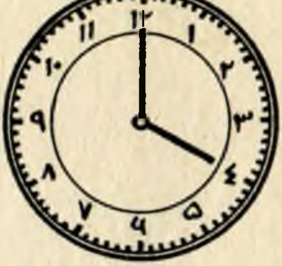

ساعت، درست چهار است،

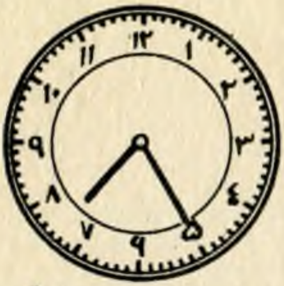

ساعت هفت و بیست و پنج دقیقه است

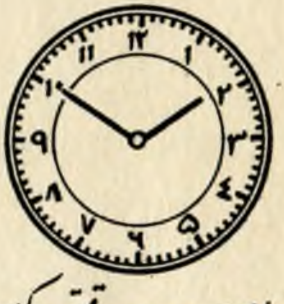

ساعت دو و ده دقیقه کم است

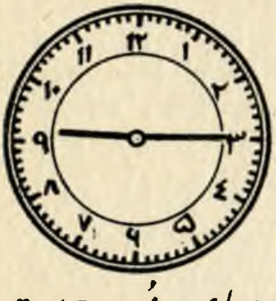

ساعت، نُه و ربع است

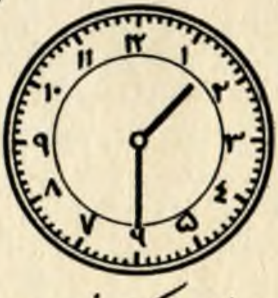

ساعت یک و نیم است

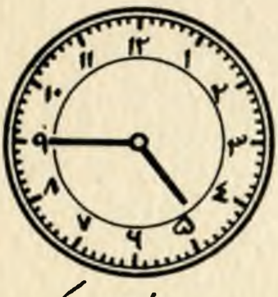

ساعت پنج و ربع کم است

1- топшириқ. Қуйидаги феълларни ҳозирги-келаси замоннинг бўлишли шаклида тусланг.

دانستن донэстан — دان дон (билмоқ)
گفتن гўфтан — گو гу (айтмоқ)
بر داشتن бар-доштан — بردار бар-дор (кўтармоқ)
گوش دادن гуш додан — گوش ده гуш дэҳ (қулоқ солмоқ)

2- топшириқ. Қуйидаги феълларни ҳозирги-келаси замоннинг бўлишсиз шаклида тусланг.

خواستن хостан — خواه хоҳ (хоҳламоқ)
شستن шўстан — شو шу (ювмоқ)
ورزش کردن варзэш кардан — ورزش کن варзэш кўн (бадан тарбия қилмоқ)

3- топшириқ. Вақт ифодаланган ибора ва бирикмаларни форс тилига таржима қилинг

Соат ўн бир. Соат иккидан ўн минут ўтди. Соат саккиздан беш минут ўтганда. Эрталаб соат етти яримда. Роса соат тўққизда. Тушдан сўнг соат тўртда. Соат чоракам ўн икки. Соат ўн саккиз минути кам олти. Кеч соат ўнда. Соат йигирма минути кам ўн икки. Тушдан сўнг соат учда. Соат бирдан йигирма етти минут ўтди. Соат ўн беш минути кам саккизда. Тушдан сўнг соат чоракам бешда. Эрталаб соат йигирма минути кам саккизда. Соат беш минути кам икки.

4- топшириқ. Гапларни форс тилига таржима қилинг.

Дарсдан сўнг қаерга борасиз? Дарсдан сўнг уйга бораман. Факультетда Аҳмадни кўрдингизми? Йўқ, у бугун дарсга келмади. Мен бугун кинога бормайман. Сиз кечқурун қаерга борасиз? Биз ҳар куни факультетга пиёда келамиз. Сен биласанми, у ким? Йўқ, билмайман. Ўртоғимнинг отаси заводда ишлайди. Ўқитувчи дарсни бошлади. Мен эрталаб соат саккиз яримда уйдан чиқаман ва ўн минутдан сўнг факультетга етиб келаман. Сиз нима ўқияпсиз? Мен Эрон ёзувчиси Содиқ Ҳидоятнинг ҳикоясини ўқияпман. Навбатчи дарс бошланишига қадар доскани тозалайди. Сен қаерга кетяпсан? Мен кутубхонага кетяпман, кеч соат еттида келаман. Сиз ёзда қаерга борасиз? Мен ёзда Самарқанд шаҳрига бораман. Сешанба куни акангизнинг олдида бўлдим. Мен ҳар куни нонуштадан аввал бадан тарбия

қиламан. Бугун кечқурун ҳаво совуқ бўлади. У сенга нима деяпти? Уч йилдан сўнг мен университетни тамом қиламан. Сиз неча минут бадан тарбия қиласиз? Ҳар куни биз олти соат дарс ўқиймиз. Йигирма минутдан сўнг дарсимиз бошланади. Ўқитувчи мендан сўрамади. Мен троллейбусга тушмайман. Бу инженер қаерда ишлайди? Бу инженер заводда ишлайди. Укам ҳар куни қўлини совун билан ювади. Филология факультетида дарс тушдан сўнг соат учда бошланади. Дарс бошланишидан аввал сиз нима қиласиз? Эрталаб соат нечада нонушта қиласиз? Мен эрталаб соат чоракам саккизда нонушта қиламан. Китобингизни кимга бердингиз? Китобимни ўртоғимга бердим. Сиз нима еяпсиз? Мен нон еяпман.

5- топшириқ. Ўз кун тартибингизни форс тилида ёзиб чиқинг.

6- топшириқ. Мақолларни таржима қилинг ва ёд олинг.

کوه به کوه نمیرسد آدم به آدم میرسد. кух бэ кух намирасад одам бэ одам мирасад.

سخن راست تلخ است. сўхан-э рост талх аст.

بار کج به منزل نمیرسد. бор-э каж бэ манзэл намирасад.

با یک گل بهار نمیشود. бо йэк гўл баҳор намишавад.

تشنه در خواب آب میبیند. тэшнэ дар хоб об мибинад.

Луғат

کوه	кух — тоғ	بار	бор — юк
سخن	сўхан — сўз	کج	каж — эгри
راست	рост — тўғри, рост	خواب	хоб — уйқу, туш
تلخ	талх — аччиқ	آب	об — сув

7- топшириқ. Қуйидаги бирикма ва ибораларни ёд олинг ва улар ёрдамида 20 та гап тузинг.

ساعت مچی со'ат-э мўчи — қўл соати
ساعت بغلی со'ат-э бағали — ён соати
ساعت دیواری со'ат-э девори — девор соати
ساعت رومیزی со'ат-э румизи — стол соати
ساعت شماطه со'ат-э шаммотэ — будильник
ساعتم عقب است. со'атам 'ақаб аст — соатим орқада
ساعتم جلو است. со'атам жэлўу аст — соатим олдинда
ساعتم در شبانه روز ... دقیقه عقب میماند. со'атам дар шабонэруз .. дақиқэ 'ақаб мимонад — Соатим суткада . минут орқада қолади.
ساعتم در شبانه‌روز ... دقیقه جلو میرود. со'атам дар шабонэруз ... дақиқэ жэлўу миравад — Соатим суткада ... минут олдин кетади.
ساعتم خراب شده است. со'атам хароб шўдэ аст — Соатим (тўхтаб) бузилиб қолибди.
کوک کردن кук кардан — (соатни) бурамоқ
ساعت خودرا کوک کردم. со'ат-э хўдро кук кардам — Соатимни бурадим.
فراموش کردم که ساعتم را کوک بکنم. фаромуш кардам кэ со'атамро кук бэкўнам — Соатимни бураш эсдан чиқибди.

8- топшириқ. Саволларга жавоб беринг

ساعت چند نوع است؟

— این چه ساعتی است؟
— شما چه نوع ساعتی دارید؟
— آیا شما ساعت مچی دارید؟
— ساعتتان شبانه روز چند دقیقه عقب میماند (جلو میرود)؟
— حالا ساعت چند است؟
— روزی چند ساعت درس میخوانید؟
— درستان ساعت چند آغاز میشود؟

— روزهای تعطیل مشغول چه کار هستید؟
— در ایران چه روزی روز تعطیل است؟
— چند روز یک ماه است؟
— چند ماه یک سال است؟
— یکشنبه چه روزی است؟
— هر روز ساعت چند از خواب بیدار میشوید؟
— از منزل شما تا دانشکده چند دقیقه راه است؟
— پدرتان ساعت چند از سر کار بر میگردد؟

ЎН УЧИНЧИ ДАРС درس سیزدهم

خانواده ما

خانواده ما از شش نفر عبارت است. من پدر و مادر، دو برادر بزرگ و یک خواهر کوچک دارم. پدرم در انستیتوی ریاضیات فرهنگستان علوم ازبکستان کارمند علمی است. مادرم آموزگار است و در یکی از دبیرستانهای تاشکند تدریس میکند. یکی از برادران بزرگم مهندس است و با زن و دختر چهار ساله خود در شهر فرغانه زندگی میکند. برادر دیگرم در اداره نشریات روزنامه ازبکستان شوروی مشغول کار است. او هنوز جوان است و زن ندارد. خواهر کوچکم دوازده سال دارد. او پیش - آهنگ است و در دبیرستان تحصیل میکند. دختر برادرم به کودکستان میرود. خانه ما در خیابان فرقت واقع است. ما سه اطاق داریم. من دانشجو هستم و هجده سال دارم. با مادر و پدر و خواهر کوچکم در این خانه زندگی میکنیم. یک اطاق مال من است. اطاق دیگر مال خواهرم است. اطاق من کوچک ولی خیلی روشن است و دو پنجره بزرگ دارد.

من در اطاق خود میز تحریر، ساعت دیواری، قفسه کتاب، تختخواب و دو صندلی دارم. در طرف راست دیوار اطاقم عکس لنین و طرف چپ نقشه ایران آویزان است. در قفسه کتاب من کتابهای فارسی، عربی، انگلیسی، روسی و ازبکی وجود دارد. من چند نفر رفیق و دوست دارم. آنها روز های تعطیل پیش من میایند و ما با هم به سینما یا برای تماشای مسابقه های فوتبال بورزشگاه میرویم.

پشت خانه ما باغی است که درختان پرسایه دارد. روزهای تابستان هنگامیکه هوا گرم میشود اغلب ما در این باغ زیر درختها استراحت میکنیم.

در شهر تاشکند قوم و خویش هم داریم. آنها بکارهای گوناگون مشغولند. بعضی روز ها آنها به خانه ما میایند یا مارا به مهمانی بخانه خود دعوت میکنند. یکی از خویشان ما اتومبیل سواری هم دارد. او تابستان روز های تعطیل مارا بیرون شهر می برد و ما تمام روز را در آنجا به گردش و هواخوری می گذرانیم.

واژه‌ها

خانواده	**хонэводэ** — оила
نفر	**нафар** — жон, нафар, ...та
ریاضیات	**рийозийот** — математика
آموزگار	**омузгор** — ўрта мактаб ўқитувчиси
زندگی کردن	**зэндэги кардан** — яшамоқ
هنوز	**ҳануз** — ҳали, ҳали ҳам, ҳануз
پیش آهنگ	**пишоҳанг** — пионер
میز تحریر	**миз-э таҳрир** — ёзув столи
قفسه کتاب	**қафасэ-йэ кэтоб** — китоб шкафи
تختخواب	**тахтэхоб** — каравот
طرف	**тараф** — томон, тараф
راست	**рост** — ўнг, тўғри, рост
طرف راست	**тараф-э рост** — ўнг томон
طرف چپ	**тараф-э чап** — чап томон

عکس ʼакс — сурат, расм, акс
نقشه нақшэ — харита
آویزان است овизон аст — осилган, осиғлиқ
انگلیسی энгэлиси — инглизча
روسی руси — русча
ازبکی ўзбаки — ўзбекча
مطالعه کردن мўтолэʼэ кардан — мутолаа қилмоқ, ўқимоқ
چندین чандин — бир қанча, бир нечта
با هم бо ҳам — бирга
فرهنگ фарҳанг — луғат
فرهنگ فارسی به روسی фарҳанг-э форси бэ руси — форсча-русча луғат
مسابقه فوتبال мўсобақэ-йэ футбол — футбол мусобақаси, футбол ўйини
پرسایه пўрсойэ — сояли, серсоя
هنگامیکه ҳангоми-кэ — ...ган вақтда, ...ган пайтда
گذرانیدن гўзаронидан — ўтқазмоқ
قوم و خویش қўум-ў хиш — қавму қариндош
گوناگون гуногун — ҳар хил, турли
اغلب ағлаб — кўп, кўпинча
دعوت کردن даʼват кардан — чақирмоқ, таклиф қилмоқ
به مهمانی دعوت کردن бэ мэҳмони даʼват кардан — меҳмондорчиликка таклиф этмоқ
اتومبیل سواری ўтўмўбил-э савори — енгил машина
اتومبیل باری ўтўмўбил-э бори — юк ташийдиган машина
بیرون شهر бирун-э шаҳр — шаҳар ташқариси
تمام тамом — бутун, ҳамма
هواخوری کردن ҳаво-хўри кардан — ҳаво олмоқ, саёҳат қилмоқ

Грамматик изоҳ

داشتن *доштан* دار *—дор* (эга бўлмоқ, бор бўлмоқ) феъли

Форс тилида ҳамма феъллар ҳозирги-келаси замонда тусланганда می ми- олд қўшимчасини қабул қиладилар, аммо داشتن феъли бундан мустаснодир. داشتن феълидан ҳозирги-келаси замон шакли ҳозирги замон негизи (دار дор) га шахс-сон қўшимчаларини қўшиш орқали ясалади ва ўзбек тилига *бор* сўзи ҳамда феъл ифодалаган моликликни билдирувчи сўзга эгалик қўшимчалари қўшиб таржима қилинади. Маъно жиҳатдан рус тилидаги *иметь* феълига тўғри келади.

مفرد

من کتاب دارم. **ман кэтоб дорам** — Менинг китобим бор.
تو کتاب داری. **тў кэтоб дори** — Сенинг китобинг бор.
او کتاب دارد. **у кэтоб дорад** — Унинг китоби бор.

جمع

ما کتاب داریم. **мо кэтоб дорим** — Бизнинг китобимиз бор.
شما کتاب دارید. **шўмо кэтоб дорид** — Сизнинг китобингиз бор.
آنها کتاب دارند. **онҳо кэтоб доранд** — Уларнинг китоб(лар)и бор.

داشتن феълининг ҳозирги-келаси замон бўлишсиз шакли نه **на-** инкор юкламасини қўшиш орқали ясалади. Масалан:

من کتاب ندارم. **ман кэтоб надорам** — Менинг китобим йўқ.
او وقت ندارد. **у вақт надорад** — Унинг вақти йўқ.
ما امروز درس نداریم. **мо эмруз дарс надорим** — Бугун бизнинг дарсимиз йўқ.

داشتن феълининг бўлишсиз шаклида урғу نه **на-** инкор юкламасига тушади.

داشتن феъли қўшма феъл таркибида кўмакчи феъл бўлиб келса, می **ми-** олд қўшимчасини қабул қилиши ҳам мумкин. Масалан:

ما میهن عزیز خودرا دوست میداریم. мо миҳан-э 'азиз-э хӯдро дуст мидорим — Биз азиз Ватанимизни севамиз.

من مادر و پدر خودم را خیلی دوست میدارم. ман модар-ӯ пэдар-э хӯдро хэйли дуст мидорам — Мен ўз ота-онамни жуда яхши кўраман.

Ёшнинг ифодаланиши

Форс тилида سال сол (йил, ёш) сўзининг داشتن доштан феъли билан бирикуви орқали ёш ифода этилади. Масалан:

من بیست سال دارم. ман бист сол дорам — Мен йигирма ёшдаман.

برادر بزرگم سی سال دارد. бародар-э бӯзӯргам си сол дорад — Акам ўттиз ёшда.

پدرم پنجاه و هفت سال دارد. пэдарам панжоҳ-ӯ ҳафт сол дорад — Отам эллик етти ёшда.

Неча ёшда эканликни билмоқ учун سال сол ва داشتن доштан бирикмаси олдига چند؟ чанд (неча?) сўроқ олмоши қўйилади.

شما چند سال دارید؟ шӯмо чанд сол дорид? — Сиз неча ёшдасиз?
تو چند سال داری؟ тӯ чанд сол дори? — Сен неча ёшдасан?
او چند سال دارد؟ у чанд сол дорад? — У неча ёшда?
مادرتان چند سال دارد؟ модарэтон чанд сол дорад? — Онангиз неча ёшда?

سال сол сўзига ه -э қўшимчаси қўшиш орқали ундан нисбий сифат ясалади ва ўзбек тилига *яшар, йиллик* деб таржима қилинади. Масалан:

پنجاه ساله панжоҳсолэ — эллик йиллик, эллик яшар
هفتساله ҳафтсолэ — етти йиллик, етти яшар
دختر هفتساله дӯхтар-э ҳафтсолэ — етти яшар қиз
برنامه پنجساله барномэ-йэ панжсолэ — беш йиллик план
برادر بزرگم پسر سه ساله دارد. бародар-э бӯзӯргам пэсар-э сэ солэ дорад — Акамнинг уч яшар ўғли бор.

ی -и қўшимчасини олган
دیگر *дигар* ва یک *йэк* сўзларининг маъноси

دیگر дигар (бошқа), **یک йэк** (бир) сўзларига урғусиз ی и қўшимчасини қўшиш орқали гапда қайд этилган предмет ёки шахслардан бирини ажратиб кўрсатиш маъноси ифодаланади:

دیگری дигари — бошқаси
یکی йэки — бири

Масалан:

من دو خواهر بزرگ دارم. یکی پزشک است و در بیمارستان کار میکند و دیگری آموزگار است و در یکی از دبیرستانهای تاشکند تدریس میکند.

ман дў хоҳар-э бўзўрг дорам. йэки пэзэшк аст ва дар бимо-рэстон кор микўнад ва дигари омузгор аст ва дар йэки аз дабирэстонҳо-йэ тошканд тадрис микўнад — Менинг иккита опам бор. Бири врач ва касалхонада ишлайди, бошқа бири ўқитувчи ва Тошкент мактабларидан бирида дарс беради.

Эгаликнинг ифодаланиши (давоми)

Форс тилида эгалик маъноси олдинги дарсларда изоҳ этилган эгалик аффиксларидан ташқари **مال мол** сўзи ёки **از آن аз он** бирикмаси билан ҳам ифодаланади.

مال мол сўзи ёки **از آن аз он** бирикмаси баъзан от, кўпинча олмошлар олдидан келиб, улар билан изофа орқали боғланади. Ўзбек тилига эгаликнинг бу шакли *-ники* аффикси орқали таржима қилинади. Масалан

از آن من аз он-э ман — меники
از آن ما аз он-э мо — бизники
از آن تو аз он-э тў — сеники
از آن او аз он-э у — уники
از آن شما аз он-э шўмо — сизники
از آن آنها аз он-э онҳо — уларники
این کیف از آن من است. ин киф аз он-э ман аст — Бу портфель меникидир.
آن فرهنگ از آن احمد است. он фарҳанг аз он-э аҳмад аст — У луғат Аҳмадники.

از آن **аз он** бирикмаси билан **مال** **мол** сўзи ўзаро синоним бўлиб, бирининг ўрнида иккинчисини ишлатиш мумкин. Масалан:

این کیف مال من است. **ин киф мол-э ман аст**
آن فرهنگ مال احمد است. **он фарҳанг мол-э аҳмад аст**

Абстракт эгалик шаклидаги сўз гапда доимо кесим бўлиб келади. Масалан:

تمام این ثروتها از آن کلخوز است. **тамом-э ин сарватҳо аз он-э кўлхўз аст** — Бутун бу бойликлар колхозникидир.

این کتاب مال من نیست. **ин кэтоб мол-э ман нист** — Бу китоб меники эмас.

این اطاق مال خواهر بزرگم است. **ин ўтоқ мол-э хоҳар-э бўзўргам аст** — Бу хона опамникидир.

Юқоридаги гапларда **مال من است.** **мол-э ман аст,** **مال احمد است.** **мол-э аҳмад аст,** **از آن کلخوز است.** **аз он-э кўлхўз аст,** **مال من نیست.** **мол-э ман нист,** **مال خواهر بزرگم است.** **мол-э хоҳар-э бўзўргам аст** бирикмалари кесим вазифасида келгандир.

1- топшириқ. Қуйидаги гапларни форс тилига таржима қилинг.

Менинг форсча китобим бор. Сиз неча ёшдасиз? Мен йигирма бир ёшдаман. Онангиз неча ёшда? Бу луғат акамники. Опамнинг олти яшар қизи бор. У ҳали мактабга бормайди. Менинг акам ўз оиласи билан Бухоро шаҳрида яшайди. Унинг иккита ўғли бор: бири ўн бир ёшда, иккинчиси беш ёшда. Катта ўғли пионердир. Сизнинг вақтингиз борми? Унинг вақти йўқ. Факультетимиз кутубхонасида арабча, форсча, ҳиндча, инглизча ва русча китоблар бор. Совет Ўзбекистонида турли миллат вакиллари яшайди. Бу студент араб тилини яхши билади. Ўртоғимнинг отаси Тошкент заводларидан бирида ишлайди. Менинг соатим йўқ, лекин акамнинг соати бор. Бу аудиториянинг доскаси, китоб шкафи, стол ва стуллари бор. Менинг иккита луғат китобим бор: бири форсча-русча ва иккинчиси русча-ўзбекча. Бизнинг қариндошларимиздан бири Москва шаҳрида яшайди. Сизнинг укан-

гиз мактабга борадими? Мен шарқ факультетида форс тилини ўрганаман. Сизнинг хонангизда нималар бор? Менинг хонамда икки дераза, печка ва эшик бор. Сиз дам олиш кунлари қаерга борасиз? Мен дам олиш кунлари ўртоқларим билан енгил машинага ўтириб, дам олиш учун шаҳар ташқарисига чиқаман.

2- топшириқ. Қуйидаги терминларни ёд олинг ва уларни қатнаштириб 15 та гап тузинг.

خانواده	**хонэводэ** — оила
برادر بزرگ	**бародар-э бўзўрг** — ака
برادر کوچک	**бародар-э кучэк** — ука
خواهر بزرگ	**хоҳар-э бўзўрг** — опа
خواهر کوچک	**хоҳар-э кучэк** — сингил
پدر و مادر	**пэдар-ў модар** — ота-она
دوشیزه	**душизэ** — қиз (бўйига етган)
پسر	**пэсар** — ўғил, ўғил бола
پدر بزرگ	**пэдар-бўзўрг** — бобо, бува
مادر بزرگ	**модар-бўзўрг** — буви
مادر زن	**модар-зан** — қайнана
پدر زن	**пэдар-зан** — қайната
خاله	**холэ** — хола
عمه	**'аммэ** — амма
عمو	**'аму** — амаки
دائی	**дои** — тоға
خواهرزاده	**хоҳарзодэ** — жиян (опа томонидан)
برادرزاده	**бародарзодэ** — жиян (ака томонидан)
زن	**зан** — хотин, аёл киши
شوهر	**шўуҳар** — эр
عروس	**'арус** — келин
داماد	**домод** — куёв
خویش	**хиш** — қариндош
زبان مادری	**забон-э модари** — она тили
برادر تنی	**бародар-э тани** — туғишган ака-ука
خواهر تنی	**хоҳар-э тани** — туғишган опа-сингил
تولد یافتن	**таваллўд йофтан** — туғилмоқ
زائیدن	**зоидан** — туғмоқ
مجرد	**мўжаррад** — бўйдоқ, уйланмаган
متاهل	**мўтааҳҳэл** — уйланган, хотинли

3- топшириқ. Қуйидаги латифани ўқинг, таржима қилинг ва داشتن дош-тан феъли гапда қайси маънода келганини аниқланг.

لطیفه

از ملا نصرالدین پرسیدند: چند سال داری؟ گفت: چهل سال دارم. بعد از ده سال پرسیدند که چند سال داری؟ جواب داد: چهل. گفتند: تو ده سال قبل گفتی چهل سال دارم، حالا هم میگوئی چهل سال. ملا گفت: حرف مرد یکیست. اگر هزار سال بعد هم بپرسی چهل سال خواهم گفت.

Луғат

حالا **ҳоло** — ҳозир
حرف **ҳарф** — сўз
مرد **мард** — киши, эр киши, мард
یکیست **йэк-ист** — битта (дир)
خواهم گفت **хоҳам гўфт** — айтаман, айтажакман
قبل **қабл** — илгари, аввал
بعد **ба'д** — сўнг, кейин
بپرسید **бэпўрсид** — сўрасангиз, сўранг

4- топшириқ. Мақолларни таржима қилинг ва ёд олинг.

دیوار موش دارد، موش گوش دارد. дивор муш дорад, муш гуш дорад.

یک دست صدا ندارد. йэк даст сэдо надорад.

داشتم داشتم حساب نیست، دارم دارم حساب است. доштам дош-там ҳэсоб нист, дорам дорам ҳэсоб аст.

صبر تلخ است و لیکن بر شیرین دارد. сабр талх аст ва ликан бар-э ширин дорад.

سیر از حال گرسنه خبر ندارد. сир аз ҳол-э гўрўснэ хабар надорад.

Луғат

موش **муш** — сичқон
گوش **гуш** — қулоқ
لیکن **ликан** — лекин
شیرین **ширин** — ширин
سیر **сир** — тўқ
گرسنه **гўрўснэ** — оч (қорин)
حال **ҳол** — ҳол, аҳвол
خبر **хабар** — хабар, хабардор
بر **бар** — мева, ҳосил

ЎН ТЎРТИНЧИ ДАРС درس چهاردهم

گفتگو

– شما کجا تحصیل میکنید؟
– من در دانشکده خاورشناسی تحصیل میکنم.
– شما در دانشکده چه زبانهائی میاموزید؟
– ما در دانشکده زبانهای خارجی میاموزیم.
– شما بزبان فارسی حرف میزنید؟
– بلی، من بزبان فارسی حرف میزنم.
– شما با کی بزبان فارسی حرف میزنید؟
– ما با دانشیار خود بزبان فارسی حرف، میزنیم.
– شما بزبان فارسی خوب گفتگو میکنید؟
– نخیر، هنوز ما بزبان فارسی خوب گفتگو نمیکنیم.
– شما دیگر چه زبانهائی یاد میگیرید؟
– ما زبانهای عربی، انگلیسی و روسی را هم یاد میگیریم.
– شما کتابهائی بزبانهای خارجی دارید؟
– بلی، من پنج جلد کتاب فارسی و چند جلد کتاب عربی و انگلیسی دارم.
– این چه کتابی است؟
– این دستور زبان فارسی است.
– شما هر روز چند ساعت درس دارید؟
– ما هر روز شش ساعت درس داریم.
– درستان کی تمام میشود؟
– درسهان ساعت سه بعد از ظهر تمام میشود.
– تو چه کتابی خریدی؟
– من رباعیات عمر خیام را خریدم.
– شما کجا ناهار میخورید؟

– من در ناهارخوری دانشگاه ناهار میخورم.
– شما پس از صرف ناهار کجا میروید؟
– من پس از صرف ناهار به کتابخانه میروم.
– چرا دیروز پیش من نیامدید؟
– من دیروز وقت نداشتم، امروز میایم.
– پس فردا کجا میروید؟
– پس فردا به مغازه کتابفروشی میروم.
– دانشکده شما میدان ورزش دارد؟
– بلی، دانشکده ما میدان ورزش دارد.
– چرا شما پریروز سر درس نیامدید؟
– من پریروز مریض بودم.
– شما در جلسه علمی دانشجویان سخنرانی کردید؟
– بلی، من در جلسه علمی دانشجویان سخنرانی کردم.
– تالار جلسه دانشکده کجا واقع است؟
– تالار جلسه دانشکده در طبقه دوم دانشکده واقع است.

واژه‌ها

تحصیل کردن таҳсил кардан — ўқимоқ (ўқув юртида)
آموختن омухтан (آموز омуз) — ўрганмоқ, ўргатмоқ
یاد گرفتن йод гэрэфтан — ўрганмоқ
خارجی хорэжи — чет, хорижий
حرف زدن ҳарф задан — гапирмоқ, сўзламоқ
گفتگو کردن гўфтўгу кардан — гаплашмоқ, сўзлашмоқ
دستور زبان дастур-э забон — грамматика
مغازه мағозэ — магазин
مغازه کتابفروشی мағозэ-йэ кэтоббфўруши — китоб магазини
کی кэй — қачон
چرا чэро — нега, нима учун
شناختن шэнохтан (شناس шэнос) — танимоқ
رباعیات рўбо'ийот — рубоийлар
عمر خیام 'ўмар хаййом — Умар Хайём

ناهار خوردن нoҳор хўрдан — тушлик қилмоқ, овқатланмоқ
ناهار خوری ноҳорхўри — ошхона
دیروز диruз — кеча
پریروز париpуз — аввалги кун, ўтган кун
فردا фардо — эртанги кун, эртага
پس فردا пасфардо — индинга, индин
مریض мариз — касал
بودن будан (باش бош) — эмоқ, бўлмоқ
جلسه жаласэ — мажлис
علمی ’элми — илмий
سخنرانی сўханрони — доклад, нутқ
سخنرانی کردن сўханрони кардан — доклад қилмоқ, нутқ сўзламоқ
تالار толор — зал
شطرنج шатранж — шахмат
شطرنج بازی کردن шатранжбози кардан — шахмат ўйнамоқ

Грамматик изоҳ

یای نسبت йо-йэ нэсбат

Форс тилида отларга ی -и қўшимчасини қўшиш орқали улардан нисбий сифат ясалади. Бу ی -и ни форс грамматикасида یای نسبت йо-йэ нэсбат дейилади.

یای نسبت йо-йэ нэсбат и деб ўқилиб, доимо урғу билан талаффуз этилади. Масалан:

دیوار дивор — девор	دیواری диворй — деворий
ایران ирон — Эрон	ایرانی иронй — эронлик
تابستان тобэстон — ёз	تابستانی тобэстонй — ёзги
زمستان зэмэстон — қиш	زمستانی зэмэстонй — қишки
امروز эмруз — бугун	امروزی эмрузй — бугунги
فارس форс — форс	فارسی форсй — форс, форсча
اقتصاد эқтэсод — иқтисод	اقتصادی эқтэсодй — иқтисодий
علم ’элм — илм	علمی ’элмй — илмий
دولت дўулат — давлат	دولتی дўулатй — давлат, давлатга оид

Мисоллар:

روزنامه دیواری рузномэ-йэ дивори — деворий газета
زبان فارسی забон-э форси — форс тили
لباس زمستانی лэбос-э зэмэстони — қишки кийим
مسئله اقتصادی мас'алэ-йэ эқтэсодий — иқтисодий масала
جلسه علمی жаласэ-йэ 'элми — илмий конференция
دانشگاه دولتی донэшгоҳ-э дӯулати — давлат университети
کار امروزی кор-э эмрузи — бугунги иш

یای نسبت йо-йэ нэсбатнинг имлоси

1. Агар сӯз чӯзиқ унлилардан бири билан тугаган бӯлса, ی **йо** ҳарфи олдидан ء ҳамза белгиси қӯйилади.

بخارا **бӯхоро** — Бухоро → بخارائی **бӯхорои** — бухоролик, Бухорога оид
باکو **боку** — Боку → باکوئی **бокуи** — бокулик, Бокуга оид
صحرا **саҳро** — саҳро → صحرائی **саҳрои** — саҳролик, саҳрога оид

2. Агар сӯз қисқа унли ه **э** билан тугаган бӯлса, баъзи сӯзларда یای نسبت **йо-йэ нэсбат** олдидан бир گ **г** ва баъзи сӯзларда эса бир ا *алиф* орттирилиб ёзилади.

یای نسبت **йо-йэ нэсбат** олдидан گ **г** орттирилган вақтда, ёзувда сӯз охиридаги ه **э** тушиб қолса ҳам, лекин талаффузда сақланади. Масалан:

خانه **хонэ** — уй → خانگی **хонэги** — уй, уйга оид
نان خانگی **нон-э хонэги** — уй нони
نقره **нӯкрэ** — кумуш → نقرهای **нӯқрэи** — кумуш, кумушга оид
مدال نقرهای **мэдол-э нӯқрэи** — кумуш медаль

3. ا **о**, ه **э**, ی **и** унлилари билан тугаган айрим сӯзлар یای نسبت **йо-йэ нэсбат** қабул қилганда, сӯз охиридаги товуш ассимиляцияга учраб, ی **и** олдидан бир و **в** товуши орттирилади. Масалан:

شورا **шӯуро** — совет شوروی **шӯурави** — совет, советга оид

معنی **ма'ни** — маъно معنوی **ма'нави** — маънавий

فرانسه **фаронсэ** — Франция فرانسوی **фаронсави** — француз

اتحاد شوروی **эттэҳод-э шӯурави** — Совет Иттифоқи

ثروتهای مادی و معنوی **сарватҳо-йэ модди ва ма'нави** — моддий ва маънавий бойликлар

زبان فرانسوی **забон-э фаронсави** — француз тили

Пайт ҳоли

Пайт ҳоли кесимдан англашилган иш-ҳаракатнинг қай пайтда бажарилишини билдирувчи иккинчи даражали бўлакдир. Форс тилида пайт ҳоли вазифасида кўп ишлатиладиган сўзлар қуйидагилар:

1. Кунни билдирувчи сўзлар:

امروز **эмруз** — бугун

دیروز **дируз** — кеча

پریروز **париpуз** — аввал куни

فردا **фардо** — эртага

پس فردا **пасфардо** — индинга

2. Кун бўлагини билдирувчи сўзлар:

صبح **сўбҳ** — эрталаб

ظهر **зўҳр** — туш пайти, кундуз куни

عصر **'аср** — кечқурун

شام **шом** — кеч, шом пайти

شب **шаб** — кечаси

دیشب **дишаб** — кеча кечаси

پریشب **паришаб** — ўтган куни кечаси

3. Йил ва ойларни билдирувчи сўзлар:

امسال **эмсол** — бу йил

پارسال **порсол** — ўтган йили

سال گذشته **сол-э гўзаштэ** — ўтган йили

سال آینده **сол-э ойандэ** — келаси йили

ماه گذشته **моҳ-э гўзаштэ** — ўтган ой (да)

قرن گذشته **қарн-э гўзаштэ** — ўтган аср (да)

4. Фаслни билдирувчи сўзлар:

تابستان **тобэстон** — ёз (да)

زمستان **зэмэстон** — қиш (да)

پائیز **поиз** — куз (да)

بهار **баҳор** — баҳор (да)

Пайт ҳоли гапда کی кэй? (қачон?), از کی؟ аз кэй? (қачондан бери?), تا به کی؟ то бэ кэй? (қачонгача?), چه وقتی؟ чэ вақти? (қайси вақтда?, қай пайтда?) сўроқларига жавоб бўлади.

Ўзбек тилида пайт ҳоли вазифасида ишлатиладиган сўзлар асосан ўрин-пайт ёки йўналиш келишигининг аффиксларини қабул қилиб келади, форс тилида эса пайт ҳоллари вазифасида келган сўзлар одатда предлогсиз ишлатилади. Масалан:

تابستان من بشهر مسکو میروم. **тобэстон ман бэ шаҳр-э мўскўу миравам** — Ёзда мен Москва шаҳрига бораман.

فردا درسمان ساعت دو تمام میشود. **фардо дарсэмон со'ат-э дў тамом мишавад** — Эртага дарсимиз соат иккида тамом бўлади ва ҳ. к.

چند *чанд* олмоши ҳақида

چند **чанд** олмоши сўроқ гапларда ва баъзан дарак гапларда ишлатилади. Сўроқ гапда چند؟ **чанд** сўроқ олмоши предметнинг сон-миқдорини аниқлаш учун ишлатилади. Ўзбек тилига *неча? қанча?* деб таржима қилинади. Масалан:

ساعت چند است؟ **со'ат чанд аст?** — Соат неча?

چند نفر دانشجو زبان فارسی را یاد میگیرند؟ **чанд нафар донэшжу забон-э форсиро йод мигиранд?** — Қанча студент форс тилини ўрганяпти?

این فرهنگ را به چند ریال میفروشید؟ **ин фарҳангро бэ чанд рийол**[1] **мифўрушид?** — Бу луғатни неча риёлга сотасиз?

چند **чанд** олмоши дарак гапда гумон олмоши ўрнида келиб, аниқсизлик, гумон маъноларини билдиради. Ўзбек тилига *бир неча, бир қанча* деб таржима қилинади. Масалан:

چند نفر دانشجو از شعبه ما به افغانستان میروند. **чанд нафар донэшжу аз шў'бэ-йэ мо бэ афғонэстон мираванд** — Бизнинг бўлимимиздан бир неча студент Афғонистонга кетяпти.

چند **чанд** олмоши ноаниқ маънода баъзан ین - **ин** қўшимчасини ҳам қабул қилиб келади. Масалан:

---

[1] ریال **рийол** эрон пул бирлиги

من چندین کتاب فارسی و عربی دارم. **ман чандин кэтоб-э форси ва 'араби дорам** — Менинг бир қанча форсча ва арабча китобим бор.

چندین دانشجو، روشنفکر، پزشک و کارگر در پنبه‌چینی به کلخوزچیان کمک کردند. **чандин донэшжу, рӯушанфэкр, пэзэшк ва коргар дар памбэчини бэ кӯлхӯзчийон кӯмак карданд** — Бир неча студент, интеллигент, врач ва ишчи пахта теримида колхозчиларга ёрдам бердилар.

چند **чанд** ва چندین **чандин** олмошларидан сӯнг келган сӯзлар форс тилида доимо бирлик шаклида ишлатилиб, кӯплик маъносини англатади. Аҳамият беринг:

ما چند کتاب ادبی خریدیم. **мо чанд кэтоб-э адаби харидим** — Биз бир неча адабий китоб сотиб олдик.

چندین دانشجو در تالار جمع شدند. **чандин донэшжу дар толор жам' шӯданд** — Залга бир неча студент йиғилди.

حرف زدن *ҳарф задан* ва گفتگو کردن *гӯфтӯгу кардан* феъллари ҳақида

Форс тилида حرف زدن **ҳарф задан** ва گفتگو کردن **гӯфтӯгу кардан** феъллари бирор тилда гапирмоқ, сӯзламоқ, гаплашмоқ, сӯзлашмоқ маъноларини англатиб келганда, сӯзлашиш воситасини билдирган زبان **забон** (тил) сӯзининг به **бэ** предлоги билан келишини талаб қилади. Масалан:

من بزبان فارسی حرف میزنم. **ман бэ забон-э форси ҳарф мизанам** - Мен форс тилида гапираман.

شما بزبان عربی حرف میزنید؟ **шӯмо бэ забон-э 'араби ҳарф мизанид?** — Сиз араб тилида сӯзлайсизми?

شما با دانشیار خود به کدام زبان گفتگو میکنید؟ **шӯмо бо донэшйор-э хӯд бэ кӯдом забон гӯфтӯгу микӯнид?** — Сиз ӯз ӯқитувчингиз билан қайси тилда гаплашасиз?

ما با دانشیار خود بزبان ازبکی گفتگو میکنیم. **мо бо донэшйор-э хӯд бэ забон-э ӯзбаки гӯфтӯгу микӯним** — Биз ӯқитувчимиз билан ӯзбек тилида гаплашамиз.

1- топшириқ. Гапларни форс тилига таржима қилинг.

Сиз қаерда ўқийсиз? Мен чет тиллар институтида ўқийман. Сиз қайси тилларни ўрганасиз? Биз инглиз ва француз тилларини ўрганамиз. Сиз қайси тилда яхши гаплашасиз? Мен инглиз тилида яхши гаплашаман. Сизнинг она тилингиз қайси тил? Менинг она тилим — ўзбек тили. Яна қайси тилда гаплашасиз? Яна рус тилида гаплашаман. Сен қандай луғат сотиб олдинг? Мен русча-инглизча луғат сотиб олдим. Бугун кечқурун қаерда овқатланасан? Мен бугун кечқурун тоғамнинг уйида овқатланаман. Акангиз ҳозир нима қиляпти? Акам ҳозир Саъдийнинг «Гулистон»ини ўқияпти. Сиз университетни қачон тамом қиласиз? Мен университетни тўрт йилдан кейин тамом қиламан. Сиз уйда онангиз билан қайси тилда сўзлашасиз? Мен уйда онам билан ўзбек тилида сўзлашаман. Укангиз нонушта қилиб бўлгандан сўнг нима иш қилади? Укам нонушта қилиб бўлгандан сўнг мактабга боради. Нега кеча мени олдимга келмадингиз? Кеча вақтим бўлмади. Кеча сиз уйдамидингиз? Йўқ, кеча мен меҳмонда эдим. Бу кишини танийсизми? Бу киши менинг холамнинг ўғли. У ҳозир ўрта мактабда дарс беради. Бу қиз қаерлик? Бу қиз эронлик. Сиз қаерликсиз? Мен самарқандликман. Улардан бири менинг акамдир. Нега ҳалигача меҳмонлар келишмаяпти? Меҳмонлар 20 минутдан кейин келишади. Бизнинг ўқитувчимиз ўз оиласи билан тўртинчи қаватда яшайди. Эртага университетнинг мажлислар залида илмий конференция бошланади. Унда бизнинг ўқитувчимиз ҳам доклад қилади. Факультетда студентларнинг илмий конференцияси 25 апрелда бошланади.

2- топшириқ. Нуқталар ўрнига тегишли сўзларни қўйиб, кўчириб ёзинг

من بزبان فارسی حرف . . . . برادر شما کجا تحصیل . . . ؟ شما در دانشکده چه زبانهائی یاد . . . ؟ خواهر کوچکم در دبیرستان درس . . . . درس ما بعد از بیست دقیقه آغاز . . . . آنها زبان عربی را یاد . . . . ما در موقع درس با دانشیار خود بزبان فارسی گفتگو . . . . امروز شما ناهار . . . ؟ این دستور زبان فارسی از آن . . . ؟ من امروز نوبتچی . . . . این کتاب را از مغازه کتابفروشی . . . . ما دانشجویان

دانشکده زبانهای خارجی . . . برادر بزرگم ساعت هفت صبح از خواب . . . پدرم سیگار . . . من دیروز ناخوش . . . ما همیشه شبها به رادیو گوش . . . دوستم به او بزبان انگلیسی جواب . . . من هر روز صبح سوار اتوبوس . . . عموی من با خانواده خود در طبقه سوم زندگی . . . ساعت هشت صبح زنگ . . . و دانشیار داخل کلاس . . . من در جلسه علمی دانشجویان سخنرانی . . . دوستم مرا بخانه خود دعوت . . . من هر روز پانزده دقیقه ورزش . . . برادر کوچکم شطرنج بازی را خیلی دوست . . . .

3- топшириқ. Қуйидаги сўзлардан нисбий сифат ясанг ва уларнинг ҳар бирини қатнаштириб биттадан гап тузинг.

سمرقند	самарқанд — Самарқанд	چوب	чуб — ёғоч
مادر	модар — она	ادب	адаб — адаб
قانون	қонун — қонун	تاریخ	то'рих — тарих
ورزش	варзэш — спорт	پشم	пашм — жун, юнг
حزب	ҳэзб — партия	برق	барқ — электр, чақмоқ

4- топшириқ. Саволларга жавоб беринг:

شما کجا تحصیل میکنید؟ شما بزبان فارسی حرف میزنید؟ شما دیگر چه زبانهائی میدانید؟ در خانه با مادر و پدر خود بکدام زبان حرف میزنید؟ زبان مادری شما چه زبانی است؟ شما در کدام شعبه درس میخوانید؟ در کدام شعبه زبان عربی را یاد میگیرند؟ شما دستور زبان فارسی دارید؟ شما چه کتابهائی بزبان خارجی دارید؟ فردا بعد از پایان درس کجا میروید؟ درس شما کی آغاز میشود؟ چرا دیروز سر درس نیامدید؟ شما کجا زندگی میکنید؟ پدرتان کی به مسکو میرود؟ دانشکده شما تالار ورزش دارد؟ در دانشکده زبانهای خارجی چه زبانهائی میاموزند؟ در موقع تعطیلات تابستانی شما کجا میروید؟ کی شما مرا بخانه خود دعوت میکنید؟ در جلسه علمی دانشجویان سخنرانی میکنید؟

ЎН БЕШИНЧИ ДАРС درس پانزدهم

درس زبان فارسی

ساعت هشت و نیم صبح است. زنگ میزنند. ما داخل کلاس درس میشویم و سر جای خود قرار میگیریم. نوبتچی کهنه را تر میکند و گچ میاورد. حالا درس زبان فارسی است. ما کتاب درسی زبان فارسی و دفترهای خودرا از کیف بر میداریم و منتظر دانشیار میشویم. دانشیار زبان فارسی وارد کلاس درس میشود و ما همه از جای خود بر میخیزیم و بدانشیار سلام میدهیم. سپس با اجازه دانشیار سر جای خود مینشینیم. بعد دانشیار رو به دانشجویان کرده میگوید: درس گذشته را حاضر کردید؟

دانشجویان—بلی، ما درس گذشته را حاضر کردیم ولی یک عبارت را نفهمیدیم، خواهش میکنیم برای ما دو باره توضیح بدهید.

دانشیار—کدام عبارت را نفهمیدید، بمن نشان بدهید.

دانشجویان—در صفحه بیست و نهم است.

دانشیار دو باره توضیح میدهد و میپرسد: ملتفت شدید؟

دانشجویان—بلی، ملتفت شدیم.

دانشیار رو به رفیق یوسفاف کرده میگوید: بفرمائید، موضوع درس بیست و نهم را نقل کنید. رفیق یوسفاف موضوع درس بیست و نهم را بازگو میکند. سپس رو به رفیق جهالوف نموده میگوید: شما متن همین درس را بخوانید و بزبان ازبکی ترجمه کنید. رفیق جهالوف متن درس را میتواند و بزبان ازبکی ترجمه میکند.

دانشیار—اینک درس امروز را شروع میکنیم. درس تازه ما در صفحه سی و یکم است. کتابهای خودرا بر دارید و این صفحه را باز کنید. دانشجویان کتابهای خودرا بر میدارند و صفحه ۳۱ را باز میکنند و منتظر دستور دانشیار میشوند.

دانشیار—رفقا موضوع درس امروز «حروف اضافه» میباشد. دانشیار موضوع را بیان میکند، بعد میگوید: من حالا متن را برای شما یک بار میخوانم، شما با دقت گوش بدهید. دانشیار متن را میخواند و همه گوش میدهند.

سپس دانشیار میگوید: رفیق عمروف، اکنون شما بفرمائید پای تخته، برای حروف اضافه چند مثال بنویسید. رفیق عمروف پای تخته میرود و مثالی چند برای حروف اضافه مینویسد. دانشیار از دانشجویان میپرسد: درست است؟ دانشجویان پاسخ میدهند: بلی، درست است. دانشیار— خیلی خوب، بنشینید. دانشیار—رفیق جلالوف، شما بفرمائید همین جمله را روی تخته بنویسید. دانشیار دیکته میکند و جلالوف جمله را روی تخته مینویسد. دانشیار از دانشجویان میپرسد: رفقا، رفیق جلالوف صحیح نوشت؟ دانشجویان—نخیر، درست نیست. دانشیار رو به رفیق محمودوف نموده میپرسد: شما بگوئید، کجای جمله نا درست است؟

محمودوف: در کلمه «پنبه» بجای حرف «م» حرف «ن» باید نوشت.

دانشیار—درست است، بروید پای تخته و همین کلمه را اصلاح کنید.

دانشیار—حالا وقت زنگ است. رفقا، در منزل این متن را چند بار بخوانید، تمرینهای پنجاه و دوم و پنجاه و سوم را رو نویسی کنید. تمرین اول را کتبی و تمرین دوم را شفاهی بزبان ازبکی ترجمه کنید. درس آینده دیکته میشود. خواهش میکنم، واژه‌های تازه را یاد بگیرید و قواعد گذشته دستور زبان را تکرار کنید.

در این هنگام زنگ تنفس زده میشود. دانشیار کیف خودرا از روی میز برمیدارد و از کلاس بیرون میرود. او موقع رفتن با همه دانشجویان خدا حافظی میکند.

واژه‌ها

قرار گرفتن қарор гэрэфтан — қарор топмоқ, жойлашмоқ
تر тар — нам, ҳўл
تر کردن тар кардан — ҳўлламоқ
کهنه кўҳнэ — доска артадиган латта; эски

کتاب درسی кэтоб-э дарси — дарслик
منتظر شدن мўнтазэр шўдан — кутмоқ
وارد شدن ворэд шўдан — кирмоқ
بر خاستن бар-хостан (بر خیز бар-хиз) — ўриндан турмоқ
سلام دادن салом додан — салом бермоқ
اجازه эжозэ — рухсат, ижозат
سر جای сар-э жой — ўринга, жойга
رو به ... کرده ру бэ . . .кардэ — ...га қараб
گذشته гўзаштэ — ўтган
تکرار کردن тэкрор кардан — қайтармоқ, такрорламоқ
عبارات 'эборот — иборалар, жумлалар
فهمیدن фаҳмидан — тушунмоқ
خواهش کردن хоҳэш кардан — илтимос қилмоқ, истамоқ
دو باره дў борэ — яна, тағин, икки марта
توضیح тўузиҳ — изоҳ, баён
پاسخ دادن посўх додан — жавоб бермоқ
نگاه کردن нэгоҳ кардан — қарамоқ, боқмоқ
کافیست кофист — етарли
ادامه эдомэ — давом
توضیح دادن тўузиҳ додан — тушунтириб бермоқ, баён этмоқ
نشان دادن нэшон додан — кўрсатмоқ
صفحه сафҳэ — бет, саҳифа
ملتفت شدن мўлтафэт шўдан — тушунмоқ, фаҳмламоқ
بفرمائید бэфармоид — марҳамат, марҳамат қилинг
موضوع мўузу' — тема, мавзу
نقل کردن нақл кардан — айтиб бермоқ, ҳикоя қилмоқ
بازگو کردن бозгу кардан — қайтадан айтиб бермоқ, сўзлаб бермоқ
متن матн — текст
اینک инак — энди, ҳозир
شروع کردن шўру' кардан — бошламоқ
تازه тозэ — янги
باز کردن боз кардан — очмоқ
دستور дастур — қўлланма, кўрсатма
رفقا рўфақо — ўртоқлар
حروف اضافه хўруф-э эзофэ — предлоглар
بیان کردن байон кардан — баён қилмоқ, тушунтирмоқ
بار бор — марта

جدید жадид — янги
موقع мўуқэ' — вақт, пайт
تمرین тамрин — машқ
رو نویسی کردن рунависи кардан — кўчириб ёзмоқ
کتبی катби — ёзма
شفاهی шэфоҳи — оғзаки
ادامه دادن эдомэ додан — давом эттирмоқ
آخر охэр — охир, ниҳоят
اکنون акнун — энди, ҳозир
دیکته диктэ — диктант
دیکته کردن диктэ кардан — диктовка қилмоқ
قواعد қаво'эд — қоидалар
زنگ تنفس زده میشود занг-э танаффўс задэ мишавад — танаффусга қўнғироқ чалинади
مثال мэсол — мисол
درست дўрўст — тўғри, яхши
صحیح саҳиҳ — тўғри
کلمه калэмэ — сўз
باید نوشت бойад навэшт — ёзиш керак
اصلاح کردن эслоҳ кардан — тузатмоқ

Грамматик изоҳ

Буйруқ феъли
важҳ-э амри وجه امری

Форс тилида буйруқ феъли буюриш, илтимос маъноларини ифодалайди. Бунда нутқ иккинчи шахсга қаратилган бўлади.

Буйруқ феълининг бирлик шакли феълнинг ҳозирги замон негизига بِه бэ- олд қўшимчасини қўшиш орқали ясалади. Масалан:

رفتن	рафтан	رو	рўу	برو	бэрўу — бор, кет
خواندن	хондан	خوان	хон	بخوان	бэхон — ўқи
نوشتن	навэштан	نویس	навис	بنویس	бэнавис — ёз

Буйруқ феълининг кўплик шакли бирлик шаклига يد -ид шахс-сон қўшимчасини қўшиш орқали ясалади. Масалан:

Бирлик

رفتن рафтан برو бэрўу
نوشتن навэштан بنویس бэнавис

Кўплик

بروید бэравид — боринг, кетинг
بنویسید бэнависид — ёзинг

Агар ҳозирги замон феъл негизи чўзиқ ا о ёки و у унлиси билан тугаган бўлса, буйруқ феълининг кўплик шаклида шахс-сон қўшимчаси олдидан бир *ҳамза* белгиси орттирилиб ёзилади. Масалан:

گفتن гўфтан — گو гу
فرمودن фармудан — فرما фармо

بگوئید бэгуид — айтинг
بفرمائید бэфармоид — буюринг

Буйруқ феълида урғу بِه бэ- олд қўшимчасига тушади.

Префиксли феъллардан буйруқ феъли ясалганда, به бэ- олд қўшимчаси кўпинча тушиб қолиб, шакл жиҳатидан феълнинг ҳозирги замон негизига мос келади:

بر گشتن бар-гаштан بر گرد бар-гард — қайт
بر خاستن бар-хостан بر خیز бар-хиз — тур

بر گردید бар-гардид — қайтинг
بر خیزید бар-хизид — туринг

Қўшма феъллардан буйруқ феъли ясалганда, بِه бэ- олд қўшимчаси кўмакчи феълга қўшилади. Масалан:

کار کردن кор кардан کار بکن кор бэкўн — ишла
ادامه دادن эдомэ додан ادامه بده эдомэ бэдэҳ — давом эттир

کار بکنید кор бэкўнид — ишланг
ادامه بدهید эдомэ бэдэҳид — давом эттиринг

Қўшма феълларда به бэ- олд қўшимчаси тушиб қолишн ҳам мумкин. Масалан:

استراحت کن эстэроҳат кўн — дам ол
استراحت کنید эстэроҳат кўнид — дам олинг

Урғу префиксли феълларнинг префиксига, қўшма феълларда эса унинг от кисмида келган сўзнинг охирги бўғинига тушади.

حرف بزنید ҳарф бэзанид — гапиринг
بر خیزید бар хизид — туринг

Классик адабиётларда баъзан буйруқ маъносини ифодалаш учун به бэ- ўрнига می ми- олд қўшимчасини ишлатиш ҳоллари ҳам учрайди. Масалан:

میکوش به هر ورق که خوانی
تا معنی آن تمام دانی. (نظامی)

микуш бэ ҳар варақ кэ хони,
то ма'ни-йэ он тамом дони —

Ҳар бир варақни ўқир экансан, унинг маъносини бутунлай тушуниб етишга ҳаракат қил.

Буйруқ феълининг бўлишсиз шакли به бэ- олд қўшимчасининг тушиб қолиши ва унинг ўрнига نه на- инкор юкламасининг қўйилиши орқали ясалади. Масалан:

بگو **бэгу** — айт	نگو **нагу** — айтма
بروید **бэравид** — боринг	نروید **наравид** — борманг

Префиксли феълларда ёки қўшма феълларда نه **на-** инкор юкламаси префикс ёки отга эмас, кўмакчи феълга қўшилади.

Масалан:

بر خیز **бар-хиз** — тур	بر نخیز **бар-нахиз** — турма
بردار **бар-дор** — кўтар	بر ندار **бар-надор** — кўтарма
جواب بده **жавоб бэдэҳ** — жавоб бер	جواب نده **жавоб надэҳ** — жавоб берма

Баъзан буйруқни кучайгириш учун نه на- ўрнига مه ма- инкор юкламаси ҳам ишлатилади. Инкорнинг бу шакли кўпроқ панд-насиҳат маъноларидаги мақоллар ва поэтик асарларда учрайди. Масалан:

.آنجا که نمک خوردی نمکدان مشکن онжо кэ намак хўрди намакдон машэкан — Туз ичган срингда, туздонни синдирма. *(Мақол.)*

.کار امروز را بفردا مگذار кор-э эмрузро бэ фардо магўзор — Бугунги ишни эртага қолдирма. *(Мақол.)*

Содда, префиксли ва қўшма феълларнинг бўлишсиз шаклида урғу доимо **نه на-** ва **مه ма-** инкор юкламаларига тушади.

Агар феъл чўзиқ унли **ا о** билан бошланган бўлса, **به бэ-** олд қўшимчаси ёки **نه на-** инкор юкламаси кетидан бир **ی й** орттирилиб ёзилади. Масалан:

آمدن омадан — *келмоқ,* ҳозирги замон феъл негизи **آ о:**

بیا бэйо — кел | **نیا найо** — келма
بیائید бэйоид — келинг | **نیائید найоид** — келманг

آوردن овардан — *келтирмоқ,* ҳозирги замон феъл негизи **آور овар:**

بیاور бэйовар — келтир | **نیاور найовар** — келтирма
بیاورید бэйоварид — келтиринг | **نیاورید найоварид** — келтирманг

Агар феъл а ёки ў қисқа унлиси билан бошланган бўлса, унга **به бэ-** олд қўшимчаси ёки **نه на-** инкор юкламаси қўшилганда, ёзувда алиф ҳарфи тушиб қолади ва унинг ўрнига бир **ی й** қўйилади. Масалан, **انداختن андохтан** — *ташламоқ,* ҳозирги замон феъл негизи **انداز андоз:**

بینداز бэйандоз — ташла | **نینداز найандоз** — ташлама
بیندازید бэйандозид — ташланг | **نیندازید найандозид** — ташламанг

افتادن ўфтодан — *йиқилмоқ,* ҳозирги замон феъл негизи **افت ўфт:**

بیفت бэйўфт — йиқил | **نیفت найўфт** — йиқилма
بیفتید бэйўфтид йиқилинг | **نیفتید найўфтид** йиқилманг

داشتن доштан — *эга бўлмоқ* феълининг буйруқ шакли алоҳида хусусиятга эга бўлиб, бу феълнинг ўтган замон сифатдоши **داشته доштэ)** билан **بودن будан** (феълининг ҳозирги замон негизи **باش бош)** нинг бирикуви орқали ясалади. Масалан:

داشته باش доштэ бош — (эга) бўл
نداشته باش надоштэ бош — (эга) бўлма
داشته باشید доштэ бошид — (эга) бўлинг
نداشته باشید надоштэ бошид — (эга) бўлманг

همیشه بخاطر داشته باشید که شما جوانان بنا کننده جامعه کمونیسم هستید. **ҳамишэ бэ хотэр доштэ бошид кэ шўмо жавонон-э банокўнандэ- йэ жомэ'э-йэ кўмунисм ҳастид** — Ҳамиша ёдингизда бўлсинки, сиз коммунизм жамияти қурувчи ёшлардирсиз.

Агар داشتن **доштан** феъли қўшма ёки префиксли феъл таркибида кўмакчи феъл бўлиб келса, унинг буйруқ формаси умумий қоидага кўра ясалади. Масалан: دوست داشتن **дуст доштан** — *севмоқ,* ҳозирги замон феъл негизи دوست دار **дуст дор:**

دوست بدار **дуст бэдор** — сев
دوست ندار **дуст надор** — севма

Лексик изоҳ

1. فهمیدن **фаҳмидан** (ҳозирги замон феъл негизи فهم **фаҳм)** ва ملتفت شدن **мўлтафэт шўдан** феъллари бир-бирларига синоним бўлиб, *тушунмоқ, англамоқ* маъноларини билдиради.

ملتفت شدن кўпроқ адабий тилда ва فهمیدن асосан халқ тилида ишлатилади.

2. پرسش **пўрсэш** сўзига سؤال **сў'ол,** پاسخ **посўх** сўзига جواب **жавоб** синонимдир. پرسش ва پاسخ сўзлари форс тили қоидалари асосида ясалган бўлиб, асосан адабий тилда, سؤال ва جواب сўзлари эса арабча сўзлар бўлиб, кўпроқ халқ тилида ишлатилади.

3. بفرمائید **бэфармоид** (марҳамат, марҳамат қилинг, буюринг) сўзи فرمودن **фармудан** (ҳозирги замон феъл негизи فرما **фармо)** феълининг II шахс кўпликдаги буйруқ шаклидир. Аммо у, кўпинча, буйруқ феъли маъносидан ташқари ҳолларда ишлатилади: بفرمائید پای تخته **бэфармоид по-йэ тахтэ** — марҳамат, доскага (чиқинг)

4. روی تخته **ру-йэ тахтэ** — *досканинг юзига, юзида* деган маъноларни англатади. Ўзбек тилига *доскага, доскада* деб таржима қилинади. Масалан:

روی تخته بنویسید **ру-йэ тахтэ бэнависид** — доскага ёзинг.

5. پای تخته **по-йэ тахтэ** — *доска ёнига, ёнида.*
Ўзбек тилига *доскага* деб таржима қилинади. Масалан:

بروید پای تخته **по-йэ тахтэ бэравид** — доскага чиқинг.

بفرمائید پای تخته. **бэфармоид по-йэ тахтэ** — марҳамат қилинг доскага, доскага чиқинг.

6. سر جای **сар-э жой** бирикмаси *ўринда, ўринга* деган маъноларни билдиради. سر **сар** сўзининг асосий маъноси *бош* бўлиб, бу ерда предлог вазифасини бажариб келади. Масалан:

سر جای خود بنشنید. **сар-э жо-йэ хўд бэнэшинид** — Ўрнингизга ўтиринг.

7. رفقا **рўфақо** сўзи رفیق **рафиқ** (ўртоқ) сўзидан араб грамматик қоидасига биноан ясалган кўплик шаклдир.

1- топшириқ. Гапларни форс тилига таржима қилинг.

Кутубхонадан 2 та форсча-русча луғат келтиринг. Марҳамат, китобингизни олинг. Жавоб беринг, ўтган дарснинг мавзуи нима эди. Илтимос қиламан, эртага бизнинг уйга келинг Эртага ишим бор, ўзингиз келинг. Бу машқни доскага ёзинг. 20- машқни дафтарингизга кўчириб ёзинг. У сенга нима жавоб берди? Ўз дафтар ва китобларингизни олинг ва столнинг устига қўйинг. Сиз янги дарсни тушундингизми? Доскага марҳамат қилинг ва бу жумлани ёзинг. Форс тили дарсида биз китоб ўқиймиз, машқ ёзамиз ва форс тилида сўзлашамиз. Марҳамат, ўрнингиздан туринг ва жавоб беринг Бу ҳикояни ўқинг ва предлогларнинг маъносини айтиб беринг. Форс тили ўқитувчимиз форс тилини жуда яхши билади. Биз уни севамиз.

2- топшириқ. Қуйидаги феъллардан буйруқ шакли ясанг.

خوابیدن — ухламоқ	نشستن — ўгирмоқ
فرا گرفتن — ўрганмоқ	آغاز کردن — бошламоқ
ادامه دادن — давом эттирмоқ	نشان دادن — кўрсатмоқ

3- топшириқ. Нуқталар ўрнига тегишли предлогларни қўйиб, гапларни кўчириб ёзинг.

دیروز من ... تآتر رفتم. او ... زبان فارسی حرف نمیزند. رفیق عثمانوف همین جمله را ... تخته نوشت. این متن را ... زبان فارسی ... زبان ازبکی ترجمه کنید. ما هر روز ساعت هفت و نیم

صبح . . . خواب بیدار میشویم. برادر بزرگم . . . خانواده خود . . . خیابان پوشکین زندگی میکند. وقتیکه زنگ میزنند دانشجویان . . . جای خود قرار میگیرند. چرا تو دیروز . . . من نیامدی؟ ما قبل . . . آغاز درس کتابهای خود را . . . کیف در میاوریم و . . . میز میگذاریم. دانشیار . . . تو چه پرسید؟ پدرم امروز . . . شهر فرغانه بر میگردد. این نامه را من . . . قلم نوشتم. برادر کوچکم . . . دبیرستان درس میخواند. چرا تو . . . او عذر نخواستی؟ پدرم . . . من دو جلد کتاب فارسی آورد. دانشیار رو . . . من کرده گفت: بفرمائید . . . تخته. ما . . جا بر خاستیم.

4- топшириқ. Мақолларни дафтарингизга кўчириб ёзинг, таржима қилинг ва ёд олинг.

آهسته رو همیشه رو.

اول بچش بعد بگو: بی نمک است.

درد خود را پیش دردمندان بگو.

بد مکن که بد افتی چاه مکن که خود افتی.

5- топшириқ. Афоризмларни тўғри ўқишга ўрганинг ва уларни ёд олинг.

مبین که میگوید ببین چه میگوید.

میازار موری که دانه کش است
که جان دارد و جان شیرین و خوش است. (فردوسی)

بی خبر بر خوان کس مهمان مشو،
میهمانت گر رسد پنهان مشو. (فریدالدین عطار)

Луғат

چشیدن чэшидан (چش чэш) — татимоқ
کندن кандан (کن кан) — қазимоқ, ковламоқ
چه чаҳ ва چاه чоҳ — чуқур, қудуқ
کشیدن кашидан (کش каш) — тортмоқ, ташимоқ, чекмоқ
دانه‌کش донэкаш — дон ташувчи

ЎН ОЛТИНЧИ ДАРС

درس شانزدهم

فروشگاه مرکزی پوشاک

دیروز روز تعطیل بود. من با پدرم برای خرید پوشاک و چیزهای لازم به فروشگاه مرکزی پوشاک رفتیم. این مغازه خیلی بزرگ است و چند طبقه دارد. هر اشکوبه آن چندین شعبه دارد. در این شعبه‌ها کالاهای گوناگون، لباسها و کفشهای مردانه، زنانه و بچگانه میفروشند. چون ما وارد مغازه شدیم پدرم بمن گفت: میخواهم برای تو پالتوی زمستانی و کفش، برای خواهرت دستکش و شال گردن و برای خودم پیراهن و یک دست کت و شلوار بخرم. ما اول مغازه را تماشا کردیم و از کالاهای آن دیدن نمودیم. در مغازه مشتریان زیاد بودند و هر یکی از آنها مشغول خرید چیزی بود در طبقه اول پدرم دو پیراهن برای خود انتخاب کرد و خرید. در شعبه دیگر این طبقه برای پدرم یک کراوات راه راه و برای من دو دستمال و یک جفت جوراب خریدیم. بعد رفتیم به طبقه دوم. طبقه دوم هم چند شعبه داشت: یکی شعبه کفشهای زنانه و دیگری شعبه کفشهای مردانه و سومی شعبه کفشهای بچگانه بود. ما به شعبه کفشهای مردانه رفتیم. پدرم بفروشنده گفت: بفرمائید لطفاً یک جفت کفش سیاه رنگ بما نشان بدهید. فروشنده برای من یک جفت کفش آورد و من آن را پوشیدم. این کفش برای پای من قدری تنگ بود. از فروشنده خواهش کردیم که کفش دیگری بما نشان بدهد. کفش دوم اندازه پای من بود. از آن کفش خوشم آمد و آنرا خریدیم. سپس برای خریدن پالتو به طبقه چهارم بالا رفتیم و شروع به انتخاب پالتوی زمستانی نمودیم. فروشنده یک پالتوی زمستانی برایم آورد و بما نشان داد ولی از آن خوشمان نیامد. خواهش کردیم که پالتوی دیگری بیاورد. فروشنده فوراً پالتوئی آورد. از آن خیلی خوشمان آمد و پدرم قیمتش را از فروشنده پرسید و پول آن را پرداخت. بعد رفتیم به شعبه کت و شلوار. پدرم برای خود یک دست کت و شلوار قهوه‌ای رنگ خرید. در طبقه سوم شعبه هدایا هست.

ما در آنجا برای خواهرم دستکش چرمی و شال گردن ابریشمی خریدیم. بعد از خرید چیزهای لازم از مغازه بیرون رفتیم و بمنزل برگشتیم. مادر و خواهرم از خرید ما خیلی خوششان آمد.

واژه‌ها

فروشگاه مرکزی	**фўрушгоҳ-э маркази** — марказий универмаг
پوشاک	**пушок** — кийим, кийим-кечак
لازم	**лозэм** — керак, зарур
اشکوبه	**ўшкубэ** — этаж, қават
کالا	**коло** — товар, мол
کفش	**кафш** — оёқ кийими, туфли
فروختن	**фўрухтан** (فروش **фўруш**) — сотмоқ
دستکش	**дасткаш** — қўлқоп
گردن	**гардан** — бўйин
شال گردن	**шол-э гардан** — шарф
پیراهن	**пироҳан** — кўйлак
شلوار	**шалвор** — шим
دیدن نمودن	**дидан намудан** — томоша қилиб кўрмоқ, кўриб чиқмоқ, айланиб кўрмоқ
مشتری	**мўштари** — харидор, сотиб олувчи
کراوات	**кровот** — галстук
انتخاب کردن	**энтэхоб кардан** — танламоқ, сайламоқ
دستمال	**дастмол** — даструмол
جوراب	**журоб** — пайпоқ
ویژه	**вижэ** — махсус, алоҳида
فروشنده	**фўрушандэ** — сотувчи
لطفاً	**лўтфан** — марҳамат қилиб
قدری	**қадри** — бир оз, озгина
تنگ	**танг** — тор
اندازه	**андозэ** — размер, ўлчов, даража
خوش آمدن	**хўш омадан** — ёқмоқ
فوراً	**фўуран** — тезлик билан, тезда
پرداختن	**пардохтан** (پرداز **пардоз**) — тўламоқ
قهوه‌ای رنگ	**қаҳвэиранг** — қаҳва ранг, жигар ранг
هدایا	**ҳадойо** — совғалар, ҳадялар
ابریشم	**абришўм** — ипак
بیرون شدن	**бирун шўдан** — чиқмоқ (ташқарига)

Грамматик изоҳ

Феълнинг шарт-истак майли
مضارع التزامی мўзорэ'-э элтэзоми

Феълнинг шарт-истак майли икки замонда келади:
1) ҳозирги-келаси замон шарт-истак майли;
2) ўтган замон шарт-истак майли.

Ҳозирги-келаси замон шарт-истак майли

Форс грамматикасида مضارع التزامی **мўзорэ'-э элтэзоми** деб аталган бу феъл формаси рус тилида нашр этилган кўпгина форс тили дарслик ва грамматикаларида «аорист» деб номланади.

Бу грамматик категория шарт-истак майли деб аталса ҳам, гапда шарт ва истакдан бошқа яна бир неча маъноларни англатиб келади.

Агар ҳозирги-келаси замон феъли бирор иш-ҳаракатнинг бажарилиши аниқ эканлигини кўрсатса, مضارع التزامی иш-ҳаракат маълум шарт, истак, имкон, зарурият, мажбурият орқали амалга ошиши ёки унинг бажарилиши гумон эканлигини билдиради.

مضارع التزامی ҳозирги замон феъл негизига шахс-сон қўшимчалари ва بـ **бэ-** олд қўшимчасини қўшиш орқали ясалади. مضارع التزامی шакл жиҳатдан ҳозирги-келаси замонга ўхшаган бўлиб مى **ми-** олд қўшимчаси بـ **бэ-** билан ўрин алмашади, холос.

نوشتن **навэштан** — *ёзмок* феълининг тусланиши

مفرد

I шахс	بنویسم	**бэнависам**	— ёзсам, ёзай
II шахс	بنویسی	**бэнависи**	— ёзсанг
III шахс	بنویسد	**бэнависад**	— ёзса, ёзсин

جمع

I шахс	بنویسیم	**бэнависим**	— ёзсак, ёзайлик
II шахс	بنویسید	**бэнависид**	— ёзсангиз
III шахс	بنویسند	**бэнависанд**	— ёзсалар, ёзсинлар

Содда феълларнинг مضارع التزامی шаклида урғу به бэ- олд қўшимчасига тушади. Масалан:

بخوانم бэ́хонам, بنویسم бэ́нависам

Қўшма феълларда به бэ- олд қўшимчаси тушиб қолиши ҳам мумкин. Масалан:

استراحت کنم эстэроҳат кўнам
استراحت کنی эстэроҳат кўни

Префиксли феълларда به бэ- олд қўшимчаси одатда тушиб қолади.

بر خاستن бар-хостан — *турмоқ* феълининг тусланиши

مفرد

I шахс برخیزم бар-хизам — турсам, турай
II шахс برخیزی бар-хизи – турсанг
III шахс برخیزد бар-хизад — турса, турсин

جمع

I шахс بر خیزیم бар-хизим — турсак, турайлик
II шахс بر خیزید бар-хизид — турсангиз
III шахс بر خیزند бар-хизанд — турсалар, турсинлар

Префиксли феълларда урғу префиксга, қўшма феълларда эса қўшма феълнинг от қисмидаги сўзнинг охирги бўғинига тушади. Масалан: بر خیزم ба́р-хизам, استراحت بکنم эстэроҳа́т бэкўнам.

مضارع التزامی нинг бўлишсиз шаклида به бэ- олд қўшимчаси тушиб қолиб, унинг ўрнига نه на- инкор юкламаси қўйилади. Масалан:

مفرد

I шахс بگویم бэгуйам — айтсам, айтай
II шахс بگوئی бэгуи — айтсанг
III шахс بگوید бэгуйад — айтса, айтсин

جمع

I шахс بگوییم бэгуим — айтсамиз, айтайлик
II шахс بگوئید бэгуид — айтсангиз
III шахс بگویند бэгуйанд — айтсалар, айтсинлар

مفرد

I шахс نگویم **нагуйам** — айтмасам, айтмай

II шахс نگوئی **нагуи** — айтмасанг

III шахс نگوید **нагуйад** — айтмаса, айтмасин

جمع

I шахс نگوئیم **нагуим** — айтмасак, айтмайлик

II шахс نگوئید **нагуид** — айтмасангиз

III шахс نگویند **нагуйанд** — айтмасалар, айтмасинлар

Қўшма ва префиксли феълларнинг бўлишсиз шакли ҳам шу тарзда ясалади. Масалан:

کار بکنم **кор бэкўнам** برخیزم **бар-хизам**

کار نکنم **кор накўнам** بر نخیزم **бар-нахизам**

مضارع التزامی нинг бўлишсиз шаклида феълнинг содда, префиксли ёки қўшма бўлишлигидан қатъи назар, урғу **ن на-** инкор юкламасига тушади:

مضارع التزامی асосан:

1) орзу-истак билдирган содда гапларда;
2) модал феъллар ва модал сўзлардан сўнг;
3) мақсад эргаш гапда;
4) тўлдирувчи эргаш гапда;
5) шарт эргаш гапларда ишлатилади.

Бундан ташқари, پیش از اینکه **пиш аз ин-кэ,** قبل از اینکه **қабл аз ин-кэ** (...дан аввал, ...дан илгари); پس از آنکه **пас аз-он-кэ,** بعد از آنکه **ба'д аз он-кэ** (...дан кейин, ...дан сўнг); بی آنکه **би он-кэ,** بدون اینکه **бэдун-э ин-кэ** (...масдан) боғловчиларидан сўнг келган гапнинг кесими ҳам **مضارع التزامی** шаклида бўлади:

مضارع التزامی орзу-истак маъносини билдирган гапларда иш-ҳаракатнинг бажарилиши гумон эканлигини кўрсатади. Бунда гап кўпинча сўроқ маъносини билдиради. Масалан:

این متن‌را بخوانم؟ **ин матнро бэхонам?** — Бу текстни ўқийми?

فردا پیش شما بیایم؟ **фардо пиш-э шўмо бэйойам?** — Эртага сизнинг олдингизга келайми?

از کتابخانه کتاب بیاورم؟ **аз кэтобхонэ кэтоб бэйоварам?** — Кутубхонадан китоб келтирайми?

پنجره‌را باز بکند؟ **панжарэро боз бэкўнад?** Деразани очсинми?

Баъзи ҳолларда **به бэ-** олд қўшимчаси тушиб қолиши ҳам мумкин. Масалан:

چه کنم، کجا روم و عرض خودرا بکی گویم؟ чэ кўнам, кўжо равам ва 'арз-э хўдро бэ ки гуйам? — Қаерга борай, нима қилай ва арзимни кимга айтай?

Модал феъллар ва модал сўзлар

Форс тилида асосан 3 та модал феъл бор:

خواستن хостан **خواه хоҳ** — хоҳламоқ, истамоқ
توانستن тавонэстан **توان тавон** — қодир бўлмоқ, қила олмоқ
بایستن бойэстан **بای бой** — керак бўлмоқ, зарур бўлмоқ

Бу мустақил лексик маънодаги феъллар гапда қўшимча модал маънони англатиб келади. Бу ҳолда юқоридаги модал феъллар ўзининг асосий лексик маъносини йўқотиб, етакчи феълнинг маъносига турли қўшимча маъно бағишлайдилар.

Гапда модал феъл етакчи феъл билан бирга семантик жиҳатдан бир бутунлик ҳосил қилади. Модал феъллардан сўнг келган етакчи феъл доимо **مضارع التزامی** шаклида бўлади.

1 **خواستن хостан** модал феъли етакчи феълдан англашилган иш-ҳаракатни бажаришга хоҳиш, истак борлигини билдиради.

من میخواهم فردا بسینما بروم. ман михоҳам фардо бэ синэмо бэравам — Мен эртага кинога бормоқчиман

دوستم میخواهد زبان فارسی را یاد بگیرد. дустам михоҳад забон-э форсиро йод бэгирад — Дўстим форс тилини ўрганмоқчи (ўрганишни истайди).

Модал феъллар гапда бевосита эгадан сўнг, етакчи феъл эса жумла охирида келиб, ҳар иккаласи ҳам эга билан шахс ва сонда мослашади.

مفرد

من میخواهم این کتاب را بخوانم. ман михоҳам ин кэтобро бэхонам — Мен бу китобни ўқимоқчиман

تو میخواهی این کتاب را بخوانی. тў михоҳи ин кэтобро бэхони — Сен бу китобни ўқимоқчисан.

او میخواهد این کتاب را بخواند. у михоҳад ин кэтобро бэхонад — У бу китобни ўқимоқчи.

جمع

.ما میخواهیم این کتاب را بخوانیم мо михоҳим ин кэтобро бэхоним — Биз бу китобни ўқимоқчимиз.

.شما میخواهید این کتاب را بخوانید шўмо михоҳид ин кэтобро бэхонид — Сиз бу китобни ўқимоқчисиз.

.آنها میخواهند این کتاب را بخوانند онҳо михоҳанд ин кэтобро бэхонанд — Улар бу китобни ўқимоқчилар.

2. **توانستن тавонэстан** модал феъли етакчи феълдан англашилган иш-ҳаракатни бажара олишни, бажаришга қодирликни, шу ишни бажара олишликка имкон борлигини билдиради. Масалан:

.من میتوانم بزبان فارسی حرف بزنم ман митавонам бэ забон-э форси ҳарф бэзанам — Мен форс тилида гаплаша оламан.

3. **بایستن бойэстан** модал феъли етакчи феълдан англашилган иш-ҳаракатни бажариш кераклигини, зарурлигини билдиради.

بایستن бойэстан[1] модал феъли фақат III шахс бирлик шаклида (**باید бойад**) ишлатилиб, ҳамма шахсларда ўзгаришсиз қолади. Масалан:

.ما باید ساعت چهار بورزشگاه برویم мо бойад со'ат-э чаҳор бэ варзэшгоҳ бэравим — Биз соат тўртда стадионга боришимиз керак.

.آنها باید اینجا بیایند онҳо бойад инжо бэйойанд — Улар бу ерга келишлари керак.

Модал маънодаги феълларнинг бўлишсиз шаклида **نه** на- инкор юкламаси модал феълга қўшилади. Масалан:

من حالا نمیخواهم شطرنج بازی بکنم ман ҳало намихоҳам шатранж бози бэкўнам — Мен ҳозир шахмат ўйнашни истамайман.

.امروز من نمیتوانم سر درس بیایم эмруз ман намитавонам сар-э дарс бэйойам — Мен бугун дарсга кела олмайман.

.تو نباید این کاررا بکنی тў набойад ин корро бэкўни — Сен бу ишни қилишинг керак эмас.

---

[1] **بایستن бойэстан** феъли фақат III шахс бирлик шаклида ишлатилгани учун, у н о қ и с ф е ъ л ҳам дейилади.

رفتن *бормоқ* феълининг модал феъллари билан тусланиши

مفرد	بروم	میخواهم	бормоқчиман
		میتوانم	бора оламан
	بروی	میخواهی	бормоқчисан
		میتوانی	бора оласан
	برود	میخواهد	бормоқчи
		میتواند	бора олади
جمع	برویم	میخواهیم	бормоқчимиз
		میتوانیم	бора оламиз
	بروید	میخواهید	бормоқчисиз
		میتوانید	бора оласиз
	بروند	میخواهند	бормоқчилар
		میتوانند	бора оладилар

مفرد	بروم	باید	боришим керак
	بروی	باید	боришинг керак
	برود	باید	бориши керак
جمع	برویم	باید	боришимиз керак
	بروید	باید	боришингиз керак
	بروند	باید	боришлари керак

Модал феъллар гапдаги маъноларига қараб ўтган замон шаклларида ҳам келишлари мумкин. Масалан:

میخواستم اورا ببینم. **михостам уро бэбинам** — Уни кўрмоқчи эдим.

تو چه میخواستی بگوئی؟ **тў чэ михости бэгуи?** — Сен нима демоқчи эдинг?

بایستن **бойэстан** модал феълидан англашилган маъно ўтган замонга оид бўлса, бу феълнинг шахс ва сонда ўзгармайдиган میبایستی **мибойэсти**, میبایست **мибойэст** шакллари қўлланади.

Масалан:

آنها میبایستی ساعت دو بیایند. **онҳо мибойэсти со'ат-э дў бэйойанд** — Улар соат иккида келишлари керак эди.

Баъзан **بایستن бойэстан** модал феълининг **باید бойад** ва **بایستی бойэсти** шаклларидан кейин келган етакчи феъл ўтган замон давом феъли шаклида ҳам келиши мумкин. Масалан:

ما بایستی در حیاط دانشکده جمع میشدیم. мо бойэсти дар ҳайот-э донэшкадэ жам' мишўдим — Биз факультетнинг ҳовлисида йиғилишимиз керак эди.

Лекин бу маънодаги ганларда **بایستی جمع میشدیم бойэсти жам' мишўдим** бирикмаси ўрнида кўпинча етакчи феъл **مضارع التزامی** шаклида қўлланилади. Масалан:

ما میبایستی در حیاط دانشکده جمع بشویم. мо мибойэсти дар ҳайот-э донэшкадэ жам' бэшавим.

Эслатма. Баъзан **باید бойад**нинг синоними сифатида **بایست бойэст, بایستی бойэсти** шакллари ҳам ишлатилади. Масалан, **باید بیاید бойад бэйойад, بایست بیاید бойэст бэйойад** ва **بایستی بیاید бойэсти бэйойад** бирикмаларининг ҳар учаласи ҳам *келиши керак* деб таржима қилинади.

Форс тилида яна модал маънони англатадиган бир неча феъл, сўз ва сўз бирикмалари мавжуд. Бундай сўзлар одатда ган бошида келиб, гап бўлаклари билан грамматик алоқада бўлмайдилар. Қуйидаги модал сўзларга аҳамият беринг:

شاید шойад — эҳтимол, балки, шояд, мумкин
ممکن است мўмкэн аст — мумкин, эҳтимол
ممکن نیست мўмкэн нист — мумкин эмас
احتمال میرود эҳтэмол миравад — эҳтимол, эҳтимолки, кутилади, балки
احتمال نمیرود эҳтэмол намиравад — бўлиши мумкин эмас, эҳтимолдан узоқ

Бу модал сўзлардан сўнг келган гапнинг кесими **مضارع التزامی** шаклида бўлиши шарт. Масалан:

هوا سرد است شاید برف ببارد. ҳаво сард аст шойад барф бэборад — Ҳаво совуқ, эҳтимол қор ёғар.

ممکن است بعد از چند ماه کار علمی خودرا بپایان برساند. мўмкэн аст ба'д аз чанд моҳ кор-э 'элми-йэ хўдро бэ пойон бэрасонад — Бир неча ойдан кейин у ўз илмий ишини тамом қилиши мумкин.

ممکن نیست او هر روز درس خودرا حاضر نکند. **мўмкэн нист у ҳар руз дарс-э хўдро ҳозэр накўнад** — У ҳар куни дарсини тайёрламаслиги мумкин эмас.

احتمال میرود موقع تعطیلات زمستانی ما به تاجیکستان برویم. **эҳтэмол миравад мўукэ'э та'тилот-э зэмэстони мо бэ тожикэстон бэравим** — Эҳтимол, қишки каникул вақтида Тожикистонга борармиз.

احتمال نمیرود تا فردا اورا ببینم. **эҳтэмол намиравад то фардо уро бэбинам** — Эртагача уни кўришим эҳтимолдан узоқ.

مضارع التزامی нинг эргаш гапларда ишлатилиши ҳақида кейинги дарсларда, эргаш гаплар баҳсида айтиб ўтамиз.

خوش آمدن *хўш омадан* феълининг тусланишидаги хусусиятлар

خوش آمدن **хўш омадан** қўшма феъли *ёқмоқ* деб таржима қилинади ва тусланишда қуйидаги икки хусусиятга эга бўлади:

1. خوش آمدن феъли тусланганда, қўшма феълнинг от қисми خوش **хўш** эгалик аффиксларини қабул қилиб, кўмакчи феъл آمدن **омадан** эса доимо III шахс бирлик шаклида келади.

آمدن **омадан** кўмакчи феъли гапнинг маъносига қараб турли замон шаклида бўлиши мумкин. Масалан:

خوشم آمد **хўшам омад** — менга ёқди
خوشم میاید **хўшам миойад** — менга ёқяпти, ёқади.

2. خوش آمدن қўшма феъли бошқарган тўлдирувчи, яъни ёқиш объекти бўлган сўз از **аз** предлогини қабул қилиб келади. Масалан:

مفرد

از این فیلم خوشم آمد.	**аз ин филм хўшам омад** — Бу фильм менга ёқди.
از این فیلم خوشت آمد.	**аз ин филм хўшат омад** — Бу фильм сенга ёқди.
از این فیلم خوشش آمد.	**аз ин филм хўшаш омад** — Бу фильм унга ёқди.

از این فیلم خوشمان آمد. аз ин филм хӯшэмон омад — Бу фильм бизга ёқди.

از این فیلم خوشتان آمد. аз ин филм хӯшэтон омад — Бу фильм сизга ёқди.

از این فیلم خوششان آمد. аз ин филм хӯшэшон омад — Бу фильм уларга ёқди.

خوش آمدن феълининг тусланиши ўзбек тилидаги *уйқу келмоқ* қўшма феълининг тусланишини эслатади: *уйқим келди, уйқинг келди* каби.

خوش آمدن феълининг тусланишида урғу қўшма феълнинг от қисмига тушади.

از این حکایت خوشم آمد. аз ин ҳэкойат хӯшам омад — Бу ҳикоя менга ёқди.

از این پیراهن خوشمان میاید. аз ин пироҳан хӯшэмон миойад — Бу кўйлак бизга ёқади ва ҳ.к.

خوش آمدن феълининг бўлишсиз шакли نه на- инкор юкламасини кўмакчи феълга қўшиш орқали ҳосил бўлади. Бунда урғу نه на- инкор юкламасига тушади.

از جواب او خوشم نیامد. аз жавоб-э у хӯшам найомад — Унинг жавоби менга ёқмади.

از این کتاب خوشش نیامد. аз ин кэтоб хӯшаш найомад — Бу китоб унга ёқмади.

انه *-онэ* суффикси ҳақида

Форс тилида انه -онэ суффикси отларга қўшилиб, улардан нисбий сифат ясайди. Масалан:

زن зан — аёл, хотин → زنانه занонэ — аёлларга тегишли, аёллар

لباس زنانه лэбос-э занонэ — аёллар кийими.

مرد мард — эркак → مردانه мардонэ — эркакларга тегишли, эркаклар

کفش مردانه кафш-э мардонэ — эркаклар оёқ кийими.

دیدن کردن *дидан кардан* феъли ҳақида

دیدن کردن **дидан кардан** қўшма феъли ўзбек тилида (бир нарсани) *томоша қилиб кўрмоқ, айланиб кўрмоқ, томоша қилмоқ* маъноларини билдиради.

Гапда دیدن کردن қўшма феъли бошқарган тўлдирувчи, яъни кўриш объекти бўлган сўз از **аз** предлоги билан келади. Масалан:

نمایندگان خارجی از موزه و تآترهای تاشکند دیدن کردند.

намойандэгон-э хорэжи аз музэ ва тэотрҳо-йэ тошканд дидан карданд — Чет эл делегатлари Тошкент музей ва театрларини томоша қилдилар.

Лексик изоҳ

Қуйидаги сўзлар ўзаро синоним бўлиб, ҳар иккаласи ҳам бир маънода ишлатилади.

لباس	**лэбос**	پوشاک	**пушок** — кийим
سو	**су**	طرف	**тараф** — томон, тараф
طبقه	**табақэ**	اشکوبه	**ўшкубэ** — қават, этаж
فروشگاه	**фўрушгоҳ**	مغازه	**магозэ** — магазин
وقتیکه	**вақти-кэ**	چون	**чун** — ...ган вақтда, ...ган пайтда.

1- топшириқ. Қуйидаги феълларни مضارع التزامی шаклида тусланг.

دیدن ، آمدن ، فرا گرفتن ، حرف زدن .

2- топшириқ. Гапларни форс тилига таржима қилинг.

Мен бу китобни сотиб олмоқчиман. Биз эртага театрга бормоқчимиз. Сиз араб тилида сўзлаша оласизми? Мен янги араб фильмини кўрмоқчиман. Чой қуяйми? Мен кетишим керак. Мен рус ва форс тилларида гаплаша оламан. Дарсдан сўнг қаерга бормоқчисиз? Мен магазиндан бир галстук ва 2 та шарф сотиб олмоқчиман. Отам синглим учун бир жуфт аёллар туфлисини сотиб олмоқчи. Улар «Тошкент» меҳмонхонасида яшайдилар. Мен бу мақолани таржима қила олмайман. Дўстим эрон ёзувчисининг бу ҳикоясини ўзбекчага таржима қилмоқчи. Пионерлар ва мактаб ўқувчилари истироҳат боғига боришмоқчи. Келаси йили ўртоғим Самарқанд шаҳрига бормоқчи. Мен албатта уни кўришим керак. Сен кутубхонадан қанақа китоб олмоқчисан? Сиз қа-

нақа журнал сотиб олмоқчисиз? У икки кундан кейин ўз илмий ишини тамом қилмоқчи. Биз ўз ўқитувчимиз билан форс тилида сўзлаша оламиз. Сиз форсча газетангизни менга бера оласизми? Сизга Ўзбекистоннинг қайси шаҳарлари ёқади? Бугун бизникига Фарғонадан қариндошлар келишмоқчи. Мен уни факультетда кўра олмадим. Ўз луғатимни сенга берайми? Мен бугун сизни уйга таклиф қила олмайман. Бизнинг форс тили ўқитувчимиз Умар Хайём рубоийларини ўзбек тилига таржима қилмоқчи. Сиз форс тилида сўзлашишни истайсизми? Нега сиз стадионга боришни истамайсиз? Сенга мен бу китобни бера олмайман. Улар менга телефон қилишмоқчи. Мен радио эшитмоқчиман. Амаким футбол ўйинини кўрмоқчи. Сиз бу қўл ёзмани ўқий оласизми? Йўқ, мен бу қўл ёзмани ўқий олмайман.

3- топшириқ. Қавс ичидаги феълларни тегишли шахс ва сон билан ўзгартириб, гапларни кўчириб ёзинг

من میخواهم ترا (دیدن). پدرم میتواند این نسخه خطی را (خواندن). او فردا باید پیش من (آمدن). ما نمیتوانیم بزبان انگلیسی (حرف زدن). دوستم نمیخواهد امروز بورزشگاه (رفتن). او میخواهد مارا بخانه خود (دعوت کردن). برادر بزرگم میخواهد زبان عربی را (یاد گرفتن). آیا شما میتوانید فرهنگ خودرا بمن (دادن)؟ من میخواهم از شما چیزی (پرسیدن). آنها هنوز نمیتوانند بزبان فارسی (پاسخ دادن). شما نباید این کاررا (کردن). تو باید (استراحت کردن). او میخواهد این کفش را (خریدن). شاید فردا هوا گرم (شدن). احتمال میرود او از این دستکش (خوش آمدن). تو خواستی کجا (رفتن)؟ من خواستم به مغازه کتابفروشی (رفتن). شما چه خواستید (گفتن)؟ من خواستم از شما چیزی (پرسیدن). او چه چیزی میخواست (خریدن)؟ او میخواست یک دست پیراهن ابریشمی و کراوات راه راه (خریدن). ببخشید، من نمیتوانستم دیروز بشما (تلفن کردن). او هم باید این داستان را (خواندن). تو میتوانی فردا ساعت پنج پیش من (آمدن)؟ پیش از حرکت ما میبایستی کمی (استراحت کردن). او میبایستی از برادرم نامه (آوردن). من میخواستم (آمدن) ولی نمیتوانستم.

4- топшириқ. Қавс ичида берилган модал феълларни тегишли шахс ва сон шаклига қўйиб, гапларни кўчириб ёзинг ва уларни ўзбек тилига таржима қилинг

من (توانستن) بوسیله این اتوبوس به مرکز شهر برسم. تو (خواستن) از موزه و پارکهای شهر دیدن کنی؟ ما (بایستن) هر روز صبح ده پانزده دقیقه ورزش بکنیم. شما (توانستن) کفش تازه خود را بمن نشان بدهید؟ من (توانستن) با شما برای هوا خوری به اطراف شهر بروم. او (نتوانستن) این متن را بدون فرهنگ ترجمه بکند. من (خواستن) شمارا بتآتر دعوت کنم. او (خواستن) برای خود یک دست کت و شلوار بخرد. تو (بایستن) این کار را دیروز بکنی. ما (خواستن) روز تعطیل به ماهی گیری برویم. من دیروز (نتوانستن) پیش او بیایم چونکه وقت نداشتم. پدرم (توانستن) این نسخه خطی را بخواند. او (بایستن) فردا پیش من بیاید. ما (نتوانستن) بزبان انگلیسی حرف بزنیم. دوستم (نخواستن) امروز بورزشگاه برود. آیا شما (توانستن) فرهنگ خود را بمن بدهید؟ برای آنکه زبان فارسی را خوب بدانیم (بایستن) زیاد کار بکنیم. من (خواستن) کمی استراحت کنم. اگر (خواستن) سر درس دیر نکنی (بایستن) ساعت هفت صبح از خواب بر خیزی.

5- топшириқ. Қуйидаги текстни ўқинг, ўзбек тилига таржима қилинг ва феъл формаларини аниқланг.

– خواهش میکنم بفرمائید با چه وسیله‌ای میتوانم به مرکز شهر بروم؟
– شما میتوانید با وسیله اتوبوس برقی خط یکم به مرکز شهر بروید.
– خواهش میکنم بفرمائید ایستگاه اتوبوس برقی کجاست؟
– ایستگاه اتوبوس برقی طرف چپ خیابان است.
– لطفاً بفرمائید اتوبوس خط بیست و پنجم کجا میرود؟
– اتوبوس خط بیست و پنجم به فرودگاه میرود.
– این چه خیابانی است؟
– این خیابان پوشکین است.
– قیمت بلیط اتوبوس برقی چند است؟
– قیمت بلیط اتوبوس برقی چهار کوپک است.

– خواهش میکنم قبلاً بگوئید که کی باید پیاده شوم؟
– شما باید بعد از سه ایستگاه پیاده شوید.
– ببخشید شما در ایستگاه بعدی پیاده میشوید؟
– بلی، من در ایستگاه بعدی پیاده میشوم.
– شما با کدام اتوبوس برقی بدانشکده میروید؟
– من با اتوبوس برقی خط چهارم بدانشکده میروم.
– این چه ایستگاهی است؟
– این ایستگاه میدان بیرونی است.
– آیا شما سوار تراموای میشوید؟
– نخیر، من تا مقصد پیاده میروم.
– من راه را گم کردم، لطفاً بفرمائید چطور میتوانم به نمایشگاه آثار هنر بروم؟
– الان بروید بسمت راست، بعد از مغازه کتابفروشی بطرف چپ بپیچید، پس از دویست متر راه بنای دو طبقه‌ای بچشم میخورد، همان نمایشگاه آثار هنر است.
– متشکرم، از لطف شما خیلی ممنونم.

ЎН ЕТТИНЧИ ДАРС درس هفدهم

ماکیان و تخم طلا

ماکیانی در خانه صاحبش تخم طلائی گذاشت. صاحب او چون تخم طلا را دید پنداشت که شکم ماکیان پر از طلا است. با این امید سر ماکیان را برید که تمام طلا را یکمرتبه از شکم ماکیان بیرون نماید. همینکه ماکیان را کشت و شکمش را پاره کرد دید چیزی نیست. پشیمان شد ولی این پشیمانی و تاسف سودی نبخشید. پند بزرگان: کیسه پر طمع همیشه خالی است.

واژه‌ها

ماکیان мокийон — товуқ
تخم тўхм — тухум
طلا тэло — олтин, тилла
صاحب соҳэб — хўжайин, эга
گذاشتن гўзоштан (گذار гўзор) — қўймоқ
پنداشتن пандоштан (پندار пандор) — ўйламоқ
بریدن бўридан (بر бўр) — кесмоқ
شکم шэкам — қорин
امید ўмид — умид, ишонч
یکمرتبه йэкмартабэ — бирдан
نمودن намудан — кўрсатмоқ, кўринмоқ
بیرون نمودن (کردن) бирун намудан (кардан) — чиқармоқ
کشتن кўштан (کش кўш) — ўлдирмоқ
پاره کردن порэ кардан — йиртмоқ, ёрмоқ
پشیمان пашимон — пушаймон
پشیمان شدن пашимон шўдан — пушаймон бўлмоқ
تاسف та'ассўф — афсус, ачиниш
سودی نبخشید суди набахшид — фойда келтирмади
پند панд — панд, насиҳат
کیسه кисэ — чўнтак
طمع тама' — очкўзлик, хасислик, тамагирлик
خالی холи — бўш, қуруқ

Грамматик изоҳ

Мақсад эргаш гап

Мақсад эргаш гап бош гапдан англашилган иш-ҳаракатнинг мақсадини билдириб келади.

Эргаш гап бош гап билан که кэ, تا то, برای آنکه баройэ он кэ, برای اینکه баройэ ин кэ эргаштирувчи боғловчилари орқали боғланади.

Агар ўзбек тилида аввал мақсад эргаш гап, кейин бош гап келса, форс тилида аксинча, аввал бош гап, сўнг мақсад эргаш гап келади ва эргаш гапнинг кесими доимо مضارع التزامی шаклида бўлади. Масалан:

من به مغازه کتابفروشی رفتم که کتابهای تازه بخرم. ман бэ маѓозэ-йэ кэтобфӯруши рафтам кэ кэтобҳо-йэ тозэ бэхарам — Мен янги китоблар сотиб олиш учун китоб магазинига бордим.

او پنجره‌را باز کرد تا هوای اطاق عوض شود. у панжарэро боз кард то ҳаво-йэ ӯтоқ 'аваз шавад — Уйнинг ҳавоси алмашсин деб, у деразани очди.

آنها هر روز ورزش میکنند برای آنکه سالم باشند. онҳо ҳар руз варзэш микӯнанд беройэ он кэ солэм бошанд — Улар соғлом бўлайин деб, ҳар куни бадан тарбия қиладилар.

که кэ, تا то, برای اینکه баройэ ин кэ, برای آنکه баройэ он кэ боғловчилари бирининг ўрнида иккинчиси ишлатилиши мумкин. Лекин булар орасида که кэ боғловчиси кўпроқ учрайди.

Тўлдирувчи эргаш гап

Тўлдирувчи эргаш гап бош гапнинг кесимини тўлдириб келади.

Тўлдирувчи эргаш гап одатда бош гапдан кейин келиб, у билан که кэ эргаштирувчи боғловчиси орқали боғланади. Масалан:

همه میدانند که اتحاد شوروی طرفدار صلح پایدار است. ҳамэ мидонанд кэ эттэҳод-э шӯурави тарафдор-э сўлҳ-э пойдор аст — Ҳамма биладики, Совет Иттифоқи мустаҳкам тинчлик тарафдоридир.

معلوم شد که او دیروز ناخوش نبود. ма'лум шӯд кэ у дируз нохӯш набуд — Маълум бўлдики, у кеча касал бўлмаган.

Лексик изоҳ

1 چیز чиз (нарса) сўзи аниқсизлик белгиси ی ни қабул қилганда چیزی чизи шаклида ишлатилиб, гапдаги кесим бўлишли шаклда бўлса, *бир нарса* ва бўлишсиз шаклда бўлса, *ҳеч нарса* деб таржима қилинади. Масалан:

او به من چیزی گفت. у бэ ман чизи гӯфт — У менга бир нарса деди.

او به من چیزی نگفت. у бэ ман чизи нагӯфт — У менга ҳеч нарса демади.

آنها از مغازه چیزی خریدند. **онҳо аз мағозэ чизи хариданд** — Улар магазиндан бир нарса сотиб олдилар.

آنها از مغازه چیزی نخریدند. **онҳо аз мағозэ чизи нахари-данд** — Улар магазиндан ҳеч нарса сотиб олмадилар.

2. پر **пӯр** сўзи *тўла, сер, кўп* деган лексик маъноларга эга бўлиб, бошқа сўзлар билан бирикканда, қуйидаги маъноларни билдиради:

а) От ёки отлашган сўзлар олдида келиб, кўп, тўла, фаровонлик маъноларини билдирган сифат ясайди Масалан:

آب **об** — сув پر آب **пӯр-об** — сувли, серсув, нам
نور **нур** — нур پر نور **пӯр-нур** — нурли, кўп нурга эга бўлган

б) پر **пӯр** сўзи از **аз** предлоги билан бирга келганда, бирор нарса билан тўлаликни билдиради. Масалан:

کیسه‌اش پر از سیب بود. **кисэаш пӯр аз сиб буд** — Чўнтаги олма билан тўла эди.

او پنداشت که شکم ماکیان پر از طلاست. **у пандошт кэ шэкам-э мокийон пӯр аз тэлост** — У товуқнинг қорни тилла билан тўла, деб ўйлади.

1- топшириқ. Гапларни форс тилига таржима қилинг.

У хат ёзиш учун қоғоз келтирди. Мен дўстимни кўриш учун келдим. У жавоб бериш учун ўрнидан турди. Навбатчи текстни таржима қилиш учун кутубхонадан луғат келтирди. Мен ундан кеч соат еттида келишини илтимос қилдим. Биз тушлик овқат ейиш учун ошхонага бордик. Онамга шарф сотиб олай деб, совғалар магазинига бордим. Форс тилини ўрганиш учун шарқ факультетига кирдик. Ойбекнинг «Навоий» романини сотиб олиш учун китоб магазинига бордим. Дам олиш учун шаҳар ташқарисига чиқдик. Араб тилини ўрганай деб, арабча луғат ва араб тили грамматикасини сотиб олдим. Онам олма сотиб олиш учун мени бозорга юборди. Дарс тайёрлаш учун кутубхонага бордим. Тоғамнинг ўғли университетда ўқиш учун Тошкентга келди. Укам мендан кечирим сўраш учун келди. Дўстим ўз мақоласини ёзиш учун кутубхонадан бир нечта китоб олди. Мен бу жумлани ёзиш учун доскага чиқдим. Биз доклад эшитиш учун залга кирдик. Хижолат бўлмасин деб, бу гапни унга айтмадим.

2- топширик. Саволларга жавоб беринг

– ماکیان در خانه صاحبش چه گذاشت؟
– ماکیان در کجا تخم طلا گذاشت؟
– صاحب ماکیان چون تخم طلارا دید چه پنداشت؟
– صاحب ماکیان چه کرد؟
– بچه امید سر ماکیان را برید؟
– همینکه ماکیان را کشت و شکمش را پاره کرد چه دید؟
– در شکم ماکیان طلا بود یا نه؟
– چرا صاحب ماکیان از کشتن ماکیان پشیمان شد؟
– آیا این پشیمانی و تأسف سودی بخشید؟
– بزرگان چه گفته‌اند؟
– چرا کیسه پر طمع خالی است؟

3- топширик. Утилган дарсларда берилган лексик материаллардан фойдаланиб, мақсад ва тўлдирувчи эргаш гапларга 10 тадан мисол тузинг.

4- топширик. Текстни ўзбекчага таржима қилинг.

همکار عزیز

گدائی در خانه‌ای رفت و گفت:

– برای رضای خدا یکقران پول بمن بدهید، نان بخرم. صاحب خانه از داخل خانه صدا زد:

– نداریم.
– پس یک تکه نان بمن بدهید.
– نداریم.
– یک لقمه غذای شب مانده بمن بدهید.
– نداریم.
– کمی میوه بمن بدهید.
– نداریم.
– پس یک چکه آب بمن بدهید.
– نداریم.
– پس بابا چرا معطلی، لطفاً شما هم زودتر بیائید با هم برویم گدائی!

همکار **ҳамкор** — бирга ишловчи, ҳамкор
برای رضای خدا **баройэ рэзо-йэ хўдо** — худо ҳақи
قران **қэрон** — қирон (эрон пул бирлиги)
صدا زدن **сэдо задан** — қичқирмоқ, айтмоқ
تکه **тэкэ** — бурда, парча
صاحب خانه **соҳэб-э-хонэ** — уй эгаси
داخل **дохэл** — ичкари
لقمه **лўқмэ** — ошам, парча, бир ейишли
غذای شب مانده **ғазо-йэ шаб мондэ** — кечаги қолган овқат
کمی **ками** — озгина
چکه **чакэ** — томчи, чакка
بابا **бобо** — амаки, бобо, бува
معطلی **мў'аттали** — тўхтаб туриш, бекор қараб ўтириш
زودتر **зудтар** — тезроқ

ЎН САККИЗИНЧИ ДАРС درس هجدهم

عاقبت دروغگوئی

چوپان جوانی بسیار دروغ میگفت و همیشه بدروغ فریاد میکرد که بمن کمک کنید و گوسفندانه‌را از چنگال گرگ رها کنید. مردم از اطراف با چوب و تفنگ بکمک او میرفتند و چون نزدیک میرسیدند میدیدند که چوپان دروغ گفته است. سپس مردم رنجیده پی کارهای خود میرفتند. اتفاقا شبی گرگی چند به گوسفندان او حمله کردند. بیچاره چوپان هر چه داد میزد و مردم را بکمک میخواند هیچ کس بدادش نمی رسید زیرا آنها خیال میکردند که چوپان باز دروغ میگوید. در نتیجه گرگها چندین راس از گوسفندانش را دریدند و خودش را هم هلاک کردند.

واژه‌ها

عاقبت оқэбат — оқибат, натижа
دروغگو дўруғгу — ёлғончи
چوپان чупон — чўпон
جوان жавон — ёш, йигит
دروغ дўруғ — ёлғон
بدروغ فریاد کردن бэ дўруг фарйод кардан — ёлғондан фарёд кўтармоқ
کمک کردن кўмак кардан ёрдам қилмоқ, ёрдам бермоқ
گوسفند гусфанд — қўй
چنگال чангол — чангал
رها کردن раҳо кардан — қутқармоқ, озод қилмоқ
چوب чуб — калтак, ёғоч, таёқ
تفنگ тўфанг — милтиқ
دروغ گفته است дўруғ гўфтэ аст — ёлғон гапирган, ёлғон гапирибди
رنجیدن ранжидан — хафа бўлмоқ, ранжимоқ
رنجیده ранжидэ — хафа бўлиб
پی کارهای خود пэй-э корҳо-йэ хўд — ўз ишларига
اتفاقاً эттэфоқан — тўсатдан, фавқулодда, бирдан, иттифоқан
گرگ гўрг — бўри
داد زدن дод задан додламоқ, бақирмоқ
کس кас — киши
هیچ کس ҳич кас — ҳеч ким
زیرا зиро — чунки
رأس ра'с — бош
دریدن даридан (در дар) — йиртмоқ, пора-пора қилмоқ

Грамматик изоҳ

Ўтган замон давом феъли

ماضی استمراری мози-йэ эстэмрори

Ўтган замон давом феъли иш-ҳаракатнинг ўтган замонда бошланиб, тугалланмаганлигини ёки ҳаракатнинг такрорий равишда бажарилиб келганлигини билдиради.

Ўтган замон давом феъли ўтган замон феъл негизи олдига مى ми- олд қўшимчаси ва охирига шахс-сон қўшимчаларини қўшиш орқали ясалади. Масалан, رفتن **рафтан** — *бормоқ* феълининг ўтган замон негизи رفت **рафт** бўлиб, тусланганда қуйидаги шаклларда бўлади:

مفرد

من میرفتم **ман мирафтам** — Мен борар эдим (борардим)
تو میرفتی **тў мирафти** Сен борар эдинг (борардинг)
او میرفت **у мирафт** — У борар эди (борарди).

جمع

ما میرفتیم **мо мирафтим** — Биз борар эдик (борардик)
شما میرفتید **шўмо мирафтид** — Сиз борар эдингиз (борардингиз).
آنها میرفتند **онҳо мирафтанд** — Улар борар эдилар (борардилар).

Ўтган замон давом феълида урғу иккита бўлиб, асосий кучли урғу مى **ми-** олд қўшимчасига ва иккинчи кучсизроқ урғу шахс-сон қўшимчаларига тушади.

Префиксли ва қўшма феълларда مى **ми-** олд қўшимчаси кўмакчи феълга қўшилади

بر گشتن **бар-гаштан** — *қайтмоқ* برمیگشتم **бар-мигаштам** — қайтар эдим.

گردش کردن **гардэш кардан** — *айланиб юрмоқ* گردش میکردم **гардэш микардам** — айланиб юрар эдим. Мисоллар:

چوپان جوانی بسیار دروغ میگفت. **чупон-э жавони бэсйор дўруғ мигўфт** — Бир ёш чўпон кўп ёлғон гапирар эди.

روزهای تابستان بیرون شهر میرفتیم و در آنجا استراحت میکردیم. **рузҳо-йэ тобэстон бирун-э шаҳр мирафтим ва дар онжо эстэроҳат микардим** — Ёз кунлари шаҳардан ташқарига чиқардик ва у ерда дам олар эдик.

وقتیکه رفیقم آمد من نامه مینوشتم. **вақти-кэ рафиқам омад ман номэ минавэштам** — Ўртоғим келган вақтда, мен хат ёзаётган эдим (ёзар эдим)

Ўтган замон давом феълининг бўлишсиз шакли бўлишли шаклдаги مى **ми-** олд қўшимчаси олдига نه **на-** инкор юкламасини келтириш орқали ясалади.

نمیرفتم **намирафтам** — бормас эдим (бормасдим)
نمیدیدم **намидидим** — кўрмас эдик (кўрмасдик).
بر نمیگشت **бар-намигашт** — қайтмас эди (қайтмасди)
سیگار نمیکشید **сигор намикашид** — папирос чекмас эди (чекмасди).

Утган замон давом феълининг бўлишсиз шаклида ургу نه **на**- инкор юкламасига ўтади. Масалан:

نمیخواندم **на́михондам** — Ўқимас эдим.
او کار نمیکرد **У кор на́микард** — У ишламас эди.

Нумеративлар

Форс тилида миқдор билдирувчи сонлар одатда нумератив деб аталувчи ёрдамчи сўзлар билан қўлланиб, предметнинг сон-миқдори нечталигини, донасини англатади. Нумеративлар сон ва саналувчи предметлар номини билдирган сўзлар орасига қўйилади. Нумеративлардан сўнг изофа келмайди. Форс тилида турли предметлар учун жуда кўп нумеративлар ишлатилади. Қуйида биз уларнинг баъзиларини кўрсатиб ўтамиз.

1. Уй-рўзғор ва бошка предметлар учун — تا **то** (та, дона):

دو تا میز **дўто миз** — иккита стол
پنج تا مداد **панжто мэдод** — бешта қалам

2. Инсонлар учун نفر **нафар,** تن **тан** (жон, киши):

چهار نفر دانشجو **чаҳор нафар донэшжу** — тўртта студент
سه تن دختر **сэ тан дўхтар** — бешта қиз

نفر **нафар** ва تن **тан** нумеративлари саналувчи предметсиз ҳам ишлатилиши мумкин. Бу ҳолда улар нумеративлик хусусиятини йўқотиб, мустақил сўз маъносига эга бўлади.

خانواده ما از پنج نفر عبارت بود. **хонэводэ-йэ мо аз панж нафар эборат буд** — Бизнинг оиламиз беш кишидан иборат эди.

چهار نفر از دانشجویان در این موضوع سخنرانی کردند. **чаҳор нафар аз донэшжуйон дар ин мўузу' сўханрони карданд** — Студентлардан тўрт киши шу темада доклад қилди.

3. Ҳайвонлар учун راس **ра'с** (бош):

ده راس گوسفند **даҳ ра'с гусфанд** — ўн бош қўй
هفت راس گاو **ҳафт ра'с гов** — етти бош сигир

4. Ҳар турли машиналар, станок ва автомобиллар учун دستگاه дастгоҳ (станок):

چهل دستگاه اتومبیل باری чэҳэл дастгоҳ ўтўмўбил-э бори — қирқ дона юк ташийдиган автомобиль

5. Жуфт предметлар учун جفت жўфт:

یک جفت جوراب йэк жўфт журоб — бир жуфт пайпоқ
دو جفت کفش дў жўфт кафш — икки жуфт оёқ кийими

6. Баъзи кийимликлар учун دست даст (дона, қўл):

یک دست کت و شلوار йэк даст кўт-ў шалвор — битта костюм-шим
دو دست پیراهن дў даст пироҳан — иккита кўйлак

7. Кема, пароход ва самолётлар учун فروند фарванд:

چهار فروند کشتی чаҳор фарванд кашти — тўртта кема
پنج فروند هواپیما панж фарванд ҳавопэймо — бешта самолёт

8. Уй ва иморатлар учун باب боб (эшик):

هشت باب خانه ҳашт боб хонэ — саккизта уй

9. Китоблар учун جلد жэлд (жилд, дона):

سه جلد کتاب сэ жэлд кэтоб — Уч жилд китоб.

10. Бошқа кўпгина предметлар учун دانه донэ (дона):

پنج دانه سیب панж донэ сиб — беш дона олма
پنجاه دانه قلم панжоҳ донэ қалам — эллик дона ручка

Лексик изоҳ

به دروغ бэ дўруғ — به бэ предлоги орқали ясалган равиш бўлиб, ўзбек тилига *ёлғондан* деб таржима қилинади.

1- топшириқ. Қуйидаги феълларни ўтган замон давом феълининг бўлишли ва бўлишсиз шаклида тусланг.

خواستن **хостан** — хоҳламоқ
برخاستن **бар-хостан** — турмоқ
آوردن **овардан** — келтирмоқ
حاضر کردن **ҳозэр кардан** — тайёрламоқ

2- топшириқ. Гапларни форс тилига таржима қилинг.

У ҳамиша яхши жавоб берар эди. Ўтган йили ҳар ҳафта кинога борар эдик. Мен ўз дарсларимни кутубхонада тайёрлар эдим . Студентлар дарс бошланганга қадар бадан тарбия қилар эдилар. Дўстим дарсдан сўнг менинг олдимга келар эди. У форс-

ча гаплашар эди. Укам ҳамиша рост гапирар эди. Улар ҳар куни радио эшитар эдилар. Унинг гаплари менга ёқар эди. Ҳофиз ғазалларини завқ билан ўқир эдим. У болаларга ўз саргузаштини айтиб берарди. Ҳар йили ёзда опам ўз болалари билан бизнинг боғда дам олар эди. Юсуф бир нарсалар ўйлар ва нималарнидир қоғозга ёзар эди. Мен кечқурунлари отам билан истироҳат боғида айланиб юрар эдим. Ўртоғимнинг отаси ҳар куни «Совет Ўзбекистони» газетасини сотиб олар ва уни ўқир эди.

3- топшириқ. Нумеративлар ёрдами билан бир неча гап тузинг

4- топшириқ. Текстни ўқинг, таржима қилинг ва ўтган замон давом феъли ҳамда нумеративларни аниқланг

پیش از انقلاب کبیر اکتبر پدر من زیر دست یکی از ثروتمندان قدیم خدمت میکرد. آن ثروتمند ده باب خانه و باغ وسیعی داشت. خانواده ما از پنج نفر عبارت بود. من پدر و مادر و دو خواهر کوچک هم داشتم. ما همه در فقیری و گرسنگی زندگی میکردیم. در اطاق خود جز نمد کهنه‌ای چیز دیگری نداشتیم. آن ثروتمند پنج نفر نوکر داشت. پدرم یکی از آنها بود. غیر از این او بیش از دویست رأس گوسفند، پنجاه رأس گاو و سی رأس اسب و چندین رأس بز داشت. بعد از پیروزی انقلاب کبیر اکتبر در دهکده ما سازمان کلخوزی برپا شد. من بتحصیل علم مشغول شدم و پدرم عضو کلخوز شد.

کلخوز ما خیلی ثروتمند است. در آن علاوه بر حیوانات بیش از پانزده دستگاه تراکتور و نزدیک چهل دستگاه اتومبیل باری و سواری و دو فروند هواپیمای کشاورزی و چندین ماشین دیگر موجود است.

Луғат

ثروتمند **сарватманд** — бой
وسیع **васи'** — кенг
جز **жўз** — бошқа, бўлак
علاوه بر **'эловэ бар** — ...га қўшимча
هواپیما **ҳавопэймо** — самолёт
نوکر **нўукар** — хизматкор
غیر از **ғэйр аз** — ...дан бошқа
بیش **биш** — кўп, кўпроқ
گاو **гов** — сигир, қорамол
اسب **асб** — от
بز **бўз** — эчки

روباه دم کنده

روباهی بدام صیادی افتاد. برای خلاصی خود ناچار از دم خود در گذشت، دم را کند و گریخت. با خود میاندیشید که عیب خودرا چگونه بپوشاند که رفقا اورا به بی دمی طعنه نزنند. پس چند روباهرا بدور خود جمع کرد و گفت:

— این دم برای ما هیچ فایده و سودی ندارد بجز اینکه بار سنگینی میکشیم، تا بحال هیچ منفعتی از دم ندیدیم. روباهی از آن میان گفت:

— آه که بیدمی چه درد بیدوائی است. آسوده باش، اگر تو هم دم داشتی هر گز این سخن را نمیگفتی.

پند و حکمت

بزرگی سراسر بگفتار نیست   دو صد گفته چون نیم کردار نیست.

باد آورده را باد میبرد.

دست شکسته وبال گردن است.

داشته آید بکار گرچه بود زهر مار.

از خانه سوخته هر چه بر آید سود است.

واژه‌ها

دام **дом** — тузоқ, дом
خلاصی **халоси** — қутқариш, озод қилиш
کندن **кандан** (کن **кан**) — узмоқ, юлмоқ
دم کنده **дўм-кандэ** — думи узилган
پوشانیدن **пушонидан** — бекитмоқ, яширмоқ
طعنه زدن **та'нэ задан** — таъна қилмоқ
دور **дўур** — атроф, теварак

بدور خود جمع کردن **бэ дўур-э хўд жам' кардан** — ўз атрофига тўпламоқ
بجز اینکه **бэ жўз-э ин кэ** — ...дан бошқа
سنگین **сангин** — оғир
تا بحال **то бэ ҳол** — шу вақтга қадар
آسوده **осудэ** — тинч, осуда
هرگز **ҳаргэз** — ҳеч вақт
سراسر **саросар** — ҳамма, бутун, бутунлай
گفتار **гўфтор** — сўз, гап
کردار **кэрдор** — (қилинган) иш
وبال **вабол** — гуноҳ, увол
بر آمدن **бар-омадан** — чиқмоқ, кўтарилмоқ

Грамматик изоҳ

СИФАТДОШ

Феъллик ва сифатлик хусусиятларини англатувчи феъл формаси сифатдош дейилади.

Сифатдошнинг феъллик хусусияти унинг замон тушунчасини ифодалаши, феъллар сингари бўлишли ва бўлишсиз шаклларда келиши ҳамда феъл каби нисбат билан тусланиши. Сифатдошнинг сифатлик хусусияти сифат каби предметнинг белгисини англатиб келишидир. Бунда сифатдош от олдидан келиб, у билан изофа орқали бирикади ва гапда аниқловчи вазифасини бажариб келади.

Ўтган замон сифатдоши

صفت مفعولی сэфат-э маф'ули

Ўтган замон сифатдоши ўтган замон феъл негизига ه -э аффиксини қўшиш орқали ясалади.

Ўтган замон сифатдоши аниқ ва мажҳул нисбатда бўлиши мумкин. Ўтимсиз феъллардан аниқ нисбат ва ўтимли феъллардан мажҳул нисбат маъноларидаги сифатдошлар ясалади.

Ўтимсиз феъллардан ясалган сифатдошлар

Феълнинг ноаниқ формаси	Ўтган замон негизи	Ўтган замон сифатдоши
آمدن омадан — келмоқ	آمد омад	آمده омадэ — келган
ترسیدن тарсидан — қўрқмоқ	ترسید тарсид	ترسیده тарсидэ — қўрққан
نشستن нэшастан — ўтирмоқ	نشست нэшаст	نشسته нэшастэ — ўтирган
مردن мўрдан — ўлмоқ	مرد мўрд	مرده мўрдэ — ўлган
رفتن рафтан — бормоқ	رفت рафт	رفته рафтэ — борган
گذشتن гўзаштан — ўтмоқ	گذشت гўзашт	گذشته гўзаштэ — ўтган

Ўтимли феъллардан ясалган сифатдошлар

Феълнинг ноаниқ формаси	Ўтган замон негизи	Ўтган замон сифатдоши
خواندن хондан — ўқимоқ	خواند хонд	خوانده хондэ — ўқилган
نوشتن навэштан — ёзмоқ	نوشت навэшт	نوشته навэштэ — ёзилган
شستن шўстан — ювмоқ	شست шўст	شسته шўстэ — ювилган
گفتن гўфтан — айтмоқ	گفت гўфт	گفته гўфтэ — айтилган
بریدن бўридан — кесмоқ	برید бўрид	بریده бўридэ — кесилган
خریدن харидан — сотиб олмоқ	خرید харид	خریده харидэ — сотиб олинган

Баъзи феъллар бир вақтда ҳам ўтимли, ҳам ўтимсиз бўлиши мумкин. Масалан:

شکستن **шэкастан** — синмоқ ва синдирмоқ
آموختن **омухтан** — ўрганмоқ ва ўргатмоқ
ریختن **рихтан** — қуймоқ ва қуйилмоқ

Бу феъллардан ясалган сифатдошлар гапнинг мазмунига қараб аниқ ёки мажҳул нисбат маъносини англатиши мумкин.

شکسته **шэкастэ** — синган ва синдирилган
آموخته **омухтэ** — ўрганган ва ўргатилган
ریخته **рихтэ** —қуйган ва қуйилган

Сифатдошда урғу сифатдош охиридаги -э аффиксига тушади. Ўтган замон сифатдоши гапда:

1. Аниқловчи бўлиб келади.

سال گذشته **сол-э гўзаштэ** — ўтган йил
دانشجوی نشسته **донэшжу-йэ нэшастэ** — ўтирган студент
خوراکهای ناپخته **хўрокҳо-йэ нопўхтэ** — пиширилмаган таомлар

2. Баъзи бир сифатдошлар отлашиб, отдан ҳеч қандай фарқ қилмай, отга хос бўлган бутун морфологик белгиларни қабул қилади ва гапда от бажарган вазифаларда ишлатилади. Масалан:

دیده **дидэ** — кўрилган, кўз
گفته **гўфтэ** — айтилган, сўз, гап
گذشته **гўзаштэ** — ўтган, ўтмиш
مرده **мўрдэ** — ўлган, ўлик

Мисоллар:

من گذشته‌ٔ خودرا باو نقل کردم. **ман гўзаштэ-йэ хўдро бэ у нақл кардам** — Мен ўз ўтмишимни унга айтиб бердим.

از گذشته‌ٔ من خوشش آمد. **аз гўзаштэ-йэ ман хўшаш омад** — Менинг ўтмишим унга ёқди.

3. Ўтган замон сифатдоши баъзи бир отлар билан бирикиб, предметнинг белгисини билдирувчи мураккаб сифатдош ясайди.

پزشک کار آزموده **пэзэшк-э кор-озмудэ** — (иш синаган) тажрибали врач

مترجم سال خورده **мўтаржэм-э сол-хўрдэ** — ёши ўтган (қари) таржимон

درخت سبز شده **дэрахт-э сабз шўдэ** — кўкарган дарахт

معلم نو رسیده **мў'аллэм-э нўу-расидэ** — янги келган муаллим

کشورهای نو رسته **кэшварҳо-йэ нўу-рўстэ** — янги мустақилликка эришган мамлакатлар

1- топшириқ. Юқоридаги روباه دم کنده ҳикоясига бир неча савол тузинг.

2- топшириқ. Дарс текстида берилган панд ва ҳикматни ёдланг ҳамда уларда учраган сифатдошларни қайси феълдан ясалганлигини айтиб беринг.

3- топшириқ. Қуйидаги бирикмаларни форс тилига таржима қилинг.

Ўқилган ҳикоя. Синган қалам. Ўтган ой. Қўрққан одам. Қайтиб келган студент. Кўтарилган юк. Йиқилган бола. Кўрилган фильм. Сотиб олинган туфли. Ичилган сув. Берилган жавоб. Борган киши. Врач бўлган қиз. Тушунган студент. Айтилган сўз. Ювилган кўйлак. Ишлаган колхозчи. Ётган касал. Ўтилган дарс. Ёзилган хат.

4- топшириқ. Қуйидаги гапларни форс тилига таржима қилинг.

Келган қиз менинг синглим. Ўқилган китобларимни столнинг устига қўйдим. Мен Абдулла Қодирийнинг «Ўтган кунлар» романини сотиб олдим. Илон чаққан деҳқон врачнинг олдига келди. Мен ўзимнинг форсча ёзувларимни отамга кўрсатдим. Сизнинг айтганингиз тўғри. Олинган хатга жавоб ёздим. Жавоб берган студент ўз жойига ўтирди. Акам бу пальтони кийимлар магазинидан сотиб олди Янги сотиб олинган китобларимни дўстимга кўрсатдим.

5- топшириқ. Қуйидаги мақолларни дафтарингизга кўчириб ёзинг ва сифатдошларнинг маъносини аниқланг.

کوزه‌گر از کوزه شکسته آب میخورد.

кузэгар аз кузэ-йэ шэкастэ об михўрад

هر چه بدل فرود آید بدیده نکو نماید.

ҳар чэ бэ дэл фўруд ойад бэ дидэ нэку намойад

سخن گفته و تیر انداخته باز نگردد.

сўхан-э гўфтэ ва тир-э андохтэ боз нагардад

Луғат

هر چه **ҳар чэ** — ҳар нарсаки; нимаики, ҳар нарса

فرود آمدن **фўруд омадан** — настга тушмоқ

نکو **нэку** — яхши

نکو نمودن **нэку намудан** — яхши бўлиб кўринмоқ

تیر **тир** — ўқ

انداختن **андохтан** (انداز **андоз**) — отмоқ

باز گشتن **боз-гаштан** — қайтмоқ

ЙИГИРМАНЧИ ДАРС درس بیستم

دو رفیق

دو رفیق در میان جنگلی میرفتند. خرسی ایشانرا دید و بانها حمله کرد. یکی از ایشان همینکه خرس را دید از هول جان گریخته از درختی بالا رفت که خودرا نجات دهد. دیگری که مجال گریختن نیافت بر زمین افتاد و خودرا چون مرده وانمود کرد. خرس پیش او آمده قدری سر و گوشش را بوئیده خیال کرد که مرده است و از سر او گذشت. همینکه خرس از چشم پنهان شد او از زمین برخاسته سر و روی خودرا تکان داد. اولی هم از بالای درخت پائین آمده خنده کنان پرسید:

– رفیق چه شد؟ گویا بسیار ترسیدی؟ خرس بگوشت چه گفت؟

– خرس گفت: پست‌ترین مردمان کسی است که رفیق خودرا در روز سختی گذاشته و بگریزد.

واژه‌ها

جنگل жангал — ўрмон
خرس хэрс — айиқ
هول ҳўул — қўрқинч, даҳшат
گریختن гўрихтан (گریز гўриз) — қочмоқ
نجات دادن нэжот додан — кутқармоқ
مجال мажол — имконият, мумкинлик, илож, мажол
افتادن ўфтодан (افت ўфт) — йиқилмоқ, йиқилиб тушмоқ
چون чун — каби, сингари
خودرا چون مرده وانمود کرد хўдро чун мўрдэ вонамуд кард — ўзини ўликликка солди, ўзини ўлик қилиб кўрсатди.
بوئیدن буидан (بو бу) — ҳидламоқ
پنهان شدن пэнҳон шўдан — яширинмоқ, бекинмоқ
تکان دادن такон додан — ростламоқ, силкимоқ
خندیدن хандидан (خند ханд) — кулмоқ
پست‌ترین пасттарин — энг паст, энг пасткаш
سخت сахт — қаттиқ, оғир, қийин
گذاشتن гўзоштан (گذار гўзор) — қўймоқ

Грамматик изоҳ

Ўтган замон равишдоши وجه وصفی важҳ-э васфи

Форс тилида ўтган замон равишдоши учун махсус грамматик форма йўқ. Ўтган замон сифатдош формаси бир вақтда равишдош учун ҳам қўлланади.

Бу шаклнинг сифатдош ёки равишдош эканлиги унинг гапда бажарган вазифа ва маъноларига қараб белгиланади.

Форс тилида ўтган замон равишдоши асосан эргаш гап составида кесим вазифасида келиб, пайтни ифодалайди ва бош гап кесими орқали англашилган иш-ҳаракат ва ҳолатдан олдинроқ бўлиб ўтган иш- ҳаракатни билдиради. Ўзбек тилида *-иб, -б* қўшимчалари билан ясалган равишдошларнинг пайт билдирган маъносига тўгри келади. Масалан:

او هر روز از خواب بیدار شده پانزده دقیقه ورزش میکند.

у ҳар руз аз хоб бидор шўдэ понздаҳ дақиқэ варзэш микўнад — У ҳар куни уйқудан туриб, 15 минут бадан тарбия қилади.

او پیش من آمده گفت که من نمیتوانم به شبنشینی بروم.

у пиш-э ман омадэ гўфт кэ ман намитавонам бэ шабнэшини бэравам — У менинг олдимга келиб, кечага бора олмаслигини айтди.

تابستان سال گذشته شهر مسکو رفته از آثار تاریخی آنجا دیدن نمودیم.

тобэстон-э сол-э гўзаштэ бэ шаҳр-э мўскўу рафтэ аз осор-э торнхи-йэ онжо дидан намудим — Ўтган йили ёзда Москва шаҳрига бориб, у ернинг тарихий ёдгорликларини томоша қилдик.

Баъзан кесими равишдош билан ифодаланган гап бош гап билан бириктирувчи و **ва** боғловчиси орқали боғланиши ҳам мумкин. Бу типдаги қўшма гап ўзбек тилига равишдош ёки тенг боғланган қўшма гап орқали таржима қилинади.

ما سوار اتوبوس شده و بعد از بیست دقیقه به دانشکده رسیدیم.

мо савор-э ўтўбус шўдэ ва ба'д аз бист дақиқэ бэ донэшкадэ расидим — Биз автобусга ўтириб, 20 минутдан сўнг факультетга етиб келдик ёки Биз автобусга ўтирдик ва 20 минутдан сўнг факультетга етиб келдик.

Ўтган замон равишдошининг бўлишсиз шакли равишдош олдига نه на- инкор юкламасини келтириш орқали ясалади.

بر گشتم . با او ملاقات نکرده بمنزل бо у мўлоқот накардэ бэ манзэл бар-гаштам — Унга учрашмай, уйга қайтдим.

او این کتاب را نخوانده نمیتواند کار علمی خود را بنویسد . у ин кэтобро нахондэ намитавонад кор-э ʼэлми-йэ хўдро бэнависад — Бу китобни ўқимай, у ўз илмий ишини ёза олмайди.

Пайт эргаш гап

Пайт эргаш гап бош гапдан англашилган иш-ҳаракатнинг пайтини, қай вақтда бажарилишини билдиради ва کی؟ кэй? چه وقت؟ чэвақт? در چه вақт? дар чэ вақт? саволларига жавоб бўлади.

Пайт эргаш гап бош гапга چون чун, وقتیکه вақти-кэ, که кэ, هنگامیکه ҳангоми-кэ, همینکه ҳамин-кэ, بمحض اینکه бэ маҳз-э ин-кэ, تا то, تا که то-кэ, پس از آنکه пас аз он-кэ, بعد از آنکه ба'д аз он-кэ, پیش از آنکه пиш аз он-кэ, قبل از آنکه қабл аз он-кэ каби боғловчилар орқали боғланади.

Бу эргаштирувчи боғловчиларнинг маънолари ўзбек тилида қуйидаги воситалар орқали берилади:

1. چون чун, وقتیکه вақти-кэ, که кэ, هنگامیکه ҳангоми-кэ боғловчилари ўзбек тилига ўрин-пайт келишиги қўшимчасини олган сифатдошлар ёрдамида ёки ўтган замон сифатдошидан сўнг *вақтда, пайтда, чоғда* каби сўзларни келтириш йўли билан берилади. Бу тўрт боғловчидан چون чун, وقتیکه вақти-кэ, هنگامیکه ҳангоми-кэ асосан эргашган қўшма гапнинг бошида ва که кэ боғловчиси бош гап билан эргаш гап ўртасида ва баъзан эргаш гап орасида келади. که кэ боғловчиси ҳеч вақт гап бошида келмайди.

Пайт эргаш гап асосан бош гапдан олдин, баъзи ҳолларда бош гапдан сўнг келади. Мисоллар:

وقتیکه من آمدم در خانه باز بود . вақти-кэ ман омадам дар-э хонэ боз буд — Мен келганимда, уйнинг эшиги очиқ эди.

چون دانشیار داخل کلاس درس میشود دانشجویان از جای خود بر میخیزند و باو سلام میدهند . чун донэшйор дохэл-э кэлос-э дарс мишавад донэшжуйон аз жо-йэ хўд бар-михизанд ва бэ у са-

лом мидэҳанд — Ўқитувчи аудиторияга кирган вақтда, студентлар ўз жойларидан турадилар ва унга салом берадилар.

هنگامیکه این متن را ترجمه میکردم معنی چند کلمه را نفهمیدم.

ҳангоми-кэ ин матнро таржўмэ микардам ма'ни-йэ чанд калэмэро нафаҳмидам — Бу текстни таржима қилаётган пайтимда, бир неча сўзнинг маъносига тушунмадим.

ساعت دو شب بود که من کارهای خود را اتمام کردم.

со'ат-э дў-э шаб буд кэ ман корҳо-йэ хўдро этмом кардам — Мен ўз ишларимни тамом қилганимда, кечаси соат икки эди.

2. همینکه **ҳамин-кэ,** اینکه بمحض **бэ маҳз-э ин-кэ** боғловчилари бош гапдан англашилган иш-ҳаракатнинг бевосита эргаш гапдан сўнг, шу вақтнинг ўзидаёқ бажарилишини кўрсатади.

همینکه **ҳамин-кэ,** اینکه بمحض **бэ маҳз-э ин-кэ** боғловчилари ўзбек тилига эгалик қўшимчалари олган ҳаракат номини билдирувчи отлар ҳамда *билан* боғловчиси ёрдамида ёки *-гач* қўшимчали равишдошлар орқали берилади. Масалан:

همینکه خرس از چشم پنهان شد او از بالای درخت پائین آمد.

ҳамин кэ хэрс аз чэшм пэнҳон шўд у аз боло-йэ дэрахт поин омад — Айиқ кўздан йўқолгач, у дарахт устидан пастга тушди.

بمحض اینکه بکنار دریا رسیدیم باران بارید. **бэ маҳз-э ин-кэ бэ кэнор-э дарйо расидим борон борид** — Денгиз қирғоғига етишимиз билан ёмғир ёғди.

3. تا **то,** تاکه **то-кэ** боғловчилари *-гунча* аффикси ёрдамида ясалган равишдош ёки жўналиш келишиги қўшимчаси олган сифатдош ва ундан сўнг *қадар* сўзини келтириш орқали берилади.

تا **то,** تاکه **то-кэ** боғловчилари билан боғланган қўшма гапда бош гап ва эргаш гап кесимидан англашилган иш-ҳаракат ўтган замонга оид бўлса, бош ва эргаш гапнинг феъли ўтган замон феъл шаклларидан бирида келади. Масалан:

تا هوا سرد نشد من پالتوی زمستانی نخریدم. **то ҳаво сард нашўд ман полтў-йэ зэмэстони нахаридам** — Совуқ тушмагунча, мен қишки пальто сотиб олмадим.

Агар бош ва пайт эргаш гап кесимидан англашилган иш-ҳаракат келаси замонга оид бўлса, эргаш гапнинг кесими مضارع التزامی да, бош гапнинг кесими эса ҳозирги-келаси замон ёки аниқ келаси замон феъли шаклида ишлатилади.

تا این مسئله را حل نکنم از اینجا نخواهم رفت. **то ин мас'алэро ҳал накўнам аз инжо нахоҳам рафт** — Бу масалани ҳал қилмагунча, бу ердан кетмайман.

تا بچه گریه نکند مادرش شیر نمیدهد. **то бачэ гэрйэ накўнад модараш шир намидэҳад** — Бола йиғламагунча, онаси сут бермайди. *(Мақол.)*

4. پس از آنکه **пас аз он-кэ,** بعد از آنکه **б'ад аз он-кэ,** پیش از آنکه **пиш аз он-кэ,** قبل از آنکه **қабл аз он-кэ** боғловчилари эргаш гап кесимидан англашилган иш-ҳаракатнинг бош гап кесими ифода этган иш-ҳаракатдан олдин ёки кейин бажарилишини билдиради. Бу боғловчиларнинг маъноси ўзбек тилида чиқиш келишиги қўшимчасини олган сифатдошлардан сўнг *кейин, сўнг* ёки ҳаракат номини билдирган отлардан сўнг *аввал, илгари* сўзларини келтириш орқали ифода этилади. Масалан:

پس از آنکه دوره دبیرستان را تمام کردم وارد دانشکده خاورشناسی شدم. **пас аз он-кэ дўурэ-йэ дабирэстонро тамом кардам ворэд-э до нэшкадэ-йэ ховаршэноси шўдам**–Ўрта мактабни тамом қилгандан сўнг, шарқ факультетига кирдим.

بعد از آنکه رئیس دانشکده سخنرانی خود را تمام کرد دانشجویان سؤالهائی باو دادند. **ба'д аз он-кэ ра'ис-э донэшкадэ сўханрони-йэ хўдро тамом кард донэшжуйон су'олҳо-и бэ у доданд** — Факультет декани ўз докладини тамом қилгандан сўнг, студентлар унга саволлар беришди.

پیش از آنکه بتآتر بروم لباسهای خود را عوض کردم. **пиш аз он-кэ бэ теотр бэравам лэбосҳо-йэ хўдро 'аваз кардам** — Театрга боришдан олдин, ўз кийимларимни алмаштирдим.

قبل از آنکه پیش من بیاید تلفن کرد. **қабл аз он-кэ пиш-э ман бэйойад тэлфўн кард** — Менинг олдимга келишдан аввал, телефон қилди.

پیش از آنکه ба'д аз он-кэ, بعد از آنکه пас аз он-кэ, پس از آنکه **пиш аз он-кэ,** قبل از آنکه **қабл аз он-кэ** боғловчиларидан сўнг келган пайт эргаш гапда иш-ҳаракат келаси замонга оид бўлса унинг феъли مضارع التزامی шаклида келади. Масалан:

پس از آنکه او بیاید من میروم. **пас аз он-кэ у бэйойад ман миравам** — У келгандан сўнг, мен кетаман.

قبل از آنکه پیش دوستم بروم باو تلفن میکنم. **қабл аз он-кэ пиш-э дустам бэравам бэ у тэлфўн микўнам** — Дўстимнинг олдига боришдан аввал, унга телефон қиламан.

Юқоридаги боғловчилар гарчи ўзларининг маънолари жиҳатидан бир неча группаларга бўлинган бўлсалар ҳам, уларнинг ҳар бири ўзаро ўрин алмашиши ва жумланинг маъносига қараб пайт билдирган ҳамма воситалар орқали таржима қилиниши мумкин.

I- топшириқ. Гапларни форс тилига таржима қилинг.

I. Келган аёл ўртоғимнинг онаси эди. Отам магазинга бориб, бир оқ кўйлак сотиб олди. Биз «Ўтган кунлар» фильмини кўриб, унинг мазмунини форс тилида ўқитувчимизга сўзлаб бердик. Биз стадионга бориб, футбол ўйинини томоша қилмоқчимиз. Бир қиз келиб, бу хатни сенга бериб қўйишни илтимос қилди. Мен ўқишни тамомлаб, ишлаш учун Самарқанд Давлат университетига бормоқчиман. Онам мени узоқдан кўриб, троллейбусдан тушди. Ўртоғимга телефон қилиб, уни кинога таклиф қилдим. Мен китоб магазинига бориб, Лоҳутийнинг девонини сотиб олдим. Ўқитувчимиз бизникига келиб, отам билан суҳбатлашди. У портфелини олиб, уйдан чиқиб кетди. Автобусга тушиб, факультетга етиб келдик. Уйқудан туриб, юз ва қўлимни совун билан ювдим ва овқатланишга ўтирдим

II. Баҳор келиши билан, ҳаво исиб кетди. Биз театрдан қайтган вақтда, соат ўн бирдан йигирма минут ўтган эди. Мен келишим билан, у уйдан чиқиб кетди. Отам у заводда ишлаган вақтида, мен 12 ёшда эдим. Қўнғироқ чалиниши билан, дарс бошланди. Кино тамом бўлиши билан, уйга қайтдик. Бу китобни ўқиб бўлишим билан, уни сенга бераман. Ёз келиши билан, имтиҳонлар бошланади. Сен келгунингча, мен ўз ишларимни тамом қиламан. Ўқитувчи янги темани тушунтирган вақтда, мен касал эдим.

2- топшириқ. Қуйидаги пайт эргаш гапларга эргаштирувчи боғловчилар қўйиб, кўчириб ёзинг ва уларни ўзбек тилига таржима қилинг.

۱) . . . زنگ میزنند ما داخل کلاس درس میشویم. ۲) . . . همه جمع شدند جلسه آغاز شد. ۳) . . . سردم میشود پهلوی بخاری می‌نشینم. ٤) . . . دانشیار داخل کلاس بشود ما کتاب و دفترهای خود را از کیف بیرون میاوریم. ٥) . . . ناهار بخورم باید به کتابخانه بروم. ٦) . . . من آمدم او برفیق خود نامه مینوشت. ۷) . . . پیش من آمد تلفن کرد. ۸) . . . از خانه بیرون شدم مادرم از من پرسید که چه ساعتی باز میگردی؟ ۹) . . . هنرپیشگان افغانستان به شهر تاشکند آمدند من در شهر نبودم و بدین سبب نتوانستم در کنسرت آنان شرکت کنم. ۱۰) . . . به خانه بر گشتم همه مشغول کارهای خود بودند. ۱۱) خواهرم . . . سال سوم دانشکدهٔ طب را تمام کرد برای ادامه تحصیل بشهر مسکو رفت. ۱۲) . . . خسته میشوم یک یا دو ساعت استراحت میکنم و میخوابم. ۱۳) . . . صبح شد ما باز براه روانه شدیم.

3- топшириқ. Шеърни ўқинг, таржима қилинг ва эргаштирувчи боғловчиларни аниқланг.

مهر مادر

گویند مرا چو زاد مادر
پستان بدهن گرفتن آموخت
شبها بر گاهواره من
بیدار نشست و خفتن آموخت
لبخند نهاد بر لب من
بر غنچه گل شکفتن آموخت
دستم بگرفت و پا بپا برد
تا شیوه راه رفتن آموخت
یک حرف و دو حرف بر زبانم
الفاظ نهاد و گفتن آموخت
پس هستی من ز هستی اوست
تا هستم و هست دارمش دوست (ایرج میرزا)

4- топшириқ. Қуйидаги мақолларни таржима қилинг, маъносини аниқланг ва уларни ёд олинг.

۱) تا ریشه در آب است امید ثمری هست.

۲) مار تا راست نشود به سوراخ نمیرود.

۳) آشپز که دو تا شد آش یا شور میشود یا بی نمک.

٤) تا نباشد چیزکی مردم نگوید چیزها.

٥) آب ندیده موزه را نکشید.

Луғат

زادن	**зодан** — زائیدن **зоидан** (زا **зо**) — тугмоқ
پستان	**пэстон** — кўкрак
گاهواره	**гоҳворэ** — бешик
بردن	**бўрдан** (بر **бар**) — олиб бормоқ
شیوه	**шивэ** — усул, қоида
لبخند	**лабханд** — кулги, табассум
شکفتن	**шэкўфтан** (شکف **шэкўф**) — очилмоқ
الفاظ	**алфоз** — сўзлар (لفظ **лафз** сўзининг кўплиги)
دارمش دوست	**дорамаш дуст** — уни севаман
نهادن	**нэҳодан** — (نه **нэҳ**) — қўймоқ
ریشه	**ришэ** — илдиз, ўзак
چیزک	**чизак** — кичкина, майда нарса
سوراخ	**сурох** — ин, тешик
موزه	**музэ** — этик

5- топшириқ. Ҳикояни ўқинг, мустақил равишда таржима қилинг ва сифатдошларни аниқланг.

دزد در چاه

یک روز پسر ملا نصرالدین بر سر چاه آب آمده بدرون آن نگاه کرد. همینکه عکس خود را در ته چاه دید گمان کرد که آدم بیگانه‌ای در آنجاست. پیش مادرش آمده گفت: در چاه دزد هست. مادرش سر چاه آمد و نگاه کرده گفت: راست میگوئی، نزد او زنی هم هست.

Луғат

دزد **дўзд** — ўғри

چاه **чоҳ** — чуқурлик, ўра

درون **дарун** — ич, ичи, ичкари

ته **таҳ** — таг, таги

ЙИГИРМА БИРИНЧИ ДАРС درس بیست و یکم

جشن شعر و ادب در ازبکستان

در تاشکند جشن مرسومی شعر و ادب بر گزار گردید. در این جشن با شکوه عده زیادی از شعرا و ادیبان، منقدین و هنرمندان، رجال اجتماعی و دانشمندان شرکت کردند. نویسندگان جمهوری ازبکستان در این مجلس با خوانندگان آثار خویش از نزدیک آشنا شده و با دوستداران ادبیات ملاقات نمودند. هر یک نویسنده در باره نوشته‌های خود بیاناتی کرد و هر خواننده سؤالاتی پیرامون اثرها مطرح نمود. نویسندگان در زمینه نقشه های خلاقه ادبی خود برای آینده و در باره قهرمانان آثار آتی خویش سخن گفتند. عصر آن روز شرکت کنندگان جشن شعر و ادب از تلویزیون تاشکند سخنرانی کردند. گوینده تلویزیون نخست رشته سخن را به شاعر خلقی ازبکستان غفور غلام داد. غفور غلام برخی از اشعار خودرا برای تماشاگران برنامه ادبی تلویزیون قرائت کرد. این شعرها توجه هر شنونده‌ای را بخود جلب میکرد.

مراکز فروش کتاب در تاشکند نیز بسیار دیدنی بود. فروشندگان با جنب و جوش خارق العاده‌ای سر گرم کار بودند. داخل مغازه های کتابفروشی پر از خریدار بود. بسیاری از نویسندگان شخصاً در این مغازه ها حضور داشتند و آثار و نوشته های خودرا امضا کرده و در اختیار خریداران میگذاشتند.

در فروشگاه های مزبور غیر از آثار نظم و نثر نویسندگان و ادبای گذشته و کنونی ازبک ترجمه‌های آثار بر جسته روسی و زبانهای دیگر نیز موجود بود. ترجمه ازبکی «افسانه‌های ایرانی»، «داستانهای صادق هدایت»، «رباعیات عمر خیام»، «غزلیات حافظ»، «بوستان» و «گلستان» سعدی و غیره در شعبات آثار ادبی خارجی فروشگاه های کتاب جلب توجه میکرد.

جشن شعر و ادب همه ساله در ازبکستان بر گزار میگردد و جزو رسوم خلق محسوب میشود.

واژه‌ها

جشن **жашн** — байрам
شعر و ادب **шэ'р-ӯ адаб** — поэзия, адабиёт
مرسوم **марсум** — одат, расм, традиция бўлиб қолган
بر گزار گردیدن **бар-гўзор гардидан** — ўтказилмоқ, ташкил бўлмоқ, ташкил қилинмоқ
ادیب **адиб** — адиб, адабиётчи, ёзувчи
منقد **мўнаққэд** — танқидчи
هنرمند **ҳўнарманд** — санъатчи, санъат арбоби
رجل **ражўл** — киши, арбоб, ходим
رجل اجتماعی **ражўл-э эжтэмо'и** — жамоат арбоби
شرکت کردن **шэркат кардан** — қатнашмоқ, иштирок этмоқ
آشنا شدن **ошно шўдан** — танишмоқ, таниш бўлмоқ
دوستدار ادبیات **дустдор-э адабийот** — адабиётни севувчи, адабиёт мухлиси
ملاقات نمودن **мўлоқот намудан** — учрашмоқ
مطرح نمودن **матраҳ намудан** — муҳокама қилмоқ
نقشه **нақшэ** — план, режа
خلاقه **халлоқэ** — ижод, ижодий
آتی **оти** — келаси, келажак
سخن گفتن **сўхан гўфтан** — сўзлаб бермоқ, айтиб бермоқ
شرکت کننده **шэркат-кўнандэ** — қатнашувчи, иштирок этувчи
سخنرانی کردن **сўханрони кардан** — нутқ сўзламоқ, доклад қилмоқ
گوینده **гуйандэ** — диктор
نخست **нахўст** — биринчи, бош
رشته **рэштэ** — ип, соҳа
تماشاگر **тамошогар** — томошабин, томоша қилувчи
برنامه **барномэ** — программа, план
تالار قرائت **толор-э қароат** — ўқиш зали, қироатхона
قرائت کردن **қароат кардан** — ўқиб бермоқ, ўқимоқ
توجه **таважжўҳ** — фикр, диққат
جنب و جوش **жўмб-ў-жуш** — катта ҳаракат билан
خارق العاده **хорэқ-ўл-'одэ** — одатдан ташқари, ҳаддан ташқари
سر گرم **сар-гарм** — қизиқиш, бирор ишни берилиб қилиш
اثر **асар** — асар
مقابل **мўқобэл** — қарама-қарши, қарши, қаршисида
حضور داشتن **ҳўзур доштан** — ҳозир бўлмоқ, қатнашмоқ

مزبور мазбур — қайд қилинган, эслатилган, мазкур
نظم назм — поэзия, шеърият
نثر наср — проза
کنونی кўнуни — замонавий, ҳозирги замон
برجسته баржастэ — машҳур, атоқли, бўртиб юзага чиққан
و غیره ва ғэйрэ — ва бошқалар, ва ҳоказо
جزو жўзв — қисм, бўлак
رسم расм — одат, урф, расм, традиция
محسوب شدن маҳсуб шўдан — ҳисобланмоқ

Грамматик изоҳ

Ҳозирги замон сифатдоши

صفت فاعلی сэфат-э фо'эли

Ҳозирги замон сифатдоши ҳозирги замон феъл негизига **نده -андэ, ان -он, ا -о** аффиксларини қўшиш орқали ясалади.

1) **نده -андэ** аффикси жуда маҳсулдор бўлиб, кўпчилик феъллардан сифатдош ясайди. Бу аффикс орқали ясалган сўзлар сифатдош деб аталсалар ҳам, лекин ҳозирги замон форс тилида ўзларининг сифатдошлик хусусиятларини йўқотиб, асосан от бўлиб келадилар. Масалан:

نوشتن навэштан نویس навис نویسنده нависандэ — ёзувчи
خواندن хондан خوان хон خواننده хонандэ — ўқувчи
شنیدن шэнидан شنو шэнўу شنونده шэнавандэ — эшитувчи
فروختن фўрухтан فروش фўруш فروشنده фўрушандэ — сотувчи
شرکت کردن шэркат кардан شرکت کن шэркат кўн
شرکت کننده шэркат кўнандэ — иштирок этувчи, қатнашувчи

Агар ҳозирги замон феъл негизи чўзиқ унли билан тугаган бўлса, **نده -андэ** аффикси олдидан бир **ی -й** орттирилади. Масалан:

گفتن гўфтан گو гу گوینده гуйандэ — диктор
نمودن намудан نما намо نماینده намойандэ — вакил, намоянда, делегат

نده -андэ аффикси орқали ясалган сифатдошлар ўз хусусиятларига кўра от бўлиб келганликлари учун отларга хос бўлган бутун грамматик белгиларни қабул қиладилар. Масалан:

نویسندگان جمهوری ازبکستان با خوانندگان آثار خویش ملاقات نمودند. навиcандэгон-э жўмҳури-йэ ўзбакэстон бо хонандэгон-э осор-э хиш мўлоқот намуданд — Ўзбекистон республикаси ёзувчилари ўз асарлари ўқувчилари билан учрашдилар.

2) ان -он аффикси каммаҳсул бўлиб, баъзи феъллардангина сифатдош ясайди. Бу аффикс орқали ясалган сифатдошлар гапда аниқловчи ва равиш ҳоли вазифасида келади.

آب روان об-э равон — оқадиган сув, оқар сув

گل خندان гўл-э хандон — куладиган гул, хандон гул

Бу икки мисолда روان равон ва خندان хандон сўзлари сифатдошдир.

2) بچه گریه کنان از اطاق بیرون شد. бачэ гэрйэ-кўнон аз ўтоқ бирун шўд—Бола йиғлаб уйдан чиқди.

Бу гапларда روان равон, گریه کنان гэрйэ-кўнон — равиш ҳоли вазифасида келган.

3) ا -о аффикси ҳам каммаҳсул бўлиб, саноқли феъллардангина сифатдош ясайди. Бу аффикс орқали ясалган сифатдошлар феъл маъносида ифода этилган белгига доимий эгаликни билдириб келади. Масалан:

دیدن дидан بین бин بینا бино — кўра оладиган, кўриш қобилиятига эга бўлган

مرد بینا мард-э бино — узоқни кўрадиган одам, кўриш қобилиятига эга одам

خواندن хондан خوان хон خوانا хоно — ўқиб бўладиган, ўқий оладиган خط خوانا хатт-э хоно — ўқиб бўладиган хат

شنیدن шэнидан شنو шэнўу شنوا шэнаво — эшита оладиган, эшитиш қобилиятига эга бўлган

ا -о аффикси орқали ясалган сифатдошлар ҳам отлашган ҳолларида отлар бажарган бутун грамматик вазифаларни бажарадилар. Масалан:

گوش چپش شنوا ولی گوش راستش شنوا نیست. гуш-э чапаш шэнаво вали гуш-э росташ шэнаво нист — Чап қулоғи эшитади, лекин ўнг қулоғи эшитмайди.

نابینائی در شب تاریک در بازار راه میرفت. нобино-и дар шаб-э торик дар бозор роҳ мирафт — Бир кўр қоронғи кечада бозорда кетарди.

یای لیاقت йо-йэ лийоқат

Форс тилида феълларнинг ноаниқ шаклига урғули бир ی -и аффиксининг қўшилиши мумкин. Бу ی -и форс грамматикасида یای لیاقت йо-йэ лийоқат дейилади. Масалан:

دیدن дидан — دیدنی диданӣ
خوردن хӯрдан — خوردنی хӯрданӣ

یای لیاقت нинг ишлатилиши ва маънолари

1) Феълнинг ноаниқ шаклига қўшилиб, келаси замон сифатдоши ясайди. Масалан:

دیدن **дидан** — دیدنی **дидани** — кўрадиган, кўришлик

این فیلم نو عربی دیدنیست. **ин филм-э нўу-э 'араби диданист** — Бу янги араб фильми кўришликдир.

شنیدن **шэнидан** — شنیدنی **шэнидани** — эшитадиган, эшитишлик

موسیقی‌های ایرانی خیلی شنیدنی است. **мусиқиҳо-йэ иронихэйли шэниданист** — Эрон музикалари жуда эшитишлик.

این اثر یک تاثیر فراموش نشدنی در من گذاشت. **ин асар йэк та'сир-э фаромуш нашудани дар ман гўзошт** — Бу асар менда эсдан чиқмайдиган бир таъсир қолдирди.

2) یای لیاقت қўшилган феъл шакли است боғламаси ёки بودن кўмакчи феъли билан турли шахсларда келиб, иш-ҳаракатни бажаришга бўлган истак, хоҳишни ҳамда зарурият ва лозимликни билдиради. Бу маънода келган феъл шакли форс грамматикасида فعل لازم **фэ'л лозэм** — феълнинг лозим шакли дейилади ва ўзбек тилига истак билдирган *-моқчи* қўшимчаси ёки келаси замон лозим формаси орқали таржима қилинади. Масалан:

فردا ساعت سه بجلسه رفتنی هستم. **фардо со'ат-э сэ бэ жаласэ рафтани ҳастам** — Эртага соат учда мажлисга борадиган-ман (бормоқчиман).

من به او گفتنی بودم ولی فراموش کردم. **ман бэ у гўфтани будам вали фаромуш кардам** — Мен унга айтмоқчи эдим, лекин эсимдан чиқибди.

3) باى لياقت қўшилган феълнинг ноаниқ формаси شدن кўмакчи феъли билан келганда, бирор иш-ҳаракатни ёки процессни бажариш истаги пайдо бўлганини ё шу иш-ҳаракат ёки процесснинг амалга оширила бошлаганлигини билдиради. Масалан:

همینکه قطار رسید من رفتنی شدم. **ҳамин-кэ қатор расид ман рафтани шўдам** — Поезд келиши билан, мен жўнайдиган бўлдим.

بهار که آمد گلها چیدنی شد. **баҳор кэ омад гўлҳо чидани шўд**- Баҳор келиши билан, гуллар териладиган бўлди.

4) باى لياقت. қўшилган феълларнинг ноаниқ шакллари отлашиб, гапда от бажарган вазифаларда ҳам келиши мумкин. Масалан:

نوشیدن **нушидан** — ичмоқ	نوشیدنی **нушидани** — ичимлик
خوردن **хўрдан** — емоқ	خوردنی **хўрдани** — ейимлик, овқат
پوشیدن **пушидан** — кийнмоқ	پوشیدنی **пушидани** — кийимлик
رستن **рўстан** — ўсмоқ	رستنی **рўстани** — ўсимлик

Отларда сон категорияси (давоми)

Форс тилида отлардан кўплик ясаш учун ان -он ва ها -ҳо аффиксларидан ташқари, араб тилидан кириб келган кўплик аффикслари ҳамда «синиқ кўплик» деб аталувчи махсус кўплик шакллари ҳам мавжуддир.

Форс тилидаги араб кўплик аффикслари асосан араб тилидан кириб келган сўзларгагина қўшилади ва улардан кўплик ҳосил қилади. Бу аффикслар:

1) ین -ин кўплик аффикси шахс номини билдирувчи араб сўзларидан кўплик ясайди.

منتقد **мўнаққэд** — танқидчи	منتقدین **мўнаққэдин** — танқидчилар
متخصص **мўтахассэс** — мутахассис	متخصصین **мўтахассэсин** — мутахассислар
مالک **молэк** — мулкдор, мулк эгаси	مالکین **молэкин** — мулкдорлар, мулк эгалари
سایر **сойэр** — бошқа	سایرین **сойэрин** — бошқалар

2) ون -ун (یون -йун) кўплик аффикси ی и унлиси билан тугаган шахс номини билдирувчи баъзи араб сўзларидан кўплик ясайди. Бу аффикс форс тилида жуда кам учрайди. Мисоллар:

انقلابی	**энқэлоби** — революционер	انقلابیون	**энқэлобийун** — революционерлар
اعتصابی	**э'тэсоби** — забастовкачи	اعتصابیون	**э'тэсобийун** — забастовкачилар
روحانی	**руҳони** — руҳоний	روحانیون	**руҳонийун** — руҳонийлар

3) ات -от кўплик аффикси анча маҳсулдор бўлиб, араб сўзларидан кўплик ҳосил қилади. Мисоллар:

حیوان	**ҳэйвон** — ҳайвон	حیوانات	**ҳэйвонот** — ҳайвонлар
تعلیم	**та'лим** — таълим, ўқув	تعلیمات	**та'лимот** — таълимот, ўқувлар
اطلاع	**эттэло'** — хабар, маълумот	اطلاعات	**эттэло'от** — хабарлар, маълумотлар

Агар сўз ه э ёки ت ат билан тугаган бўлса, ات -от кўплик аффикси бевосита сўз ўзагига қўшилиб, сўз охиридаги ه э ёки ت ат тушиб қолади. Масалан:

مجله	**мажаллэ** — журнал	مجلات	**мажаллот** — журналлар
اداره	**эдорэ** — идора	ادارات	**эдорот** — идоралар
مقاله	**мақолэ** — мақола	مقالات	**мақолот** — мақолалар

ات -от кўплик қўшимчаси баъзи бир форс сўзларидан ҳам кўплик ҳосил қилади. Масалан:

باغ	**боғ** — боғ	باغات	**боғот** — боғлар
ده	**дэҳ** — қишлоқ	دهات	**дэҳот** — қишлоқлар

ه э ёки ی и унлиси билан тугаган баъзи форс сўзларига ات -от кўплик аффиксининг фонетик варианти бўлмиш جات -жот қўшимчасини қўшиш орқали кўплик ҳосил қилинади. Бу ҳолда сўз охиридаги ه ёзувда тушиб қолади. Масалан:

میوه	**мивэ** — мева	میوجات	**мивэжот** — мевалар
کارخانه	**корхонэ** — завод, фабрика	کارخانجات	**корхонэжот** — заводлар, фабрикалар
روزنامه	**рузномэ** — газета	روزنامجات	**рузномэжот** — газеталар

4) Форс тилида араб кўплик аффиксларидан ташқари, кўп миқдорда араб «синиқ кўплик» формалари ҳам мавжуддир. Синиқ кўплик формалар араб тилига хос бўлиб, сўзларнинг ички флексиялари воситаси билан ва қўшимча ҳарфлар орттириш орқали ҳосил қилинади. Бу йўл билан ясалган кўплик шаклдаги сўзлар форс тилига тайёр ҳолда, ўзларининг кўплик шаклларида кириб келган. Араб синиқ кўплик формасининг ясалиши бирмунча мураккаб бўлгани учун, одатда луғат ва дарсликларда сўзнинг бирлик формаси билан бир қаторда, унинг кўплик шакли ҳам берилади. Масалан:

Бирлик	Кўплик
رفیق **рафиқ** — ўртоқ	رفقا **рўфақо** — ўртоқлар
وزیر **вазир** — вазир, министр	وزرا **вўзаро** — вазирлар, министрлар
شاعر **шо'эр** — шоир	شعرا **шў'аро** — шоирлар
ادیب **адиб** — адабиётчи, ёзувчи	ادبا **ўдабо** — адабиётчилар, ёзувчилар
شخص **шахс** — шахс, киши	اشخاص **ашхос** — шахслар, кишилар
شعر **шэ'р** — шеър	اشعار **аш'ор** — шеърлар
مرکز **марказ** — марказ	مراکز **марокэз** — марказлар
وسیله **василэ** — восита	وسایل **васойэл** — воситалар
علم **'элм** — илм, фан	علوم **'ўлум** — илмлар, фанлар
فن **фанн** — фан, техника	فنون **фўнун** — фанлар, техникалар
رجل **ражўл** — киши, арбоб	رجال **рэжол** — кишилар, арбоблар
دولت **дўулат** — давлат	دول **дўвал** — давлатлар
ملت **мэллат** — миллат	ملل **мэлал** — миллатлар
جمهوری **жўмҳури** — республика	جماهیر **жамоҳир** — республикалар
کتاب **кэтоб** — китоб	کتب **кўтўб** — китоблар
رسم **расм** — одат, расм	رسوم **рўсум** — одатлар, расмлар
اثر **асар** — асар	آثار **осор** — асарлар

Мураккаб предлоглар

Мураккаб предлоглар мустақил маънога эга бўлган айрим сўзларнинг در дар, به бэ ва از аз предлоглари билан бирикуви орқали ҳосил қилинади. Мураккаб предлогларнинг баъзилари изофали ва баъзи бирлари изофасиз бўладилар. Изофали предлоглар ўзидан кейинги сўз билан изофа орқали ва изофасиз предлоглар изофасиз боғланадилар.

Изофали мураккаб предлоглар

در باب	дар боб-э	*ҳақида, тўғрисида, хусусида*
در باره	дар борэ-йэ	
در خصوص	дар хўсус-э	
در زمینه	дар заминэ-йэ	
در اطراف	дар атроф-э	
در راه	дар роҳ-э	— *йўлида*
بوسیله	бэ василэ-йэ	*орқали, воситаси билан, билан*
بواسطه	бэ восэтэ-йэ	

Изофасиз мураккаб предлоглар

راجع به	рожэ' бэ	*ҳақида, тўғрисида, оид*
عاید به	'ойэд бэ	
غیر از	ғэйр аз —	*...дан бошқа, ...дан бўлак*
پس از	пас аз	*...дан сўнг, ...дан кейин*
بعد از	ба'д аз	
پیش از	пиш аз	*...дан аввал, ...дан илгари*
قبل از	қабл аз	

Мисоллар:

این فیلم در بارهٔ زندگانی سعادتمند کارگران و دهقانان کشور آزاد ما حکایت میکند. **ин филм дар борэ-йэ зэндэгони-йэ са'одатманд-э коргарон ва дэҳқонон-э кэшвар-э озод-э мо ҳэкойат микўнад** — Бу фильм озод мамлакатимиз ишчи ва деҳқонларининг бахтиёр ҳаёти ҳақида ҳикоя қилади.

نویسندگان در زمینه نقشه‌های خلاقه خود سخن گفتند. **нависандэгон дар заминэ-йэ нақшэҳо-йэ халлоқэ-йэ хўд сўхан гўфтанд** Ёзувчилар ўз ижодий планлари ҳақида сўзлаб бердилар.

روزنامه اطلاعات در باره دلاوری‌های ارتش شوروی طی جنگ میهنی چنین مینویسد: . . . рузномэ-йэ эттэло'от дар борэ-йэ дэловари-ҳо-йэ артэш-э шӯурави тэй-э жанг-э миҳани чэнин минависад — «Эттилоот» газетаси Ватан уруши давридаги Совет армияси-нинг жасоратлари ҳақида шундай ёзади: . .

در اطاق غیر از احمد کسی نبود. дар ӯтоқ ғэйр аз аҳмад кас-и набуд — Уйда Аҳмаддан бошқа ҳеч ким йўқ эди.

کشورهای مستعمره و نیم مستعمره در راه بدست آوردن استقلال خود مبارزه میکنند. кэшварҳо-йэ мӯста'марэ ва нимэ мӯста'марэ дар роҳ-э бэ даст овардан-э эстэқлол-э хӯд мӯбо-раззэ микӯнанд — Мустамлака ва ярим мустамлака мамлакат-лар ўз мустақиллигини қўлга киритиш йўлида курашмоқда-лар.

شما عاید به زندگی و ایجادگری ادبی سعدی شیرازی چه میدانید؟ шӯмо 'ойэд бэ зэндэги ва ижодгари-йэ адаби-йэ са'ди-йэ ширози чэ мидонид?— Сиз Саъдий Шерозийнинг ҳаёти ва адабий ижоди ҳақида нима биласиз?

دانشیار دیروز راجع به من چه گفت؟ донэшйор дируз рожэ' бэ ман чэ гӯфт? — Ўқитувчи кеча менинг ҳақимда нима деди?

هنرپیشگان تاتر لنینگراد دیروز بوسیلهٔ هواپیما به تاشکند آمدند. ҳӯнарпишэгон-э тэотр-э лэнингрод дируз бэ василэ-йэ ҳавопэй-мо бэ тошканд омаданд — Ленинград театрининг артистлари ке-ча самолёт билан Тошкентга келдилар.

1- топшириқ. Мураккаб предлоглардан фойдаланиб бир неча гап тузинг.

2-топшириқ. Қуйидаги феъллардан ҳозирги замон сифатдоши ясанг.

گزیدن **газидан** (گز **газ**) — чақмоқ
کشیدن **кашидан** (کش **каш**) — чекмоқ, тортмоқ
جستن **жӯстан** (جو **жу**) — қидирмоқ
نگرستن **нэгарэстан** (نگر (**нэгар**) — қарамоқ
دانستن **донэстан** (دان **дон**) — билмоқ
یافتن **йофтан** (یاب **йоб**) - - топмоқ
باریدن **боридан** (بار **бор**) — ёғмоқ
پرسیدن **пӯрсидан** (پرس **пӯрс**) — сўрамоқ
گرد آوردن **гэрд овардан** (گرد آور **гэрд овар**) — тўпламоқ

3- топшириқ. Қуйидаги гапларни форс тилига таржима қилинг.

Мен Эрон шоирлари шеърларининг ўзбекча таржимасини сотиб олдим. Сиз бу студент билан танишмисиз? Йўқ, мен бу студент билан таниш эмасман. Ўқитувчимиз мени эронлик инженер билан таништирди. Институт илмий ходимларидан кўпчилиги ўзларининг илмий ишлари ҳақида сўзлаб бердилар. Кеча эрталаб соат саккиз яримда ўзбек шоир ва адиблари поездда Москва шаҳрига жўнаб кетдилар. Кеча мен отам билан телефонда сўзлашдим. Бу масала ҳақида сизнинг фикрингиз қандай? Унинг касалидан ҳеч хабарим йўқ. Институтимиз иморати орқасида катта боғ ва унинг қаршисида институтнинг кутубхонаси бор. Улуғ Октябрь байрами куни ҳамма марказий кўчалар одамлар билан тўла эди. Ҳаётингиз ва оилангизда нима янгиликлар бор? Сиз бу иш ҳақида нима дея оласиз? Унинг мақоласини «Ўзбекистон Фанлар академиясининг Ахбороти» да босиб чиқардилар. Опам ўзига кийимликлар сотиб олди. Ҳозир бўлганлар бу асар муҳокамасида қатнашиб, бу асар ҳақида ўз фикрларини айтдилар. Совет мутахассислари Афғонистондаги катта қурилишларда иштирок этмоқдалар. Мен XV асрдаги Эрон ва Ўрта Осиё халқларининг маданий, сиёсий ва иқтисодий алоқалари ҳақида илмий иш ёзмоқчиман. Октябрь революциясига қадар ўзбек халқи фарзандларининг кўпчилиги ҳатто ибтидоий маълумот олишдан ҳам маҳрум эдилар. Мен ҳар куни факультетга автобусда келаман. Дўстим менга Афғонистондан бир неча форсча китоблар юборди. Сиз ҳозирги эрон адабиётининг йирик намояндаларидан бири Содиқ Ҳидоятнинг ҳаёти ва ижоди ҳақида нима биласиз?

4- топшириқ. Ҳикояни ўқинг, ўзбек тилига таржима қилинг ва сифатдошларини аниқланг.

نابینا

نابینائی زن گرفت. زنش باو گفت: افسوس که چشم نداری تا ببینی من چه قدر خوشگل و سفیدم. نابینا گفت: خاطر جمع باش، اگر خوشگل و سفید بودی چشمداران تا کنون ترا گرفته و برای من باقی نمی گذاشتند.

Луғат

چشمدار **чэшмдор** — кўзи бор, кўзли
کنون **кўнун** — ҳозир, шу вақт
باقی گذاشتن **боқи гўзоштан** — қолдирмоқ

ЙИГИРМА ИККИНЧИ ДАРС درس بیست و دوم

روزنامه هفتگی خبرهای مسکو

برای ایجاد دوستی و روابط فرهنگی میان اتحاد شوروی و کشورهای خارجه از چندی باین طرف «روزنامه هفتگی خبرهای مسکو» بدو زبان- انگلیسی و فرانسه چاپ میشود و منظور از انتشار آن آگاهی همگان از کیفیت زندگانی مردم شوروی و وضع فرهنگی و علمی و اقتصادی و سیاست خارجی اتحاد شوروی است. این روزنامه ۱۶ صفحه و حاوی مطالب مهم در موضوعات علمی و اقتصادی و تآتر و سینما و ورزش میباشد و مقالات جامع مفید توسط متخصصان معروف در آن بچاپ میرسد.

(از مجله «پیام نوین»)

واژه‌ها

ایجاد **ижод** — яратиш, ижод этиш, амалга ошириш

رابطه **робэтэ** — алоқа, муносабат

فرهنگی **фарҳанги** — маданий

ممالک **мамолэк** — мамлакатлар

خارجه **хорэжэ** — чет, хорижий

وضع **ваз’** — вазият, аҳвол

از چندی باین طرف **аз чанди бэ ин тараф** — бир неча вақтдан буён

بچاپ رسیدن **бэ чоп расидан** — босилмоқ, нашр қилинмоқ

منظور **манзур** — мақсад

انتشار **энтэшор** — нашр, нашр этиш, тарқатиш

آگاهی **огоҳи** — билдириш, огоҳлик, хабардор қилиш

همگان **ҳамэгон** — ҳамма, ҳаммалар

کیفیت **кэйфийат** — кайфият, хусусият, шароит

مطالب **матолэб** — مطلب матлабнинг кўплик шакли

مطلب **матлаб** — масала, нарса, тема

جامع **жомэ’** — ўзида жамлаштирувчи, йиғувчи

مفید **мўфид** — фойдали

توسط **тавассўт** — восита, орқали, воситасида

معروف **ма’руф** — танилган, машҳур

یای مصدری йо-йэ масдари

Сифат, от ва бошқа туркумдаги сўзларнинг охирига урғули бир ی -и қўшиш орқали абстракт маънони билдирувчи от ҳосил қилинади. Бу ی -и форс грамматикасида یای مصدری **йо-йэ масдари** дейилади. Масалан:

بد **бад** — ёмон	بدی **бади** — ёмонлик
بزرگ **бўзўрг** — катта	بزرگی **бўзўрги** — катталик
جوان **жавон** — ёш	جوانی **жавони** — ёшлик
نزدیک **наздик** — яқин	نزدیکی **наздики** — яқинлик

یای مصدری **йо-йэ масдари** қисқа • э унлиси билан тугаган сўзларга қўшилганда, یای مصدری **йо-йэ масдари** олдидан бир گ -г орттирилади. Масалан.

هفته **ҳафтэ** — ҳафта	هفتگی **ҳафтэги** — ҳафталик
خسته **ҳастэ** — чарчаш	خستگی **ҳастэги** — чарчашлик

Агар сўз чўзиқ унлилардан бири билан тугаган бўлса, ی **-и** қўшимчаси олдидан ء *ҳамза* белгиси қўйилади. Масалан:

زیبا **зибо** — чиройли	زیبائی **зибои** — чиройлилик
تنها **танҳо** — ёлғиз	تنهائی **танҳои** — ёлғизлик

دارا بودن *доро будан* ва
حاوی بودن *ҳови будан* қўшма феъллари ҳақида

دارا بودن **доро будан** феъли ўзбек тилига *мавжуд бўлмоқ, бор бўлмоқ* ва حاوی بودن **ҳови будан** феъли *ўз ичига олмоқ, қамрамоқ* деб таржима қилинади. Бу икки қўшма феъл гапда доимо дистант ҳолатда ишлатилади. Масалан:

شهر تاشکند دارای خیابانهای وسیع و عمارتهای بلند و پارکهای قشنگ است. **шаҳр-э тошканд доро-йэ ҳийобонҳо-йэ васи' ва эморатҳо-йэ бўланд ва поркҳо-йэ қашанг аст** — Тошкент шаҳрида кенг кўчалар, баланд иморатлар ва чиройли парклар мавжуд.

دانشکده ما دارای شعبه‌های عربی، فارسی، هندی، اردو و چینی میباشد. **донэшкадэ-йэ мо доро-йэ шўбэҳо-йэ ʼараби, форси, ҳэнди, ўрду ва чини мибошад** — Бизнинг факультетимизда араб, форс, ҳинд, урду ва хитой бўлимлари бор.

این مجله حاوی مقالات در موضوعات علمی و اقتصادی و سیاسی و تآتر و سینما و ورزش میباشد. **ин мажаллэ ҳови-йэ мақолот дар мўузу'от-э ʼэлми ва эқтэсоди ва сийоси ва тэотр ва синэмо ва варзэш мибошад** — Бу журнал илмий, иқтисодий, сиёсий, театр, кино ва спорт мавзуларидаги мақолаларни ўз ичига олади.

1- топшириқ. Қуйидаги сўзлардан абстракт маънони билдирувчи отлар ясанг

نیک **ник** — яхши, تازه **тозэ** — янги, پیر **пир** — қари, بیمار **бимор** — касал, زنده **зэндэ** — тирик, بچه **бачэ** — бола, بدبخت **бадбахт** — бахтсиз, راستگو **ростгу** — рост гапирувчи, خوشرو **хўшру** — чиройли, гўзал, مرد **мард** — киши, мард, آشنا **ошно** — таниш.

2- топшириқ. Гапларни форс тилига таржима қилинг.

Навоий кутубхонасида инглиз, француз, немис ҳамда кўпгина шарқий тиллардаги китоблар бор. Бу китоб Рудакийнинг ғазаллари, қасидалари, рубоийлари ва бошқа шеърларини ўз ичига олади. Ғафур Ғуломнинг баъзи шеърлари форс тилида нашр қилинди. Бу мақола Совет мамлакатининг чет мамлакатлар билан сиёсий ва иқтисодий алоқалари ҳақида ҳикоя қилади. Бизнинг дўстлигимиз бир неча асрлардан буён давом этиб келмоқда. Қариганда (қариликда) яхши яшаш учун, ёшликда меҳнат қилиш керак. «Паёми навин» журналининг эрон халқини рус адабиёти намуналари билан яқиндан таништиришда катта аҳамияти бор. Маиманлик—водонликдир. Профессор Б. В. Миллернинг «Форсча-русча» луғати 35 минг сўзни ўз ичига олади. Покизалик — соғлиқ гаровидир. Яхшилик яхшидир, ёмонлик — ёмон.

3- топшириқ. Ҳикматли сўзларни таржима қилинг, абстракт маъно билдирган сўзларни дафтарингизга кўчириб ёзинг ва у сўзлардаги یای مصدری нинг имлосини айтиб беринг.

۱) آب آبادانی است.

۲) دانائی توانائی است.

۳) همدلی از همزبانی بهتر است.

٤) آب خوش بیتشنگی ناخوش بود.

٥) توانگری به هنر است نه بمال
بزرگی به عقل است نه بسال.

4- топшириқ. Текстни ўқинг, мустақил равишда таржима қилинг ва یای مصدری йо-йэ масдари қабул қилган сўзларни аниқланг.

بینائی و شنوائی

یکی گفت: چشم من بقدری بینائی و سو دارد که از چند قدمی چیزهای بسیار کوچک را میبینم. مثلا الان در روی گنبد این مسجد مگسی را که راه میرود می بینم. دیگری گفت: چشم من اینقدر قوت ندارد اما گوشم بدرجه‌ای شنوائی دارد که صدای پای آن مگس را میشنوم.

Луғат

توانگری **тавонгари** — бойлик, қодирлик
بقدری **бэ-қадри** — шу қадар, шундай
سو **су** — кўз нури
الآن **ал-он** — ҳозир, шу дамда
گنبد **гўмбад** — гумбаз
مسجد **масжэд** — масжид
مگس **магас** — пашша
قوت **қўввват** — қувват
به درجه‌ای **бэ даражэ-и** — шу қадар, шу даражада

آی بیک

موسی تاش محمدوف مشهور به آی‌بیک یکی از نویسندگان برجسته معاصر ازبک است. این نویسنده در سال ۱۹۰۵ در شهر تاشکند بدنیا آمده و پس از آنکه در سال ۱۹۲۵ دوره هنرستان پداگوژی را بپایان رسانید بکار معلمی پرداخت.

آی‌بیک در سال ۱۹۳۰ از دانشکده اقتصاد دانشگاه دولتی تاشکند فارغ التحصیل شد. آی‌بیک اثرهای زیادی نوشته است. از جمله نخستین آثار وی میتوان «احساسات»، «بیدار شو» و «کارگر» را نام برد که در سال ۱۹۲۶ به چاپ رسیده‌اند. اثر مشهور «تارهای دل» و مجموعه اشعار «نور افکن» او پیروزیهای مردم شوروی را وصف میکند.

آی‌بیک منظومه‌های زیادی ایجاد نموده است که «جورای آهنگر»، «دلبر - دختر دوران»، «بختی گل و ساقیندیق»از آن جمله‌اند.

نخستین رمان تاریخی آیبیک بنام «خون مقدس» در سال ۱۹۳۹ نوشته شده است. این نویسنده بزرگ در دوران جنگ دوم جهانی یکرشته آثار بوجود آورد که «مرگ بدشمن»، «بدلیران»، «پیروزی با ماست»، «در راه میهن» و «خاله عایشه» از آن زمره‌اند.

پس از پایان جنگ آی‌بیک اثرهای «در جستجوی نور»، «ظفر و زهرا» و «خاطرات پاکستان» را به رشته تحریر در آورد. اثر مشهور پوشکین «یوگنی انیگین» را آی‌بیک ترجمه کرده است که نموداری از مهارت او در فن ترجمه است. اثر جالب «نسیم جلکه طلائی» را آی‌بیک بمناسبت بیست و پنج سالگی استقرار جمهوری ازبکستان شوروی نوشته است.

نوشته‌های آی‌بیک به بسیاری از زبانهای مردم شرق و غرب ترجمه شده است. مردم جمهوری ازبکستان بارها آی‌بیک را بنمایندگی شورای عالی اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی انتخاب نموده‌اند. آی‌بیک بدریافت نشان پر افتخار لنین و نشانهای دیگر نایل شده بود.

وی عضو پیوسته فرهنگستان علوم جمهوری ازبکستان شوروی نیز بود.
آی‌بیک در سال ۱۹۶۸ چشم از جهان بست.

واژه‌ها

معاصر **мў'осэр** — ҳозирги замон
بدنیا آمدن **бэ дўнйо омадан** — дунёга келмоқ, тугилмоқ
دوره **дўурэ** — давр, этап, вақт
هنرستان **ҳўнарэстон** — билим юрти
هنرستان **ҳўнарэстон-э пэдогўжи** — педагогика билим юрти
پداگوژی **ҳўнарэстон-э пэдогўжи** — педагогика билим юрти
بپایان رساندن **бэ пайон расондан** — тугатмоқ, охирига етказмоқ
پرداختن **пардохтан** (پرداز **пардоз**) — бирор ишга киришмоқ, бошламоқ
فارغ التحصیل **форэғ-ўт-таҳсил** — ўқишни тугатган
مجموعه **мажму'э** — тўплам, мажмуа
وصف کردن **васф кардан** — тасвир қилмоқ, таърифламоқ, васф этмоқ
منظومه **манзумэ** — поэма, достон
آهنگر **оҳангар** — темирчи
از آن جمله‌اند **аз он жўмлэ-анд** — шу жумладандирлар
خون **хун** — қон
مقدس **мўқаддас** — муқаддас, қутлуғ
یکرشته **йэк-рэштэ** — бир қатор, бир қанча
مرگ **марг** — ўлим
جستجو **жўстўжу** — қидириш, ахтариш
برشته تحریر در آوردن **бэ рэштэ-йэ таҳрир дар овардан** — ёзмоқ, қаламга олмоқ
استقرار **эстэқрор** — ташкил топиш, барпо қилиш, ўрнатиш
سرودن **сўрудан** (سرا **саро**) — куйламоқ, ашула айтмоқ, шеър айтмоқ
نماینده **намойандэ** — депутат, намоянда, делегат
انتخاب نمودن **энтэхоб намудан** — сайламоқ
در یافتن **дар йофтан** — олмоқ
نایل شدن **нойэл шўдан** — мушарраф бўлмоқ, муваффақ бўлмоқ
عضو پیوسته فرهنگستان **'ўзв-э пэйвастэ-йэ фарҳангэстон** — академиянинг ҳақиқий аъзоси

Грамматик изоҳ

Ўтган замон натижали феъли ماضی نقلی мози-йэ нақли

Ўтган замон натижали феъли ўтган замон сифатдошига است аст боғламаси қисқа шаклининг бирикуви орқали ясалади.

است боғламасининг қисқа шакли

Шахслар	مفرد	جمع
I шахс	ام -ам	ایم -им
II шахс	ای -и	اید -ид
III шахс	است аст	اند -анд

خواندن хондан — *ўқимоқ* феълининг ўтган замон натижали феъли шаклида тусланиши

مفرد

خوانده‌ام **хондэ-ам** — ўқиганман
خوانده‌ای **хондэ-и** — ўқигансан
خوانده است **хондэ аст** — ўқиган

جمع

خوانده‌ایم **хондэ-им** — ўқиганмиз
خوانده‌اید **хондэ-ид** — ўқигансиз
خوانده‌اند **хондэ-анд** — ўқиганлар

بر گشتن **бар-гаштан** — *қайтмоқ* феълининг тусланиши

مفرد

I шахс بر گشته‌ام **бар-гаштэ-ам** — қайтганман
II шахс بر گشته‌ای **бар-гаштэ-и** — қайтгансан
III шахс بر گشته است **бар-гаштэ аст** — қайтган

جمع

I шахс بر گشته‌ایم **бар-гаштэ-им** — қайтганмиз
II шахс بر گشته‌اید **бар-гаштэ-ид** — қайтгансиз
III шахс بر گشته‌اند **бар-гаштэ-анд** — қайтганлар

حاضر کردن ҳозэр кардан — *тайёрламоқ* феълининг тусланиши

مفرد

I шахс حاضر کرده‌ام ҳозэр кардэ-ам — тайёрлаганман
II шахс حاضر کرده‌ای ҳозэр кардэ-и — тайёрлагансан
III шахс حاضر کرده‌است ҳозэр кардэ аст — тайёрлаган

جمع

I шахс حاضر کرده‌ایم ҳозэр кардэ-им — тайёрлаганмиз
II шахс حاضر کرده‌اید ҳозэр кардэ-ид — тайёрлагансиз
III шахс حاضر کرده‌اند ҳозэр кардэ-анд — тайёрлаганлар

Изоҳ. III шахс бирликда баъзан است **аст** боғламаси тушиб қолиб, ўтган замон сифатдошининг ўзи келиши ҳам мумкин. Масалан:

خوانده **хондэ,** بر گشته **бар-гаштэ,** حاضر کرده **ҳозэр кардэ**

Ўтган замон натижали феълининг бўлишсиз шакли одатдагидек феъл олдига نه **на-** инкор юкламасини қўшиш орқали ҳосил қилинади. Префиксли ва қўшма феълларда نه **на-** юкламаси ёрдамчи феълга қўшилади. Бу ҳолда урғу نه **на-** юкламасига тушади. Масалан:

ندیده‌ام **нáдидэ-ам** — кўрмаганман, кўрганим йўқ
بر نگشته‌ام **бар-нагаштэ-ам** — қайтмаганман, қайтганим йўқ
استراحت نکرده است. **эстэроҳат нáкардэ аст** — дам олмаган, дам олгани йўқ.

Ўтган замон натижали феъли иш-ҳаракатнинг ўтган замонда бўлиб ўтганлигини билдириш билан бирга, унинг бажарилиш факти, натижаси ҳозирда ҳам мавжуд эканлигини кўрсатади. Агар ўтган замон аниқ феълининг маъноси иш-ҳаракатнинг ўтган замонда аниқ бажарилганлигини, бўлиб ўтганлигини қайд қилиш билан кифояланса, ўтган замон натижали феълида эса асосий диққат иш-ҳаракатнинг бажарилганлиги ёки бўлиб ўтганлигида эмас, балки унинг натижасида — ҳозирги ҳолатида бўлади. Қиёс қилинг:

دانشیار ما از ایران آمد. **донэшйор-э мо аз ирон омад** — Бизнинг ўқитувчимиз Эрондан келди.

دانشیار ما از ایران آمده است. **донэшйор-э мо аз ирон омадэ аст** — Бизнинг ўқитувчимиз Эрондан келган.

Биринчи гапда آمد **омад** иш-ҳаракатни бўлиб ўтганлигинигина қайд қилса, иккинчи гапда آمده است **омадэ аст** иш-ҳаракатнинг бажарилганлиги факти ҳозир ҳам мавжудлигини кўрсатади. Мисоллар:

شما گلستان سعدی را خوانده‌اید؟ **шўмо гўлэстон-э са'диро хондэ-ид?** — Сиз Саъдийнинг «Гулистон»ини ўқиганмисиз?

خیلی رنج کشیده و بمقصد رسیده‌ام. **хэйли ранж кашидэ ва бэ мақсад расидэ-ам** — Кўп меҳнат қилдим ва мақсадга етдим.

بسیاری از آثار نویسندگان ازبکستان به زبان روسی ترجمه شده است. **бэсйори аз осор-э нависандэгон-э ўзбакэстон бэ забон-э руси таржўмэ шўдэ аст** — Ўзбекистон ёзувчиларининг кўпчилик асарлари рус тилига таржима қилинган.

Ўтган замон натижали феъли ўтган замон эшитганлик маъносини ҳам билдириши мумкин. Ўтган замон натижали феълининг бу маъносида иш-ҳаракатнинг бажарилиши сўзловчига аввалдан маълум бўлмай, иш-ҳаракатнинг бажарилган ё бажарилмаганлигини бошқа одамдан эшитиши ёки бошқа воситалар орқали маълум бўлиши қайд қилинади. Масалан:

او زبان فارسی را خوب یاد گرفته است. **у забон-э форсиро хуб йод гэрэфтэ аст** — У форс тилини яхши ўрганибди. (У билан сўзлашишдан ёки бошқа кузатишдан хулоса қилинади.)

او دروغ گفته است. **у дўруғ гўфтэ аст** — У ёлғон гапирибди.

ایستادن **истодан** — *тикка турмоқ*, نشستن **нэшастан** — *ўтирмоқ*, خوابیدن **хобидан** — *ухламоқ*, بیدار شدن **бидор шўдан** — *уйғонмоқ*, مریض شدن **мариз шўдан** — *касал бўлмоқ* каби ҳолатни билдирувчи феъллардан ҳосил бўлган ўтган замон натижали феъли кўпроқ ҳозирги замон билан боғлиқ бўлган иш-ҳаракатни билдиради. Масалан:

شتر عقب نگرسته دید که خر در کنار رود متحیر ایستاده است. **шўтўр 'ақаб нэгарэстэ дид кэ хар дар кэнор-э руд мўтэҳаййэр истодэ аст** — Туя орқасига қараб кўрдики, эшак дарё бўйида ҳайрон бўлиб турибди.

1- топшириқ. Қуйидаги феълларни ўтган замон натижали феъли шаклида тусланг

گرفتن **гэрэфтан** — олмоқ, ادامه دادن **эдомэ додан** — давом эттирмоқ, برخاستن **бар-хостан** — турмоқ, آوردن **овардан** — келтирмоқ,

2- топшириқ. Гапларни форс тилига таржима қилинг.

Бу олимнинг илмий ишлари немис ва инглиз тилларига таржима қилинган. Алишер Навоийнинг «Лайли ва Мажнун», «Фарҳод ва Ширин» достонлари рус ва бошқа совет халқлари тилларида нашр қилинган. Сиз Ойбекнинг «Қутлуғ қон» романини ўқиганмисиз? У менинг гапимга тушунмади. Бу луғатни қаердан олгансиз? Сиз нима учун бу ерга келгансиз? Мен ўқиш учун, илм олиш учун бу ерга келганман. Отам бу кўйлакни менга Москвадан олиб келган. «Эрон қизига» шеърини Лоҳутий ёзган. Умар Ҳайём рубоийлари ҳар бир ўқувчини ўзига мафтун этади. Жомий 817 йил ҳижрийда Ҳирот шаҳрида туғилган. Навоий билан Жомий ўртасидаги дўстлик ва адабий ҳамкорлик ўзбек халқи билан тожик халқлари ўртасидаги дўстликнинг намунаси бўлган. Бу ерга сиздан бошқа ҳеч ким келганми? Бу мақолани ҳамма студентлар ўқиганми? Бизнинг уйга меҳмонлар келишибди. Бу китоб XIX аср адабиёти тарихига оид экан. Бу ёзувчи Совет Ўзбекистонининг 40 йиллик байрами муносабати билан Ленин ордени олишга мушарраф бўлди.

3- топшириқ. Ҳикояларни ўқинг, китоб охирида келтирилган луғатдан фойдаланиб, уларни таржима қилинг ва ўтган замон натижали формаларини аниқланг.

کف زدن

ملا نصرالدین شبی با دوستان خود مشغول شام خوردن بود که ناگهان چراغ خاموش شد. یکی گفت: همه مشغول کف زدن شوید تا کسی غذا نخورد. همه شروع به کف زدن کردند. چون چراغ روشن شد دیدند چیزی از خوراک باقی نمانده است. بعد معلوم شد که ملا یک دست را بزانوی خود زده با دست دیگر خوراک خورده است.

تسلیت

شخصی به مرتبه بزرگی رسیده بود. دوستی برای تبریک پیش او رفت. آن شخص پرسید: کیستی و برای چه آمده‌ای؟ دوست شرمنده شد و گفت: مرا نمیشناسی؟ من دوست قدیمی تو هستم و برای تسلیت آمده‌ام زیرا شنیده‌ام که کور شده‌ای.

ایام یادبود گورکی در لنینگراد

زندگی و آثار آلکسی ماکسیموویچ گورکی از بسیاری جهات با شهر لنین در کنار رود «نوا» بستگی دارد. اهالی لنینگراد هم احترام آن نویسنده بزرگ را رعایت و حفظ میکنند. بزرگترین چاپخانه شهر، کاخ‌های فرهنگ، تآتر، مدرسه، خیابان وسیع بافتخار او نامگذاری شده است. اکنون بمناسبت بیست و پنجمین سالگرد در گذشت آن نویسنده جلسات و مجامع علمی و قرائت آثار او بر گذار میشود.

در عمارت کارکنان هنرها بنام ک. س. استانیسلافسکی کنفرانس خلاقه در باره مسائل مربوط به نمایشنامه نویسی گورکی تشکیل یافت. انستیتوی ادبیات روسی فرهنگستان علوم باتفاق شعبه لنینگراد اتحادیه نویسندگان جلسه علمی به بررسی خلاقیت و آثار گورکی اختصاص داده‌اند.

در موزه آثار ادبی انستیتوی ادبیات روسی نمایشگاه بزرگی بمناسبت ایام یاد بود گورکی ترتیب داده شد.

(از مجله‌ٔ «پیام نوین»)

4- топшириқ. Текстни ўқинг, таржима қилинг ва текстда учраган феъл-ларнинг замон ва шахсини, негиз ва ноаниқ формаларини аниқланг.

Луғат

یادبود **йодбуд** — хотира, эсдалик, нишонлаш, юбилей

بزرگترین **бўзўргтарин** — энг катта

چاپخانه **чопхонэ** — босмахона, типография

احترام کسی را رعایت کردن **эҳтэром-э касиро ра'ойат кардан** — бировга ҳурмат билдирмоқ, бировнинг ҳурматини сақламоқ

نوا **нэво** — Нева (дарё)

بستگی داشتن **бастаги доштан** — боғлиқ бўлмоқ

حفظ کردن **ҳэфз кардан** — сақламоқ, муҳофаза қилмоқ

نامگذاری شدن **номгўзори шўдан** — ном қўйилмоқ, номланмоқ, аталмоқ

سالگرد **солгард** — йиллик

درگذشت **даргўзашт** — дунёдан ўтиш, вафот этиш
برگذار شدن **баргўзор шўдан** — ўтказилмоқ, амалга оширилмоқ
مربوط به **марбут бэ** — билан боғлиқ, билан боғлиқ бўлган
باتفاق... **бэ эттэфоқ-э ...** — ..билан биргаликда
نمایشنامه نویسی **намойэшномэнависи** — драматургия
اتحادیه نویسندگان **эттэҳодийэ-йэ нависандэгон** — ёзувчилар союзи
بررسی **барраси** — ўрганиш, текшириш
خلاقیت **халлоқийат** — ижод, яратиш, ижодиёт
اختصاص دادن **эхтэсос додан** — бағишламоқ, атамоқ
خلاقه **халлоқэ** — ижодий

5- топшириқ. Ҳикояни ўқинг ва форс тилига таржима қилинг

БОҒБОН ВА БУЛБУЛ

Бир деҳқоннинг ажойиб боғи бор экан. Боғнинг бурчаги катта гулзор экан. Бир куни боғбон гулларни томоша қилгани боққа чиқса, атиргул шохига бир булбул қўниб турган экан. Булбул хуш овоз билан сайраб, гулнинг қизил баргларини чўқир ва юлар экан. Боғбон гулнинг азоб чекканини кўриб, унга ачиниб-ди ва булбулга жазо бермоқчи бўлибди. Уни тутиб қафасга солиб қўйибди. Шунда булбул дебди:

— Ҳой боғбон! Нега мендек эркин куйчини қамаб қўйдинг?

— Нима қилганинг ўзингга аён. Ахир, менинг бутун ҳаётим шу гулларда-ку!

— Кечир,— дебди булбул.— Гулни хароб этиб, сени қайғуга солган бўлсам, гуноҳимга яраша қафасга тушибман!

Булбулнинг бу сўзлари боғбонга жуда таъсир қилибди ва уни қафасдан чиқариб юборибди.

ЙИГИРМА ТЎРТИНЧИ ДАРС درس بیست وچهارم

دوستی من با اندره

I

اندره یکی از دوستان من است. او با والدین خودش در مسکو زندگی میکند. اندره دانشجوی سال دوم دانشکده تاریخ دانشگاه دولتی مسکو است. ما با همدیگر دوست خیلی صمیمی هستیم. دو سال پیش وقتیکه من در مسکو بودم با او آشنا شدم. آن موقع اندره دوره متوسطه را بپایان رسانده بود و میخواست تحصیلات خودرا در رشته تاریخ ادامه بدهد. از همان نخستین روزهای دوستی اندره مرا با مناظر زیبا و دیدنی های مسکو آشنا میکرد. هر روز با یکدیگر بگردش میرفتیم. بنای مترو بی اندازه عالی بود و در مجموع خود یک شهر با عظمت زیر زمینی را تشکیل میداد. تآتر مسکو، موزه های گوناگون بویژه موزه تاریخ و صنعتی، نمایشگاه توسعه اقتصاد ملی شوروی بسیار جالب و تماشائی بود. وقتیکه از مسکو بشهر خود تاشکند بر میگشتم نشانی خانه خودرا به او دادم و خواهش کردم که در ایام تعطیلات تابستانی به تاشکند و مخصوصا به خانه ما بیاید. اندره آدرس را گرفت و گفت: من مدتها است آرزو دارم که ازبکستان—این سرزمین آفتابی و سر سبز را ببینم و دعوت ترا با میل و علاقه زیاد می پذیرم.

مکاتبت ما طی سال بطور منظم و مرتب جریان داشت. هیچ یک از نامه های اورا بی پاسخ نمیگذاشتم. اندره هم بمحض اینکه نامه‌ای از من در یافت میداشت جواب آنرا فوراً می نوشت و برایم میفرستاد. اوایل تعطیلات تابستان بود که تلگرامی از اندره گرفتم. در آن نوشته شده بود:

«ازبکستان، تاشکند، خیابان نوائی، بنای شماره ۳۶،
دانشکده فیلولوژی، دانشجوی سال دوم، رفیق صابر رمضانف.
ساعت چهارده و ربع دهم ژوئیه با ترن مسکو—تاشکند
برای تجدید دیدار حرکت کردم. واگن شماره ۱۲
دوستت اندره».

II

پس از استقبال گرم اندره را یکراست بخانه آوردم و او در خانه ما اقامت نمود. از فردای آن روز گردش ما با اندره در شهر آغاز شد. صبح زود بخواهش اندره از خانه بیرون آمدیم و بگردش در شهر پرداختیم. همان روز به موزه تاریخ آثار باستانی و نمایشگاه هنرهای زیبا رفتیم. طرف عصر از تآتر اپرا و باله بنام نوائی هم دیدن کردیم. ما اپرای «دلارام» را تماشا کردیم که اندره از آن بسیار خوشش آمد. او میخواست بیکی از کالخوز های حومه تاشکند هم برود و با زندگی روستائیان کالخوزی ازبکستان آشنا شود. من اورا پیش عمویم که در کالخوز «قزیل یولدوز» کار میکند بردم. در مدت سه روز ما توانستیم با مزارع پنبه، دبیرستان، باشگاه هنردوستان، میدان ورزش آن کالخوز آشنا شویم.

روز یکشنبه از کالخوز به خانه مراجعت کرده و بعد از ظهر همان روز به یکی از بازار های تاشکند رفتیم. این بازار خیلی وسیع و در آنجا همه چیز موجود بود. میوه‌های گوناگون در فروشگاه ها بنظر می رسید. در طرف راست هندوانه و خربزه های نوع مختلف را رویهم چیده بودند و طرف دیگر سیب و گلابی و انگور و آلوبالو و گیلاس را بطور جالبی قطار کرده بودند.

سبزیجات در سوی دیگری گذارده شده بود و برای لبنیات جایگاه ویژه‌ای اختصاص داده بودند. در رسته سبزیجات کلم، سیب زمینی گوجه فرنگی، خیار، ترب، هویج، پیاز دیده میشد و در شعبه لبنیات شیر، سر شیر، ماست، پنیر، روغن، کشک بچشم میخورد. اندره بازار را خیلی پسندید و مخصوصاً از آرایش آن خوشش آمد. او گفت که در طول عمرم هنوز بازار باین قشنگی و غنی ندیده بودم. چون فردای آن روز اندره میخواست برای باز دید آثار باستانی و ابنیه تاریخی به شهرهای دیگر ازبکستان مسافرت کند تصمیم گرفت مقداری میوه خریداری کرده و برای والدینش بفرستد. ما پنج کیلو سیب، دو کیلو گلابی، چهار کیلو انگور حسینی، یک خربزه خوارزمی خریدیم و توسط پست هوائی بمسکو ارسال کردیم.

اندره از مسافرت خود بتاشکند بی نهایت راضی بود. وقتیکه او به سمرقند عزیمت میکرد ما با هم خدا حافظی کردیم زیرا او میخواست پس از تماشای سمرقند به بخارا رفته و از آنجا یکسره به مسکو پرواز کند.

واژه‌ها

اندره андрэ — Андрей
والدین волэдэйн — ота-она
نخستین нахўстин — биринчи, аввалги
منظره манзарэ — манзара, кўриниш
بنا бано — бино, қурилиш, иморат
بی اندازه би андозэ — чексиз, жуда, ҳаддан ташқари
مجموع мажму' — жам бўлган, умумий йиғинди
عظمت 'азамат — улуғ, ҳашаматли, азим
بویژه бэ вижэ — хусусан
توسعه тўусэ'э — кенгайтириш, ривожланиш
نشانی خانه нэшони-йэ хонэ — уй адреси
سر زمین сарзамин — макон, жой, мамлакат
سر سبز сарсабз — кўм-кўк, яшил, дарахт ва ўсимликлар билан қопланган
علاقه 'алоқэ — қизиқиш
با میل زیاد бо мэйл-э зийод — жоним билан, бажону дил
پذیرفتن пазирўфтан (پذیر пазир) — қабул қилмоқ
مکاتبه мўкотабэ — хат ёзишиб туриш
طی тэй-э. . . — . . . давомида, мобайнида, ичида
بطور бэ тўур-э . . . — . . . равишда, усулда, ҳолатда
منظم мўназзам — мунтазам, узлуксиз, доимий
مرتب мўраттаб — мунтазам, тартибли, узлуксиз, доимий
جریان داشتن жарайон доштан — давом этмоқ
اوایل авойэл — اول аввалнинг кўплик шакли
تلگرام тэлэгром — телеграмма
ترن трэн — поезд
تجدید دیدار таждид-э дидор — қайтадан кўришиш
حرکت کردن ҳаракат кардан — йўлга чиқмоқ, жўнамоқ, ҳаракат қилмоқ

استقبال کردن **эстэқбол кардан** — кутиб олмоқ
یکراست **йэк-рост** — тўғри, тўппа-тўғри, бир йўла
اقامت نمودن **эқомат намудан** — яшамоқ, истиқомат қилмоқ
باستانی **бостони** — қадимги
آثار باستانی **осор-э бостони** — қадимги ёдгорликлар
طرف عصر **тараф-э 'аср** — кечга яқин, кечга томон
اپرا **ўпэро** — опера
باله **болэ** — балет
روستائی **рустои** — қишлоқи, деҳқон, қишлоқда яшайдиган
حومه **ҳўумэ** — шаҳар атрофи, район
مزرعه **мазра'э** — экин майдони
باشگاه **бошгоҳ** — клуб
هنردوست **ҳўнардуст** — ҳаваскор
مراجعت کردن **мўрожа'ат кардан** — қайтмоқ
غنی **ғани** — бой
بنظر رسیدن **бэ назар расидан** — кўзга ташланмоқ
هندوانه **ҳэндэвонэ** — тарвуз
خربزه **харбузэ** — қовун
مختلف **мўхталэф** — турли, ҳар хил
چیدن **чидан** (چین **чин**) — термоқ, тахламоқ
رویهم **руйҳам** — бирга, биргаликда
ارسال کردن **эрсол кардан** — юбормоқ
گلابی **гўлоби** — нок
انگور **ангур** — узум
آلوبالو **олуболу** — олча
گیلاس **гилос** — гилос
لبن **лабан** — сут
لبنیات **лабанийот** — сут маҳсулотлари
اختصاص دادن **эҳтэсос додан** — тайин қилиб қўймоқ
کلم **калам** — карам
سیب زمینی **сибзамини** — картошка
گوجه فرنگی **гўужэфаранги** — помидор
خیار **хийор** — бодринг
هویج **ҳавиж** — сабзи
ترب **тўрўб** — турп
سرشیر **саршир** — қаймоқ
ماست **мост** — қатиқ
کشک **кашк** — сузмадан ясалган қурт
بچشم خوردن **бэ чэшм хўрдан** — кўзга ташланмоқ

پسندیدن пасандидан (پسند пасанд) — ёқтирмоқ, маъқулламоқ
آرایش оройэш — безак, ясатиш, ҳусн бериш
طول тул — давом, чўзиқлик
ابنیه абнийэ — بنا банонинг кўплик шакли
تصمیم گرفتن тасмим гэрэфтан — қарор қилмоқ, аҳд қилмоқ
مسافرت کردن мўсофэрат кардан — сафар қилмоқ, саёҳат қилмоқ
خریداری کردن харидори кардан — сотиб олмоқ
پست пўст — почта

Грамматик изоҳ

Узоқ ўтган замон феъли
ماضی بعید мози-йэ ба'ид

Узоқ ўтган замон феъли ўтган замон сифатдошидан сўнг بودن будан кўмакчи феълини келтириш орқали ясалади. Узоқ ўтган замон феълининг тусланишида шахс-сон қўшимчалари بودن будан кўмакчи феълининг ўтган замон феъл ўзагига қўшилади.

دیدن дидан — *кўрмоқ* феълининг тусланиши

مفرد

I шахс دیده بودم дидэ будам — кўрган эдим
II шахс دیده بودی дидэ буди — кўрган эдинг
III шахс دیده بود дидэ буд — кўрган эди

جمع

I шахс دیده بودیم дидэ будим — кўрган эдик
II шахс دیده بودید дидэ будид — кўрган эдингиз
III шахс دیده بودند дидэ буданд — кўрган эдилар

زندگی کردن зэндэги кардан *яшамоқ* феълининг тусланиши

مفرد

I шахс زندگی کرده بودم зэндэги кардэ будам — яшаган эдим
II шахс زندگی کرده بودی зэндэги кардэ буди — яшаган эдинг
III шахс زندگی کرده بود зэндэги кардэ буд — яшаган эди

جمع

I шахс زندگی کرده بودیم зэндэги кардэ будим — яшаган эдик
II шахс زندگی کرده بودید зэндэги кардэ будид — яшаган эдингиз
III шахс زندگی کرده بودند зэндэги кардэ буданд — яшаган эдилар

Узоқ ўтган замон феълида урғу иккита бўлиб, биринчи асосий урғу сифатдошнинг охирги бўғинига ва иккинчи кучсиз урғу шахс-сон қўшимчаларига тушади. Масалан:

دیده بودم **дидэ будáм**
دیده بودی **дидэ будѝ**

Қўшма феълларда эса уч сўзнинг ҳар бирининг ўз мустақил урғуси бўлади. Масалан:

زندگی کرده بودم **зэндэгѝ кардэ будáм**
زندگی کرده بودی **зэндэгѝ кардэ будѝ**

Узоқ ўтган замон феълининг бўлишсиз шакли феълнинг сифатдош қисмига نه **на-** инкор юкламасини қўшиш орқали ҳосил қилинади. Узоқ ўтган замон феълининг бўлишсиз шаклида асосий урғу сифатдошдан نه **на-** инкор юкламасига кўчади. Масалан:

من این فیلم را ندیده بودم. **ман ин филмро нáдидэ будам** — Мен бу фильмни кўрмаган эдим.

قبلا آنها در این منزل زندگی نکرده بودند. **қаблан онҳо дар ин манзэл зэндэги нáкардэ буданд** — Илгари улар бу уйда яшамаган эдилар.

Узоқ ўтган замон феъли иш-ҳаракатнинг узоқ ўтган замонда бўлиб ўтганлигини англатади. Масалан:

پدرم این کتاب را از ایران آورده بود. **пэдарам ин кэтобро аз ирон овардэ буд** — Отам бу китобни Эрондан келтирган эди.

او از من خیلی رنجیده بود. **у аз ман хэйли ранжидэ буд** — У мендан жуда хафа бўлган эди.

Узоқ ўтган замон феъли, бундан ташқари, ўтган замонда бошланган икки иш-ҳаракатдан бири олдинроқ бўлиб ўтганлигини кўрсатади. Бу ҳолда узоқ ўтган замон феълидан англашилган иш-ҳаракат иккинчи иш-ҳаракат бошланишига қадар амалга ошган бўлади. Масалан:

وقتیکه من به دانشکده آمدم درس آغاز شده بود. **вақти-кэ ман бэ донэшкадэ омадам дарс оғоз шўдэ буд** — Мен факультетга келганимда, дарс бошланган эди.

.چون ما به فرودگاه رسیدیم مسافرین به هواپیما سوار شده بودند

чун мо бэ фӯрудгоҳ расидим мӯсофэрин бэ ҳавопэймо савор шӯдэ буданд — Биз аэропортга етиб келганимизда, пассажирлар самолётга чиқиб ўтиришган эди.

Узоқ ўтган замон феъли **است** **аст** боғламасини қабул қилиб келиши ҳам мумкин. Бунда **بودن** **будан** кўмакчи феъли ўтган замон сифатдош шаклига кириб, шахс-сон маънолари боғлама орқали ифода этилади. Узоқ ўтган замон феълининг бу шакли узоқ ўтган замонда бажарилган иш-ҳаракатнинг сўзловчига аввалдан маълум бўлмай, кейинчалик билинганлигини, бирор восита орқали маълум бўлганлигини англатади. Масалан:

.او از من رنجیده بوده است **у аз ман ранжидэ будэ аст** — У мендан хафа бўлган экан.

.هزار سال پیش هم در شرق مردم با ذوب آهن و مس آشنا بوده‌اند

ҳэзор сол пиш ҳам дар шарқ мардӯм бо зӯуб-э оҳан ва мэс ошно будэ-анд — Минг йил илгари ҳам Шарқда одамлар темир ва мис эритишни билган эканлар.

1- топшириқ. Қуйидаги феълларни узоқ ўтган замонда тусланг

رفتن **рафтан** (бормоқ), **دادن** **додан** (бермоқ), **فرا گرفتن** **фаро гэрэфтан** (ўрганмоқ), **آشنا کردن** **ошно кардан** (таништирмоқ), **دعوت کردن** **да'ват кардан** (таклиф қилмоқ).

2- топшириқ. Гапларни форс тилига таржима қилинг.

Мен ўтган ҳафта ундан хат олган эдим. Бу қадимий ёдгорлик XVII асрга оид экан. Юсуф онаси билан мева ва сабзавотлар сотиб олиш учун колхоз бозорига кетган экан. Мен бу ҳинд фильмини ўтган йили кўрган эдим. Совет шарқшунослари Фирдавсийнинг юбилейи муносабати билан Эронга борган эдилар. Улар Тошкент Давлат университетининг 50 йиллигини нишонлаш учун Тошкент шаҳрига келган эдилар. Мен ўртоғимни кутиб олиш учун аэропортга борсам, самолёт ҳали келмаган экан.

Биз ёзги каникул вақтида дам олиш учун санаторийга борган эдик. Бизнинг санаторий денгиз қирғоғига жойлашган экан. Бу ерга дам олиш учун мамлакатимизнинг турли шаҳар ва қишлоқларидан ишчилар, колхозчилар, хизматчилар, ўқитувчилар, студентлар ва бошқа кишилар келган эдилар. Мен санаторийга поездда борган эдим, лекин Тошкентга самолётда қайтдим. Мен санаторийда дам олаётган вақтимда, бир неча студентлар билан танишган эдим. Ўз шаҳримиз Тошкентга қайтишда уларга ўз адресимни қолдириб, уларни гўзал шаҳримизга таклиф қилдим.

3- **топшириқ**. Ҳикояни ўқинг, мустақил равишда таржима қилинг ва узоқ ўтган замон феъл формаларини аниқланг

حکایت

ناخوش آوازی در میان باغی نشسته بود، غزل میخواند و از آواز بد خود مردم را بیزار کرده بود. شاعری پیش او رفت و گفت: ای برادر، اینجا بتو ماهی چند درم میدهند؟ خواننده گفت: پانزده درم. شاعر گفت: من بیست و پنج درم میدهم، بشرط اینکه اصلا نخوانی.

Луғат

درم **дэрам** — дарҳам (пул бирлиги)
ناخوش آواز **нохўш овоз** — ёқимсиз овозли (одам)
بشرط اینکه **бэ шарт-э ин-кэ** — шу шарт биланки

4- топшириқ. دوستی من با اندره текстини дафтарингизга кўчириб ёзинг, текстда учраган феълларнинг тагига чизинг ва уларнинг замон формаларини аниқланг.

5- топшириқ. دوستی من با اندره тексти юзасидан 20 та савол тузинг

کتابخانه دولتی جمهوری ازبکستان بنام علیشیر نوائی

در یکی از خیابانهای زیبای پایتخت ازبکستان-شهر تاشکند ساختمان با شکوهی بچشم میخورد که درختان سر سبز و پر سایه گرداگرد آنرا احاطه کرده است. این بنای مجلل کتابخانه دولتی ازبکستان بنام علی شیر نوائی است. کتابخانه مزبور در سال ۱۸۷۰ میلادی تأسیس شده و تا انقلاب کبیر اکتبر مجموع شماره کتابهای آن کمتر از ده هزار جلد بود. در آن زمان عده معدودی از اهالی ازبکستان از نعمت خواندن و نوشتن بهره مند بودند. بنابر این گروه قلیلی از اشخاص امکان داشتند که از این کتابخانه استفاده نمایند. این گروه همان طبقه ثروتمند، مالکین، روحانیون و غیره بودند.

پس از پیروزی انقلاب کبیر اکتبر اهالی ازبکستان نیز اعم از مرد و زن کوچک و بزرگ با علاقه خاصی بسوی علم و دانش گرائیدند. کتابخانه علیشیر نوائی روز بروز رونق گرفت و تعداد کتابهای آن رفته رفته بیشتر شد. هم اکنون میزان نسخ این گنجینه عظیم فرهنگی بیشتر از دو ملیون جلد است. هر روز مجلات و کتب و روزنامه های زیادی از جمهوری های برادر و کشورهای خارج باین کتابخانه واصل میگردد.

طی سالهای اخیر کتابخانه علیشیر نوائی با بسیاری از کشورهای خارج از جمله ایالات متحده امریکا، انگلستان، فرانسه، ایطالیا، ایران و غیره روابط خودرا تحکیم بخشیده و امروزه بیش از ۲۰۰ مجله و روزنامه بنامهای مختلف از کشورهای گوناگون در یافت می دارد. برجسته‌ترین آثار خطی دوران کهن را میتوان در این کتابخانه مطالعه کرد.

در کتابخانه مزبور دانشجویان، دانش آموزان، استادان دانشگاه و دانشکده‌ها، کارگران و دهقانان میتوانند آثار مورد نظر خودرا در رشته های مختلف علم و تکنیک پیدا بکنند. بدین منظور عده زیادی کارمند و راهنما در این کتابخانه کار میکنند و در پیدا کردن این یا آن اثر به مراجعین خود کمک میکنند.

روزانه بطور متوسط بیش از دو هزار جلد کتاب در میان خوانندگان کتابخانه پخش میگردد. هم اکنون کتابخانه علی شیر نوائی نه‌فقط در اتحاد شوروی بلکه در سراسر خاور زمین یکی از عمده‌ترین و جامع ترین گنجینه های کتب محسوب میشود.

واژه‌ها

گرداگرد **гэрдогэрд** — атроф, ҳамма томон
احاطه کردن **эҳотэ кардан** — ўраб олмоқ, қуршаб олмоқ, иҳота қилмоқ
مجلل **мўжаллал** — ҳашаматли, дабдабали, азим
عده **'эддэ** — миқдор
معدود **ма'дуд** — чекланган, кам миқдордаги
بنابر این **бано бар ин** — бинобарин, шунинг учун
قلیل **қалил** — кам, озгина, кам миқдорда
استفاده نمودن **эстэфодэ намудан** — фойдаланмоқ, истифода этмоқ
اعم از ... **а'ам аз** — ...га қарамасдан, ...дан қатъи назар,
گرائیدن **гэроидан** — интилмоқ
رونق گرفتن **рўунақ гэрэфтан** — равнақ топмоқ, яшнамоқ
اکنون **акнун** — ҳозир, энди
هم اکنون **ҳам акнун** — эндиликда, ҳозирги вақтда, ҳозир
میزان **мизон** — ўлчов, миқдор
نسخ **нўсах** — نسخه нўсхэнинг кўплик шакли
گنجینه **ганжинэ** — хазина
ایالات متحده امریکا **айолот-э мўттаҳэдэ-йэ эмрико** — Америка Қўшма Штатлари
واصل گردیدن **восэл гардидан** — келмоқ, етиб келмоқ, келиб қўшилмоқ
تحکیم بخشیدن **таҳким бахшидан** — мустаҳкамламоқ, маҳкамламоқ
امروزه **эмрузэ** — ҳозирги вақтда, бугунги кунда
در یافت داشتن **дарйофт дoштан** — олмоқ
کهن **кўҳан** — қадимги, эски
مراجعین **мўрожэ'ин** — мурожаат қилувчилар
بیشمار **бишўмор** — ҳисобсиз
خاورزمین **ховарзамин** — Шарқ, Шарқ мамлакатлари
تکنیک **тэкник** — техника
راهنما **роҳнамо** — консультант, йўл кўрсатувчи
بطور متوسط **бэ тўур-э мўтавассэтэ** — ўрта ҳисобда
پخش گردیدن **пахш гардидан** — тарқатилмоқ, ёйилмоқ, тарқамоқ

Грамматик изоҳ

СИФАТ صفت сэфат

Форс тилида сифатлар аслий ва нисбий бўладилар. Аслий сифатлар бевосита предметнинг белгисини билдиради. Нисбий сифатларда эса предметнинг белгиси унинг бошқа бирор предмет билан бўлган муносабатига кўра билинади.

Сифат даражалари

Даража кўрсатиш фақат сифатларга хос бўлиб, бу сифатни бошқа сўз туркумларидан ажратувчи асосий белгилардан биридир.

Форс тилида сифатнинг уч даражаси бор: 1) о д д и й д а р а ж а; 2) ч о ғ и ш т и р м а д а р а ж а; 3) о р т т и р м а д а р а ж а.

Оддий даража сифатнинг муайян, маълум бир белгисини билдирувчи шаклидир. Масалан:

خوب **хуб** — яхши, بد **бад** — ёмон, بزرگ **бўзўрг** — катта, کوچک **кучэк** — кичик, قشنگ **қашанг** — чиройли, جوان **жавон** — ёш.

Чоғиштирма даража сифатнинг оддий даражасига تر **-тар** аффиксини қўшиш орқали ҳосил қилинади.

بد **бад** — بدتر **бадтар** — ёмонроқ
جوان **жавон** — جوانتر **жавонтар** — ёшроқ

Одатда икки предметнинг бир-бири билан чоғиштириш аналитик йўл билан олиб борилади. Бунда чоғиштирилувчи предмет از **аз** предлогини қабул қилиб, ундан сўнг келған сифат تر **-тар** аффикси билан келади. Масалан:

احمد از من جوانتر است. **аҳмад аз ман жавонтар аст** — Аҳмад мендан ёшроқдир.

عمارت دانشکده ما از عمارت کتابخانه بلند تر است. **'эморат-э донэшкадэ-йэ мо аз 'эморат-э кэтобхонэ бўландтар аст** — Факультетимизнинг имморати кутубхона иморатидан баландроқдир.

Орттирма даража оддий даражадаги сифатларнинг охирига ترین -тарин аффиксини қўшиш орқали ясалади. Масалан:

بزرگ **бўзўрг** بزرگترین **бўзўргтарин** — энг катта
جوان **жавон** جوانترین **жавонтарин** — энг ёш
بد **бад** بدترین **бадтарин** — энг ёмон

Изоҳ. خوب **хуб** сифатидан чоғиштирма ва орттирма даражалар бу сўзнинг эквиваленти бўлмиш به **бэҳ** сўзидан ҳосил қилинади. Масалан:

خوب **хуб** (яхши) بهتر **бэҳтар** (яхшироқ)
بهترین **бэҳтарин** (энг яхши)

Баъзан чоғиштирма даражада تر **-тар** аффикси тушиб қолиши ҳам мумкин. Бу ҳолда به **бэҳ** сўзининг ўзи чоғиштирма маъносини билдиради. Масалан:

نام بلند به از بام بلند. **ном-э бўланд бэҳ аз бом-э бўланд** — Баланд ном баланд томдан яхшироқ. *(Мақол.)*

Орттирма даражадаги сифат гапда аниқловчи вазифасида келиб, аниқланмиш сўз билан изофасиз, оддий ёндашиш орқали бирикади. Масалан:

بهترین دانشجو **бэҳтарин донэшжу** — энг яхши студент

Аниқланмиш сўз кўплик шаклида ҳам келиши мумкин:

بهترین دانشجویان **бэҳтарин донэшжуйон** — энг яхши студентлар

یوسف بهترین دانشجوی شعبه ماست. **йусўф бэҳтарин донэшжу-йэ шў'бэ-йэ мо-ст** — Юсуф бўлимимизнинг энг яхши студентидир.

یوسف و فرخ بهترین دانشجویان شعبه ما هستند. **йусўф ва фаррўх бэҳтарин донэшжуйон-э шў'бэ-йэ мо ҳастанд** — Юсуф ва Фаррух бўлимимизнинг энг яхши студентларидир.

Баъзи вақтларда орттирма даражадаги сифат (аниқловчи) ўз кетидаги сўз (аниқланмиш) билан изофа орқали бирикиши ҳам мумкин. Бу ҳолда сифат ўзидан кейин келган сўзни кўплик шаклида келишини талаб қилиб, бир жинсдаги предметлардан бирини ёки бир нечтасини ажратиб кўрсатиш маъносини англатади. Масалан:

بهترین انگورها حسینی است. **бэҳтарин-э ангурҳо ҳусайни аст** — Узумларнинг энг яхшиси — ҳусайни.

احمد نزدیکترین دوستان من است. **аҳмад наздиктарин-э дустон-э ман аст** — Аҳмад дўстларим орасида менга энг яқинидир.

Шундай қилиб, орттирма даражадаги сифатдан сўнг келган сўз кўплик шаклида бўлса, икки хил ўқилиши ва икки маънода бўлиши мумкин. Масалан: این قشنگترین خیابانهای تاشکند است. жумласини икки хил: биринчиси, орттирма даражали сифатдан сўнг изофа қўймай, кетидаги сўз билан оддий бириктирув орқали (قشنگترین خیابانها **қашангтарин хийобонҳо**), иккинчиси, орттирма даражали сифатдан сўнг изофа қўйиб, ўз кетидаги сўз билан изофа орқали бириктириб (قشنگترین خیابانها **қашангтарин-э хийобонҳо**) ўқиш мумкин.

Бундан ташқари, орттирма даражадаги сифатни изофали ёки изофасиз ўқилишининг маъно жиҳатдан ҳам катта фарқи бор.

Масалан: قشنگترین خیابانها **қашангтарин хийобонҳо** — *энг чиройли кўчалар* ва قشنگترین خیابانها. **қашангтарин-э хийобонҳо** — *кўчаларнинг энг чиройлиси* деб таржима қилинади.

این قشنگترین خیابانهای تاشکند است. **ин қашангтарин хийобонҳо-йэ тошканд аст** — Бу — Тошкентнинг энг чиройли кўчалари.

این قشنگترین خیابانهای تاشکند است. **ин қашангтарин-э хийобонҳо-йэ тошканд аст** — Бу-Тошкент кўчаларининг энг чиройлиси.

Бу икки гапнинг ёзилишида гарчи ҳеч қандай тафовут бўлмаса ҳам, лекин орттирма даражадаги сифатни изофали ёки изофасиз ўқилишига қараб маъно жиҳатидан бир-бирларидан фарқлари борлигини кўрамиз. Биринчи гапда (орттирма даражадаги сифат изофасиз келганда) бир жинсдаги предметларнинг энг юқори сифати ҳақида хабар берилса, иккинчи гапда эса (орттирма даражадаги сифат изофали келганда) юқори сифатга эга бўлган шу жинсдаги предметлардан бири ажратиб кўрсатилганлиги ҳақида баён қилинади.

Кўпинча бир хил сифатга эга бўлган бир жинсдаги предметлардан бир ёки бир нечтасини ажратиб кўрсатиш учун орттирма даражадаги сифат олдида از **аз** предлоги ё یکی از **йэки аз** бирикмасининг келиши ҳам мумкин. Бу ҳолда орттирма даражадаги сифат кетидан келган сўз кўплик шаклида келади ва

улар изофа орқали эмас, бирикув йўли билан боғланадилар. Масалан:

سعدی و حافظ از برجسته‌ترین شعرای قرن چهاردهم‌اند.

са'ди ва ҳофэз аз баржастэтарин шў'аро-йэ қарн-э чаҳордаҳўманд — Саъдий ва Ҳофиз XIV асрнинг энг машҳур шоирларидандирлар.

شهر تاشکند یکی از بزرگترین شهر های اتحاد شوروی است.

шаҳр-э тошканд йэки аз бўзўргтарин шаҳрҳо-йэ эттэҳод-э шўурави аст — Тошкент шаҳри Совет Иттифоқининг энг катта шаҳарларидан биридир.

1- топшириқ. Қуйидаги сифатлардан чоғиштирма ва орттирма даражали сифатлар ҳосил қилинг.

کم **кам** (кам, оз), زیبا **зибо** (чиройли), وسیع **васи'** (кенг), گرم **гарм** (иссиқ), سیاه **сийоҳ** (қора), مهم **муҳэмм** (муҳим), شیرین **ширин** (ширин), تلخ **талх** (аччиқ), دراز **дэроз** (узун), کوتاه **кутоҳ** (қисқа, калта).

2- топшириқ. Мақолларни ўқинг ва ёд олинг.

۱) از نان خسیس ستاره نزدیکتر است.

۲) سنگ زدن به محل به از زر دادن بی محل.

۳) بهترین آشنائی دلهاست.

٤) سرکه مفت از عسل شیرینتر است.

3- топшириқ. Текстларни ўқинг ва сифатларни аниқланг.

فرهنگ مترقی

جمهوریهای شوروی از حیث سطح ترقی فرهنگی خود از بسیاری از کشورهای خارجی مشرق زمین و اروپای غربی جلوتر هستند. مثلاً در جمهوری تاجیکستان که تا قبل از انقلاب از هر ۲۰۰ نفر سکنه آن یکنفر با سواد بود اکنون دیگر بیسواد وجود ندارد. تعلیمات اجباری هفت کلاسه متداول گردیده و تعلیمات متوسطه و عالی بسیار وسعت یافته است. در

جمهوری مزبور فرهنگستان علوم و ده‌ها مدرسه اختصاصی متوسطه و عالی دایر گردیده و ۲۸۰۰ مدرسه که ۲٤٤ هزار نفر کودک در آنها تحصیل میکنند وجود دارد. این عده بمراتب بیشتر از تعداد دانشجویان ترکیه و پاکستان میباشد.

در جمهوری ازبکستان عده دانشجویان نسبت به هر ۱۰ هزار نفر از سکنه دو برابر و نیم عدهٔ آنها در فرانسه است. در جمهوری قرقیزستان هم عدهٔ دانشجویان نسبت به هر ۱۰ هزار نفر ٦ برابر عدهٔ آنها در ترکیه و قریب دو برابر و نیم تعداد دانشجویان در فرانسه است.

یک مقایسه دیگر

در اتحاد شوروی تعداد پزشکان نسبت به هر ۱۰۰۰۰ نفر از سکنه بمراتب بیشتر از کشورهای دیگر است. مثلاً در ایالات متحده امریکا طبق آمار سال ۱۹۵۵ بهر ۱۰۰۰۰ نفر از سکنه ۱۲ نفر پزشک و در فرانسه طبق آمار سال ۱۹۵٦ ده نفر پزشک و در انگلستان طبق آمار سال ۱۹۵۱ نه نفر پزشک میرسد. در صورتیکه در اتحاد شوروی نسبت بهر ده هزار تن از سکنه متجاوز از ۱۷ پزشک میرسد.

Луғат

خسیس **хасис** — хасис, очкўз
ستاره **сэторэ** — юлдуз
سنگ **санг** — тош
محل **маҳал** — вақт, найт, маҳал
بی محل **бимаҳал** — бевақт
بمحل **бэ маҳал** — вақтида
کلید **кэлид** — калит
سرکه **серкэ** — сирка
مفت **мўфт** — текин, бепул
عسل **'асал** — асал
سطح **сатҳ** — сатҳ, юза
ساکن **сокэн** — яшовчи, турувчи
سکنه **саканэ** — яшовчилар
از حیث **аз ҳейс-э. . .** — жиҳатдан, . . .га қараганда
جلو **жэлўу** — олдин, илгари, олд, олд томон
اجباری **эжбори** — мажбурий

متداول گردیدن мўтэдовэл гардидан — қабул қилинмоқ
وسعت یافتن вўс'ат йофтан — кенгаймоқ, тарқалмоқ
دایر گردیدن дойэр гардидан — ишламоқ, ишга туширилмоқ
بمراتب бэ маротэб — бир неча марта, анча, бирмунча
قریب қариб — ...га яқин, чамаси, атрофида, қарийб
مقایسه мўқойэсэ — солиштириш, қиёс қилиш
نسبت به нэсбат бэ — ...га қараганда, ...га нисбатан
طبق тэбқ-э — ...га мувофиқ, ...га асосан
آمار омор — статистика
رسیدن расидан — тўғри келмоқ, мос келмоқ
در صورتیکه дар сурати-кэ — ...да бўлса, ...да эса, ваҳоланки

4- топшириқ. Ҳикояни ўқинг, китоб охирида келтирилган луғат ёрдамида таржима қилинг ва ҳикояда учраган сифатларнинг даражасини айтиб беринг.

حکایت

در زمان قدیم مردی غلامی داشت. روزی بدو گفت: امروز از بهترین چیزها غذائی حاضر کن. غلام طعامی لذیذ از زبان گوسفند پخت و نزد خواجه آورد. خواجه پرسید: این غذا را از چه درست کرده‌ای؟ غلام جواب داد: از زبان گوسفند، زیرا شما فرمودید که از بهترین چیزها طعامی بپزم. در دنیا از زبان بهتر چیست؟

روز دیگر خواجه برای آزمایش به غلام گفت: امروز میخواهم که از بدترین چیزها خوراکی تهیه کنی. غلام این بار نیز از زبان گوسفند طعامی تهیه کرد. خواجه چون این طعام را دید پرسید: این خوراک را از چه حاضر کرده‌ای؟ غلام جواب داد: از زبان گوسفند، زیرا گفتید از بدترین چیزها غذائی تهیه کنم. در دنیا از زبان بدتر چیست.

خواجه تعجب کرد و پرسید که چگونه ممکن است زبان هم بهترین و هم بدترین چیزها باشد؟ غلام جواب داد: بلی آقا، زبان هم بهترین و هم بدترین چیزها است، زیرا اگر خوب گوید و حقیقت گوید بهتر از آن چیست و اگر بد گوید و دروغ گوید بدتر از آن چیست؟!

5- топшириқ. Гапларни форсчага таржима қилинг.

Москва Совет Иттифоқининг энг муҳим саноат марказларидан биридир. Улар энг яхши студентлар. Ўзбекистоннинг энг асосий қишлоқ хўжалик маҳсулоти пахтадир. Бизнинг мамлакатимиз дунёдаги энг катта мамлакатдир. У форс тилини мендан яхшироқ билади. Ўзбекистоннинг кўм-кўк парклари, кенг кўчалари, баланд иморатлари, ширин мевалари ва меҳмондўст халқи бор. Кеча мен китоб магазинидан улуғ рус ёзувчиси Максим Горькийнинг «Она» романини сотиб олдим. Ойбекнинг машҳур асарларидан бири «Навоий» романидир. Қовунларнинг энг ширини Хоразм қовунидир. Кун сайин совет халқлари билан эрон халқи орасидаги илмий ва маданий алоқалар мустаҳкамланиб бормоқда. Алишер Навоий номидаги Ўзбек Давлат кутубхонаси Ўрта Осиёдаги энг катта кутубхонадир. Совет Иттифоқи Конституцияси дунёда энг демократик конституциядир. Ҳар куни Навоий кутубхонасига турли мамлакатлардан янги газета ва журналлар келиб туради.

ЙИГИРМА ОЛТИНЧИ ДАРС درس بیست و ششم

ابو علی ابن سینا

شیخ الرئیس حجت الحق ابو علی حسین ابن عبدالله ابن سینا که به پور سینا هم مشهور است از دانشمندان برجسته شرق زمین می باشد. پدر او از اهالی بلخ و مادرش از ساکنین دهکده افشنه بود. ابو علی سینا در سال ۳۷۰ هجری در دهکده افشنه بدنیا آمد. سپس خانواده او به بخارا آمدند و در آنجا سکونت گزیدند. ابو علی تحصیلات خودرا در بخارا شروع کرد. در سن دوازده سالگی در بسیاری از رشته‌های علوم مهارت یافت. ابو علی علوم فلسفه و قسمتی از منطق و همچنین هندسه اقلیدس را در نزد فیلسوف مشهور قرن چهارم هجری–ابو عبدالله ناتلی فرا گرفت. پس از آن به تحصیل علوم پزشکی آغاز کرد. هنگامیکه شانزده ساله بود بسیاری از پزشکان مشهور آن زمان برای کار آموزی و تجربه اندوزی خدمت او میامدند و از دانش او بهره می بردند.

در آن موقع که امیر نوح بن منصور سامانی مریض بود از ابو علی ابن سینا خواهش کردند که اورا معالجه کند و ابو علی سینا در این معالجه موفق شد و تندرستی امیر را باو باز گرداند. در ازای این خدمت به ابو علی سینا اجازه داده شد که از کتابخانه گرانبهای امیر استفاده کند. ابو علی سینا بسیاری از کتاب های کمیاب و آثار پر قیمت علمی را در این گنجینه بزرگ مطالعه کرد و یاد داشت هائی ترتیب داد.

در آنهنگام که ابو علی سینا از این کتابخانه استفاده میکرد حادثه تاسف آوری روی داد یعنی این کتابخانه بزرگ سامانیان آتش گرفت و آنهمه آثار پر ارج علمی در میان شعله های آتش نابود گشت.

در این موقع بود که ابو علی سینا به نشر آثار خود شروع نمود.

امور دیوانی پدر پس از مرگش به ابو علی واگذار شد. پس از اختلال اوضاع ماورالنهر ابو علی به خوارزم رفت و در دربار علی بن مأمون راه یافته با دانشمندانی مانند ابو ریحان بیرونی و ابو سهیل آشنائی یافت. ابو علی سینا به گرگان و ری و شهرهای مشهور دیگر مسافرت کرده است. او مدت چهار ماه در قلعه فردجان ری محبوس شد و بسیاری از آثار خودرا در زندان تالیف کرد.

ابو علی سینا در سن پنجاه و هفت سالگی در سال ۴۲۸ هجری در شهر همدان وفات کرد. سیاحان خارجی که به ایران میروند در همدان از آرامگاه زیبای ابو علی سینا دیدن میکنند. این مقبره یکی از بناهای تاریخی ایران است.

این دانشمند بزرگ کتابهای زیادی نوشته است که کتاب شفا، قانون، اشارات، نجات و دانشنامه علائی و بسیاری کتاب های دیگر از آن جمله است. کتاب «قانون» در جمهوری ازبکستان شوروی بزبان ازبکی نیز ترجمه شده است.

Грамматик изоҳ

Ҳаракат ёки ҳолат номини билдирувчи отлар

Феълларнинг ҳозирги замон негизига ش -эш аффиксини қўшиш орқали ҳаракат ёки ҳолат номини билдирувчи отлар ясалади.

دانستن донэстан	دان дон	دانش донэш — билиш
گردیدن гардидан	گرد гард	گردش гардэш — айланиш
کوشیدن кушидан	کوش куш	کوشش кушэш — интилиш
پرسیدن пўрсидан	پرس пўрс	پرسش пўрсэш — сўраш

Агар ҳозирги замон феъл негизи чўзиқ унли билан тугаган бўлса, ش -эш қўшимчаси олдидан бир ی йо орттирилиб ёзилади.

نمودن намудан	نما намо	نمایش намойэш — кўрсатиш, намойиш
فرمودن фармудан	فرما фармо	فرمایش фармойэш — буюриш, фармойиш
آزمودن озмудан	آزما озмо	آزمایش озмойэш — синаш

1- топшириқ. Қуйидаги феъллардан ҳаракат ва ҳолат номини билдирувчи отлар ясанг.

خواستن **хостан** (хоҳламоқ), آموختن **омухтан** (ўргатмоқ, ўқитмоқ), پروردن **парвардан** (тарбияламоқ, парвариш қилмоқ), آراستن **оростан** (безатмоқ), افزودن **афзудан** (кўпаймоқ, ортмоқ).

2- топшириқ. ابو علی ابن سینا текстини ўқинг, китоб охирида берилган луғатдан фойдаланиб таржима қилинг ва текстда учраган ҳаракат номини билдирувчи отларни аниқланг.

3- топшириқ. Текстни ўқинг, уни ўтилган грамматик материаллар асосида таҳлил қилинг.

افتتاح سمینار

خبرنگار ما از شیراز گزارش میدهد: چندی قبل سمینار تعلیماتی فرهنگ فارس طی مراسمی بوسیله مدیر کل فرهنگ فارس افتتاح گردید و کار خودرا آغاز کرد. در این سمینار مشاوران آموزشی فرهنگ شهرستانهای استان شرکت داشتند و مدیر کل فرهنگ استان پس از افتتاح سمینار طی بیاناتی اظهار امیدواری کرد که سمینار بتواند گامهای مؤثری در راه پیشرفت فرهنگ استان بر دارد.

(از روزنامهٔ «اطلاعات»)

افتتاح эфтэтоҳ — очилиш
افتتاح گردیدن эфтэтоҳ гардидан — очилмоқ
سمینار сэминор — семинар
خبرنگار хабарнэгор — мухбир
گزارش гўзорэш — хабар, доклад
گزارش دادن гўзорэш додан — хабар бермоқ
تعلیمات та'лимот — ўқитиш, ўргатиш
فارس форс — Форс (областнинг номи)
مدیر کل мўдир-э қўлл — бош мудир
مشاور мўшовэр — маслаҳатчи, консультант
شهرستان шаҳрэстон — шаҳристон, вилоят
استان ўстон — область, ўлка
مؤثر мў'ассэр — таъсирли, эффектив, натижали
گام гом — қадам
گام برداشتن гом бар-доштан — қадам ташламоқ
پیشرفت пишрафт — тараққиёт, муваффақият

4- топшириқ. Мақолни ёдланг ва ҳаракат номини билдирувчи отларни қайси феълдан ясалганини аниқланг.

هنر از دانش و دانش از خوانش.

5- топшириқ. Текстни форсчага таржима қилинг.

АЛИШЕР НАВОИЙ

Ўзбек халқининг буюк шоири ва олими Алишер Навоий жаҳон маданияти тарихида муносиб ўрин тутади. Мамлакатимизнинг халқлари бу машҳур мутафаккирнинг туғилган кунини ҳар йили кенг нишонлайди.

Низомиддин Алишер Навоий 1441 йил 9 февралда Ҳирот шаҳрида туғилди. Унинг отаси билимли киши эди. Алишер 4—5 ёшидаёқ ўқиш ва ёзишни ўрганди. Адабиёт ва санъатга ҳавас қўйди. Алишер ёшлик чоғларидан бошлаб форс тилидаги асарларни катта завқ билан ўқиди. Кўп ўтмай ўзи ҳам шеър ёза бошлади. Ҳусайн Бойқаро тахтга ўтиргач, Алишерни ўзига вазир қилиб тайинлади. Алишер Навоий ҳамиша мазлум ва эзилган халқнинг манфаатини ҳимоя қиларди. У ўз асарларида

одамларни инсонга хос яхши фазилатли ва адолатли бўлишга чақирарди. Улуғ Навоийнинг тарихий хизмати шундаки, у ўзининг ўлмас асарлари билан қадимий ўзбек тилининг чексиз имконият‌ини, унинг бошқа тиллар қатори бой, қудратли тил эканлигини амалда исботлаб берди. Навоий форс тилида ҳам чиройли шеърлар битган. Унинг форсча шеърлари «Девони Фоний» дан жой олган. «Хазойинул-маоний» деб аталган лирик шеърлар тўплами ва беш достондан иборат «Хамса» асари Алишер Навоийнинг энг йирик асаридир.

Совет даврида Навоийнинг ижодий мероси ўзбек халқининг миллий бойлигига айланди. Унинг асарлари кўп нусхада бир неча марта нашр этилди ва кўп тилларга таржима қилинди.

Луғат

олим — دانشمند донэшманд
маданият — فرهنگ фарҳанг, تمدن тамаддўн
муносиб ўрин тутмоқ — مقام ارزنده‌ای داشتن мақом-э арзандэ-и доштан
туғилган кун — روز تولد руз-э таваллўд
нишонламоқ — جشن گرفتن жашн гэрэфтан
туғилмоқ — تولد یافتن таваллўд йофтан, چشم بدنیا گشودن чэшм бэ дўнйо гўшудан
ўрганмоқ — یاد گرفتن йод гэрэфтан
ҳавас қўймоқ — علاقه داشتن алоқэ доштан
ёшлик чоғларидан бошлаб — از اوان کودکی аз авон-э кўдаки
катта завқ билан — با ذوق فراوان бо зўуқ-э фаровон
кўп ўтмай — بزودی бэ зуди
шеър ёза бошламоқ — بنوشتن شعر مبادرت ورزیدن бэ навэштан-э ше'р мўбодэрат варзидан
тайинламоқ — تعیین کردن та'йин кардан
эзилган — ستمدیده сэтамдидэ
ҳимоя қилмоқ — از... طرفداری کردن аз ... тарафдори кардан
инсонга хос яхши фазилатлар — فضایل حسنه انسانی фазойэл-э ҳасанэ-йэ энсони
чақирмоқ — فرا خواندن фаро-хондан
ўлмас асарлар — آثار جاودان осор-э жовэдон
давр — دوره дўурэ

қадимий ўзбек тили — زبان باستانی ازبک забон-э бостони-йэ ўзбак
чексиз — بی حد و حصر би ҳадд-ў ҳаср
имконият — امکانات эмконот
амалда — در عمل дар ʿамал
кудратли — متین матин
исботламоқ — تثبیت کردن тасбит кардан
битмоқ (шеър) — سرودن сўрудан
чиройли (равон) шеърлар — اشعار شیوائی аш'ор-э шивои
жой олмоқ (жойлашмоқ) — گنجانده شدن гўнжондэ шўдан
тўплам — مجموعه мажму'э
достон — منظومه манзумэ
ҳисобланмоқ — محسوب شدن маҳсуб шўдан
мерос — میراث мирос
миллий бойлик — ثروت ملی сарват-э мэлли
айланмоқ — مبدل گردیدن мўбаддал гардидан
нашр этилмоқ — منتشر شدن мўнташэр шўдан

ЙИГИРМА ЕТТИНЧИ ДАРС درس بیست و هفتم

ژاله

لنین

تا ابد زنده است نام لنین
او بما درس زندگی آموخت
او فرا راه زندگانی ما
مشعل روشن امید افروخت
در شب تار و در دل طوفان
رهبری کرد هر قدم مارا
او نشان داد در مبارزه ها
افق تابناک فردا را
او بما داد عشق آزادی
او بما داد شوق استقلال

داد بر قلب و فکر ما نیرو
داد بر آرزوی ما پر و بال
او بما یاد داد در سختی
برد بار و دلیر باید بود
بر سر قله های خوشبختی
شاهباز غیور باید بود
او بما گفت: دوست باید داشت
مردم ساده و ستمکش را
او بما گفت: نیست باید کرد
شعلهٔ جنگ و دود آتش را
او بما گفت:—فرق نگذاریم
بین زحمتکشان روی زمین
در دل نسلهای آینده
تا ابد زنده است نام لنین.

Грамматик изоҳ

Қисқартирилган инфинитив
مصدر مرخم масдар-э мӯраххам

Форс тилида феълнинг инфинитив шаклидан ташқари, مصدر مرخم **масдар-э мӯраххам** деб аталувчи қисқартирилган инфинитив шакли ҳам мавжуддир.

Қисқартирилган инфинитив тўла инфинитив шаклидан ن -**ан** қисмини олиб ташлаш орқали ҳосил қилинади. Қисқартирилган инфинитив шакл жиҳатдан ўтган замон феъл негизига мос келади. Масалан:

Инфинитив	Қисқартирилган инфинитив
رفتن **рафтан**	رفت **рафт**
خواندن **хондан**	خواند **хонд**
نوشتن **навэштан**	نوشت **навэшт**

Қисқартирилган инфинитив гапда мустақил равишда ишлатилмайди. У маълум феъл формалари билан бирикиб, шахссиз гаплар ва аниқ келаси замон феъли ҳосил қилишда қўлланади.

Шахссиз гаплар

Шахссиз гапларда эга грамматик жиҳатдан ифода этилмайди.

Форс тилида шахссиз гапларнинг кесими میشود **мишавад** (бўлади), نمیشود **намишавад** (бўлмайди), میتوان **митавон** (бўлади, мумкин), نمیتوان **намитавон** (бўлмайди, мумкин эмас), باید **бойад** (керак), نباید **набойад** (керак эмас) сўзларини қисқартирилган инфинитив шаклидаги феъл билан бирикуви орқали ифодаланади. Масалан:

میشود رفت **мишавад рафт** | — бориб бўлади,
میتوان رفت **митавон рафт** | бориш мумкин

نمیشود رفت **намишавад рафт** |
نمیتوان رفت **намитавон рафт** | — бориб бўлмайди

باید گفت **бойад гўфт** — айтиш керак
نباید گفت **набойад гўфт** — айтиш керак эмас

Мисоллар:

قدیمترین نسخ خطی آثار علیشیر نوائی را میتوان در انستیتوی خاورشناسی مطالعه کرد. **қадимтарин нўсах-э хатти-йэ осор-э 'алишир навоиро митавон дар анститу-йэ ховаршэноси мўтола'э кард** — Алишер Навоий асарларининг энг қадимги қўл ёзмаларини Шарқшунослик институтида мутолаа қилиш мумкин.

با کدام وسائل نقلیه میشود به فرودگاه رسید؟ **бо кўдом васоэл-э нақлийэ мишавад бэ фўрудгоҳ расид?** — Қайси транспорт билан аэропортга бориб бўлади?

هر یکی از ایستگاه‌های متروی مسکورا میتوان کاخ زیر زمینی نامید. **ҳар йэки аз истгоҳҳо-йэ мэтрў-йэ мўскўуро митавон кох-э зирзамини номид** — Москва метросининг ҳар бир станциясини ер ости саройи деса бўлади.

Изоҳ. Шеъриятда, мақолларда ва халқ тилида میتوان нинг می **ми-** олд қўшимчаси кўпинча тушиб қолади.

1- топшириқ. Жоланинг لنین номли шеърини ўқинг. дарслик охирида берилган луғатдан фойдаланиб таржима қилинг ва ундаги шахссиз гапларни аниқланг.

2- топшириқ. Ўтилган лексик ва грамматик материаллардан фойдаланиб, 10 та шахссиз гап тузинг.

3- топшириқ. Қуйидаги мақолларни кўчириб ёзинг, уларни ёд олинг ва уларда учраган шахссиз гапларнинг ясалишини айтиб беринг.

۱) بصبر از غوره حلوا میتوان ساخت.

۲) با یک دست دو هندوانه نمیشود بر داشت.

۳) آتش را با آتش نتوان کشت.

٤) تا نهال تر است باید راست کرد.

٥) تا صلح توان کرد در جنگ مکوب.

4- топшириқ. Қуйидаги гапларни форсчага таржима қилинг.

Ҳамиша тозаликка риоя қилиш керак. Овқат ейишдан олдин қўлни совун билан ювиш керак. Тошкент Давлат педагогика институтига қайси троллейбус билан борса бўлади? Дарс вактида фақат форс тилида сўзлашиш керак. Бу кучли тўлқинда балиқ овлаб бўлмайди. Бу ерга ўтирса бўладими? Илмий конференцияга доклад тайёрлаш учун қайси асарлардан фойдаланиш керак? Тезда докторнинг олдига бориш керак. Кўп билиш учун кўп ўқиш ва кўп ишлаш керак. Тун шу қадар қоронғи эдики, ҳатто йўл атрофидаги уйларни ҳам кўриб бўлмас эди. Бугунги ишни эртага қолдириш керак эмас. Уйқудан тургандан сўнг 10—15 минут бадан тарбия қилиш керак. Бу хабарни тезда унга етказиш керак. Бундай ҳавода пальтосиз уйдан ташқарига чиқиб бўлмайди. Уни фақат дам олиш кунлари уйда топиш мумкин. Араб тилини қандай қилиб ўрганса бўлади?

5- топшириқ. Ҳикояни ўқинг, таржима қилинг ва шахссиз гапларни аниқланг.

سن حیوانات

معلم تاریخ طبیعی از شاگرد پرسید: سن اسب و امثال آنرا از روی چه میتوان تعیین نمود. گفت: از روی دندان. معلم گفت: سن مرغ و خروس را چطور؟ شاگرد گفت: آن هم از روی دندان. معلم گفت: مرغ و خروس دندان ندارد. گفت: از دندان خود. گفت: چطور؟ شاگرد گفت: مرغ و خروس وقتی پیر باشند گوشت آنها در زیر دندان خوب جویده نمیشود و اگر جوان باشند بسهولت جویده میشود.

Луғат

امثال **амсол** — кабилар, ўхшашлар
تشخیص دادن **ташхис додан** — аниқламоқ, белгиламоқ
جویدن **жавидан** — чайнамоқ
جویده شدن **жавидэ шўдан** — чайналмоқ
بسهولت **бэ сўҳулат** — осон, осонлик билан

ЙИГИРМА САККИЗИНЧИ ДАРС درس بیست و هشتم

نمایشگاه شوروی در تهران

(اقتباس از مجله «پیام نوین»)

نمایشگاه بازرگانی و صنعتی اتحاد شوروی در اواسط اردیبهشت ماه در تهران افتتاح خواهد گردید. منظور از تشکیل این نمایشگاه آشنا ساختن مردم ایران با موفقیت ها و امکانات صادراتی اتحاد شوروی میباشد.

در غرفه های این نمایشگاه تماشاگران اشیاء نمایشی جالب و مختلفی از رادیو ترانزیستوری بسیار کوچک و ساعتهای ظریف و زیبا و دستگاه های گوناگون عکاسی و دستگاه های فوق العاده ظریف جراحی برای بخیه زدن رگها تا تراکتورها و ماشین های پنبه جمع‌کنی را که شهرت جهانی دارند مشاهده خواهند کرد.

بدیهی است که ظرفیت غرفه های نمایشگاه امکان نمیدهد که بتوان انواع و اقسام محصولات صنایع شوروی را بمعرض تماشا گذاشت. ولی اشیاء نمایشی نمایشگاه طوری انتخاب شده‌اند که تماشاچی بتواند با سطح فنی کنونی صنایع اتحاد شوروی، ترقی و توسعه نیروهای تولیدی نواحی مختلف اقتصادی کشور آشنا شود. تماشاچی گوئی سفر جالبی در اتحاد شوروی انجام میدهد و با انجام این سفر اطلاعات خودرا در باره همسایه شمالی تکمیل تر می کند و با مردم شوروی بهتر آشنا میشود.

نمایشگاه بازرگانی و صنعتی شوروی در تهران در جاده پهلوی واقع شده است. در خیابان درب ورودی مرکزی نمایشگاه تماشاگران بنائی را که بافتخار دوستی ملل شوروی و ایران برپا گردیده مشاهده خواهند نمود. سپس در محوطه نمایشگاه غرفه مخصوص صنایع و غرفه چهار جمهوری متحده هم‌مرز یا نزدیک با ایران قرار خواهند گرفت. این جمهوری ها عبارتند از جمهوری آذربایجان، ارمنستان، گرجستان و ترکمنستان. در همین محل باز محوطه بزرگی برای نمایش انواع و اقسام ماشین ها گسترش خواهند یافت. در سالن تابستانی به گنجایش پانصد نفر برای تماشاگران فیلمهای سینما بمعرض نمایش گذاشته خواهد شد.

بطور کلی این نمایشگاه چیزهای زیادی را نشان میدهد و بهتر آنست از آن صحبت نکنیم، بلکه دیدن کنیم. اما یاد آوری چند نکته هم بی فایده نیست: فیلمهای مستند رنگی محصول استودیوی «ترکمن فیلم» و آلبومهای عکس و کتابهای نویسندگان و شعرا و روزنامه ها و مجلات ترکمنستان باز دید کنندگان را با فرهنگ مردم این جمهوری آشنا خواهد ساخت. در این غرفه میتوان آهنگها و ترانه های ملی ترکمنستان را که بر روی نوار ضبط شده است استماع نمود و برای اولین بار یادگاری های صنعتگران آن جمهوری را خریداری کرد. باز دید از این نمایشگاه بمنزله مسافرت به کشور همسایه ما میباشد.

Грамматик изоҳ

Аниқ келаси замон феъли
مستقبل мўстақбал

Аниқ келаси замон феъли иш-ҳаракатнинг келаси замонда бажарилиши аниқ, қатъий эканлигини билдиради.

Аниқ келаси замон феъли қўшма феъл шаклида бўлиб, икки қисмдан — етакчи ва кўмакчи феълдан ташкил топади.

Аниқ келаси замон феъли кўмакчи феъл сифатида келган خواستن **хостан** феълининг ҳозирги замон феъл негизи (**خواه хоҳ**) га шахс-сон қўшимчаларини қўшиш ва ундан сўнг етакчи феълнинг қисқартирилган инфинитив шаклини келтириш орқа-

ли ҳосил қилинади. Аниқ келаси замон феълининг тусланишида кўмакчи феъл ўз лексик маъносини бутунлай йўқотиб, келажак тушунчасини ифодалайди. Етакчи феъл эса ҳамма шахсларда қисқартирилган инфинитив (مصدر مرخم) шаклида қолади.

رفتن **рафтан** — *бормоқ* феълининг тусланиши

مفرد

من خواهم رفت. **ман хоҳам рафт** — Мен бораман, мен боражакман.
تو خواهی رفت. **тў хоҳи рафт** — Сен борасан, сен боражаксан.
او خواهد رفت. **у хоҳад рафт** — У боради, у боражак.

جمع

ما خواهیم رفت. **мо хоҳим рафт** — Биз борамиз, биз боражакмиз.
شما خواهید رفت. **шумо хоҳид рафт** — Сиз борасиз, сиз боражаксиз.
آنها خواهند رفت. **онҳо хоҳанд рафт** — Улар борадилар, улар боражаклар.

خواستن **хостан** кўмакчи феъли префиксли феълларда префиксдан сўнг, қўшма феълларда эса, от билан кўмакчи феъл орасига қўйилади.

Аниқ келаси замон феълининг бўлишсиз шакли кўмакчи феъл негизи خواه **хоҳ** олдига نه **на-** инкор юкламасини қўшиш орқали ҳосил қилинади. Масалан:

ما نخواهیم رفت. **мо нахоҳим рафт** — Биз бормаймиз.

من حرفهای ترا فراموش نخواهم کرد. **ман ҳарфҳо-йэ тўро фаромуш нахоҳам кард** — Мен сенинг сўзларингни эсдан чиқармайман.

او فردا بر نخواهد گشت. **У фардо бар нахоҳад гашт** — У эртага қайтмайди.

Аниқ келаси замон феълида урғу кўмакчи феълдаги шахс-сон қўшимчаларига тушади. Масалан:

من خواهم آمد **ман хоҳа́м омад** — Мен келаман
تو خواهی آمد **тў хоҳи́ омад** — Сен келасан

Қўшма феълларда урғу иккита бўлиб, биринчи урғу қўшма феъл от қисмининг охирги бўғинига ва иккинчи урғу кўмакчи феълнинг шахс-сон қўшимчаларига тушади. Масалан:

فستیوال سینمائی فیلمهای عربی ده روز ادامه خواهد داشت. **фэстивол-э синэмои-йэ филмҳо-йэ ʼараби даҳ руз эдомэ хоҳад дошт** — Араб фильмлари кинофестивали ўн кун давом этади.

Аниқ келаси замон феълининг бўлишсиз шаклида асосий урғу نه **на-** инкор юкламасига кўчади. Масалан:

من امروز اورا نخواهم دید. ман эмруз уро нахоҳам дид — Мен бугун уни кўрмайман.

1- топшириқ. Қуйидаги феълларни аниқ келаси замон феъли шаклида тусланг.

خواندن хондан, فرستادن фэрэстодан, یاد گرفتن йод гэрэфтан, شروع شدن шўру' шўдан, سخنرانی کردن сўханрони кардан, بر داشتن бар-доштан.

2- топшириқ. 28- дарс текстини ўқинг, дарслик охирида берилган луғатдан фойдаланиб таржима қилинг ва аниқ келаси замон феълларини аниқланг.

3- топшириқ. «Дам олиш куни мен нима иш қиламан?» деган темада иншо ёзинг. Иншонгизда аниқ келаси замон феълларини қатнаштиринг.

4- топшириқ. Қуйидаги ҳикояни ўқинг, ҳикоя остида берилган луғатдан фойдаланиб таржима қилинг ва аниқ келаси замон феълларини аниқланг.

بلبل و مور

بلبلی بر درختی آشیانه داشت. موری ضعیف در زیر آن درخت لانه ساخته بود. بلبل شب و روز در پرواز و گرم ترنم بود. مور دایم دانه جمع میکرد و با خود میگفت: بلبل از این قیل و قال چه سود خواهد برد و هنگام زمستان از کجا خواهد خورد. رفته رفته هوا سرد و برگ درختان زرد شد. کوه و صحرا را برف گرفت و دانه زیر برف پنهان ماند.

بلبل از گرسنگی بستوه آمد و بدر خانه مور رفت و گفت: همسایه، سال سخت است. بلبل بدبخت از همه جا در مانده و بدر خانه تو آمده، مرا چیزی ده که نزدیک است از گرسنگی هلاک شوم. مور پرسید: در تابستان چه میکردی که دانه گرد نیاوردی؟ بلبل جواب داد: در آن موسم آواز میخواندم و وقت جمع آوری دانه نداشتم. مور گفت: آنکه در تابستان اندیشه آینده نکند در زمستان بسختی در ماند.

آشیانه **ошйонэ** — ин, уя
لانه **лонэ** — ин, уя
دانه **донэ** — дон, ғалла
قیل و قال **қил-ӯ қол** — қий-чув, тӯполон
سود بردن **суд бӯрдан** — фойда кӯрмоқ, манфаат топмоқ
برف گرفتن **барф гэрэфтан** — қор билан қопланмоқ
بستوه آمدن **бэ сэтуҳ омадан** — ҳолдан тоймоқ
سخت **сахт** — қаттиқ, оғир
گرد آوردن **гэрд овардан** — тӯпламоқ, йиғмоқ
آواز خواندن **овоз хондан** — сайрамоқ, куйламоқ, ашула айтмоқ

ЙИГИРМА ТӮҚҚИЗИНЧИ ДАРС درس بیست و نهم

فستیوال سینمائی در مسکو

در ماه اوت فستیوال بین المللی سینمائی در مسکو جریان داشت. مدت ۱۵ روز پرچه‌های قریب پنجاه کشور که در باز دید هنر سینمائی جهان شرکت نموده بودند بر فراز مسکو بر افراشته بود و بیش از ۲۰۰ نمایش داده شد. این فستیوال بعنوان جشن بزرگ هنر سینمائی بود. قریب هفتصد نفر نمایندگان و مهمانان و نمایندگان مطبوعات خارجی به مسکو آمده بودند. داوران فستیوال بین المللی سینمائی که رجال نامدار سینماتوگرافی بلژیک، بریتانیای کبیر، مجارستان، جمهوری دموکراتیک آلمان، هندوستان، جمهوری توده‌ای چین، لهستان، فرانسه، چکوسلوواکی و ژاپن جزو آنان بودند پس از باز دید و بحث در باره فیلم های هنری بزرگی که برای مسابقه معرفی شده بود تصمیمات خودرا چنین اعلام نمودند:

جایزهٔ عمده فستیوال به فیلم «سر نوشت انسان» (اتحاد جماهیر شوروی سوسیالستی) اعطاء شد. مدال طلا برای مزایای مهم هنری — به فیلم «ما اطفال خارق العاده‌ایم» (محصول «کنستانتین فیلم» جمهوری

فدراتیو آلمان) تعلق گرفت.

مدال طلا برای مزایای مهم هنری بطور تساوی به فیلم پاکستانی «آن روز می رسد» و فیلم چکوسلوواکی «فرار از سایه» داده شد.

مدالهای نقره برای اجرای بهترین نقش‌ها بهنرمندان مغولستان و لهستان داده شد. ببعضی فیلمهای دیگر هم جوایزی تعلق گرفت مانند فیلم های از چین و کره و هند و بریتانیای کبیر.

Грамматик изоҳ

Ўтимли ва ўтимсиз феъллар

افعال متعدی و لازم аф'ол-э мўта'адди ва лозэм

Феъллар ўзларининг лексик маънoларига кўра ўтимли ва ўтимсиз бўладилар. Феълларнинг ўтимли ё ўтимсиз эканлиги ҳаракатнинг объектга бўлган муносабатига кўра белгиланади.

Ўтимли феъллар (افعال متعدی аф'ол-э мўта'адди) иш-ҳаракатнинг бирор предметга — объектга бевосита ўтганлигини билдиради ва воситасиз тўлдирувчи вазифасида келган сўзни талаб қилади. Масалан:

خواندن — ўқимоқ

من کتاب را خواندم. Мен китобни (н и м а н и?) ўқидим.

نوشتن — ёзмоқ

متن را روی تخته نوشتم. Текстни (н и м а н и?) доскага ёздим.

دیدن — кўрмоқ

در دانشکده صابر را دیدم. Факультетда Собирни (к и м н и?) кўрдим.

Ўтимсиз феъллар (افعال لازم аф'ол-э лозэм) да иш-ҳаракат бошқа предметга — обьектга бевосита ўтмайди ва ҳаракатнинг ўтиши учун лозим бўлган сўзни қабул қилмайди. Масалан:

آمدن омадан — келмоқ

رفتن рафтан — бормоқ

نشستن нэшастан — ўтирмоқ

افتادن уфтодан — йиқилмоқ

Форс тилида бир неча феъллар борки, улар ўзларининг лексик маъноларига кўра ҳам ўтимли, ҳам ўтимсиз бўладилар. Масалан:

افزودن **афзудан** — кўпаймоқ, кўпайтирмоқ; ортмоқ, орттирмоқ;
آموختن **омухтан** — ўқимоқ, ўқитмоқ; ўрганмоқ, ўргатмоқ;
شکستن **шэкастан** — синмоқ, синдирмоқ;
آویختن **овихтан** — осилмоқ, осмоқ.

Мисоллар: پرویز شاخه درخت را شکست **парвиз шохэ-йэ дэрахтро шэкаст**— Парвиз дарахт шохини синдирди. شاخه درخت شکست. **шохэ-йэ дэрахт шэкаст** — Дарахтнинг шохи синди. آب جوش ریخت و دستم را سوخت. **об-э жуш рихт ва дастамро сухт** — Қайноқ сув тўкилди ва қўлимни куйдирди. دستم سوخت **дастам сухт** — қўлим куйди.

Кўпинча ўтимли маънодаги қўшма феълларнинг кўмакчи қисмини бошқа феъл билан алмаштириш орқали улардан ўтимсиз феъл ясалади. Бу хилдаги алмашиш кўпроқ کردن **кардан** (қилмоқ) феъли билан شدن **шўдан** (бўлмоқ, айланмоқ) кўмакчи феъллари орасида содир бўлади. Масалан:

آغاز کردن **оғоз кардан** — бошламоқ
آشنا کردن **ошно кардан** — таништирмоқ
باز کردن **боз кардан** — очмоқ
بیدار کردن **бидор кардан** — уйғотмоқ
راضی کردن **рози кардан** — рози қилмоқ
پرورش دادن **парварэш додан** — тарбияламоқ
آغاز شدن **оғоз шўдан** — бошланмоқ
آشنا شدن **ошно шўдан** — танишмоқ
باز شدن **боз шўдан** — очилмоқ
بیدار شدن **бидор шўдан** — уйғонмоқ
راضی شدن **рози шўдан** — рози бўлмоқ
پرورش یافتن **парварэш йофтан** — тарбияланмоқ
شکست دادن **шэкаст додан** — шикаст етказмоқ
شکست خوردن **шэкаст хўрдан** — шикастланмоқ, шикаст емоқ кабн.

Феълнинг мажҳул нисбати
فعل مجهول **фэ'л-э мажҳул**

Феълнинг мажҳул нисбати ўзининг тузилиши жиҳатидан қўшма феъл шаклига эга бўлиб, етакчи феъл ва شدن **шўдан** кўмакчи феълидан ташкил топади. Мажҳул нисбатдаги феъл таркибида етакчи феъл ҳамма замон ва шахсларда ўтган замон сифатдоши шаклида ва кўмакчи феъл شدن **шўдан** эса тегишли замон ва шахсларга қараб ўзгаради.

Феълнинг мажҳул формаси фақат ўтимли феъллардангина ҳосил қилинади. Масалан:

نوشتن **навэштан** — ёзмоқ — نوشته شد **навэштэ шўд** — ёзилди. مقاله نوشته شد **мақолэ навэштэ шўд** — Мақола ёзилди.

فرستادن **фэрэстодан** — юбормоқ — فرستاده شد **фэрэстодэ шўд** юборилди. نامه فرستاده شد **номэ фэрэстодэ шўд** — хат юборилди.

Мажҳул нисбатдаги феъллар аниқ нисбатдаги феълларга хос бўлган ҳамма замон ва майлларда ишлатилиши мумкин. Масалан:

مقاله نوشته میشود. **мақолэ навэштэ мишавад** — Мақола ёзиляпти, ёзилади (ҳозирги-келаси замон феъл формаси).

مقاله نوشته میشد. **мақолэ навэштэ мишўд** — Мақола ёзиларди (ўтган замон давом феъли формаси).

مقاله نوشته شده است. **мақолэ навэштэ шўдэ аст** — Мақола ёзилгандир (ўтган замон натижали феъл формаси).

مقاله نوشته شده بود. **мақолэ навэштэ шўдэ буд** — Мақола ёзилган эди (узоқ ўтган замон феъл формаси).

مقاله نوشته خواهد شد. **мақолэ навэштэ хоҳад шўд** — Мақола ёзилади, ёзилажак (аниқ келаси замон феъл формаси).

Мажҳул нисбатдаги феълнинг бўлишсиз шакли кўмакчи феъл شدن **шўдан** олдига نه **на-** инкор юкламасини қўшиш орқали ҳосил қилинади. Масалан:

نامه فرستاده نشد. **номэ фэрэстодэ нашўд** — Хат юборилмади.

Аниқ келаси замон феълининг мажҳул формасида نه **на-** инкор юкламаси خواستن **хостан** кўмакчи феълига қўшилади. Масалан:

سفارش شما فرستاده نخواهد شد. **сэфорэш-э шўмо фэрэстодэ нахоҳад шўд** — Сизнинг заказингиз юборилмайди.

Мажҳул нисбатдаги феълнинг бўлишли шаклида урғу етакчи феълнинг охирги бўғинига тушади. Масалан:

نوشته شد **навэштэ́ шўд** — ёзилди

Агар кўмакчи феъл می **ми-** олд қўшимчасини олган бўлса ёхуд شدن **шўдан** кўмакчи феъли сифатдош шаклида келса, урғу иккита бўлиб, биринчи урғу етакчи феълга ва иккинчи урғу сифатдош шаклидаги кўмакчи феъл охирига ёки می **ми-** олд қўшимчасига тушади. Масалан:

نوشته شده بود **навэштэ́ шўдэ́ буд** — ёзилган эди
نوشته شده است **навэштэ́ шўдэ́ аст** — ёзилгандир
نوشته میشود **навэштэ́ ми́шавад** — ёзилади
نوشته میشد **навэштэ́ ми́шўд** — ёзиларди

Мажҳул нисбатдаги феълнинг бўлишсиз шаклида урғу иккита бўлиб, биринчи урғу етакчи феъл охирига ва иккинчи урғу نه **на-** инкор юкламасига тушади. Масалан:

آورده نشد **овардэ́ на́шўд** — келтирилмади
آورده نشده بود **овардэ́ на́шўдэ буд** — келтирилмаган эди

Кесими мажҳул нисбатдаги феъл билан ифодаланган гапда грамматик эга иш-ҳаракатни бажарувчи шахсни билдирмай, балки бошқа шахс орқали бажарилган ҳаракатни ўзига қабул қилувчи объектни билдиради. Масалан, مقاله نوشته شد. **мақолэ навэштэ шўд** (Мақола ёзилди) мисолида асосий диққат субъектга эмас, объектга қаратилгандир. Бунда ҳаракатни бажарувчи субъект номаълум бўлиб, субъект томонидан бажарилган ҳаракатни қабул қилган объект — مقاله сўзи грамматик эга вазифасида келган. Мисоллар:

این عمارتهای بزرگ و قشنگ طی پنج سال اخیر ساخته شده است.

ин ’эморатҳо-йэ бӯзӯрг ва қашанг тэй-э панж сол-э ахир сохтэ шӯдэ аст — Бу катта ва чиройли иморатлар охирги беш йил мобайнида қурилгандир.

این نسخه خطی آنقدر روان نوشته شده بود که من آن را بآسانی خواندم.

ин нӯсхэ-йэ хатти онқадр равон навэштэ шӯдэ буд кэ ман онро бэ осони хондам — Бу қўл ёзма шу қадар равон ёзилган эдики, мен уни осонлик билан ўқидим.

Кесими мажҳул нисбатдаги феълдан иборат бўлган гапларда ҳаракатни бажарувчи шахсни кўрсатиш лозим бўлса, ҳаракатнинг бажарувчиси از طرف **аз тараф-э** (*томонидан*), بوسیله **бэ васнлэ-йэ**, بواسطه **бэ восэтэ-йэ**, بتوسط **бэ тавассӯт-э** (*орқали, воситаси билан, билан*) каби мураккаб предлоглар орқали бирикиб келади. Бу хилдаги гапларда ҳаракат объекти эга вазифасини ўтайди. Ҳаракат субъекти мураккаб предлог билан бирикиб, тўлдирувчи вазифасида ва мажҳул нисбатдаги феъл эса кесим вазифасида келади. Мисоллар:

رمان غلامان از طرف صدرالدین عینی نوشته شده است.

рӯмон-э ғӯломон аз тараф-э садрэддин ’айни навэштэ шӯдэ аст — «Қуллар» романи Садриддин Айний томонидан ёзилгандир.

مهمانان خارجی دیروز از طرف رئیس شورای وزیران پذیرفته شدند.

мэҳмонон-э хорэжи дируз аз тараф-э ра’ис-э шӯуро-йэ вазирон пазирӯфтэ шӯданд — Чет эллик меҳмонлар кеча Министрлар Советининг Раиси томонидан қабул қилиндилар.

1- топширнқ. 29- дарс текстини ўқинг, дарслик охирида берилган луғатдан фойдаланиб таржима қилинг ҳамда текстда учраган ўтимли ва ўтимсиз феълларни, мажҳул нисбатдаги феълларни аниқланг.

2- топшириқ. Қуйидаги феъллардан ҳозирги-келаси замон феъли, аниқ ўтган замон феъли, ўтган замон давом феъли, узоқ ўтган замон феъли, ўтган замон натижали феъли ва мажҳул нисбатдаги феъллар ҳосил қилинг.

آوردن **овардан** — келтирмоқ,
پذیرفتن **пазирӯфтан** — қабул қилмоқ,
پختن **пӯхтан** — пиширмоқ,
فرستادن **фэрэстодан** — юбормоқ,

3- топшириқ. Қуйидаги ҳикояни ўқинг, таржима қилинг ҳамда мажҳул нисбатдаги феълларни аниқлаб, қайси замон формасида келганини айтиб беринг

دو نقاش

دو نفر نقاش با هم شرط بستند که هر دو تصویر بکشند تا معلوم گردد که کدام یک بهتر میکشد. یکی تصویر انگور کشید و بالای پنجره آویزان کرد. مرغها آمدند و منقار زدند. مردم از استادی آن نقاش تعجب میکردند و بخانهٔ نقاش دیگر رفتند و پرسیدند که تصویر تو کجاست؟ گفت: در پشت این پرده. نقاش اول خواست که پرده را بر دارد. چون دست به پرده زد ملتفت شد که پرده نیست، دیوار است که روی آن تصویر پرده کشیده شده است. گفت: من چنین کشیده‌ام که مرغها فریفته شدند و تو چنان استادی که نقاشی را فریفتی.

Луғат

تصویر کشیدن **тасвир кашидан** — сурат чизмоқ, расм солмоқ
شرط بستن **шарт бастан** — шартлашмоқ, шарт боғламоқ
آویزان کردن **овизон кардан** — осиб қўймоқ
منقار زدن **мэнқор задан** — чўқиламоқ

4- топшириқ. Қуйидаги гапларни форс тилига таржима қилинг.

Катта Фарғона канали жуда қисқа муддатда, яъни 45 кун давомида қурилди. Бу олим ҳақида газета ва журналларда кўпгина мақолалар ёзилган. Девор орқасидан унинг кулган овози эшитилди. Бизнинг колхозда пахта ва бошқа қишлоқ хўжалик экинлари экилади. Баҳор келди, гуллар очилди. Бу расм машҳур француз рассоми томонидан чизилгандир. Бугун дарс соат саккиз яримда бошланади. Хат қалам билан ёзилган эди. Самарқанднинг бу қадимий биноси 1416 йилда қурилган экан. Охирги беш йилликлар давомида Тошкентда жуда кўп баланд ва чиройли иморатлар қурилди. Бу инженер ўзининг янги ихтироси учун Ленин ордени билан мукофотланди. 1961 йил 12 апрелда Ватанимиз тарихида олтин саҳифа очилди. Бу куни совет

граждани Юрий Алексеевич Гагарин дунёда биринчи марта космосга парвоз қилди. Дарс тексти бир неча марта студентлар томонидан қайта ўқилди. Узоқдан кимнингдир йиғлаган овози эшитилди. Энг ширин қовун ва тарвузлар колхоз бозорида сотилади. Столнинг устига турли ширинликлар қўйилган эди. Тун шу қадар қоронги эдики, атрофда ҳеч нарса кўринмас эди. Саройнинг дарвозаси мис ва зар билан қопланган эди. Бу қўл ёзма Алишер Навоий даврида кўчирилган экан. Факультетимиз декани Ўзбекистон ССР Олий Совети депутатлигига сайланди. Эронлик меҳмонлар Узбекистон Министрлар Советининг Раиси томонидан қабул қилинди.

ЎТТИЗИНЧИ ДАРС درس سی ام

شاهراه‌های آبی زندگی

کشاورزی در خاورزمین از قدیم الایام بستگی به آبیاری داشته است. بی علت نیست که مردم میگویند: «هر جا آب هست—زندگی هست» و «هرجا که آب تمام میشود، زمین هم تمام میشود». در ازبکستان سابق آب از طلا هم با ارزش‌تر و مورد آرزوی تمام مردم بود. شاعران نامی در باره آب شعر میسرودند. علیشیر نوائی شاعر بزرگ و دانشمند سده ۱۵ منظومهٔ «فرهاد و شیرین» را که شهرت جهانی یافته است، باتکا ادبیات عوام بوجود آورده است. فرهاد افسانه‌ای‌را که برای مردم آب تهیه کرده است، «پرومته» خاورزمین مینامند.

اکنون ملت ازبک از عطش و بی آبی چندین سده‌ای نجات یافته و آب حیات بخش را بزمین رسانده و ملیونها هکتار زمین بیابان را احیا و مبدل به واحهٔ سبز و خرم کرده است.

دو رود قدیمی آسیای میانه را قطع میکند: آمو دریا (جیحون) و سیر دریا (سیحون) که طول آنها قریب پنج هزار کیلومتر است. این شریانهای عظیم آبی سالانه بیش از ۸۵ ملیارد متر مکعب آب جریان میدهد. قبلا از این منابع خیلی کم استفاده میشد و ترعه ها و مجاری میاه، مخازن آب و مراکز تولید نیروی برق وجود نداشت و ۹۸ در صد کلیه تأسیسات

مخصوص آبیاری از الوار، شاخه ها، نی و شن احداث شده بود. وسیله اصلی رساندن آب به کشتزارها چیزی موسوم به چیگیر (چیگیریک) یعنی چرخ چوبی بوده که آن در مدت دو ماه یک هکتار زمین‌را آبیاری میکرده است.

در سالهای بعد از ۱۹۲۰ و ۱۹۳۰ نخستین ترعه های بزرگ ساخته شد و گودالهای طبیعی بعنوان مخازن آب مورد استفاده واقع شد. یکی از ساختمانهای بزرگ آن سالها ترعهٔ بزرگ فرغانه است. ترعهٔ مذکور در سال ۱۹۳۹ بوسیلهٔ مردم در مدت یکماه و نیم احداث گردید. یکصد و شصت هزار نفر شهر نشینان و ساکنین قراء با بیل و کلنگ ترعه‌ای بعرض ۱۰ تا ۱۵ متر، بطول ۲۷۰ کیلومتر حفر نمودند. سد «قویی قاینار» که در راس ترعه مذکور ساخته شد یکی از اولین آزمایشهای تنظیم آبریز سد در جهان بطور خود کار بود که بعداً هم مبدل به اداره نمودن آن بطور تله مکانیک گردید. آن ساختمان بمنزلهٔ سر آغاز عصر کامل جدیدی در توسعه و ترقی آبیاری بود. در سالهای اجرای برنامه های پنج ساله های اول فقط با سرمایه‌گذاری و اعتبارات دولت سی سد ساخته شد.

حد اکثر توسعه و ترقی آبیاری در جمهوری ازبکستان بعد از سالهای ۱۹۵۰—۱۹۶۰ حاصل گردید و احداث ترعه ها و سدها اکنون بطور صنعتی عملی میشود.

در نتیجه سی هزار بنای هیدروتکنیک بوجود آمده و این امر امکان داده است که اراضی زیر کشت تقریباً به سه ملیون و نیم هکتار رسانده بشود.

شاهراه‌های آبی زندگی یعنی ترعه‌های آبیاری زمین را از عرض و طول قطع کرده است. اگر تمام آنها را در یک خط قرار بدهیم سه بار دور کره زمین را از خط استوا خواهد گرفت. لیکن خطوط آبی دائماً امتداد میابد. ترعه «آمو بخارا» دویست کیلومتر با عماق بیابان قره قم کشیده میشود. بوسیلهٔ این ترعه آب آمو دریا (جیحون) با سرعت دویست متر مکعب در ثانیه به بالاتر از سطح آن رودخانه جریان خواهد یافت و امکان خواهد داد که ۱۵۰ هزار هکتار از اراضی بکر علاوه بر اراضی کنونی آباد بشود.

ازبکستان در سالهای اخیر پهنه عظیمی برای تحقیقات و آزمایش در رشته آبیاری شده است. در آنجا شبکه ها و آلات اداره نمودن تاسیسات آبیاری بوجود آمده و متداول گردیده. طرز جدید آبیاری مرسوم شده است که آب از ترعه‌ها جریان نمییابد بلکه در ناوه های بتونی واقع در سطح زمین جاری میشود و این امر موجب میشود که آب بزمین تراوش نکند و هدر نرود و با املاح خاک آلوده نگردد و شور نشود. در کشتزارهای ازبکستان دستگاه های کامل باران ریزی حرکت میکنند و کف ترعه‌ها هم با قشری از «پلی اتیلن» پوشیده میشود. ذکر تمام کارها و چیزهای تازه در اقتصاد آبیاری آنجا در یک مقاله مختصر دشوار است. کافی است خاطر نشان بشود که در رشته مذکور سی و پنج هزار نفر از متخصصین بکار اشتغال دارند.

در پرچم ازبکستان خط عریض آبی وجود دارد که علامت راه های آبی زندگی است که مردم با کار و زحمت خود آن نعمت ها را بوجود میآورند.

از مجله «پیام نوین» (مختصر شده)

Грамматик изоҳ

Феълнинг орттирма нисбати

فعل اجبار фэ'л-э эжбор

Феълнинг орттирма нисбати феълнинг ҳозирги замон негизига **انِدن -ондан** ё **انیدن -онидан** қўшимчаларини қўшиш орқали ясалади. Масалан:

Феълнинг ноаниқ шакли	Ҳозирги замон негизи	Орттирма нисбат
خوردن — емоқ	**خور**	**خورانیدن егизмоқ**
رسیدن — етмоқ	**رس**	**رساندن етказмоқ**

Форс тилида орттирма нисбат ҳам ўтимли ва ҳам ўтимсиз феъллардан ясалиши мумкин.

1. Ўтимсиз феъллардан ўтимли маънога эга бўлган феъл ҳосил қилинади. Масалан:

رسیدن — етмоқ (ўтимсиз) **رساندن — етказмоқ** (ўтимли)
گذشتن — ўтмоқ (ўтимсиз) **گذرانیدن — ўтказмоқ** (ўтимли)

Бундай ўтимли маънодаги феъллар одатда را **ро** кўмакчиси олган воситасиз тўлдирувчини талаб қилади. Масалан:

سلام ترا باو رساندم. салом-э тўро бэ у расондам — Сенинг саломингни унга етказдим.

من روز تعطیل را بخواندن کتاب گذراندیم. ман руз-э та'тилро бэ хондан-э кэтоб гўзаронидам — Мен дам олиш кунини китоб ўқиш билан ўтказдим.

2. Ўтимли феъллардан эса яна ўтимли феъл ҳосил қилиш билан бирга, иш-ҳаракатни бошқа субъектга бажартириш, мажбур қилиш каби маъноларни англатувчи феъл ясалади. Бу хилдаги ўтимли феъллар иккита тўлдирувчи талаб қилиб, бири را **ро** кўмакчисини олган воситасиз тўлдирувчи ва иккинчиси به **бэ** предлогини олган воситали тўлдирувчи бўлади. Масалан:

خوردن — емоқ
خوراندن — егизмоқ

او به برادر کوچکش غذا میخوراند. у бэ бародар-э кучэкаш ғазо михўронад — У укасига овқат егизяпти.

پوشیدن — киймоқ
پوشاندن — кийгизмоқ

چون هوا سرد بود مادر به پسرش لباس زمستانی پوشانید. чун ҳаво сард буд модар бэ пэсараш лэбос-э зэмэстони пушонид — Ҳаво совуқ бўлгани учун, она боласига қишки кийим кийгизди.

Форс тилида орттирма нисбат баъзи феъллардангина ясалади. Шунинг учун ўзбек тилида грамматик йўл билан ясалган ўтимли ё орттирма маъно форс тилида лексик йўл билан ифодаланади. Масалан:

ادامه داشتن **эдомэ доштан** — давом этмоқ (ўтимсиз)
ادامه دادن **эдомэ додан** — давом эттирмоқ (ўтимли)
مردن **мўрдан** — ўлмоқ (ўтимсиз)
کشتن **кўштан** — ўлдирмоқ (ўтимли)

Ейиқ содда гапда сўз тартиби

Форс адабий тилида ёйиқ содда гапда сўзлар маълум тартибда келади, яъни гап эга билан бошланиб, кесим билан тугайди. Гапнинг қолган бўлаклари эса эга билан кесим орасида ке-

лади. Фақат пайт ва ўрин ҳоллари бундан мустасно бўлиб, кўпинча эгадан олдин келадилар.

Ёйиқ содда гапдаги сўз тартибини қуйидагича тасниф этиш мумкин:

1. Эга, воситасиз тўлдирувчи, кесим:

دانشجو نامه نوشت. — Студент хат ёзди.

2. Агар гапда ҳам воситали, ҳам воситасиз тўлдирувчи бўлса: а) را ро кўмакчиси билан келган воситасиз тўлдирувчи воситали тўлдирувчидан аввал; б) را ро кўмакчисисиз келган воситасиз тўлдирувчи воситали тўлдирувчидан кейин келади:

دانشجو نامه را بدوستش نوشت. — Студент хатни дўстига ёзди.

دانشجو بدوستش نامه نوشت. — Студент дўстига хат ёзди.

3. Пайт ё ўрин ҳоли, эга, воситасиз тўлдирувчи, кесим:

دیروز دانشجو نامه نوشت. — Кеча студент хат ёзди.

در کتابخانه دانشجو نامه نوشت. — Кутубхонада студент хат ёзди.

4. Пайт ҳоли, ўрин ҳоли, эга, воситасиз тўлдирувчи, кесим:

دیروز در کتابخانه دانشجو نامه نوشت. — Кеча кутубхонада студент хат ёзди.

5. Эга ва тўлдирувчиларнинг ўз аниқловчилари бўлиши ҳам мумкин. Бунда изофали сўз бирикмасидаги тартиб бутунлай сақланади.

دانشجوی شعبه ایرانی بدوست خود نامه نوشت. — Эрон бўлимининг студенти ўз дўстига хат ёзди.

Ёйиқ содда гапда сўз тартиби гапдаги логик урғу ёки гап стилининг характерига кўра бирмунча ўзгариши ҳам мумкин.

1- топшириқ. 30- дарс текстини ўқинг, дарслик охирида берилган луғатдан фойдаланиб таржима қилинг ҳамда орттирма нисбатдаги феъл формаларини топиб, қайси феълдан ясалганлигини айтиб беринг.

2- топшириқ. Қуйидаги феъллардан орттирма нисбатдаги феъллар ясанг

رنجیدن **ранжидан** — хафа бўлмоқ
ترسیدن **тарсидан** — қўрқмоқ
گردیدن **гардидан** — айланмоқ
دویدن **давидан** — югурмоқ
نشستن **нэшастан** — ўтирмоқ

3- топшириқ. Қуйидаги ҳикояни ўқинг, таржима қилинг ва орттирма нисбатдаги феълларни аниқланг.

یک ریـال منفعت

روزی ملا نصرالدین در کنار رودخانه‌ای نشسته بود. ده نفر رسیده با ملا قرار گذاشتند که آنها را از رود گذرانده برای هر یک نفر یک ریال اجرت بگیرد. ملا قبول کرد و نه نفر را صحیح و سالم بانطرف رسانید ولی نفر آخر را چون خسته شده بود دیگر نتوانست ببرد و در رودخانه اورا از دست ول کرد و آب اورا برد. رفقایش فریاد کردند: این چه کاری بود که کردی؟ ملا جواب داد: یک ریال بشما فایده رساندم، اکنون ۹ ریال بدهید بس است و یک ریال منفعت شما میشود.

4- топшириқ. Қавс ичида берилган феълларни тегишли феъл нисбати шаклига қўйиб кўчириб ёзинг

من اورا (رنجیدن). او مرا (رنجیدن). روزهای تعطیلات زمستانی (گذشتن). شما روزهای تعطیلات زمستانی را چطور (گذشتن)؟ دانشجویان درس جدید را (فهمیدن). دانشیار درس جدید را بدانشجویان (فهمیدن). نامه باو (رسیدن). نامه را باو (رسیدن). بچه روی تختخواب (خوابیدن). مادر بچه‌را روی تختخواب (خوابیدن). اگر من شما را (رنجیدن) ببخشید. نخیر، من از شما هیچ (نرنجیدن). آب در سماور (جوشیدن). فرخ آب را در سماور (جوشیدن). او زیر درخت (نشستن). او درخت (نشستن).

Луғат

اجرت گرفتن **ўжрат гэрэфтан** — хизмат ҳақи олмоқ

صحیح و سالم **саҳиҳ ва солэм** — соғ-саломат

منفعت **манфа'ат** — фойда

ول کردن **вэл кардан** — қўйиб юбормоқ

ЎТТИЗ БИРИНЧИ ДАРС درس سی و یکم

بازرس

وقتیکه به خانه رسیدم سفته‌ای به همسرم شیرین نشان دادم و گفتم: اینهم آخرین سفته!

با چشمانی که از برق نشاط میدرخشید گفت: امشب پس از مدتها سر بی قرض بر بالین میگذارم. اگر صد سال دیگر در تهران میماندیم جز اینکه قرض ما زیادتر شود نتیجه دیگری نداشت. مهمانان همیشگی نمیگذاشتند حتی ده تومان هم پس انداز کنیم.

در همین موقع مهربان پسر کوچکم داخل اطاق دوید و گفت: بابا یک آقا و خانم دم در با شما کار دارند.

نگاهی به همسرم کردم و بطرف در حیاط رفتم. مردی دیدم نسبتاً کوتاه قد تقریباً سی و پنج ساله.

– آقای شاهین شما هستید؟

– بله، خودم هستم.

– این نامه را برادرتان داد. من چندی پیش در شیراز خدمتشان بودم. ضمن بیان این کلمات پاکتی را بدستم داد. خط برادرم را شناختم آن را گشودم. برادرم آقای «م» را معرفی کرده بود که «...از دوستان صمیم و همکار قدیم من است. ممکن است برای بازرسی اداره قند و شکر به تربت حیدریه بیایند. میل ندارند به خانه رئیس اداره بروند...»

برادرم در پایان نوشته بود: «هرلطفی که بمن داری به آقای «م» بکن».

بعد از خواندن نامه نگاه مجددی به آقای بازرس و خانمش که بلندتر از شوهرش مینمود و بچه دو سه ساله‌ای در بغل داشت کردم. چند لحظه به سکوت گذشت. ناگهان متوجه شدم که مهمانان تازه از راه رسیده‌اند و خسته هستند. گفتم:

– بفرمائید خیلی خوش آمدید.

آنها را به اطاق رهنمائی کردم. شیرین که نامه را خواند آمد و به آنها

خوش آمد گفت، سماور را آتش کرد و در کار تهیه ناهار شد. آقای بازرس گفت:

– ابتدا از شما خواهش میکنم کسی را از ماموریت من مطلع نکنید چون لا اقل تا چند روز اول باید ناشناس بمانم.

– خاطرتان جمع باشد کسی نخواهد فهمید.

– راستی کسی هست به گاراژ برود و چمدان مارا بیاورد؟

– بله، بلیطتان را لطف کنید خودم بیاورم...

وقتی بخانه آمدم آقای بازرس روی تخت دراز کشیده و خانمش بر بالین کودک خود نشسته بود. معلوم شد کودک آنها در راه بیمار شده و سخت تب دارد. چمدان را در گوشه اطاق گذاشتم و بکمک شیرین که در کار پختن برنج و تهیه کباب بود رفتم.

بر سر سفره خانم آقای بازرس که از بیماری کودکش اظهار نگرانی میکرد به شوهرش گفت:

– من گفتم به این مسافرت نمیایم. اگر سر خانه و زندگی خودم بودم میتوانستم لا اقل سوپ جوجه‌ای به این بچه مریض بدهم. شیرین گفت:

– خانم نگران نباشید اینجا هم مثل منزل خودتان است. الان برای بچه سوپ جوجه تهیه میکنم.

تا بچه مریض بود فقط آقا به قصد انجام کار که ظاهراً مربوط به ماموریت محرمانه بود از منزل خارج میشد و خانم و بچه در منزل میماندند البته بی آنکه کوچکترین کمکی به همسر بیچاره من که همیشه در حال تهیه غذا و جارو و ظروف شوئی و نظافت بود بکند. و حال بچه کاملا خوب شد آقا وخانم هوس تماشا و گردش در جاهای دیدنی شهر را کردند و من ناچار بودم بعنوان راهنما همراهشان بروم و در ضمن پول درشکه و خرجهای دیگر اغلب با من بود.

در این پانزده روز که از آمدن آنها گذشته بود از دوندگی و تلاش جانم به لب رسیده بود. شیرین احوالش صد بار از من بدتر بود. باز مبلغی مقروض شدم.

روز شانزدهم بود که آقای بازرس گفت که بلیط خریده و امروز باید حرکت بکنند. طرفهای عصر درشکه‌ای کرایه کردم. آقای بازرس را با خانم و طفل کوچکش بگاراژ رسانیدم. هوا تاریک میشد که به خانه بر

گشتم. در را باز کردم و وارد خانه شدم. پسرم جلوم دوید و گفت: یک آقائی در اطاق منتظر من است. وارد اطاق که شدم مردی از جایش بلند شد و گفت:

– من آقای «م» هستم. نامه‌ای از برادرتان بعنوان شما داشتم، متاسفانه ده پانزده روز قبل آن را گم کردم.

– شما آقای «م» هستید؟ حتماً برای بازرسی اداره قند و شکر آمده‌اید؟

– بله، بنده بازرس هستم و فردا بر میگردم.

پسرم که پهلوی من ایستاده بود از اطاق بیرون دوید و با صدای بلند می گفت:

– ماما‌ن، یک بازرس دیگر آمده...

بقلم کمال اجتماعی با کمی اختصار

Грамматик изоҳ

Аниқловчи эргаш гап

Аниқловчи эргаш гап бош гапнинг эгасини ёки бошқа бирон бўлагини аниқлаб келади. Аниқловчи эргаш гап бош гап билан **که кэ** боғловчиси орқали боғланади. **که кэ** боғловчиси бош гапнинг бевосита аниқланиб келган бўлагидан сўнг қўйилади.

Одатда аниқловчи эргаш гапда аниқланиб келаётган сўз урғусиз **ی-и** қабул қилиб келади ва бу **ی-и** форс грамматикасида **یای اشاره йо-йэ эшорэ** дейилади. Масалан:

شخصی که دیروز پیش شما آمده بود دانشیار ماست. шахс-и кэ дируз пиш-э шўмо омадэ буд донэшйор-э мо-ст — Кеча сизнинг олдингизга келган киши бизнинг ўқитувчимиз.

کتابی که من میخوانم گلستان سعدی است. кэтоб-и кэ ман михонам гўлэстон-э са'ди аст — Мен ўқиётган китоб Саъдийнинг «Гулистон»идир.

Аниқланиб келаётган сўз аниқловчи эргаш гап таркибида олмош тарзида яна қайтарилиши мумкин. Бу хилдаги олмошлар гапдаги вазифаларига қараб маълум предлог ё кўмакчини қабул қилган бўладилар. Масалан:

شخصی که با او صحبت میکند دانشیار ماست. шахс-и кэ бо у сўҳбат микўнад донэшйор-э мо-ст — У билан суҳбатлашаётган киши бизнинг ўқитувчимиздир.

شخصی که از او کتاب گرفته‌اید دانشیار ماست. **шахс-и кэ аз у кэтоб гэрэфтэ-ид донэшйор-э мо-ст** — Сиз (ундан) китоб олган киши бизнинг ўқитувчимиздир.

شخصی که اورا در پارک دیده‌اید دانشیار ماست. **шахс-и кэ уро дар порк дидэ-ид донэшйор-э мо-ст** — Сиз паркда кўрган киши бизнинг ўқитувчимиздир.

Аниқловчи эргаш гап аниқлаб келган сўз ўз аниқловчисига эга бўлиши ҳам мумкин. Бу ҳолда **یای اشاره** изофий бирикманинг охирига қўшилади. Масалан:

دانشیار جوانی که با رئیس دانشکده صحبت میکند از ایران آمده است. **донэшйор-э жавон-и кэ бо ра'ис-э донэшкадэ сўҳбат микўнад аз ирон омадэ аст** — Факультет декани билан суҳбатлашиб турган ёш ўқитувчи Эрондан келгандир.

بنای بلند و زیبائی که تازه ساخته شده است باشگاه کلخوز قیزیل ازبکستان است. **бано-йэ бўланд ва зибо-и кэ тоза сохтэ шўдэ аст бошгоҳ-э кўхўз-э қизил ўзбакэстан аст** — Янги қурилган баланд ва чиройли бино «Қизил Ўзбекистон» колхозининг клубидир.

Агар аниқловчи эргаш гап аниқлаб келган сўз **ه** э билан тугаган бўлса, **ی** -и олдидан бир **ا** *алиф* орттирилиб ёзилади, Масалан:

خانه‌ای که من زندگی میکنم سه اطاق دارد. **хонэ-и кэ ман зэндэги микўнам сэ ўтоқ дорад** — Мен яшаб турган уй уч хонадан иборат

Агар аниқловчи эргаш гап аниқлаб келган сўз чўзиқ унли билан тугаган бўлса, **ی** -и олдидан бир **ء** *ҳамза* белгиси орттирилиб ёзилади. Масалан:

دانشجوئی که پیش من آمده است زبان عربی را خوب میداند. **донэшжу-и кэ пиш-э ман омадэ аст забон-э 'арабиро хуб мидонад** — Менинг олдимга келган студент араб тилини яхши билади

اشاره یای қуйидаги ҳолларда тушиб қолади:

1. Агар аниқловчи эргаш гап аниқлаб келган сўз қаратқич вазифасидаги от ёки олмош билан бирикиб келган бўлса:

دانشجویان دانشکده که اینجا جمع شده‌اند در کنفرانس علمی سخنرانی خواهند کرد. донэшжуйон-э донэшкадэ кэ инжо жам' шўдэ-анд дар кўнфэронс-э 'элми сўханрони хоҳанд кард — Бу ерга йиғилган факультет студентлари илмий конференцияда доклад қиладилар.

همسایه ما که مریض بود برای معالجه در بیمارستان بستری شد. ҳамсойэ-йэ мо кэ мариз буд баройэ мў'олажэ дар биморэстон бастари шўд — Касал бўлган бизнинг қўшнимиз даволаниш учун касалхонага ётди.

2. Аниқловчи эргаш гап аниқлаб келган сўз эгалик аффиксини қабул қилиб келган бўлса:

خواهرتان که در دانشکده فیلولوژی تحصیل میکند نامش چیست؟

хоҳарэтон кэ дар донэшкадэ-йэ филўлўжи таҳсил микўнад номаш чист? — Филология факультетида ўқиётган опангизнинг исми нима?

3. Аниқловчи эргаш гап аниқлаб келган сўз атоқли от бўлса:

شهر تاشکند که پایتخت ازبکستان شوروی است از لحاظ وسعت سومین شهر در اتحاد شوروی میباشد. шаҳр-э тошканд кэ пой-тахт-э ўзбакэстон-э шўурави аст аз лэҳоз-э вўс'ат сэввўмин шаҳр дар эттэҳод-э шўурави мибошад — Ўзбекистоннинг пой-тахти (бўлган) Тошкент шаҳри кенглиги жиҳатидан Совет Иттифоқидаги учинчи шаҳардир.

4. Аниқловчи эргаш гап аниқлаб келган сўз кишилик олмоши бўлса:

تو که چراغ نبینی با چراغ چه بینی؟ тў кэ чэроғ набини бо чэроғ чэ бини? — Сен чироғни кўрмайсанку, чироғ билан нимани кўрасан? (Чироғ кўрмайдиган сен...)

1- топшириқ. بازرس текстини ўқинг, дарслик охирида берилган луғатдан фойдаланиб таржима қилинг ҳамда текстда учраган аниқловчи эргаш гапларда یای اشاره нинг ишлатилиш ва тушиб қолиш ҳолларини аниқланг.

2- топшириқ. Мақолларни ёд олинг ҳамда бош гап ва аниқловчи эргаш гап бўлакларини аниқланг.

۱) چاهی که آب ندارد با آب ریختن آبدار نشود.

۲) خری که جو دید کاه نمیخورد.

۳) سری که درد نمیکند دستمال مبند.

٤) تیری که از کمان جست بر نگردد.

٥) کسی که از گرگ بترسد گوسفند نگاه ندارد.

٦) جائی که عقاب پر بریزد از پشه لاغری چه خیزد.

3- топшириқ. Текст ва ҳикояларни ўқинг, ўзбек тилига таржима қилинг ва уларда мавжуд бўлган аниқловчи эргаш гаплар қайси сўзларни аниқлаб келганини айтиб беринг.

حمله مارها

هندوستان را میتوان سر زمین مارهای خطرناک دانست. در این کشور که دارای جمعیت زیادی است هر ساله عده‌ای در اثر نیش زهر آلود مارها از بین میروند. ضمنا در هنگام بهار و تابستان مارهای خطرناک دسته جمعی بدهات حمله برده و مردم بینوا را که در میان مزارع و باغات بکار مشغولند از پای در می آورند. نوعی از مارهای هندوستان چنان خطرناکند که قادرند با نیش خود کرگدنی را هلاک کنند.

از روزنامه «اطلاعات».

راست یا چپ

شخصی که ناخوش شده بود نزد دکتر رفت و گفت: پهلوی من درد میکند. دکتر پرسید: کدام پهلویت: راست یا چپ؟ آن شخص پس از فکر زیاد جواب داد: آن پهلو که شب وقت خوابیدن به طرف دیوار واقع میشود.

قضاوت ملا نصرالدین

روزی ملا نصرالدین در محکمه نشسته بود و یک زن و شوهر که میانشان اختلاف افتاده بود برای شکایت پیش او آمدند. اول مرد شکایتهای خودرا کرد و هزار عیب برای زن شمرد. ملا پس از شنیدن تمام

سخنانش به او گفت: «تو حق داری». بعد زن همهٔ گفته های شوهرش را تکذیب کرده در باره ظلم های او و بی گناهی خود دلیل ها آورد و سوگند ها خورد. ملا نصرالدین که بدقت حرفهای اورا گوش کرده بود گفت: «تو حق داری». زن ملا که از پشت پرده همه گفتگوها را شنیده بود در این موقع وارد محکمه شد و با اعتراض به شوهرش گفت: تو چطور قضاوت میکنی؟ آخر از این دو نفر یکی باید گنهکارتر از دیگری باشد. ملا در مقابل اعتراض زنش به او گفت: «تو هم حق داری».

(از «صد و یک لطیفهٔ فارسی»)

4- топшириқ. Қуйидаги гапларни форс тилига таржима қилинг.

Бу ерда ўтирган бола менинг укамдир. Тўртинчи курсда ўқиётган студентлардан бир нечтаси ўз ўқишларини давом эттириш учун икки ойдан сўнг Афғонистонга кетадилар. Менинг олдимга келган студент эрон бўлимида ўқийди. Охирги йилларда Тошкентда қурилаётган иморатлар жуда чиройлидир. Биз томоша қилган тарихий ёдгорлик XV асрга оид экан. Қишки каникул вақтида ўз уйларига кетган студентлар қайтиб келдилар. Бизнинг факультетда ўқийдиган ўғлингиз икки кундан бери дарсга келмайди. Мен сизга совға қилган форс тили грамматикасидан фойдаланяпсизми? Пахта планини бажарган колхозчилар пахта қурултойида қатнашиш учун Тошкент шаҳрига келдилар. Афғонистонда совет мутахассислари ёрдамида қурилган аэропорт ҳар бир йўловчининг диққатини ўзига тортади. Ўрта мактабда форс тили ўрганган қиз ва йигитлар шарқ факультетига кириш учун имтиҳон топширдилар. Факультетимизни битирган бир неча киши ҳозирги кунда Ўзбекистон Фанлар академиясининг Шарқшунослик, Тил ва адабиёт, Тарих ва Фалсафа институтларида илмий ходим бўлиб ишламоқдалар. Яхши доклад қилган студентлар мукофот олишга сазовор бўлдилар. Мен сотиб олган костюм отамга жуда ёқди. Сиз берган китобни ҳалигача ўқиб бўлганим йўқ. Юракдан чиққан сўз юракка бориб етади. Афғонистонга бориб келган студентлар у мамлакат ҳақидаги ўз таассуротларини сўзлаб бердилар. Бу корхона лойиҳасини ишлаган инженер кеча Москвага жўнаб кетди. Театрга келган томошабинлар ўз жойларига ўтирдилар. Сочи шаҳрига дам олиш учун кетаётган дўстим мен билан хайрлашгани бизнинг уйга келди.

شرایط نویسندگی

مهمترین شرط نویسندگی خوب دانستن زبان است و هر چه شخص زبانی را بهتر و کاملتر بداند و بر اصطلاحات و عبارات و لغات و قواعد صرف و نحو آن بصیرتر باشد بهمان نسبت نوشتهٔ او بهتر میشود. در روزگار گذشته که دانش و هنر در مشرق زمین خاصه در ایران رواجی داشت و زبان دانی و فصاحت و لغت شناسی و صرف و نحو و دیگر فنون ادب را شان و شوکتی بود، نویسندگان بزرگ و شاعران عالی مقام نصایح و دستورهای زیادی برای یاد گرفتن صنعت کتابت و فنون نظم و نثر بطالبان علم و ادب داده‌اند. هر کس کتب گذشتگان را خوانده باشد میداند که یکی از دستورهای عمدهٔ آنان در تعلیم نویسندگی این بود که می گفتند طالب علم و ادب باید چندین کتاب از آثار نویسندگان بزرگ فارسی و تازیرا که نمونهٔ بر جسته و سر مشق درخشان نظم و نثر باشد مکرر بخواند و قطعات بسیار عالی آنها را از بر کند و چندین هزار بیت و صدها قصیده و غزل و قطعه را از حفظ بداند و نیز می گفتند کسی که قلم بدست میگیرد و میخواهد زبان فارسی را فصیح و درست بنویسد لازم است: اولاً تا اندازه‌ای عربی بداند و لغات و قواعد صرفی ثابت و متقن آن زبان را که در فارسی نفوذ زیادی یافته است فرا گیرد. ثانیاً کتب ادبی فصیح از قبیل کلیله و دمنه و تاریخ بیهقی و گلستان و چهار مقاله نظامی سمرقندی و سیاست نامه خواجه نظام الملک و منشآت قایم مقام و میرزا عبدالوهاب نشاط را بکرات بخواند. ثالثاً قواعد زبان فارسی را بخوبی بیاموزد و همچنین باندوخته های منظوم ادبی قرون گذشته که در واقع رکن زبان و ادبیات ماست آگاهی و آشنائی کافی داشته باشد.

غیر از چند شرطی که در بالا ذکر شد دیگر از شرایط عمدهٔ چیز نویسی داشتن مقداری معلومات متفرقه و مخصوصاً آشنا بودن بتاریخ و تاریخ ادبیات و معلومات عمومی دیگر است. البته باید توجه داشت که زبان مانند هر چیز دیگر بمرور زمان تکمیل میشود و یا تغییراتی در آن بوجود

میآید ولی در هر حال یاد گرفتن زبان صحیح و فصیح ادبی موقوف بفرا گرفتن اصول و قواعد آن و پیروی از کلام نویسندگان بزرگ است و اگر تصرفی در آن بشود باید بروفق روح زبان و ساخت و ریخت آن باشد چنانکه خواص آن را بپسندند و عوام از فهمش در نمانند.

از مجله «کاوه»

Грамматик изоҳ

Ўтган замон шарт-истак майли
ماضی التزامی мози-йэ элтэзоми

Ўтган замон шарт-истак майли, яъни **ماضی التزامی мози-йэ элтэзоми** қўшма феъл шаклида бўлиб, етакчи феълдан ва **بودن будан** кўмакчи феълидан ясалади.

Бу феълнинг тусланишида етакчи феъл ўтган замон сифатдоши шаклида ва кўмакчи феъл ҳозирги замон феъл негизи (**باش бош**) шаклида бўлади. Шахс-сон қўшимчалари эса кўмакчи феълга қўшилади.

نوشتن *ёзмоқ* феълининг тусланиши

مفرد

I шахс **نوشته باشم навэштэ бошам** — ёзган бўлсам
II шахс **نوشته باشی навэштэ боши** — ёзган бўлсанг
III шахс **نوشته باشد навэштэ бошад** — ёзган бўлса

جمع

I шахс **نوشته باشیم навэштэ бошим** — ёзган бўлсак
II шахс **نوشته باشید навэштэ бошид** — ёзган бўлсангиз
III шахс **نوشته باشند навэштэ бошанд** — ёзган бўлсалар

ماضی التزامی нинг тусланишида урғу иккита бўлиб, биринчи урғу етакчи феълнинг охирига ва иккинчи урғу эса кўмакчи феълнинг охирига тушади.

ماضی التزامی нинг бўлишсиз шаклида **نه на-** инкор юкламаси бевосита етакчи феълга қўшилади. Масалан:

ننوشته باشم нанавэштэ бошам — ёзмаган бўлсам
ننوشته باشی нанавэштэ боши — ёзмаган бўлсанг кабн.

Префиксли ва қўшма феълларда ҳам ماضی التزامی нинг тусланишти шу тарзда олиб борилади. Масалан:

بر خاسته باشد **бар-хостэ бошад** — турган бўлса
بر نخاسته باشد **бар-нахостэ бошад** — турмаган бўлса
استراحت کرده باشد **эстэроҳат кардэ бошад** — дам олган бўлса
استراحت نکرده باشد **эстэроҳат накардэ бошад** — дам олмаган бўлса каби.

ماضی التزامی нинг бўлишсиз шаклида асосий урғу **на-** инкор юкламасига кўчади.

ماضی التزامی **иш-ҳаракат ёки ҳолатнинг ўтган замонда бажарилиши қатъий бўлмай, унинг бажарилиши шарт, истак, зарур, гумон ва шу каби маънолар билан боғлиқ бўлган ҳолларда иш**латилади. Масалан:

1. Утган замон шарт майлининг кесимида:

اگر او آمده باشد بمن خبر بدهید **агар у омадэ бошад бэ ман хабар бэдэҳид** — Агар у келган бўлса, менга хабар беринг.

2. بایستن **бойэстан** модал феълидан сўнг:

جمشید باید از مرخصی برگشته باشد. **жамшид бойад аз мўрахаси бар-гаштэ бошад** — Жамшид отпускадан қайтган бўлса керак.

3. شاید **шойад** ва бошқа эҳтимолликни билдирган сўзлардан сўнг:

شاید او هنوز بمنزل نرسیده باشد. **шойад у ҳануз бэ манзэл нарасидэ бошад** — У ҳали уйга етмаган бўлса керак.

احتمال میرود که شب باران باریده باشد. **эҳтэмол миравад кэ шаб борон боридэ бошад** — Балки, кечаси ёмғир ёққан бўлса керак.

4. Баъзан ўтган замонга оид бўлган тўлдирувчи эргаш гапнинг кесимида ишлатилади:

در ازبکستان کسی پیدا نمیشود که آثار علی شیر نوائی را نخوانده باشد.
дар ўзбакэстон кас-и пэйдо намишавад кэ осор-э 'алишир навоиро нахондэ бошад — Узбекистонда Алишер Навоийнинг асарларини ўқимаган бирор кишини топиб бўлмайди.

1- топшириқ. 32- дарс текстини ўқинг, дарслик охирида берилган луғатдан фойдаланиб таржима қилинг ва ماضی التزامی шаклида келган феълларни аниқланг.

2- топшириқ. Қуйидаги феълларни ماضی التزامی шаклида тусланг ва уларнинг ҳар бирига биттадан гап тузинг

خواندن **хондан** — ўқимоқ
داشتن **доштан** — эга бўлмоқ
بر گشتن **бар-гаштан** — қайтмоқ
فرا گرفتن **фаро-гэрэфтан** — ўрганмоқ
تولد یافتن **таваллўд йофтан** — туғилмоқ
بیمار شدن **бимор шўдан** — касал бўлмоқ

3- топшириқ. Қуйидаги ҳикояни ўзбек тилига таржима қилинг ва унда мавжуд бўлган феълларни таҳлил қилиб, қайси замон шаклида келганини айтиб беринг.

خروس و روباه

روباهی زیر درختی بود و خروس با یک دسته مرغ روی شاخه‌های بلند آن نشسته بود. روباه رو به خروس کرده گفت: خبر تازه را شنیده‌ای؟ خروس گفت: نه. روباه گفت: تمام حیوانات پس از مشورت با هم صلح نموده و امروز را عید گرفته‌اند. شما هم خوبست از درخت پائین آئید، دوستانه صحبت کنیم و دمی را با هم گذرانیم. خروس روی دو پا بلند شد و گردن کشیده نظری به حوالی و اطراف انداخت. روباه گفت: چه خبر است؟ خروس گفت: خبر آنست که یک جفت سگ باین طرف میایند. روباه پا بفرار نهاد. خروس گفت: مگر صلح عمومی نیست؟ کجا میروی؟ روباه گفت: درست است ولی شاید این خبر هنوز به سگها نرسیده باشد.

Луғат

دسته **дастэ** — тўда, гуруҳ
مشورت **машварат** — маслаҳат, кенгаш
عید گرفتن **'эйд гэрэфтан** — ҳайит қилмоқ, байрам қилмоқ
حوالی **ҳаволи** — атроф
روی دو پا بلند شدن **ру-йэ дў по бўланд шўдан** — икки оёққа тикка турмоқ
پا به فرار نهادن **по бэ фэрор нэҳодан** — қоча бошламоқ
صلح نمودن **сўлҳ намудан** — битим тузмоқ, ярашмоқ

4- топшириқ. Гапларни форс тилига таржима қилинг.

У ҳали ишга келмаган бўлса керак. У мендан китоб олганига беш кун бўлди, уни ўқиб, бўлган бўлса керак. Агар касал бўлган бўлсангиз, нега врачга мурожаат қилмадингиз? Балки, бу фильмни ёшлигимда кўрган бўлсам керак. Бу шаҳарда мен кўрмаган бирорта музей йўқ. Нега у шу вақтга қадар телефон қилмади, яна бирор ҳодиса рўй берган бўлмасин. Ҳали у Москвадан қайтмаган бўлса керак. Агар факультет декани келган бўлса, тезда менга хабар беринг. Бизнинг орамизда Горькийнинг «Она» романини ўқимаган бирор студент йўқ. Бу хабар унинг қулоғига етган бўлса, яхши иш бўлмабди. Самолёт ҳали учмаган бўлса керак. Агар у трамвай тўхташ жойида турган бўлса, унга айтингки, мен бугун унинг олдига бора олмайман. Ҳали соат тўққиз бўлгани йўқ, дарс бошланмаган бўлса керак. У кеча командировкадан қайтган бўлиши керак. У билан қаердадир учрашган бўлсам керак. Бу помидор ва бодрингларни бозордан сотиб олган бўлсангиз керак. Балки, амаким билан бир неча йил илгари шу мактабда ўқиган бўлсангиз керак. У шу вақтга қадар ўз илмий ишини тамом қилмаган бўлиши мумкин эмас. Эҳтимол, бир вақтлар шу ғорларда одам яшаган бўлса керак.

ЎТТИЗ УЧИНЧИ ДАРС درس سی و سوم

نامه اودت به جمشید

(از داستان صادق هدایت «آینه شکسته»)

پاریس ۲۱ سپتامبر ۱۹۳۰

جمشید جانم!

نمیدانی چقدر تنها هستم، این تنهائی مرا اذیت میکند، می خواهم امشب با تو چند کلمه صحبت بکنم. چون وقتی که بتو کاغذ مینویسم مثل اینست که با تو حرف میزنم. اگر در این کاغذ «تو» مینویسم مرا ببخش. اگر میدانستی درد روحی من تا چه اندازه زیاد است!

روزها چه قدر دراز است—عقربک، ساعت آنقدر آهسته و کند حرکت میکند که نمیدانم چه بکنم. آیا زمان بنظر تو هم این قدر طولانی است؟ شاید در آنجا با دختری آشنائی پیدا کرده باشی، اگر چه من مطمئنم که همیشه سرت توی کتاب است، همانطوریکه در پاریس بودی. در آن اطاق محقر که هر دقیقه جلو چشم من است حالا یک محصل چینی آن را کرایه کرده ولی من پشت شیشه هایم را پارچه کلفت کشیده‌ام تا بیرون را نبینم، چون کسی را که دوست داشتم آنجا نیست، همانطوریکه برگردان تصنیف میگوید:

«پرنده‌ای که بدیار دیگر رفت بر نمیگردد.»

دیروز با هلن در باغ لوگزامبورگ قدم میزدیم. نزدیک آن نیمکت سنگی که رسیدیم یاد آنروز افتادم که روی همان نیمکت نشسته بودیم و تو از مملکت خودت صحبت میکردی و آن همه وعده میدادی و من هم آن وعده‌ها را باور کردم و امروز اسباب دست و مسخره دوستانم شده‌ام و حرفم سر زبانها افتاده! من همیشه بیاد تو والس «گریزری» را میزنم، عکسی که در بیشه ونس بر داشتیم روی میزم است. وقتی عکست را نگاه میکنم همان بمن دلگرمی میدهد: با خود میگویم «نه، این عکس مرا گول نمیزند!» ولی افسوس! نمیدانم تو هم معتقدی یا نه. اما از آن شبی که آینه‌ام شکست، همان آینه‌ای که تو خودت بمن داده بودی، قلبم گواهی پیش آمد ناگواری را میداد. روز آخری که یکدیگر را دیدیم و گفتی که بانگلیس میروی قلبم بمن گفت که تو خیلی دور میروی و هر گز یکدیگر را نخواهیم دید و از آنچه که می ترسیدم بسرم آمد. مادام بورل بمن گفت: چرا آنقدر غمناکی؟ او میخواست مرا به بریطانی ببرد ولی من با او نرفتم چون میدانستم که بیشتر کسل خواهم شد.

باری بگذریم—گذشته‌ها، گذشته. اگر بتو کاغذ تند نوشتم از خلق تنگی بوده. مرا ببخش و اگر اسباب زحمت ترا فراهم آوردم امیدوارم که فراموشم خواهی کرد. کاغذهایم را پاره و نابود خواهی کرد، همچنین نیست، ژیمی؟

اگر میدانستی در این ساعت چقدر درد و اندوهم زیاد است. از همه چیز بیزار شده‌ام، از کار روزانه خودم سر خورده‌ام در صورتیکه پیش از این اینطور نبود. میدانی من دیگر نمیتوانم بیش از این بی تکلیف باشم،

اگر چه اسباب نگرانی خیلیها میشود. اما غصه همه آنها بپای مال من نمیرسد—همانطوریکه تصمیم گرفته‌ام روز یکشنبه از پاریس خارج خواهم شد. ترن ساعت شش و سی و پنج دقیقه را میگیرم و به کاله میروم، آخرین شهری که تو از آنجا گذشتی. آنوقت آب آبی رنگ دریا را می بینم، این آب همه بدبختی هارا میشوید و هر لحظه رنگش عوض میشود و با زمزمه‌های غمناک و افسونگر خودش روی ساحل شنی میخورد، کف میکند، آن کفها را شنها مزمزه میکنند و فرو میدهند و بعد همین موجهای دریا آخرین افکار مرا با خودش خواهد برد. چون بکسی که مرگ لبخند بزند بااین لبخند اورا بسوی خودش میکشاند. لابد میگوئی که او چنین کاری را نمیکند ولی خواهی دید که من دروغ نمیگویم.

بوسه های مرا از دور بپذیر

اودت لاسور.

Грамматик изоҳ

Шарт эргаш гап

Шарт эргаш гап бош гапдаги иш-ҳаракат ё ҳолатнинг бажарилиш шартини билдиради.

Форс тилида шарт эргаш гап бош гап билан **اگر агар** боғловчиси орқали боғланади. Шарт эргаш гапли қўшма гапларда шарт эргаш гап аввал, бош гап ундан кейин келади. Эргаштирувчи **اگر агар** боғловчиси эса эргаш гап бошида келади. Масалан:

اگر او بیاید بتآتر میرویم. агар у бэйойад бэ теотр миравим — Агар у келса, театрга борамиз.

اگر دوستم میامد شطرنج بازی میکردیم. агар дустам миомад шатранжбози микардим — Агар дўстим келса эди, шахмат ўйнар эдик.

Шарт эргаш гап қўйилган шартнинг амалга ошиши мумкин ёки мумкин эмаслигига қараб иккига бўлинади:

1) реал шарт эргаш гап;

2) реал бўлмаган шарт эргаш гап.

Шарт эргаш гапдаги иш-ҳаракат ё ҳолатнинг бажарилиши, унинг амалга ошиши мумкин, реал эканлигини билдирган шарт эргаш гап реал шарт эргаш гап дейилади.

Шарт эргаш гап кесимида ифодаланган шартнинг характерига қараб, шарт эргаш гапнинг кесими турли замонларда келиши мумкин.

Шарт эргаш гапда иш-ҳаракат келаси замонга оид бўлса, шарт эргаш гапнинг кесими аорист шаклида келади. Масалан:

اگر اورا ببینید باو بگوئید که من مریضم و نمیتوانم امروز سر درس بیایم. **агар уро бэбинид бэ у бэгуид кэ ман маризам ва намитавонам эмруз сар-э дарс бэйойам** — Агар уни кўрсангиз, унга менинг касаллигимни ва бугун дарсга кела олмаслигимни айтинг.

اگر باران نبارد فردا به ماهی گیری میرویم. **агар борон наборад фардо бэ моҳигири миравим** — Агар ёмғир ёғмаса, эртага балиқ овига борамиз.

Шарт эргаш гапда иш-ҳаракат ҳозирги замонга оид бўлса, шарт эргаш гапнинг кесими ҳозирги-келаси замон феъли шаклида келади. Масалан:

اگر میل دارید به سیرک میرویم. **агар мэйл дорид бэ сирк миравим** — Агар хоҳласангиз, циркка борамиз.

اگر سرتان درد میکند چرا پیش پزشک نرفتید؟ **агар сарэтон дард микўнад чэро пиш-э пэзэшк нарафтид?** — Агар бошингиз оғриётган бўлса, нега врачнинг олдига бормадингиз?

Шарт эргаш гапда иш-ҳаракат ўтган замонга оид бўлса, шарт эргаш гапнинг кесими **ماضی التزامی** ёки **ماضی نقلی** шаклида бўлади. Масалан:

اگر مریض شده باشید (شده‌اید) باید بستری شوید. **агар мариз шўдэ бошид (шўдэ-ид) бойад бастари шавид** — Агар касал бўлган бўлсангиз, ётишингиз керак.

Шарт эргаш гапда иш-ҳаракат маъно жиҳатдан келаси замонга оид бўлса ҳам, баъзан шарт эргаш гапнинг кесими оддий ўтган замон феъли шаклида келиши мумкин. Бунда шарт эргаш гапнинг кесими бош гап кесими орқали ифодаланган иш-ҳаракатга нисбатан илгари бажарилган иш-ҳаракатни билдиради. Масалан:

اگر باران بارید زود بمنزل برگرد. **агар борон борид зуд бэ манзэл бар-гард** — Агар ёмғир ёғса (ёмғир ёғди), тезда уйга қайт.

Бу типдаги шарт эргаш гапларда шарт эргаш гапннг кесими аорист шаклида ҳам келиши мумкин:

.اگر باران ببارد زود به منزل بر گرد **агар борон бэборад зуд бэ манзэл бар-гард** — Агар ёмғир ёғса, тезда уйга қайт

Шарт эргаш гапдаги иш-ҳаракат ёки ҳолатнинг бажарилиши, унинг амалга ошиши мумкин бўлмаган шарт эргаш гап реал бўлмаган шарт эргаш гап дейилади.

Реал бўлмаган шарт эргаш гап ўтган замонга оид бўлгани учун ҳам, бош ва эргаш гапнинг кесими ўтган замон давом феъли шаклида келади. Масалан:

.اگر فرخ را میدیدم اورا به منزل دعوت میکردم **агар фаррўхро мидидам уро бэ манзэл да'ват микардам** — Агар Фаррухни кўрганимда эди, уни уйга таклиф қилар эдим.

.اگر باران نمیبارید به ماهی گیری میرفتیم **агар борон намиборид бэ моҳигири мирафтим** — Агар ёмғир ёғмаганда эди, балиқ овига борар эдик.

Баъзан реал бўлмаган шарт эргаш гапнинг кесими узоқ ўтган замон феъли шаклида ҳам келиши мумкин:

.اگر من درس خودرا حاضر کرده بودم با شما به سیرک میرفتم **агар ман дарс-э хўдро ҳозэр кардэ будам бо шўмо бэ сирк мирафтам** — Агар мен дарсимни тайёрлаб бўлганимда эди, сиз билан циркка борар эдим.

داشتن (эга бўлмоқ), بودن (бўлмоқ, эмоқ) феъллари реал бўлмаган шарт эргаш гапнинг кесими вазифасида келганда, می **ми-** олд қўшимчаси тушиб қолиб, оддий ўтган замон феъли шаклида ишлатилади. Масалан:

.اگر من دستور زبان فارسی داشتم از آن استفاده میکردم **агар ман дастур-э забон-э форси доштам аз он эстэфодэ микардам** - Агар менинг форс тили грамматикам бўлганда эди, ундан фойдаланган бўлар эдим.

.اگر او مریض نبود سر درس میامد **агар у мариз набуд сар-э дарс миомад** — Агар у касал бўлмаганда эди, дарсга келар эди.

1- топшириқ. 33- дарс текстини ўқинг, дарслик охирида берилган луғатдан фойдаланиб таржима қилинг ва шарт эргаш гапларнинг кесими қайси замонга оид шартни ифода этганини аниқланг.

2- топшириқ. Қуйидаги гапларда қавс ичида берилган феълларни тегишли замон шаклида қўйиб кўчириб ёзинг.

اگر از آن کتاب استفاده (کردن) کارش بسیار عالی خواهد شد. اگر زبان فارسی را (دانستن) نمیتوانست این مجله را بخواند. اگر اثر این نویسنده را (خواندن) از آن خوشتان میاید. اگر بمن نامه (نوشتن) به این آدرس بفرستید. اگر بمناسبت روز تولدش به او (تبریک گفتن) خوشحال میشود. اگر وقت (داشتن) با هم گردش میکردیم. اگر برف (باریدن) هوا آنقدر سرد نبود. اگر (میل داشتن) قدری با هم صحبت میکنیم. اگر آن دانشجو را خوب (شناختن) مرا با او آشنا کنید. اگر از این کفش (خوش آمدن) چرا آن را نمیخرید؟ اگر خانه ما نزدیک (بودن) من هیمشه بدانشکده پیاده میامدم. اگر احمد را (دیدن) باو بگوئید که من در خانه منتظر او هستم. اگر او مرا در فرودگاه (استقبال کردن) اینقدر زحمت نمیکشیدم. اگر (دانستن) چرا جواب نمیدهی؟ اگر من (توانستن) زودتر می آمدم. اگر ما به شهر مسکو (رفتن) از متروی آن دیدن مینمائیم. اگر برادرش هم (آمدن) خوب بود. اگر من تا ساعت پنج پیشتان (آمدن) دیگر منتظرم نشوید. اگر (خسته شدن) کمی استراحت بکنید. اگر وقت (داشتن) به شبنشینی ما بیائید، ساعت هفت و نیم عصر شروع میشود. اگر حالا تابستان (بودن) برای استراحت به آسایشگاه میرفتیم. اگر او فرهنگ روسی به فارسی (داشتن) امروز به کتابخانه نمیرفت. اگر شما چیزی را (فهمیدن) از من بپرسید. اگر من درس خودرا خوب (حاضر کردن) نمره پنج نمیگرفتم. اگر من (دانستن) که شما نمیائید من هم نمیامدم.

3- топшириқ. Мақолларни ёдланг ва шарт эргаш гап кесими қайси феъл замонида келганини айтиб беринг.

اگر دیده نبیند دل نخواهد.

اگر نباشد چیزکی مردم نگوید چیزها.

4- топшириқ. Ҳикояни ўқинг, таржима қилинг ва шарт эргаш гапларни аниқланг.

بشنو و باور مکن

یک روز مردی صندوقی را که پر از ظروف و چینی بود به حمال داده از او خواهش کرد که این باررا بدوش کشیده از پله های بالاخانه بالا ببرد. حمال پرسید: از این بار کشی چه عایدی خواهم داشت؟ صاحب صندوق گفت: سه نصیحت بتو خواهم داد که سرمایه خیر دنیا و آخرت باشد. آن شخص راضی شد و صندوق را حمل کرده از دو پله که بالا رفت ایستاد و گفت: نصیحت اولی را بگو. صاحب صندوق گفت: اگر کسی بگوید نسیه بهتر از نقد است، بشنو و باور مکن. حمال چند پله دیگر بالا رفت و گفت: نصیحت دوم را بگو. گفت: اگر کسی بگوید پول سیاه بهتر از پول سفید است، بشنو و باور مکن. مجددا آن شخص چند پله‌ای بالا رفت ایستاد و گفت: نصیحت سوم را بفرما. گفت: اگر کسی بگوید نخوداب بهتر از چلو کباب است، بشنو و باور مکن. حمال دو سه پله دیگری را که باقیمانده بود طی کرده وقتی به آخر پله رسید ایستاد و به صاحب صندوق گفت: من هم میخواهم نصیحتی بتو بدهم. گفت: بگو. حمال شانه‌های خودرا از زیر بار خالی کرد و صندوق از روی پله‌ها رو به پائین سرا زیر شد و در اثنای افتادن و زمین خوردن آن گفت: اگر کسی بگوید در این صندوق یک ظرف سالم باقی مانده است، بشنو و باور مکن!

5- топшириқ. Гапларни форс тилига таржима қилинг.

Ҳар куни гимнастика билан шуғуллансангиз, танангиз соғлом бўлади. Агар бугун дам олиш куни бўлганда эди, сиз билан кетар эдим Эртага ҳаво яхши бўлса, колхоз боғига чиқамиз. Агар вақтингиз бўлса, кечқуруи соат саккизда бизнинг уйга келинг Ёмғир ёққанда эди, ҳаво анча салқин бўларди. Агар сиз Содиқ Ҳидоятнинг ҳикояларини ўқиган бўлсангиз, улардан бирортасининг мазмунини форсча сўзлаб беринг. У китобимни олиб келса, портфелимга солиб қўйинг. Ўқитувчи мендан сўраса, унинг саволларига яхши жавоб бера оламан. Агар Дилдорни кўрсангиз, унга менинг эртага эрталаб соат тўққизда факультет ёнида кутишимни айтинг. Мен форс тилини яхши билганимда эди, Маликушшуаро Баҳорнинг шеърларини ўзбек тилига

таржима қилар эдим. У хат ёзганда эди, мен олган бўлар эдим. Агар кутубхонага кетаётган бўлсангиз, бирга борамиз. У Бухородан қайтганда эди, сизнинг олдингизга келган бўлар эди. Бу ҳикояни таржима қилсангиз, таржимангизни менга кўрсатинг. Агар хат ёзсангиз, уни авиапочта орқали юборинг. У мени кўришни истаса, соат беш яримда «Тошкент» меҳмонхонасига келсин. Бир кун аввал эксанг, бир ҳафта аввал ўрасан. (*Мақол.*) Агар мен уйда бўлмасам, мени кутиб тур. Мен яна икки кун кутубхонада ишласам, ўз илмий ишимни тугатаман. Агар сиз менга ёрдам берганингизда эди, бу иш ўтган ҳафтада тугаган бўлар эди. Эртага кетадиган бўлсангиз, менга хабар беринг. Агар сиз кўйлак сотиб олмоқчи бўлсангиз, бизнинг олдимиздаги магазинда яхши кўйлаклар бор. Сиз имтиҳонга яхши тайёрланганингизда эди, «3» баҳо олмаган бўлар эдингиз.

ЎТТИЗ ТЎРТИНЧИ ДАРС درس سی و چهارم

<u>مرتضی مشفق کاظمی</u>

طهران مخوف

(فصل اول)

– قهوه خانه چاله میدان–

عصر روز دوشنبه ۱۷ ماه شعبان المعظم سال ۱۳۳۰ شهر طهران پایتخت مملکت ایران را، همان مملکتیکه در مقابل عالم بداشتن تمدن آنقدر کهن و شعرای آن اندازه بزرگ و عالیمقدار مفتخر است، سکوت و آرامش کاملی فرا گرفته بود. باد سختی بشدت میوزید و بر اثرش عبور و مرور در خیابانها از کثرت گرد و خاک، برای اهالی شهر مشکل و دشوار می گردید. تنها عده قلیلی که گویا از نظر اجبار در این هوای طوفانی و پر گرد و خاک از منازل خود خارج شده بودند دیده می شدند که بطرف قسمتهای مختلف میرفتند.

شهر طهران گرچه نسبتاً بزرگ است ولی فقط در قسمت های شمالی آن درشکه و واگون عبور می نماید. قسمت جنوبی آن که مسکن و مأوای

اشخاص طبقه سوم است دارای کوچه های بسیار تنگ و گود می باشد. در این قسمت یعنی قسمتهای جنوبی محله‌ایست بنام چاله میدان که شباهت زیادی به محله کوردومیراکل شهر پارس دارد...

مردم این قسمت بکلی بی بهره و دور از سیاست‌اند و با یک طریق لاقیدانه زندگانی خودرا ادامه میدهند. حتی ممکن است وقایعیکه در قسمت شمالی طهران روی میدهد و تمام عالم مستحضر می شود مثلا مانند تغییر کابینه، مدتها برای آنها پوشیده باشد. هر گاه دزدی و شخص جنایت کاری از محبس نظمیه موفق بفرار شود پلیس اغلب این اشخاص را در این محله جستجو میکند و بالاخره هم در همانجا فایق بدستگیری آنها میشود.

در قسمتهای مختلف این محله قهوه خانه‌های مخصوصی دیده میشود که هر یک از آنها پاطوق جمعی از این اشخاص است. روزیکه حکایت ما شروع میشود در یکی‌از قهوه خانه‌های فوق الذکر جمعی گرد هم نشسته صحبت میداشتند. دود چپوق و تریاک و سماور تمام فضای این قهوه‌خانه را گرفته بود تا اندازه انرا تاریک کرده از پشت تنها شیشه کثیفی که در درب قهوه خانه دیده میشد زیرا بقیه روزنه های در را با کاغذهای روزنامه مسدود کرده بودند، گرد و خاک فراوانیکه کوچه را تاریک نموده مشاهده میگردید. هوای قهوه‌خانه بی حد کثیف بطوریکه اگر یک نفر شخص غیر معتاد بانجا داخل میشد حالت تهوع و انزجاری باو دست میداد.

جمعیتی که در این قهوه‌خانه دیده می‌شد گوئی مرکب از همه قسم اشخاص مختلف بودند زیرا یک شخص دقیق از هر صنفی پست ترینش را در آن جا میدید. اغلب آنها چند نفر به چند نفر با یکدیگر در طرفی جمع مشغول صرف چای و یا کشیدن تریاک بودند. فقط در آن میانه یک نفر بود که در گوشه منفرداً قرار گرفته و بدون اینکه بکسی کلمه اظهار بدارد با حالتی محزون مشغول کشیدن سیگار بود.

این جوان تقریباً بیست و پنج ساله، صورتی گندم گون، دماغی بسیار کشیده و قلمی، چشمانی میشی رنگ که نور جاذبه کاملی از وساطع بود داشت. لبانش نازک و هر وقت که میخندید سی و دو عدد دندان سفید

که خیلی با وضع مسکینانه‌اش مغایرت داشت ظاهر می ساخت. لباس این شخص بی اندازه ژولیده و مندرس بود. رویهم رفته حالتش اورا یکنفر شخص بی اندازه دست تنگ و گرفتار معرفی میکرد.

(مختصر شده)

Грамматик изоҳ

Тўсиқсиз эргаш гап

Тўсиқсиз эргаш гап бош гапдан англашилган иш-ҳаракат мазмунига зид бўлса ҳам, лекин унга тўсиқ бўла олмайдиган иш-ҳаракатни билдиради.

Форс тилида тўсиқсиз эргаш гап бош гапга асосан қуйидаги боғловчилар орқали боғланади:

با آنکه бо он-кэ, با اینکه бо ин-кэ, با وجود آنکه бо вўжуд-э он-кэ, با وجود اینکه бо вўжуд-э ин-кэ, اگر چه агар чэ, گر چه гарчэ.

Бу эргаштирувчи боғловчиларнинг деярли ҳаммаси маъно жиҳатдан бир-бирига яқин бўлиб, ўзбек тилига шарт маъносини ифода этувчи *-са, -ганда* грамматик формалари ҳамда уларға қўшилиб келадиган **ҳам** богловчиси ёхуд *-да* юкламаси орқали таржима қилинади.

Тўсиқсиз эргаш гапли қўшма гапда тўсиқсиз эргаш гап бош гапдан олдин келади. Эргаштирувчи боғловчилар эса қўшма гап бошида келади. Масалан:

با وجود اینکه دستور زبان فارسی داشت از آن استفاده نمیکرد.

бо вўжуд-э ин-кэ дастур-э забон-э форси дошт аз он эстэфодэ намикард — Форс тили грамматикаси бўлса ҳам, ундан фойдаланмасди.

گرچه خانهٔ ما دور است هر روز به دانشکده پیاده میایم. **гарчэ хонэ-йэ мо дур аст ҳар руз бэ донэшкадэ пийодэ миойам** — Уйимиз олис бўлса ҳам, факультетга пиёда келаман.

Кўпинча зид ҳолатни кучайтириш учун бош гап олдига **اما аммо, لیکن ликан, ولی вали** кабн зидлов богловчилари ҳам қўйилади. Масалан:

گرچه برادرم سالم بنظر میاید لیکن قلبش درد میکند. **гарчэ бародарам солэм бэ назар миойад ликан қалбаш дард микўнад** — Акам соглом кўринса ҳам, унинг юраги касал.

1- топшириқ. 34- дарс текстини дарслик охирида берилган луғатдан фойдаланиб таржима қилинг ва эргашган қўшма гапларни топиб, уларнинг турини аниқланг.

2- топшириқ. Тўсиқсиз эргаш гапга 10 та мисол тузинг.

3- топшириқ. Ҳикояни ўқинг, таржима қилинг ва тўсиқсиз эргаш гапни топиб, ундаги боғловчиларни айтиб беринг.

خروس و مروارید

خروسی در سرائی از پی دانه‌ای بهر سو میگشت. ناگاه در میان خاکروبه‌ها دانه‌ای مروارید دیده پنداشت که جو است. چون درست نگاه کرد دید مروارید است. دلتنگ شده گفت: اگر چه دانه مروارید است و پر قیمت لیکن در نزد من بقدر یک جو قیمت ندارد.

4- топшириқ. Қуйидаги гапларни форс тилига таржима қилинг.

Ҳаво булут бўлса ҳам, самолёт учди. Иши кўп бўлишига қарамасдан, мени кутиб олиш учун аэропортга келибди. Менинг пулим бўлганда ҳам, бу галстукни сотиб олмас эдим. Авторучкам бўлса-да, текстни қалам билан кўчириб ёздим. Бизнинг ҳовлимиз катта бўлса ҳам, мевали дарахтлар кам. Бу текст қийин бўлса ҳам, мен уни луғатсиз таржима қилдим. Бизнинг оиламиз беш кишидан иборат бўлса-да, ҳозир бу уйда уч киши яшаймиз. Гарчи у расмий равишда таклиф қилганда ҳам, мен бормас эдим. Ҳозир қиш фасли бўлса-да, бозор турли мева ва сабзавотлар билан тўла. Унинг уйи олис бўлса ҳам, троллейбусга чиқмади. Унинг мақоласи журналда босилган бўлса ҳам, мен уни ҳалигача ўқиганим йўқ. Мен уни хафа қилмаган бўлсам ҳам, шу вақтга қадар у менга бирорта ҳам хат ёзмади. Соат саккиз бўлса ҳам, ҳали томоша бошлангани йўқ. Гарчи унинг миллати рус бўлса ҳам, ўзбек тилини жуда яхши билади. Менинг вақтим қанчалик танг бўлишига қарамасдан, сенинг олдингга келдим. Ҳали сессияга анча вақт бўлса ҳам, факультет студентлари имтиҳонга тайёрлана бошладилар. Гарчи у командировкадан қайтиб келган бўлса ҳам, мен уни ҳанузгача кўрганим йўқ. Баҳор келган бўлса-да, кунлар исиб кетгани йўқ. Мен унга таклиф қоғози юборган бўлсам ҳам, наврўз байрамига келмади.

ЎТТИЗ БЕШИНЧИ ДАРС درس سی و پنجم

سعید نفیسی

خانه پدری

هشتاد سال پیش ازین پیر مردی از آن نژاد ایرانیان قدیم در هرات ساکن بود. نصرالله هفتاد و چهار سال عمرکرده بود. اصلا از مردم دهخوارقان بود ولی حوادث جهان اورا بهرات برده بود و در آن شهر حمالی میکرد.

نصرالله از آن کسانی بود که بهیچ چیز دلبستگی نداشت. چون از خردسالی یتیم مانده و هر گز هم زن نگرفته بود احساسات خانوادگی را لغو میدانست. اگر در کوچه مادری را میدید که کودک نوباوه خود را تنگ در آغوش گرفته و میبوسد تعجب میکرد و در برابر آن از تنفر خودداری نمیتوانست. چون خانه معین نداشت و هر شبی را جائی بسر میبرد هر گز برای او پیش نیامده بود بجائی علاقه‌ای نشان دهد یا سرزمینی را از جای دیگر بهتر بداند.

بالاخره این پیر مرد از آن فیلسوفان بی قید بود که نسبت بهیچ چیز دوستی نداشت و در عمر خود هم از کسی مهری ندیده بود و بهمین جهت مکرر میگفت که هیچ چیز وی را در این گیتی پابست نمیدارد و اگر بنا شود روزی عالم را بدرود گوید با کمال خونسردی و بی هیچگونه اسف رخت از جهان خواهد کشید. همین عقاید نصرالله باعث شده بود که با کسی رفت و آمد نمیکرد و دوستی نمیگرفت.

جنگهائی در خراسان روی داد، چندی ایرانیان فاتح بودند و بالاخره بتردستی بازیگران وادار شدند هرات و بسیاری دیگر از آن نواحی را بانگلیسیان وا گذارند. این خبر تمام مردم هرات را متألم کرد و فقط نصرالله بود که از شنیدن آن غمگین نشد. متمولین شهر، همه با وطن پرستی مخصوصی، هرات را ترک کردند و راه خراسان پیش گرفتند.

هر کسی جزئی دارائی داشت ببهای اندک میفروخت و میرفت که در مشهد یا دیگری از شهرهای ایران منزل بگیرد.

بدیهیست در چنین موقعی کار نصرالله که حمل بارهای مسافرین بود تا چه حد بیش از پیش شد و در یافتی روزانه او بچه اندازه بالا رفت.

شبها وقتی که نصرالله فارغ میشد در قهوه‌خانه‌های هرات این رفتار هم شهریان خود را نکوهش میکرد، حمل بر سفاهت میکرد. بنظر او کسانیکه دارائی خود را بدنبال واهی از دست می دادند و در آخر عمر رنج سفر را بر خود آسان میساختند میبایستی راستی دیوانه باشند! مگر همه جا زمین خدا نیست؟ هرات را با مشهد چه تفاوتست؟

بیشتر تعجب نصرالله ازین بود که اگر این دیوانه ها خود میروند چرا دلگیرند و پشیمان از رفتن هستند؟ کسی که ایشان را مجبور نکرده است؟ اگر هم این خانه ها را دوست میدارند پس چرا آنرا ترک میکنند؟ پیران هرات و آشنایان نصرالله هر چه میخواستند باو بفهمانند که انسان همواره بوطن و مولد خویش علاقه دارد و نباید به آسانی از آن جدا شود او گوش نمیکرد. یعنی اصلا نمیفهمید و بهمان خیال خود بود!

روزی یکی از خوانین هرات نصرالله را خواست و گفت:

«نصرالله تو دیگر پیر شده‌ای و قوه کار کردن نداری، منهم میخواهم از هرات بروم و آن باغچه‌ای که در بیرون شهر دارم بی صاحب میفتد، زیرا که از بس مردم خانه فروخته و رفته‌اند دیگر مشتری نیست. آنرا بتو میسپارم تا بعد چه شود. تو هم عجالة پاسبان آنجا باش و سپرده‌ام از ملکی که در اطراف دارم برای تو لقمه نانی برسانند. تو نیز آنجا باش تا آخر عمر بدوندگی و تلاش روزی مجبور نباشی».

نصرالله کم کم پیری را در خود احساس میکرد. از خدا خواست که چنین تفضلی در باره او بکنند. فوراً مختصر دارائی خود را بر داشت و به آن باغچه بیرون شهر رفت.

روزها بعادت دیرین زود از خواب بر میخاست. تمام اوقات خود را بپروراندن گلها و درختان باغچه بسر میبرد. چون از کار خسته میشد بکنار جوی میان باغ مینشست و فکر میکرد. در این مدت چیزهای تازه میدید. یکروز ناگهان ملتفت شد سنگ ریزهائیکه در ته جوی آب قرار گرفته‌اند مثل اینستکه آنجا برای خود خانه ساخته‌اند. همیشه با فشار آب مقاومت میکنند. مثل اینستکه آب میخواهد بزور آنها را از خانه‌ها

بیرون کند ولی آنها تن در نمیدهند. عاقبت فشار آب آنها را از جای خود بیرون میندازد و بپائین میکشد ولی باز در چنگال دشمن غاصب تلاش میکنند، بدور خود میگردند و گوئی همیشه بحسرت بعقب خود نگرانند و با رشک بخانه خود مینگرند.

عاقبت روزی انگلیس ها هرات را گرفتند. املاک کسانی را که هجرت کرده بودند متصرف شدند و از آن جمله آن باغچه خان بود. نصرالله هم مجبور شد خواهی نخواهی از آن باغچه بیرون رود، زیرا دیگر آن باغچه پاسبانی چون پیر مرد دهخوارقانی نمیخواست!

بالاخره نصرالله از باغچه خان بیرون رفت ولی بی اختیار هر روز بدر باغ بر میگشت و از شکاف در با حسرت باندرون آن نظر میفکند. راستی آن نصرالله بیقید و بی خانمان دل نمیکند که از آن محوطه بیرون رود. هر وقت منظره درختان و گلهای باغ بیادش می آمد بی اختیار بر مالکین جدید آن نفرین میفرستاد، گاهی هم گریه میکرد.

چون دیگر کسی مخارج اورا نمیداد مجبور شده بود باز راه حمالی را پیش بگیرد ولی این حمال امروز آن حمال دو ماه پیش نبود. آن نصرالله بیقید که دوستی و دشمنی هیچ کس را بدل راه نمیداد اینک هر وقت مجبور میشد باریکی از تازه واردان را بدوش بگیرد با بغض و کینه آنرا از زمین بر میداشت و مکرر اتفاق میفتاد که در میان راه بی اختیار چیزی اورا تحریک میکرد که آن بار را بر زمین نهد. غالباً بخیال میفتاد که آن را بشکند. همه دشمنی نصرالله با آن صاحبان بار ازین بود که اورا از باغچه عزیزش بیرون کرده بودند.

یکروز در میان راه یکباره خاطره جویبار میان باغچه خان و آن سنگ ریزهای گرفتار چنگال آب از دماغ او گذشت. یادش آمد چگونه آن سنگهای در بدر در قبال فشار آب پا فشاری میکردند و نمیخواستند از جای خود بیرون روند.

فردای آنروز دیگر کسی نصرالله را در هرات ندید و دو ماه بعد کسانیکه جوانی اورا در دهخوارقان دیده بودند پیر مرد شکسته ناشناسی را دیدند که عصا زنان و گرد آلود کوله باری بر سر عصای خود بسته بود و سراغ خانه رجبعلی پدر نصرالله را میگرفت.

تهران شهریور ماه ۱۲۹۵

Грамматик изоҳ

Сабаб эргаш гап

Сабаб эргаш гап бош гапдаги иш-ҳаракатнинг юзага келиш сабабини билдириб келади.

Сабаб эргаш гап бош гап билан қуйидаги боғловчилар орқали боғланади: چون **чун,** چونکه **чун-кэ,** زیرا **зиро,** زیرا که **зиро-кэ.**

Бу боғловчилар маъно жиҳатдан бир-бирига яқин бўлиб, ўзбек тилига *-гани учун, -гани сабабли* бирикмалари ҳамда *чунки, учун* сўзлари орқали таржима қилинади.

Сабаб эргаш гап бош гап билан қайси боғловчи орқали боғланган бўлишига қараб, бош гапдан олдин ёки ундан кейин келиши мумкин.

1 Агар сабаб эргаш гап бош гапга چون **чун** боғловчиси орқали боғланган бўлса, сабаб эргаш гап бош гапдан олдин келади ва چون **чун** боғловчиси гап бошида бўлади. Масалан:

چون زیاد باران بارید ما نتوانستیم به ییلاق برویم. **чун зийод борон борид мо натавонэстим бэ йэйлоқ бэравим** — Кўп ёмғир ёққани учун, биз далага чиқа олмадик.

2. Агар сабаб эргаш гап бош гапга چونکه **чун-кэ,** زیرا که **зиро-кэ** боғловчилари орқали боғланган бўлса, сабаб эргаш гап бош гапдан кейин келади ва боғловчи унинг олдига қўйилади. Масалан:

من نتوانستم پیش تو بیایم چونکه وقت نداشتم. **ман натавонэстам пиш-э тў бэйойам чун-кэ вақт надоштам** — Вақтим бўлмагани учун, сенинг олдингга кела олмадим.

تو میبایستی به او کمک بدهی زیرا که او دوست تو است. **тў мибоисти бэ у кўмак бэдэҳи зиро-кэ у дуст-э тў аст** — Сен унга ёрдам беришинг керак эди, чунки у сенинг дўстинг

1- топшириқ. 35- дарс текстини дарслик охирида берилган луғатдан фойдаланиб таржима қилинг ва сабаб эргаш гапларни аниқланг

2- топшириқ. Сабаб эргаш гапга 10 та мисол тузинг

3- топшириқ. Қуйидаги ҳикояни ўқинг, таржима қилинг ва сабаб эргаш гапларни аниқланг

مـرغـابی

مرغابی در روی آب شنا میکرد و با خود میگفت: حقا که من عروس مرغان هستم زیرا که میتوانم در روی آب شنا کنم و در هوا پرواز نموده در روی زمین بخرامم. در این اثنا کلاغی لاف و گزاف مرغابی را شنیده گفت:

ای خود پسند، تو عجب مرغ ابله و احمقی هستی، بگو ببینم میتوانی مثل ماهی شنا کنی و مثل باز پرواز نمائی و یا مانند آهو بدوی؟

مرغابی که جوابی نداشت بدهد از خجالت سرش را بزیر آب فرو برد و گفت: راست میگوئی، یک فن کامل به از چند فن ناقص است.

4- топшириқ. Қуйидаги текстни ўқинг, таржима қилинг ва дарсликда илова қилиб берилган 1- жадвалдан фойдаланиб, текстда учрайдиган ی йо ларнинг вазифаларини аниқланг.

فضانورد شوروی در تهران

ولادیمیر کوماروف خلبان فضانورد و فرمانده اولین ناو سه نفری قابل هدایت «واسخود» مدت سه روز در اوایل خرداد بدعوت انجمن در تهران اقامت داشت.

وی بمحض ورود به تهران چنین اظهار داشت: کشورهای ما باید دوستان خوبی باشند زیرا همسایگی دو کشور سوای همسایگی دو دوست هم منزل است که اگر از یکدیگر خوششان نیامد میتوانند جدا شوند.

کوماروف طی اقامت خود در تهران به مجلس سنای ایران رفت و در آنجا سپهبد جهانبانی از طرف نمایندگان سنا به وی خوش آمد گفت. همچنین با استادان و دبیران دانشگاه نیز ملاقات و گفتگو کرد.

در مصاحبه مطبوعاتی که از طرف انجمن ترتیب داده شده بود کوماروف مشروحاً راجع به اولین ناو کیهانی «واسخود» صحبت کرد و گفت که در دور شانزدهم پرواز ناو او از فراز ایران عبور کرد و از ارتفاع ۴۰۰ کیلومتری سر زمین پهناور و مرز مشترک ایران و شوروی را که طول آن دو هزار و پانصد کیلومتر است مشاهده نموده است.

در مجلس شبنشینی که از طرف انجمن ترتیب داده شده بود فضانورد شوروی شخصاً جوائز برندگان مسابقه رادیو مسکو را که به نمایشگاه تجارتی و صنعتی شوروی در تهران اختصاص داشت تسلیم نمود.

رئیس انجمن یک قطعه قالی ایرانی بعنوان هدیه به فضانورد شوروی تسلیم نمود و از طرف اعضا انجمن و تمام مردم ایران اظهار امیدواری کرد که مسافرت ولادیمیر کوماروف به ایران به بسط و توسعه روابط حسن همجواری بین دو کشور همسایه کمک و مساعدت بنماید.

ولادیمیر کوماروف بمحض ورود به میهن خود به خبرنگاران مسکو چنین اظهار داشت:

«برای آشنا شدن با کشور ایران و ملت و آداب و رسوم آن سه روز مدت کمی است. من با بسیاری از مردم آشنا شدم و تصور میکنم که در ایران دوستانی بدست آوردم که از ملاقات آنها چه در ایران و چه در مسکو خوشوقت خواهم شد».

از مجله «پیام نوین»

5- топшириқ. Қуйидаги гапларни форс тилга таржима қилинг

Вақтим бўлмагани учун, сизга телефон қила олмадим. Ҳамма соат иккига етиб келгани учун, мажлис вақтида бошланди. Китоб илм манбаи бўлгани учун, мен уни кўп ўқийман. Чамадоним жуда оғир бўлгани сабабли, уни такси тўхташ жойигача олиб бориш учун ҳаммолга бердим. Юсуф имтиҳондан «5» баҳо олди, чунки у йил мобайнида яхши ўқиган эди. Ҳаво иссиқ бўлгани учун, дарахтлар ва бошқа ўсимликлар тезда кўкариб кетди. У кўп форсча газета ва журналлар ўқийди, чунки форс тилини ниҳоятда яхши кўради. Мен футбол ўйинини кўра олмадим, чунки биз стадионга келганимизда, ҳамма билетлар сотилиб бўлган эди. Ҳамма диққат билан унинг ашуласини тингларди, чунки ҳақиқатдан ҳам унинг овози ёқимли эди. Сиз бу воқеалардан хабардор бўлганингиз учун, у ҳақда гапиришнинг ҳожати бўлмаса керак. Мени кутиб туринг, чунки сизга айтадиган муҳим гапим бор. Мен сиздан жуда хурсандман, чунки буюрган ишларимни ҳаммасини яхши бажарибсиз. Касал бўлганим учун, дарсга кела олмадим. Форс тилини яхши билганим учун, мени Теҳрон университетига ўқишга юборишди.

ЎТТИЗ ОЛТИНЧИ ДАРС

درس سی و ششم

از گلستان سعدی

حکایت

حکیمی پسرانرا پند همی داد که جانان پدر هنر آموزید که ملک و دولت دنیا اعتماد را نشاید و سیم و زر در سفر بر محل خطر است یا دزد بیکبار ببرد یا خواجه بتفاریق بخورد. اما هنر چشمه زاینده است و دولت پاینده و اگر هنرمند از دولت بیفتد غم نباشد که هنر در نفس خود دولت است.

هنرمند هر جا که رود قدر بیند و بر صدر نشیند و بی هنر هر جا که رود لقمه چیند و سختی بیند.

میراث پدر خواهی علم پدر آموز
کاین مال پدر خرج توان کرد بیکروز

از سیاست نامه
خواجه نظام الملک

حکایت

گویند روزی نوشیروان عادل بر نشسته بود و با خاصکیان بشکار میرفت و بر کنار دهی گذر کرد. پیری را دید نود ساله که جوز در زمین میشاند. نوشیروان را عجب آمد زیرا که بیست سال جوز کشته بر میدهد. گفت: ای پیر جوز میکاری؟ گفت: آری خدایگان. گفت: چندان نخواهی زیست که برش بخوری؟ پیر گفت: کشتند و خوردیم و کاریم و خورند. نوشیروان را خوش آمد و گفت: زه؟ در همان وقت خزینه دار را گفت تا هزار درم بپردازد. پیر گفت: ای خداوند، هیچکس زودتر از بنده بر این جوز نخورد. گفت: چگونه؟ پیر گفت: اگر من جوز نکشتمی و خدایگان این جا گذر نکردی و آنچه به بنده رسید نرسیدی و بنده آن جواب ندادمی، من این هزار درم از کجا یافتمی. نوشیروان گفت: زهازه! خزانه دار در وقت هزار درم دیگر بدو داد بهر آنکه دو باره زه بر زبان نوشیروان برفت.

قاضی زیرک

جوانی پیر مردیرا صد دینار سپرد و بسفر رفت. چون باز آمد دینار خود خواست. پیر مرد انکار کرد که مرا ندادهای. جوان شکایت پیش قاضی برد. قاضی پیرمرد را طلبید و پرسید که این جوان زر بتو سپرد؟ گفت: نه. قاضی پیر مرد را گفت: سوگند بخور! جوان گریان شد و گفت: اورا از سوگند هیچ باک نیست، بارها سوگند دروغ خورده است. قاضی جوانرا گفت: آنوقت که زر باو سپردی کجا نشسته بودی؟ گفت: زیر درختی. گفت: چرا گفتی که گواه ندارم، آن درخت گواه تست. نزد آن درخت برو و بگو که قاضی ترا میطلبد. جوان گفت. ای قاضی میترسم که درخت بحکم تو اطاعت نکند. قاضی گفت: مهر من ببر و بگو که این مهر قاضی است، البته خواهد آمد. جوان مهر قاضی گرفت و رفت. قاضی بعد از ساعتی از پیر مرد پرسید که آن جوان نزد درخت رسیده باشد؟ گفت: نه.

چون جوان نزد درخت رسید مهر قاضی نمود و گفت: قاضی ترا میطلبد. از درخت هیچ نشد. غمگین باز آمد و گفت: مهر تو درخت را نمودم هیچ جواب نداد. قاضی گفت: درخت آمد و گواهی داده باز رفت. پیر مرد گفت: ای قاضی، این چه سخن است، هیچ درخت اینجا نیامد. قاضی گفت: راست میگوئی، نیامد ولی آن وقت که از تو پرسیدم که جوان نزد درخت رسیده، جواب دادی که نرسیده. اگر زیر آن درخت نقد نگرفتی چرا نگفتی که کدام درخت است، نمیدانم؟ از این معلوم می شود که جوان راست میگوید. پیر مرد در مقابل این سخن جز اعتراف چارهای نیافت و زر را باو پس داد.

حکایت

بازرگانی پارچه زربفت و ظروف چینی بسیار بساربانی سپرد که بار کند و به شهری ببرد و باو گفت: چون بدان شهر رسیدی بارها را نزد خود نگاهدار تا من بیایم. ساربان بارها را بمنزل رسانید. مدتی بگذشت ولی بازرگان نیامد. ساربان پنداشت که او مرده است. پارچه و ظروف را فروخت و از قیمت آنها خانه و باغی خرید.

چندی نگذشت که بازرگان آمد و پس از جستجوی بسیار ساربانرا یافته گریبان اورا بگرفت و اموال خویش را از او بخواست.

ساربان گفت: تو کیستی از من چه میخواهی؟ مگر دیوانه شده‌ای؟ من هرگز ترا ندیده‌ام و نمیشناسم. بازرگان چون کار را بدینگونه دید ناچار شکایت بقاضی برد.

قاضی ساربانرا بخواست و گفت: اموال این مرد را چه کردی؟ ساربان قسم خورد که من مردی دهقانم و هرگز ساربانی نکرده‌ام، این شخص چیزی بمن نسپرده است. چون بازرگان برای اثبات ادعای خود نوشته یا گواهی نداشت و قاضی نیز با اینکه میدانست حق با اوست نتوانست حکمی بدهد. ناچار تدبیری اندیشید و فرمود: بر خیزید و بروید! ساربان و بازرگان از جای بر خاسته بطرف در روانه شدند. همینکه آنها نزدیک در رسیدند قاضی با صدای بلند گفت: ساربان بر گرد! ساربان دروغ گو بی اختیار بر گشت. قاضی گفت: پس تو میگفتی و قسم می خوردی که هرگز ساربانی نکرده‌ای. اگر تو ساربان نبودی چگونه دانستی که روی سخن با تو است؟

آنگاه حکم کرد تا خانه و باغ را گرفتند و ببازرگان دادند.

Грамматик изоҳ

Классик форс тилига хос айрим грамматик хусусиятлар

I Маълумки, ҳозирги форс тилида را **ро** кўмакчиси воситасиз тўлдирувчи белгиси сифатида ишлатилиб, ўзбек тилидаги тушум келишиги англатган маъноларга мос келади. Лекин классик форс тилида را **ро** кўмакчисининг функцияси бирмунча кенг бўлиб, воситасиз тўлдирувчидан ташқари, воситали тўлдирувчи маъноларини ҳам билдирган . Масалан:

1. را **ро** кўмакчили тўлдирувчи иш-ҳаракатнинг бирор шахс ёки бошқа бир жонли предметга қаратилганлигини билдиради ва к и м г а? н и м а г а? деган саволларга жавоб беради:

دانشمندی پسران را گفت. донэшманд-и пэсаронро гўфт — Бир доншманд ўғилларига деди.

بازی خروسی را گفت. боз-и хўрус-иро гўфт — (Бир) бургут (бир) хўрозга деди.

2. Борлик, мавжудлик маъноларини ифодалаган феъллар бошқарган را ро кўмакчили тўлдирувчи бирор нарсага эга бўлган предмет ёки шахсни билдиради:

وزیری را دختری بود بسیار عاقل вазир-иро дўхтар-и буд бэсйор 'оқэл — Бир вазирнинг жуда ақлли бир қизи бор эди.

3. شنیدن шэнидан (эшитмоқ), گفتن гўфтан (айтмоқ) феъллари бошқарган را ро кўмакчили тўлдирувчи бирор предмет ёки шахс ҳақида, тўғрисида бораётган гап ёки суҳбатни билдиради:

پادشاهی را شنیده‌ام که ... подшоҳ-иро шэнидэам кэ ...Бир подшони эшитдимки (подшо ҳақида эшитдимки)... .

II. Классик форс тилида ўтган замон давом феъли оддий ўтган замон шакли олдига همی ҳами ва кетига ی -и қўшимчасини келтириш билан ҳосил қилинган. Масалан:

همی رفتی ҳами рафти — борарди
همی پرسیدی ҳами пўрсиди — сўрарди каби.

Баъзан ی -и қўшимчасининг тушиб қолиш ҳоллари ҳам учрайди. Бунда ўтган замон давом феъли оддий ўтган замон шаклига همی ҳами олд қўшимчасини келтириш орқали ясалган . Масалан:

همی رفت ҳами рафт — борарди
همی پرسید ҳами пўрсид — сўрарди

Лекин форс тилининг кейинги тараққиёт даврида акс ҳолин кўрамиз, яъни ўтган замон давом феълининг ясалишида ی -и қўшимчаси сақланиб, همی ҳами олд қўшимчаси тушиб қолган. Одатда ی -и қўшимчаси феъл охирига, шахс-сон қўшимчаларидан сўнг қўшилган ва бу ی -и форс грамматикасида یای استمراری йо-йэ эстэмрори деб аталган. Масалан:

رفتی рафти — борарди

پرسیدی пўрсиди — сўрарди.

حکیمی هرگاه به گورستان رفتی ҳаким-и ҳаргоҳ бэ гўрэстон рафти — Бир табиб ҳамиша мозорга борарди.

یای استمراری **йо-йэ эстэмрори** воситасида ясалган ўтган замон давом феъли реал бўлмаган шарт эргаш гапда ҳам кенг қўлланади. Масалан:

اگر ژاله هر قطره‌ای در شدی
چو خرمهره بازار از آن پر شدی

агар жолэ ҳар қатрэ-и дўр шўди
чу хармўҳрэ бозор аз он пўр шўди —

Агар шудрингнинг ҳар томчиси дур бўлганда эди, чиганоқ каби бозор у билан тўлган бўларди. *(Саъдий.)*

یای استمراری **йо-йэ эстэмрори** асосан I шахс бирлик ва III шахс бирлик ва кўплик шаклларида ишлатилган:

رفتمی **рафтами** — борардим
رفتی **рафти** — борарди
رفتندی **рафтанди** — борардилар

III. بودن **бундан** بو **бу шаклидаги** ҳозирги замон феъл негизига эга бўлган. Бу негиздан ясалган икки феъл шакли классик форс тилида, айниқса поэзияда кўп учрайди. Булар بود **бўвад** ва باد **бод** шаклларидир.

1) بود **бўвад** шакли بو **бу** негизига III шахс бирлик қўшимчаси د **-ад** қўшилишидан ҳосил бўлиб, ҳозирги-келаси замон маъносида ишлатилган. Масалан:

توانا بود هر که دانا بود. **тавоно бўвад ҳар кэ доно бўвад** — Ким ки доно бўлса, қудратли бўлур.

2) باد **бод** III шахс бирликка оид бўлиб, орзу-истак майлини билдирган. Ҳозирги форс тилида кўпроқ шиор ва хитобларда ишлатилади. Масалан:

زنده باد دوستی بین خلقهای اتحاد شوروی و ایران! **зэндэ бод дусти-йэ бэйн-э халқҳо-йэ эттэҳод-э шўурави ва ирон**— Яшасин Совет Иттифоқи ва Эрон халқлари ўртасидаги дўстлик!

IV. Эгалик аффикслари кўпинча кишилик олмошлари ўрнида ҳам ишлатилган ва турли сўз туркумларига қўшилган. Шу билан бирга, баъзан воситали тўлдирувчи маъносини ҳам ифода этган. Масалан:

از‌ش پرسیدم **аз-аш пўрсидам** — ундан сўрадим
جوابش داد **жавобаш дод** — унга жавоб берди

V. Классик форс тилида III шахс бирликда او у кишилик олмоши ўрнида وی **вэй** ва III шахс кўпликда آنها **онҳо** кишилик олмоши ўрнида ایشان **ишон** ишлатилган. Масалан:

وی گفت... **вэй гўфт** — у деди...
ایشان تشریف آوردند. **ишон ташриф оварданд** — Улар ташриф буюрдилар (келдилар).

1- топшириқ. 36- дарс текстини дарслик охирида берилган луғатдан фойдаланиб таржима қилинг ва классик форс тилига хос бўлган грамматик формаларни аниқланг.

2- топшириқ. Қуйидаги ҳикоя ва байтларни ўқинг, таржима қилинг ва را ро кўмакчисининг функцияси ҳамда یای استمراری **йо-йэ эстэмрори**нинг бажарган вазифасини айтиб беринг.

حکایت

بازی خروسی را گفت: بسیار بیوفا هستی. مردم ترا میپرورند، برای تو خانه میسازند هرگاه ترا گرفته میخواهند میگریزی. من اگر چه مرغ جنگلی هستم وفاداری را از دست نمیدهم: یک روز که از دست آنها دانه میخورم بر دستشان مینشینم، هر چند دور میروم چون میطلبند زود میایم. خروس از او پرسید که هیچ وقت بازی بر سیخ کباب دیده‌ای؟ گفت: نه. خروس گفت: بارها دیده‌ام که بسیار خروسان را بسیخ میکشند و بر آتش بریان میکنند، اگر تو هم بازی را بر سیخ میدیدی دورتر میگرختی.

گر در همه چاه آب حیوان بودی
در یافتنش بر همه آسان بودی (سعدی)

گربه مسکین اگر پر داشتی
تخم گنجشک از جهان بر داشتی

КУП ҚУЛЛАНАДИГАН СОДДА ФЕЪЛЛАР ВА УЛАРНИНГ ҲОЗИРГИ ЗАМОН ФЕЪЛ НЕГИЗИ

Феъллар	Ҳозирги замон негизи	Маъноси
آراستن оростан آرستن орастан	آرا оро	безамоқ
ارزیدن арзидан	ارز арз	арзимоқ, қиммати бўлмоқ
آزمودن озмудан	آزما озмо	синамоқ, синаб кўрмоқ
آسودن осудан	آسا осо	тинчланмоқ, дам олмоқ
آشفتن ошўфтан	آشوب ошуб	аччиқлантирмоқ, ғазаблантирмоқ, ҳаяжонга солмоқ
افتادن ўфтодан	افت ўфт	йиқилмоқ, тушмоқ
افراشتن афроштан افراختن афрохтан	افراز афроз	(баланд) кўтармоқ, (байроқ) тикмоқ
افروختن афрухтан	افروز афруз	ёқмоқ, ёндирмоқ; ёритмоқ
آفریدن офаридан	آفرین офарин	яратмоқ, вужудга келтирмоқ
افزودن афзудан	افزا афзо	ортмоқ, кўпаймоқ, орттирмоқ, кўпайтирмоқ, ошмоқ
افکندن афкандан	افکن афкан	ташламоқ, сочмоқ, йиқитмоқ
آلودن олудан	آلا оло	булғамоқ, бўямоқ
آمدن омадан	آ о	келмоқ
آموختن омухтан	آموز омуз	ўқитмоқ, ўргатмоқ, ўқимоқ, ўрганмоқ
آمیختن омихтан	آمیز омиз	аралаштирмоқ, қориштирмоқ, қормоқ
انباشتن амбоштан	انبار омбор	тўлдирмоқ

Феъллар	Ҳозирги замон негизи	Маъноси
انداختن андохтан	انداز андоз	иргитмоқ, отмоқ, солмоқ
اندوختن андухтан	اندوز андуз	йиғмоқ, тўпламоқ, жамғармоқ
انگاشتن ангоштан	انگار ангор	ўйламоқ, фикр қилмоқ, тасаввур этмоқ
انگیختن ангихтан	انگیز ангиз	ҳис уйғотмоқ, ҳаяжонга солмоқ, қўзғатмоқ
آوردن овардан	آور овар	келтирмоқ
آویختن овихтан	آویز овиз	осмоқ, осилмоқ, илмоқ
ایستادن истодан	ایست ист	тўхтамоқ, тикка турмоқ
باختن бохтан	باز боз	ўйнамоқ; ютқизмоқ
باریدن боридан	بار бор	ёғмоқ
بافتن бофтан	باف боф	тўқимоқ
بایستن бойэстан	بای бой	керак бўлмоқ, зарур бўлмоқ
بخشیدن бахшидан	بخش бахш	бахш этмоқ, бағишламоқ; кечирмоқ
بردن бўрдан	بر бар	олиб кетмоқ, олиб бормоқ; ютмоқ
بریدن бўридан	بر бўр	кесмоқ
بستن бастан	بند банд	боғламоқ, ёпмоқ
بودن будан	باش бош	эмоқ, бўлмоқ
بوسیدن бусидан	بوس бус	ўпмоқ
بوئیدن буидан	بو бу	ҳидламоқ
پختن пўхтан	پز паз	пиширмоқ, пишмоқ
پذیرفتن пазирўфтан	پذیر пазир	қабул қилмоқ
پرداختن пардохтан	پرداز пардоз	(бир ишни) бошламоқ, (бир ишга) киришмоқ; тўламоқ
پرسیدن пўрсидан	پرس пўрс	сўрамоқ
پریدن паридан	پر пар	учмоқ
پسندیدن пасандидан	پسند пасанд	ёқтирмоқ, маъқулламоқ
پنداشتن пандоштан	پندار пандор	ўйламоқ, фикр қилмоқ
پوسیدن пусидан	پوس пус	чиримоқ
پوشیدن пушидан	پوش пуш	киймоқ, ёпмоқ, қопламоқ
پیچیدن пичидан	پیچ пич	ўрамоқ, ўралмоқ; бурмоқ

Феъллар	Ҳозирги замон негизи	Маъноси
پیمودن пэймудан	پیما пэймо	ўлчамоқ, кесиб ўтмоқ
پیوستن пэйвастан	پیوند пэйванд	бирлаштирмоқ, улаштирмоқ, пайванд қилмоқ
تاختن тохтан	تاز тоз	чопмоқ (сакраб, нрғиб, от устида)
تافتن тофтан	تاب тоб	ярқирамоқ, ялтирамоқ, тобланмоқ
تراشیدن тарошидан	تراش тарош	йўнмоқ, қирмоқ
ترسیدن тарсидан	ترس тарс	қўрқмоқ
توانستن тавонэстан	توان тавон	(бирор ишга) қодир бўлмоқ, (бирор ишни) қила олмоқ
جستن жастан	جه жаҳ	сакрамоқ, ирғимоқ, хатламоқ
جستن жўстан	جو жу	қидирмоқ, ахтармоқ
جنبیدن жўмбидан	جنب жўмб	ҳаракатга келмоқ, қимирламоқ
جوشیدن жушидан	جوش жуш	қайнамоқ
چریدن чаридан	چر чар	ўтламоқ
چشیدن чэшидан	چش чэш	татимоқ
چکیدن чакидан	چک чак	томмоқ, томчиламоқ
چیدن чидан	چین чин	термоқ, тузмоқ, тахламоқ
خریدن харидан	خر хар	сотиб олмоқ
خفتن хўфтан خوابیدن хобидан	خواب хоб	ухламоқ
خندیدن хандидан	خند ханд	кулмоқ
خواستن хостан	خواه хоҳ	хоҳламоқ, истамоқ
خواندن хондан	خوان хон	ўқимоқ
خوردن хўрдан	خور хўр	емоқ, ичмоқ
دادن додан	ده дэҳ	бермоқ
داشتن доштан	دار дор	эга бўлмоқ, бор бўлмоқ
دانستن донэстан	دان дон	билмоқ
دزدیدن дўздидан	دزد дўзд	ўғирламоқ
درویدن дэравидан	درو дэрўу	ўрмоқ
دوختن духтан	دوز дуз	тикмоқ
دوشیدن душидан	دوش душ	соғмоқ

Феъллар	Ҳозирги замон негизи	Маъноси
دویدن давидан	دو дав	югурмоқ
دیدن дидан	بین бин	кўрмоқ
راندن рондан	ران рон	ҳайдамоқ
ربودن рўбудан	ربا рўбо	ўғирламоқ, юлиб олмоқ
رستن рўстан	رو ру	ўсмоқ, униб чиқмоқ, кўкармоқ
ریستن ристан	ریس рис	йигирмоқ
رسیدن расидан	رس рас	етмоқ
رفتن рафтан	رو рўу	бормоқ, кетмоқ, жўнамоқ
رفتن рўфтан	روب руб	супурмоқ
رنجیدن ранжидан	رنج ранж	хафа бўлмоқ
ریختن рихтан	ریز риз	тўкмоқ, қуймоқ, оқмоқ, тўкилмоқ
زائیدن зоидан	زا зо	туғмоқ
زدن задан	زن зан	урмоқ
زیستن зистан	زی зи	яшамоқ
ساختن сохтан	ساز соз	ясамоқ, қурмоқ, тузатмоқ, созламоқ, яратмоқ
سپردن сэпўрдан	سپار сэпор	топширмоқ, юкламоқ
ستادن сэтодан	ستان сэтон	олмоқ, қўлга киритмоқ
ستودن сэтудан	ستا сэто	мақтамоқ, таърифламоқ, мадҳ этмоқ
سرودن сўрудан	سرا саро сўро	куйламоқ, ашула айтмоқ, чалмоқ, шеър ўқимоқ
سفتن сўфтан	سنب сўмб	тешмоқ, пармаламоқ; санчмоқ
سنجیدن санжидан	سنج санж	ўлчамоқ
سوختن сухтан	سوز суз	ёндирмоқ, ёнмоқ; куйдирмоқ, куймоқ
شایستن шойэстан	شای шой	мос бўлмоқ, муносиб бўлмоқ, лойиқ бўлмоқ, ярашмоқ
شتافتن шэтофтан	شتاب шэтоб	шошилмоқ
شدن шўдан	شو шўу	бўлмоқ, айланмоқ, кетмоқ
شستن шўстан	شو шу	ювмоқ

Феъллар	Ҳозирги замон негизи	Маъноси
شکستن шэкастан	شکن шэкан	синдирмоқ, синмоқ; бузмоқ, бузилмоқ
شکفتن шэкўфтан	شکف шэкўф	очилмоқ
شمردن шўмўрдан	شمار шўмор	санамоқ, ҳисобламоқ
شناختن шэнохтан	شناس шэнос	танимоқ, билмоқ
شنیدن шэнидан	شنو шэнўу	эшитмоқ
فرستادن фэрэстодан	فرست фэрэст	юбормоқ, жўнатмоқ
فرمودن фармудан	فرما фармо	буюрмоқ, фармон бермоқ
فروختن фўрухтан	فروش фўруш	сотмоқ
فریفتن фэрифтан	فریب фэриб	алдамоқ, фириб бермоқ
فشاردن фэшордан	فشار фэшор	эзмоқ, сиқмоқ, босмоқ
فهمیدن фаҳмидан	فهم фаҳм	тушунмоқ
کاستن костан	کاه коҳ	камайтирмоқ, озайтирмоқ, камаймоқ, озаймоқ
کاشتن коштан کشتن кэштан	کار кор	экмоқ
کردن кардан	کن кўн	қилмоқ
کشتن кўштан	کش кўш	ўлдирмоқ
کشیدن кашидан	کش каш	тортмоқ, чекмоқ, ташимоқ
کندن кандан	کن кан	узмоқ, юлмоқ, ечмоқ, сугуриб олмоқ, қазимоқ
کوفتن куфтан	کوب куб	янчмоқ, туймоқ, қоқмоқ
گداختن гўдохтан	گداز гўдоз	эритмоқ, эримоқ, эритилмоқ
گذاشتن гўзоштан	گذار гўзор	қўймоқ
گذشتن гўзаштан	گذر гўзар	ўтмоқ, кечмоқ
گرفتن гэрэфтан	گیر гир	олмоқ, тутмоқ, ушламоқ
گریختن гўрихтан	گریز гўриз	қочмоқ
گریستن гэристан	گری гэрй	йиғламоқ
گزیدن газидан	گز газ	чақмоқ, тишламоқ
گزیدن гўзидан	گزین гўзин	танлаб олмоқ, танламоқ, сайламоқ
گسستن гўсэстан گسیختن гўсихтан	گسل гўсэл	қирмоқ, қирилмоқ; ечилмоқ, бўшамоқ, бўшатмоқ

Феъллар	Ҳозирги замон негизи	Маъноси
گشادن гўшодан گشودن гўшудан	گشا гўшо	очмоқ
گشتن гаштан گردیدن гардидан	گرد гард	айланмоқ, кезмоқ, бўлмоқ
گفتن гўфтан	گو гу	айтмоқ, демоқ, сўзламоқ
گماشتن гўмоштан	گمار гўмор	тайин этмоқ, белгиламоқ, (ишга) қўймоқ
ماندن мондан	مان мон	қолмоқ, қўймоқ
مانستن монэстан	مان мон	ўхшамоқ
مالیدن молидан	مال мол	суртмоқ, ишқаламоқ, артмоқ
مردن мўрдан	میر мир	ўлмоқ
مکیدن макидан	مک мак	эммоқ, сўрмоқ
نشستن нэшастан	نشین нэшин	ўтирмоқ
نگریستن нэгаристан	نگر нэгар	қарамоқ, тикилмоқ, боқмоқ
نگاشتن нэгоштан	نگار нэгор	чизмоқ, расм солмоқ, ёзмоқ
نمودن намудан	نما намо	кўрсатмоқ
نواختن навохтан	نواز навоз	эркаламоқ; чалмоқ
نوشتن навэштан	نویس навис	ёзмоқ
نهادن нэҳодан	نه нэҳ	қўймоқ
یافتن йофтан	یاب йоб	топмоқ
ورزیدن варзидан	ورز варз	машқ қилмоқ, шуғулланмоқ
وزیدن вазидан	وز ваз	эсмоқ

ЙИЛ ҲИСОБИ

Кўпгина Шарқ мамлакатларида йил ҳисоби ҳижрий (هجری ҳэжри) ва милодий (میلادی милоди) йил ҳисоби асосида олиб борилади.

Милодий йил Европа йиллари бўлиб, бунда ойларнинг баъзилари 30 ва баъзилари 31 кундан ва ёлғиз бир ой 28 кундан иборат бўлади. Бу ой 4 йилда бир мартаба 29 кун бўлиб, у йилни кабиса йили дейилади. Шундай қилиб, милодий йил 365 ёки 366 кундан иборат.

Ҳижрий йили милоднинг 622 йил 16 июлидан, яъни Муҳаммад пайғамбарнинг Маккадан Мадинага кўчган кунидан бошланади. Ҳижрий йили ой ва қуёш кунлари асосида олиб борилади. Ҳижрий йили ой кунлари асосида олиб борилса, هجری قمری ҳэжри-йэ қамари ва қуёш кунлари асосида бўлса, هجری شمسی ҳэжри-йэ шамси деб аталади.

هجری قمری ой даврининг ўзгариши асосида тузилган бўлиб, ҳар бир ой янги ой чиқиш давридан бошланади.

هجری شمسی эса ернинг қуёш атрофида айланиши асосида тузилган бўлиб, бунда ернинг қуёш атрофида бир мартаба айланиб чиқиши бир йил ҳисоб қилинади.

هجری قمری йилидаги 12 ойнинг 6 таси 30 ва 6 таси 29 кундан иборат бўлиб, биринчи ой 30 ва иккинчи ой 29 кун тартибида давом этиб боради. Натижада, қамарийнинг бир йили 354 кун бўлади.

هجری شمسی йили милодий йил каби 30 ва 31 кундан ва ёлғиз бир ой 28 (29) кундан иборат, шунинг учун бир йил 365 (366) кун бўлади. Шу асосда қамарий йили шамсий йилидан ҳар йили 11 кундан орқада қолиб боради ва қамарийнинг маълум бир ой ва кунининг ҳар йили, милодий ҳамда шамсийнинг турли вақтларида келишига сабаб бўлади. Ҳар 33 йилда ҳижрий-қамарий йили бир даврани айланиб чиқиб, яна бир вақтга тўғри келади ва қамарийнинг 33 йили шамсийнинг 32 йилига баравардир.

Эронда йил ҳисоби

Эронда йил ҳисоби учун ҳозирги пайтда уч хил календарь амалда қўлланиб келинмоқда.

1. Эрон календари. 2. Араб календари. 3. Европа календари.

1. Эрон календари

Эрон календари қуёш йил ҳисобига асосланган бўлиб, تاریخ هجری شمسی торих-э ҳэжри-йэ шамси деб номланади.

Эрон календаридаги 12 ойнинг биринчи олтитаси 31 кундан, кейинги бештаси 30 кундан ва охирги 12- ой 29 кун (кабиса йили 30 кун) Бир йил 365 (366) кунга тўғри келади.

Бу календарь 1925 йилда расмий равишда Мажлис томонидан Эроннинг асосий давлат календари деб белгиланди ва 1304 йил ҳижрий-шамсийнинг 1 фарвардин ойи (яъни 21 март 1925 йил) янги йилнинг биринчи куни деб эълон қилинди. Эрон календарида янги йил نوروز нўуруз (наврўз) байрами билан бошланади. Ҳафтада дам олиш куни جمعه жўм'э (жума) куни бўлади.

Эрон календари ойларининг номлари

1.	فروردین	**фарвардин** —31 кун
2.	اردیبهشت	**ўрдибэҳэшт** —31 кун
3.	خرداد	**хўрдод** —31 кун
4.	تیر	**тир** —31 кун
5.	مرداد	**мўрдод** —31 кун
6.	شهریور	**шаҳривар** —31
7.	مهر	**мэҳр** —30 кун
8.	آبان	**обон** —30 кун
9.	آذر	**озар** —30 кун
10.	دی	**дэй** —30 кун
11.	بهمن	**баҳман** —30 кун
12.	اسفند	**эсфанд** —29 (30) кун

Эрон календаридаги ҳижрий-шамсийни Европа йил ҳисобига айлантириш учун кўрсатилган йилга 621 сонини қўшиш керак. Масалан, ҳижрий-шамсийнинг 1347 йили Европа календарининг 1968 йилига тўғри келади. Эрон календарининг охирги ойлари Европа календарининг келаси йилги январь, фев-

раль ва март ойларини ўз ичига олгани учун, ҳижрий-шамсийнинг маълум бир йилини Европа йил ҳисобига айлантирганда одатда икки йил билан ишора этилади, 1347=1968—1969.

Европа йилини ҳижрий йили билан белгиланганда ҳам шу ҳол сақланади: 1968=1346—1347.

Ҳижрий-шамсийда берилган йилни ой ва кунлари билан тўла Европа йил ҳисобига айлантириш лозим бўлса, махсус жадвалдан фойдаланиш тавсия қилинади[1].

2. Араб календари

Араб календари ҳижрий-қамарий йил ҳисоби асосида олиб борилади. Юқорида айтилганидек, ҳижрий-қамарий йили 354 кундан иборат бўлиб, биринчи ой 30 ва иккинчи ой 29 кундан, кейинги ойлар ҳам шу тариқа кетма-кет алмашиб боради.

Араб календари Эронда араблар томонидан Эронни забт этиб олганларидан то шу кунга қадар қўлланиб келинмоқда.

Эронда هجری شمسی календарининг кенг жорий қилиниши туфайли, охирги даврда араб календарининг ишлатилиш доираси бирмунча чекланиб, ҳозирги кунда эса, асосан, диний байрам ва маросимлар билан боғлиқ бўлган вақтни белгилашда, мусулмон тарихига оид адабиётларда қўлланади.

Араб календари ойларининг номлари

1.	محرم	мўҳаррам —30 кун
2.	صفر	сафар — 29 кун
3.	ربیع الاول	раби'-ўл-аввал — 30 кун
4.	ربیع الاخر	раби'-ўл-охэр — ёки
	ربیع الثانی	раби'-ўс-сони —29 кун
5.	جمادی الاول	жўмоди-ўл-аввал —30 кун
6.	جمادی الاخر	жўмоди-ўл-охэр —29 кун
7.	رجب	ражаб — 30 кун
8.	شعبان	ша'бон — 29 кун
9.	رمضان	рамазон — 30 кун
10.	شوال	шаввол — 29 кун
11.	ذوالقعده	зу-л-қа'дэ — 30 кун
12.	ذوالحجه	зу-л-ҳэжжэ — 29 кун

[1] В. В. Цыбульский. Современные календари стран Ближнего и Среднего Востока. Москва, 1964.

Ҳижрий йили милодий йилнинг 622 йилидан бошланганлиги ва шу билан бирга, ҳар йили милодий йилдан 11 кундан камайиб бориши ҳижрий йилини милодий йилга ва аксинча, милодий йилни ҳижрий йилига айлантиришни бирмунча мураккаблаштиради.

Ҳижрий йилини милодий йилга айлантириш учун ҳижрий йилини 33 га бўлиш керак. Ҳосил бўлган сонни ҳижрий йилидан чиқариб ташлаб, ундан қолган сонга 621 қўшилади. Натижада ҳосил бўлган сон милодий йилни ташкил қилади.

Масалан, форс-тожик адабиётининг машҳур намояндаларидан бири Жомийнинг туғилган йили 817 ни милодий йилга айлантириш лозим бўлса,

1. 817 ҳижрий йилини 33 га тақсим қилиш керак. Бунда тақсим 24 дан тегиб, яна охирида 25 қолдиқ қолади. Бу қолдиқ сон ҳисобга олинмайди.

2. 24 ни 817 дан айириш керак. Бунда 793 қолади.

3. 793 га 621 ни қўшиш лозим. 1414 ҳосил бўлади.

Демак, Жомий 1414 йил милодийда туғилган экан.

Шундай қилиб, ҳижрий йилини милодга айлантиришда қуйидаги формуладан фойдаланса бўлади.

$$Ҳ - \frac{Ҳ}{33} + 621 = М$$

(Ҳ — ҳижрий йили, М — милодий йили)

Бундан ташқари, ҳижрий йилини ой ва кунлари билан милодий йилга тўла айлантириш учун 1961 йилда нашр этилган махсус жадвалдан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир[1].

3. Европа календари

Европа календари Эронда европаликларнинг таъсири натижасида кириб келган. Европа календарида йил ҳисоби милоддан бошланиб, 1 январь янги йилнинг биринчи куни ҳисобланади. Бу календарь Эронда асосан чет мамлакатлар билан боғлиқ бўлган давлат идораларида, хорижий савдода ва бошқа баъзи маъмурий ишларда Эрон календари билан ёнма-ён қўлланади.

[1] Синхронистические таблицы для перевода исторических дат по хиджре на европейское летоисчисление. Ленинград, 1961.

Европа календари ойларининг номлари

1. ژانویه **жонвийэ** — январь
2. فوریه **фэврийэ** — февраль
3. مارس **морс** — март
4. آوریل **оврил** — апрель
5. مه **мэ** — май
6. ژوئن **жуан**—июнь
7. ژوئیه **жуийэ** — июль
8. اوت **ут** — август
9. سپتامبر **сэптомбр** — сентябрь
10. اکتبر **ўктўбр** — октябрь
11. نوامبر **нўвомбр** — ноябрь
12. دسامبر **дэсомбр** — декабрь

Абжад ҳисоби

Араб ёзувида ҳар бир ҳарф рақам сингари маълум сон маъносини ҳам ифода этиши мумкин. Ҳарфлар воситаси билан сон тушунчасини ифода этиш абжад ҳисоби дейилади.

Абжад ҳисоби орқали кўпинча бирор асарнинг ёзилган ёки кўчирилган йили, машҳур кишиларнинг туғилган-ўлган вақтлари ёки бирор ҳодисанинг бўлиб ўтган даври, бино ё иншоотнинг қурилган йили ифода этилади. Абжад ҳисоби ифода. аган сўзлар кўпинча шеър шаклида берилади.

Абжад ҳисобидаги ҳарфларнинг сон қиймати

ا — 1	ک — 20	ر — 200
ب — 2	ل — 30	ش — 300
ج — 3	م — 40	ت — 400
د — 4	ن — 50	ث — 500
ه — 5	س — 60	خ — 600
و — 6	ع — 70	ذ — 700
ز — 7	ف — 80	ض — 800
ح — 8	ص — 90	ظ — 900
ط — 9	ق — 100	غ — 1000
ی — 10		

Изоҳ. Форс тилига хос бўлган پ пэ, چ чэ, ژ жэ ва گ **гоф** ҳарфлари аслида ب ج ز ва ک ҳарфларидан ясалган бўлганлиги сабабли, уларнинг сон қиймати ҳам бир хилдир, яъни پ—2, چ —3, ژ —7 ва گ—20.

Ҳарфларнинг сон қийматини ўзлаштиришни осонлаштириш учун одатда уларни сон қийматига кўра маълум тартибга солиб, бирдан минггача бўлган сонларни ўз ичига олган 8 та сўз ҳосил қилинади. Улардан биринчиси ابجد абжад бўлиб, абжад ҳисоби ҳам шу сўздан олингандир. Бу сўзлар қуйидагилар:

VIII	VII	VI	V	IV	III	II	I
ضظغ зазағ	ثخذ сахха з	قرشت қарашат	سعفص са'фас	كلمن каламан	حطی ҳўтти	هوز ҳавваз	ابجد абжад

Абжад ҳисоби воситаси билан берилган воқеа тарихи баъзан бир сўз ёки бир мисра ҳарфлари ифодалаган миқдорларни қўшиш, баъзи ҳолларда мисрадаги айрим сўзлар ёки ҳарфлар англатган миқдордан айрим миқдорни айириш йўли билан ҳосил қилинади[1]. Масалан; Алишер Навоий хуросонлик шоирлардан Мавлоно Тутий вафотига бағишлаб қуйидаги тарихни айтган экан:

فصیح زمان طوطی آن شاعری
که بودش ز بکر معانی عروس
چو طوطی رفت این عجب طرفه بود
که تاریخ شد فوت اورا خروس

Бу ерда тарих моддаси خروس хўрус сўзи бўлиб, ҳарфлар қиймати 866 ҳижрий (1462 милодий) йилига тўғри келади.[2]

[1] Абжад ҳисоби ҳақида А. Жувонмардиевнинг «Ҳарфлар рақамларга айланганда» (Тошкент, 1966) китобчасида муфассал маълумот берилган.

[2] Мисол А. Жувонмардиевнинг қайд қилинган китобчасидан олинди.

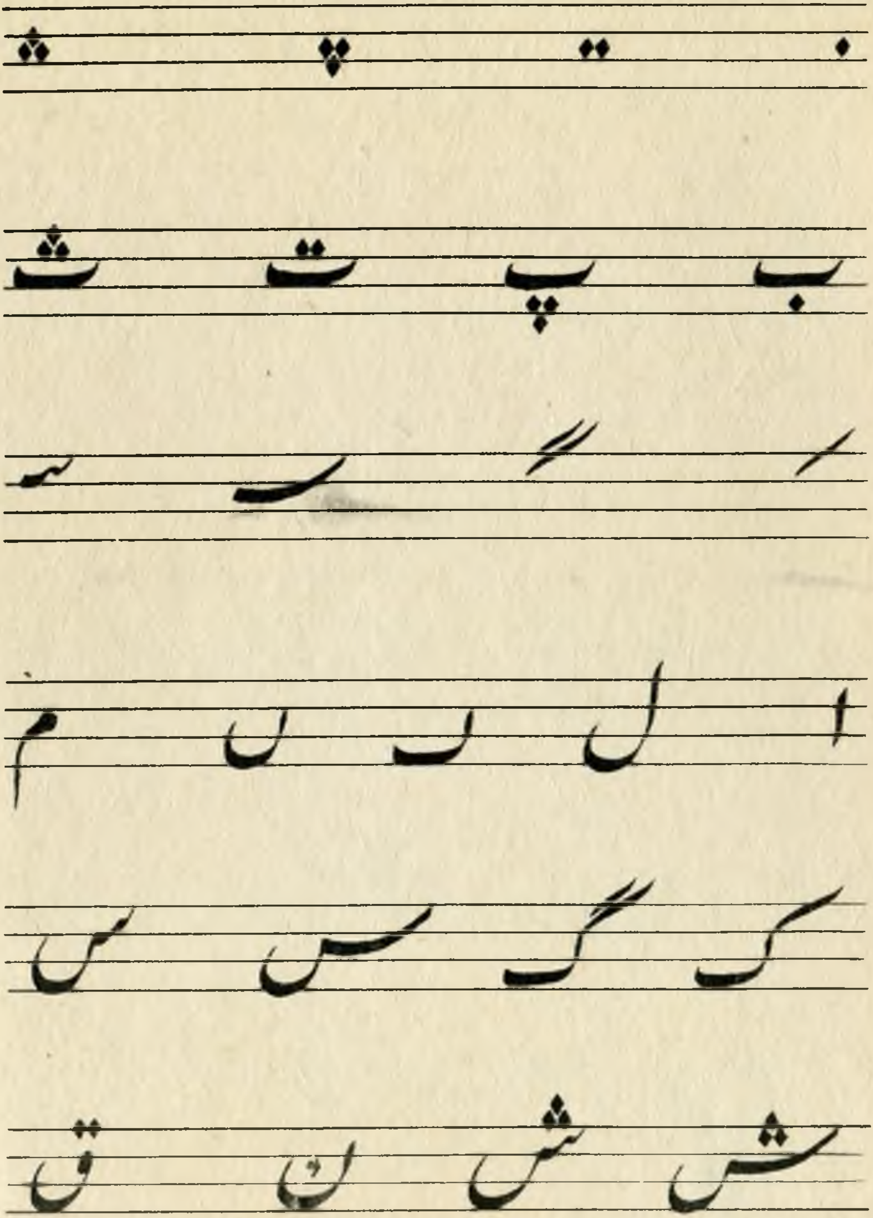

د ذ ر ز ژ و

ح خ ج چ

ی ف ط ظ ه

ص ض ع غ

خـ جـ خـ جـ ـخ ـج

صـ ضـ ـصـ ـضـ ـص ـض

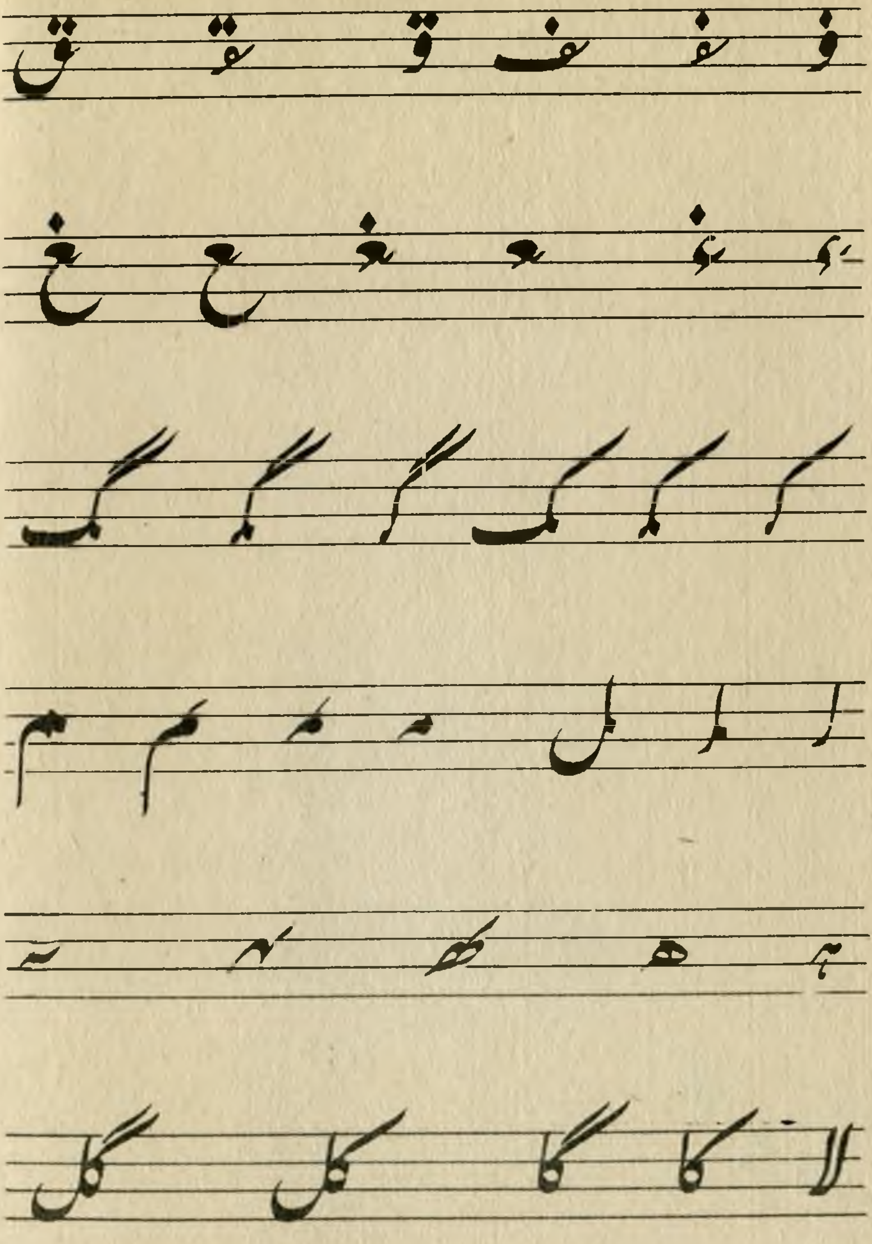

آب باد تار زاغ راه

جان شاخ نماز مار آسان

تو مور خود گوش طوفان

میز سیب کیف تیغ بینی

خانه دسته ژاله شیشه سایه

کار گاو سلام لاله کاغذ

ـَ و ه ـه ص س ع گ

دَم دِل زَن بُز بد دِه کَم

صَد تَب غَم لَب گَج پُل دِژ

مادر کتاب هوا ظالم ذغال

شما قلم پنج سنگ رفیق

گل شکل مکان کلام

ابر افق اسم ایوان ایران

علم عمو معلوم منع دفاع

نقّاش محبّت تولّد اتّحاد حجّت

انشاء رئیس تأسیس نوائی

مثلاً شخصاً اولاً تقریباً ثانیاً

میزانُ الأوزان دارُ الفنون

توانا بود هر که دانا بود
ز دانش دل پیر برنا بود

خمسهٔ نوائی دیوان لاهوتی

گلستان سعدی

ز گهواره تا گور دانش بجوی

دانش کلید گنجهاست

دل که پاک است زبان بی باک است

دروغ مصلحت آمیز به از راست فتنه انگیز

مشک آنست که خود ببوید
نه آنکه عطار بگوید

درخت دوستی بنشان که کام دل ببار آرد
نهال دشمنی برکن که رنج بی شمار آرد

چو مهمان آیدت دلشاد میباش
ز هر بند و غمی آزاد میباش

آدمیت

بنی آدم اعضای یکدیگرند — که در آفرینش ز یک گوهرند
چو عضوی بدرد آورد روزگار — دگر عضوها را نماند قرار
تو کز محنت دیگران بی غمی — نشاید که نامت نهند آدمی

شیخ سعدی

ФОРС АДАБИЕТИДАН НАМУНАЛАР

امثال و حکم

آب که از سرگذشت چه یک وجب چه صد وجب.

از یک گل بهار نمیشود.

آب ندیده موزه را نکشید.

از حلوا گفتن دهان شیرین نمیشود.

آهسته رو همیشه رو.

آواز دهل شنیدن از دور خوش است.

هیچ ارزانی بی علت و هیچ گرانی بی حکمت نیست.

از کوزه همان برون تراود که در اوست.

آفتاب که بر آید چراغ فرو رود.

اگر یار اهل است کار سهل است.

آنچه زود بدست آید دیر نپاید.

آنچه عیان است چه حاجت به بیان است.

آن را که حساب پاک است از محاسبه چه باک است.

آمدن بارادت رفتن باجازت.

از تفنگ خالی دو نفر میترسد.

استاد و معلم چو بود کم آزار، خرسک بازند کودکان در بازار.

ارمغان مور پای ملخ است.

آنکه خیانت نورزد دستش در حساب نلرزد.

آدمی به سیرت است نه بصورت.

آفتاب را بدو انگشت نمیتوان پنهان کرد.

با نیک نشینی نیک شوی با دیگ نشینی سیاه.

به هر کجا که روی آسمان همین رنگ است.
بار کج بمنزل نمیرسد.
تا ریشه در آب است امید ثمری هست.
تا شب نروی روز بجائی نرسی.
جائی که عقاب پر بریزد، از پشه لاغری چه خیزد.
جائی که میوه نیست چغندر سلطان المرکبات است.
جلو ضرر را از هر جا که بگیری منفعت است.
چراغ دروغ بی فروغ است.
حیله‌جو را بهانه بسیار است.
حساب دوستان در دل است.
خشت اول چون نهد معمار کج تا ثریا میرود دیوار کج.
خانه پرشیشه را سنگی بس است.
دو صد گفته چون نیم کردار نیست.
زبان مرغان را مرغان میداند.
زبان خوش مار را از سوراخ بیرون می آورد.
ز نادان گر رسد سودی زیانست.
سعی هر کس بقدر همت اوست.
سنگ بزرگ علامت نزدن است.
سنگ زدن بمحل به از زر دادن بی محل.
سالی که نیکوست از بهارش پیداست.
سنگ کوچک سر بزرگ را میشکند.
سوال از آسمان جواب از ریسمان.
سیمرغ دیگر است و سی مرغ دیگر.
شغال بیشه مازندران را نگیرد جز سگ مازندرانی.
شمشیری را که صیقل نزنند زنگ بر دارد.
صاحب هنر به هیچ مکانی غریب نیست.

صد بار گز کن یک بار ببر.
عالم بی عمل زنبور بی عسل است.
عسل بی زنبور و گل بی خار نمیشود.
عشق و مشک پنهان نمیشود.
عاقل نشود غافل.
کس نگوید که دوغ من ترش است.
کوزه نو آب خنک.
کارد دسته خودش را نمیبرد.
لیلی را با چشم مجنون باید دید.
میوه از درخت بید نباید جست.
هر چه از دوست میرسد نیکو است.
هر که به فکر خویش است کوسه بفکر ریش است.
هر کس را عقل خود بکمال نماید و فرزند خویش بجمال.
هر که بامش بیش برفش بیشتر.
هر گردی گردو نیست.
هزار دوست کم است و یک دشمن بسیار.
هم زیارت است هم تجارت.
یار نیک را روز بد شناسند.
یک مرده بنام به ز صد زنده بننگ.
یک سوزن بخودت بزن یک جوالدوز بدیگران.

آب نیافته گران باشد
چون بیابند رایگان باشد.
سنائی

آنکه در کسب علم رنج برد
رنج نبود که پی به گنج برد.
بنائی

آب دریا را اگر نتوان کشید
هم بقدر تشنگی باید چشید.
جلال‌الدین رومی

بد و نیک هر دو همی بگذرند
همان به که نامت بنیکی برند.
فردوسی

اگر راز خواهی که پنهان بود
چنان کن که پیوند با جان بود.
فردوسی

اگر بینی که نابینا و چاه است
وگر خاموش بنشینی گناه است.
سعدی

آنکه ز مرگ دیگران شاد هست
گورکن و غاسل و جلاد هست.
نوائی

توان نان خورد اگر دندان نباشد
مصیبت آن بود که نان نباشد.
سعدی

در نومیدی بسی امید است
پایان شب سیه سپید است.
نظامی

سخن تا نگویند پنهان بود
چو گفتند هر جا فراوان بود.
فردوسی

سر گرگ باید هم اول برید
نه چون گوسفندان مردم درید.
سعدی

عالم بی کار نیابد بری
گرچه به صد حیله بر آرد سری.
خسرو دهلوی

علم چندان که بیشتر خوانی
چون عمل در تو نیست نادانی.
سعدی

هر کسی نیک میکند یا بد
نیک، و بد هر چه میکند یابد.
ابن سینا

خرد بهتر بود از زر که داری
که در زر کس نبیند هوشیاری.
ناصر خسرو

نماند کسی در جهان پایدار
همه نام نیکو بود یادگار.
فردوسی

ز نیرو بود مرد را راستی
ز سستی کژی آید و کاستی.
فردوسی

چنان کن با همه کس زندگانی
که مانی زنده چون زنده نمانی.
خسرو دهلوی

گرشدی راست از بلا جستی
مثل است اینکه «راستی رستی».
بنائی

ناز بدان کن که خریدار تست
پیش کسی رو که طلبکار تست.
نظامی

آنکه با تو روز غم بودست یار
روز شادی هم بپرسد زینهار.
عطار

هر آنکه که خشم آورد بخت شوم
شود سنگ خارا بکردار موم.
فردوسی

ز دریا همیشه زهر ناورند
یکی روز باشد که سر ناورند.

بلخی

خردرا می بپندد چشم را خواب
گنه را عذر شوید جامه را آب.

گرگانی

گل نرگس نکو باشد بدیدن
و لیکن تلخ باشد در چشیدن.

گرگانی

هر جا که آفتاب رخشان گردد
پیدا باشد که سایه پنهان گردد.

عطار

مزن بر سر نا توان دست زور
که روزی در افتی بپایش چو مور.

سعدی

تا نگرید ابر کی خندد چمن
تا نگرید طفل کی نوشد لبن.

جلال‌الدین رومی

به گیتی به از راستی پیشه نیست
ز کژی بدتر هیچ اندیشه نیست.

فردوسی

بدوست گرچه عزیز است راز دل
مگشای
که دوست نیز بگوید به دوستان
عزیز.

سعدی

تن آدمی شریف است به جان آدمیت
نه همین لباس زیباست نشان آدمیت

سعدی

هر که نان از عمل خویش خورد
منت از حاتم طائی نبرد.

سعدی

هر آنکس که گردد ز راه خرد
سر انجام پیچد بکردار بد.

فردوسی

برای دوست جانت را فدا کن
و لیکن دوست از دشمن جدا کن.

جامی

دود در خانه‌ای که راه کند
در و دیوار آن سیاه کند.

جامی

مرغی که خبر ندارد از آب زلال
منقار در آب شور دارد همه سال.

مرد خردمند هنرپیشه را
عمر دو بایست در این روزگار
تا بیکی تجربه آموختن
با دگری تجربه بردن بکار.

سعدی

تا مرد سخن نگفته باشد
عیب و هنرش نهفته باشد
هر بیشه گمان مبر که خالیست
شاید که پلنگ خفته باشد.

سعدی

دوست آن به که عیب یارش را
همچو آئینه رو برو گوید
نه که چون شانه با هزار زبان
از قفا رفته مو بمو گوید.

سعدی

با دشمن من چو دوست بسیار نشست
با دوست نبایدم دگر بار نشست
پرهیز از آن شکر که با زهر آمیخت
بگریز از آن مگس که بر مار نشست.

ابن سینا

علمی که در آن عمل نباشد
جز عربده و جدل نباشد
علمت به عمل چو یار گردد
قدر تو یکی هزار گردد.

بدرالدین هلالی

عیب است که در هنر نکوشی
صد عیب به یک هنر نپوشی
صاحب هنری که با تمیز است
در دیدهٔ مردمان عزیز است

راستان را بد و بلا نرسد
مرد کجرا به هیچ جا نرسد.

بنائی

در موسم قدرت جوانی
نقدی بکف آر تا توانی.

بدرالدین هلالی

چیستان ها

چیزی دیدم که او را در بیابان خر خورد
گر بدست شاه افتد ملک اسکندر بود
رفتنش راه سفید و خوردنش خون سیاه
گر ز راه رفتن بماند بر سرش خنجر کشند.

(قلم)

قد کوتاه و چشم تنگ دارد
گهی پنهان شود که سر بر آرد
قبای نو ببخشد مردمان را
خودش یک پیراهن بر تن ندارد.

(سوزن)

نه دست دارد نه پا، خبر میدهد همه جا (کاغذ).

دو برادر هر چه میدوند بهمدیگر نمیرسند (شب و روز).

تو میروی او میرود، تو می ایستی او می ایستد (سایه).

حکایت

از حکیمی پرسیدند که برادر بهتر است یا یار؟ گفت: برادر اگر یار باشد.

حکایت

از لقمان حکیم پرسیدند که کدام شیرین باشد که آخر تلخ شود؟ گفت: شتاب! باز پرسیدند: کدام تلخ باشد که به آخر شیرین گردد؟ گفت: صبر!

انتشار صدا

روزی ملا نصرالدین بالای مناره مشغول اذان گفتن بود. ناگهان از مناره پائین آمده و شروع بدویدن کرد. مردم گفتند: ملا چرا میدوی؟ گفت: میخواهم ببینم صدای من تا کجا رسیده و از چه مسافتی شنیده میشود.

آسیاب

روزی شخصی وارد آسیاب شده گندم دیگران را در جوال خود میریخت. گفتند: چرا این کار را میکنی؟ گفت: برای اینکه من دیوانه هستم. گفتند: اگر دیوانه هستی چرا از گندم خودت برنمیداری و به جوال دیگران نمیریزی؟ گفت: آنوقت دو بار دیوانه خواهم بود.

سن کلاغ

شخصی که سنش از شصت سال متجاوز بود کلاغی خرید و در قفس گذارده بخانه آورد. زنش پرسید: فایده این کلاغ چیست؟ گفت: شنیده‌ام که کلاغ دویست سال عمر میکند. میخواهم این کلاغ را نگاه دارم، خودم امتحان بکنم و ببینم واقعاً این مسئله راست است یا دروغ.

سلمانی و ملا

ملا به آرایشگاه رفت و سر خود را تراشید ولی پول نداشت. سلمانی گریبان او را گرفت و گفت: آنقدر باید در اینجا بمانی تا موی سرت در بیاید. ملا گفت: اگر شام و ناهارم را هم بدهی بد نیست.

دزدیدن الاغ

الاغ ملا را دزدیدند. همسایه ها بدیدن او آمده یکی گفت: گناه از تو بود که در طویله را باز گذارده بودی. دیگری گفت: گناه از زنت بود که در حیاط را باز گذارده بود. ملا گفت: پس تمام گناه از جانب من و زن من است و دزد را در این میانه هیچ گناهی نیست.

بدهکار و بستانکار

بستانکاری به بده‌کار خود که سه سال از وقت پس دادن بدهی‌اش گذشته بود نوشت: من نصف پول را به شما بخشیدم. حالا اقلاً نصف دیگر را برای من بفرستید. بدهکار در جواب نوشت: متشکرم، خواهشمندم سه سال دیگر هم صبر کنید تا موقع بخشیدن نیمه دوم برسد.

حساب بدینار بخشش بخروار

دو نفر برای گرفتن اعانه بدر خانه شخصی رفتند. از پشت در آواز صاحبخانه را شنیدند که ببانگ بلند بخدمتکار خود میگفت: چوب کبریت را چرا دور انداختی؟ میبایست آن را نگاهداری، شاید روزی بکار آید.
آندو نفر بهم نگاه کرده گفتند: نزد چه کسی آمده ایم؟ این مرد که برای یک چوب کبریت اینگونه سختگیری میکند هر گز اعانه نخواهد داد. در این اثنا صاحب خانه در را باز کرده پرسید: چه میخواهید؟ مقصود خود را باو گفتند. وی بیدرنگ بدرون خانه رفت و هزار تومان پول آورده بآنها داد. آندو نفر بسیار تعجب کرده از او پرسیدند: شما که از چوب کبریت نمیگذرید چگونه از هزار تومان گذشتید؟ صاحب خانه گفت: من اگر آن گونه صرفه جوئی نمیکردم اینگونه بذل و بخشش هم نمیتوانستم بکنم.

پیر مرد پولدار

از پیر مرد پولداری که عیال نداشت پرسیدند: چرا زن نمیگیری؟ او گفت: پیر زنها را دوست ندارم. گفتند: لازم نیست پیر زن بگیری یک زن جوان بگیر. گفت: همانطور که من پیر زنرا دوست ندارم آن زن جوان هم مرا که پیر مرد هستم دوست نخواهد داشت.

فرصت

شخصی با دوست خود وارد قهوه‌خانه شد و سر میز نشسته مشغول صحبت شدند. پیشخدمت جلو آمده گفت: چه میل دارید؟ آن شخص گفت: کمی فرصت بما بدهید تا صحبتمان تمام بشود. پیشخدمت قدری فکر کرده گفت: فرصت داشتیم اما مشتری‌های دیگر خورده‌اند و تمام شده است. چیز دیگر فرمایش بدهید تا بیاورم.

شیرفروش راستگو

شیرفروشی هر روز یک کوزه شیر برای آشپزخانه میاورد. از قضا یک روز آن کوزه پر از آب خالص بود. آشپز که سر آن را باز کرد و نظرش به آن افتاد گفت: اینکه آب است! شیرفروش نگاه کرد و خود نیز تعجب نموده گفت: خیلی معذرت میخواهم، امروز فراموش کرده‌اند شیر داخل آن بکنند.

حکایت

یک نفر دهاتی در بازار شهر میگذشت، دید جلو دکان قنادی شیرینی‌های رنگارنگ چیده‌اند و شیرینی فروش نشسته است و نگاه میکند. دهاتی گمان کرد که قناد کور است. جلو رفت و دو انگشت خودرا برابر چشم قناد بتکان در آورد. قناد گفت: چرا اینطور میکنی؟ گفت: من گمان کردم که تو کوری و نمی بینی. گفت: من کورنیستم، میبینم. دهاتی گفت: اگر می بینی چرا از این شیرینیها نمیخوری؟!

حکایت

مردی در دامن خود هفت تخم مرغ داشت. در کوچه بیک نفر بر خورد کرد و گفت: اگر گفتی که در دامن من چیست، من این تخم‌ها را بتو میدهم و اگر گفتی که چند دانه هست، همه هفت تا مال تو میشود. آن شخص کمی فکر کرد و گفت: نفهمیدم، یک نشانی دیگر بگو شاید بفهمم. گفت: چیز سفیدی است که در میانش یک چیز زرد است. گفت: حال فهمیدم چیست. این ترب است که میانش را سوراخ کرده‌اند و یک زردک تویش گذاشته‌اند. این متلک را در مجمعی نقل کردند. یکی از حضار پرسید: آخر معلوم نشد که در دامنش چه بوده؟!

حکایت

مکتبداری که سر کوچک و ریش بلند داشت یک شب در کتابی خواند که ریش بلند و سر کوچک و معلمی کردن بچه‌ها علامت حماقت است. مکتبدار دید که هر سه علامت در باره او صدق میکند. با خودش فکر کرد که اگر سر خودم را نمیتوانم بزرگ بکنم اقلاً ریشم را میتوانم کوتاه بکنم. هر چه دنبال قیچی گشت پیدا نکرد. بالاخره ریش خود را بدست گرفت و سر ریش را روی شعله چراغ نگهداشت تا کمی کوتاهش کند. دست او سوخت و ریش را ول کرد، تمام ریش سوخت. در این وقت مکتبدار قلم را گرفته و در حاشیه این کتاب نوشت: «این مطلب صحیح است و در تجربه هم ثابت شد».

حکایت

. شخصی سگی داشت که چندین سال در خانه او پاسبانی کرده بود. سگ پیر شد و مرد. آن شخص از علاقه‌ایکه بآن سگ داشت لاشه او را برد و در قبرستان چال کرد. مردم رفتند پیش قاضی و داد خواهی کردند که شخصی سگ خود را در قبرستان مسلمانها دفن کرده است. قاضی آن مرد را خواست و با ترشروئی پرسید که چرا این کار را کردی؟ حالا حکم میدهم ترا بکشند. آن مرد گفت: جناب قاضی، این سگ چندین سال در خانه من بود و پیش من جیره و مواجب داشت. مثلاً هر ماه من پنج من نان، یک من روغن، پنجاه تخم مرغ، چهار من گوشت باو میدادم.

وقتیکه میمرد وصیت کرد که جیره مرا بجناب قاضی بدهید. قاضی دستمال از جیب در آورد و در حال گریه گفت: خدا بیامرزدش، دیگر چه وصیت کرد؟!

جای پای شیر

صیادی در جنگل هیزم شکنی را دید و از او پرسید: آیا میتوانی جای پای شیر را بمن نشان دهی تا اورا شکار کنم. هیزم شکن جواب داد: من در این نزدیکی شیری دیدم، شتاب کن الان باو میرسی. صیاد بیچاره رنگش پریده بر خود لرزید و گفت: من جای پای شیر را میخواستم نه خود اورا.

مور و دانه گندم

موری با زحمت زیاد از خرمن گندمی دانه میبرد. مرغی از آنجا گذشت. مور را دید که با شادی برای بردن آن دانه‌ها میکوشید و بزور هر یک از آنها را میکشید. مرغ باو گفت: ای مور ضعیف، این چه کار است که میکنی؟ مور گفت: من برای زمستان آذوقه تهیه میکنم و میخواهم همه این گندم‌ها را ببرم. مرغ گفت: تو باین ضعیفی چطور از عهدهٔ این کار بر میائی؟ مور گفت: هر که کوشش کند بمقصد خود میرسد.

لقمان و مرد پیاده

لقمان در صحرا میرفت. شخصی از دور پدیدار گشت. همینکه نزدیک شد از لقمان پرسید: چند ساعت دیگر بشهر خواهم رسید؟

لقمان گفت: راه برو. مرد گفت: مگر نشنیدی پرسیدم چند ساعت دیگر بشهر خواهم رسید. باز لقمان جواب داد: راه برو.

آنشخص با خود اندیشید که این مرد یقین دیوانه است. دیگر سخن نگفت و براه افتاد. چند قدم که دور شد لقمان گفت: دو ساعت دیگر خواهی رسید.

آن شخص برگشت و پرسید: چرا اول جواب ندادی؟

لقمان گفت: چون راه رفتن ترا ندیده بودم نمیدانستم آهسته میروی یا تند. حالا که دیدم حساب کردم و دانستم تا دو ساعت دیگر خواهی رسید.

میترسم خودم‌را هم ببرند

ملا نصرالدین به شهر میرفت. بر خری سوار بود و بزی همراه داشت و زنگوله‌ای بگردن بز بسته بود که گم نشود. سه نفر دزد بخیال افتادند که اورا لخت کنند. یکی از آنها آهسته زنگوله را از گردن بز باز کرد و بدم خر بست و بز را برد. همینکه دور شد دومی پیش آمد و گفت: زنگوله را چرا بدم خر بسته‌ای؟ ملا نگاه کرد، دید بز نیست. جویای بز شد. آن مرد گفت: من دیدم یکنفر از این راه میرفت و بزی همراه داشت. ملا نصرالدین گفت: از برای خدا، این خر را نگاه دار تا من بروم بزم را بگیرم. خر را باو سپرد و رفت. چون وی از نظر دور شد دزد دوم خر را هم از راه دیگر برد. ملا قدری دوید، بز خود را نیافت، بر گشت و خر خود را هم ندید. باطراف نگاهی کرد، آهی کشید و راه پیش گرفت. دزد سوم رسیده باو التماس کرد که انگشتر الماس من باین چاه افتاده اگر بیرون بیاوری مزد خوبی بتو میدهم. ملا دید بز و خرش رفته اجرت را غنیمت دانسته لخت شد و بدرون چاه رفت. انگشتری نیافت. بیرون آمد، دید لباسهایش را هم برده‌اند. چوبی بر داشته بنا کرد بدویدن و چوبرا بهر طرف بدور سر خود چرخاندن. یکی رسید و گفت: چرا اینطور میکنی؟ گفت: هر چه داشتم بردند، میترسم خودم را هم ببرند.

قیمت سیگار

دو نفر با هم صحبت میکردند. اولی به دومی گفت: شما حالا ۲۵ سال است که سیگار میکشید. روزی ۲۵ سیگار میکشید، این خود میشود یک ریال. در ماه ۳۰ ریال، در سال ۳٦۵ و در ۲۵ سال بیش از ۹۰۰۰ ریال. این مبلغی است که شما در مدت مزبور دود کرده و تلف نموده‌اید. اگر سیگار نمیکشیدید حالا با این مبلغ میتوانستید یک خانه ییلاقی بخرید. دومی گفت: درست می گوئید. شما چطور، آیا سیگار میکشید؟ گفت: نخیر، ابداً. پس خواهشمندم مرا یک روز به خانه ییلاقی خودتان دعوت کنید.

حکایت

در بیابان عربستان کاروانی را دزدان زدند و مال بسیار گرفتند. کاروانیان هر چند زاری کردند فایده نداد. در آن کاروان حکیمی بود. کاروانیان به او گفتند: ای حکیم، به این دزدان بی انصاف چیزی از حکمت بگو تا دلشان نرم شود و مالها را پس دهند. حکیم گفت: حالا نزد این جماعت بهتر از بردن این مالها حکمتی نیست.

حکایت

شیری بیمار شد. روباهرا گفت: دوای این درد مغز خر است. من قوت ندارم. تو خری را بیاور، من اورا میکشم، مغزش را میخورم و باقی را بتو بخشم. روباه رفت، خری را دید و گفت: اینجا باغی هست بسیار آباد. یکی از خویشان تو در آنجا زندگی میکند. بسیار فربه شده است. بیا ترا هم آنجا برم، چند روز چریده فربه شوی. خر باور کرد و پیش شیر آمد. شیر اورا کشت و به روباه سپرد که این را نگاه دار، فردا میایم و مغزش‌را میخورم، باقی از آن تو است. روباه حیله‌گر مغز خر را خورد. فردا شیر آمد، مطلب را نیافت و از روباه پرسید. روباه گفت: ای امیر اگر این خر مغز میداشت با گفتن من به اینجا نمیامد.

زاغ و خرچنگ

زاغی بر سر درختی از شاخه‌ای پریده بشاخه‌ای مینشست. خرچنگی را دید که در کنار رودی بازی میکند. آهسته آمده خرچنگ را بمنقار ربوده و باز پرواز کرده بسر درخت نشست تا با سودگی آن را بخورد. خرچنگ که دید هنگام مرگش است بزاغ گفت: ای زاغ، من پدر و مادر شما را میشناختم و با ایشان دوست بسیار نزدیک بودم. ایشان زاغهای بسیار نجیب و پاک دامنی بودند!!... زاغ بی آنکه دهانرا بگشاید با جنباندن سر تصدیق کرد. خرچنگ ادامه داده گفت: همچنین، خواهران و برادران شما چه قدر زاغهای پاک نفسی بودند... زاغ باز هم مثل اول سری جنبانید ولی دهان نگشاد. خرچنگ گفت: لیکن از خوبی آن، خدا بیامرزان، اصلا اثری در تو نمی بینم. زاغ متغیر شده دهان را باز کرد که بگوید «چرا؟» خرچنگ از دهانش افتاده و بزودی خود را به رود انداخت و از چنگ او رها شد.

شیر و موش

موشی بچنگ شیری گرسنه افتاد. شیر خواست اورا بخورد. موش گفت: من لقمه بیش نیستم آنهم نه لقمه شیر، مرا آزاد کن شاید روزی ترا بکار آیم. شیر خندید و گفت: ترا رها میکنم ولی برای همچو منی از تو چه کاری ساخته است؟ موش را آزاد کرد و بدنبال شکاری به بیشه در آمد. اتفاقا صیادی در آنجا دامی گسترده در آن طعمه نهاده بود. شیر خواست طعمه را بخورد بدام افتاد. با همه زور و توانائی که داشت هر چند کوشید نتوانست بندها را پاره کند و از دام بیرون رود. ناگاه همان موش نزدیک آمد و پرسید: ای شیر، در چه حالی؟ گفت: چنین که میبینی. موش بی درنگ بجویدن طناب‌ها مشغول شد و گفت: اکنون آزاد شدی. شیر تکانی بخود داده از دام بیرون جست و دانست که در این دنیا گاهی از موش نا توان کاری ساخته است که از شیر توانا ساخته نیست.

حکایت

توانگری بخیل غلام خودرا ببازار کله پزان فرستاد تا برای او کله پخته بیارد. غلام گرسنه بود. در راه کله را خورد و استخوانش را بخواجه آورد. خواجه گفت: ای غلام، چگونه چیزی آوردی؟ غلام جواب داد که در بازار از این بهتر کله نبود. خواجه گفت: کو چشمانش؟ غلام جواب داد که این گوسفند کور بوده است. خواجه پرسید: گوشهایش کجا است؟ غلام گفت: صاحبش توانگری بخیل بوده باو چیزی نداده تا بخورد و فربه شود. خواجه غضب کرد و گفت: غلامی که از بازار کله پزان چنین استخوان را بیاورد مگر احمق نیست؟ غلام جواب داد: خواجه‌ای که غلام را شب و روز گرسنه دارد و باز به بازار کله پزان فرستد احمق‌تر است.

راز همبستگی

پدری دوازده فرزند داشت. او مرد جهان دیده و دانشمند بود. در وقت پیری تمام فرزندان خودرا دعوت کرده و پیش رویش نشاند و برای آنکه پندی بآنان داده باشد، ترکهٔ چوبی بدست پسر بزرگ داد و در میان دو دست به شکستن امر نمود. پسر که جوان ورزیده و نیرومند بود بدون هیچ زحمتی در یک آن ترکه‌را شکست و بدور انداخت. سپس پدر

دو ترکه باو داد. جوان دو باره هر دو چوب را بروی هم نهاده و با یک فشار کوچک بشکست. سپس مرد جهاندیده سه چوب باو داد و گفت: بگیر و بشکن! پسر در شکستن سه چوب اندکی رنج برد ولی بکمک نیروئی که داشت موفق به شکستن شد. وقتیکه نوبت به شکستن چهار چوب رسید جوان اظهار ناتوانی کرد. در اینموقع رو به فرزندان خود کرده گفت که اگر شما هم از یکدیگر منفرد باشید، مانند این چوبها پیروزی دیگران بر شما آسان باشد ولی اگر همیشه با هم و پشتیبان هم باشید شکست شما کار محال خواهد بود زیرا که اتحاد شکست ناپذیر است. هر دوازده فرزند وصیت پدررا فهمیدند و پس از مرگ او در یگانگی و همبستگی کوشیدند.

ابوالقاسم لاهوتی

ازبکستان

ازبکستان، به دلیران تو دل باخته‌ام،
به هنرهای فراوان تو دل باخته‌ام.
قد بر افراشته، از خویش براندی غم و درد.
تیغ بر داشته رفتی تو بمیدان نبرد،
زده از هستی بدخواه بر افشاندی گرد.
من به این فتح نمایان تو دل باخته‌ام،
ازبکستان، به دلیران تو دل باخته‌ام.
تو کنون مملکت صنعت و عرفان شده‌ای،
لانه بلبل آزاد غزلخوان شده‌ای،
چشم بد دور! تماما تو گلستان شده‌ای.
من به گلهای گلستان تو دل باخته‌ام.
ازبکستان، به دلیران تو دل باخته‌ام.
میدمد روح جوان آب و هوای تو به دل،
میزند چنگ نوای دف و نای تو به دل،
جان کند رقص رسد تا که صدای تو به دل.
من به مرغان خوش الحان تو دل باخته‌ام،

ازبکستان، به دلیران تو دل باخته‌ام.
دختران تو به پیکار چو شیرند، چو شیر،
پسران تو به هر کار دلیرند، دلیر،
در حقیقت زن و مرد تو کبیرند، کبیر،
من به این نسل درخشان تو دل باخته‌ام،
ازبکستان، به دلیران تو دل باخته‌ام.
دل بیازد به تو هر کس نه دلش تاریک است،
پیشرفت تو خصوصاً خوشی تاجیک است،
چون برادر به تو از کودکی او نزدیک است.
من به نوفکر جوانان تو دل باخته‌ام،
ازبکستان، به دلیران تو دل باخته‌ام.

سعدی شیرازی

۱

از گلستان

حکایت

یکی از ملوک بی انصاف پارسائی را پرسید که از عبادت‌ها کدام فاضلتر است. گفت: ترا خواب نیمروز تا در آن یک نفس خلق را نیازاری.

ظالمی را خفته دیدم نیمروز
گفتم این فتنست خوابش برده به
و آنکه خوابش بهتر از بیداریست
آنچنان بد زندگانی مرده به

حکایت

مردم آزاریرا حکایت کنند که سنگی بر سر صالحی زد. درویش را مجال انتقام نبود. سنگ را نگاه میداشت تا زمانی که ملک را بر آن لشکری خشم آمد و در چاهش کرد درویش اندر آمد و سنگ بر سرش کوفت. گفتا: تو کیستی و مرا این سنگ چرا زدی؟ گفت: من فلانم و این همان

سنگست که در فلان تاریخ بر سر من زدی. گفت: چندین روزگار کجا بودی؟ گفت: از جاهت اندیشه میکرم. اکنون که در چاهت دیدم فرصت غنیمت شمردم.

حکایت

توانگرزاده‌ای را دیدم بر سر گور پدر نشسته و با درویش بچه‌ای مناظره در پیوسته که صندوق تربت پدرم سنگین است و کتابه رنگین و فرش رخام انداخته و خشت پیروزه در و بکار برده. بگور پدرت چه ماند: خشتی دو فراهم آورده و مشتی دو خاک بر آن پاشیده. درویش پسر این بشنید و گفت: تا پدرت زیر این سنگهای گران بر خود بجنبیده باشد پدر من ببهشت رسیده بود.

خر که کمتر نهند بروی بار
بیشک آسوده‌تر کند رفتار

حکایت

پادشاهی با غلام عجمی در کشتی نشسته بود. غلام هر گز دریا ندیده بود و محنت کشتی نیازموده. گریه و زاری آغاز کرد و لرزه بر اندامش افتاد. چندان که ملاطفت کردند آرام نیافت. ملک را عیش از و منغص شد و چاره ندانستند. حکیمی در آن کشتی بود ملک را گفت: «اگر فرمائی من اورا خاموش کنم.» پادشاه گفت: «غایت لطف باشد.« حکیم فرمود تا غلام را بدریا انداختند. باری چند غوطه خورد. پس مویش بگرفتند و سوی کشتی آوردند. غلام بهر دو دست در دنبال کشتی آویخت. چون بر آمد بگوشه‌ای بنشست و قرار یافت. ملک را تدبیر حکیم پسند آمد و گفت: «در این چه حکمت بود؟» گفت: «اول محنت غرق شدن نچشیده بود و قدر سلامت کشتی را نمیدانست. همچنین قدر عافیت کسی داند که به مصیبتی گرفتار آید.»

ای سیر! ترا نان جوین خوش ننماید
معشوق منست آنکه بنزدیک توزشت است
حوران بهشتی را دوزخ بود اعراف
از دوزخیان پرس که اعراف بهشت است.

حکایت

بازرگانی را هزار دینار خسارت افتاد. پسرش را گفت: نباید که این سخن را با کسی در میان نهی. گفت: ای پدر، فرمان تراست، نگویم و لیکن خواهم که مرا بر فایده این مطلع گردانی که مصلحت در نهان داشتن چیست. گفت: تا مصیبت دو نشود: یکی نقصان مایه و دیگر شماتت همسایه.

مگو انده خویش با دشمنان
که لا حول گویند شادی کنان.

حکایت

دو درویش خراسانی ملازم صحبت یکدیگر سفر کردندی. یکی ضعیف بود که بهر دو شب افطار کردی و دیگر قوی که روزی ۔ ه بار خوردی. قضارا بر در شهری بتهمت جاسوسی گرفتار شدند. هر دورا بخانه‌ای کردند و درش را بگل بر آوردند. بعد از دو هفته معلوم شد که بیگناهند. چون در بگشادند قوی را دیدند مرده و ضعیف جان بسلامت برده. در این تعجب ماندند. حکیمی گفت: اگر بخلاف این بود عجب داشتمی زیرا آن یکی بسیار خوار بود و طاقت بینوائی نداشت بسختی هلاک شد و آن دیگر خویشتن دار بود بر عادت خود صبر کرد و بسلامت بماند.

چو کم خوردن طبیعت شد کسی را
چو سختی پیشش آید سهل گیرد
و گر تن پر و راست اندر فراخی
چو تنگی بیند از سختی بمیرد.

حکایت

حاتم طائی را گفتند: از خود بزرگتر همت در جهان دیده‌ای یا نه؟ گفت: بلی روزی چهل شتر قربان کرده بودم. با امرای عرب بگوشه‌ای صحرا بیرون رفتیم. خارکنی را دیدم که پشته خار فراهم آورده. گفتم به مهمانی حاتم چرا نروی که خلقی بر سماط او گرد آمده‌اند؟ گفت:

هر که نان از عمل خویش خورد
منت از حاتم طائی نبرد.

انصاف دادم که من اورا بهمت و جوانمردی برتر از خود دیدم.

حکایت

اعرابی را دیدم در حلقه جوهریان بصره حکایت همی کرد که وقتی در بیابانی راه گم کرده بودم و از زاد معنی با من چیزی نمانده و دل بر هلاک نهاده بودم که ناگاه کیسه‌ای یافتم پر از مروارید. هر گز آن ذوق شادی فراموش نکنم که پنداشتم گندم بریانست و باز آن تلخی و نومیدی که معلوم کردم که مرواریدست.

در بیابان خشک و ریگ روان
تشنه را در همان چه در چه صدف
مرد بی توشه کاوفتاد از پای
بر کمر بند او چه زر چه خزف.

حکمت

مال از بهر آسایش عمر است نه عمر از بهر گرد آوردن مال عاقلی را پرسیدند نیکبخت کیست و بدبخت چیست؟ گفت: نیکبخت آنکه خورد و کشت و بدبخت آنکه مرد و هشت.

حکمت

دو کس رنج بیهوده بردند و سعی بیفایده کردند یکی آنکه مال اندوخت و نخورد و دیگر آنکه علم آموخت و عمل نکرد.

حکمت

هر آن سری که داری با دوست در میان منه چه دانی که روزی دشمن گردد و هر بدی که توانی بدشمن مرسان که باشد که روزی دوست گردد و رازی که نهان خواهی با کس در میان منه اگر چه دوست مخلص باشد که هر آن دوست را نیز دوستان مخلص باشند همچنین مسلسل.

خامشی به که ضمیر دل خویش
با کسی گفتن و گفتن که مگوی
ای سلیم آب ز سر چشمه ببند
که چو پر شد نتوان بستن جوی

حکمت

خلعت سلطان اگر چه عزیزست جامه خلقان خود عزیزتر و خوان بزرگان اگر چه لذیذست خرده' انبان خود لذیذتر.

سرکه از دست رنج خویش و تره
بهتر از نان دهخدا و بره.

عبدالرحمن ابن احمد جامی

مور با همت

موری را دیدند بزورمندی کمر بسته و ملخی را ده برابر خود بر داشته. متعجب گفتند: این مور را به بینید که با این ناتوانی باری را باین گرانی چون می کشد. مور چون این بشنید، بخندید و گفت: مردان بار را به نیروی همت و بازوی حمیت کشند نه بقوت تن و ضخامت بدن.

دانشمند و همنشین بی ادب

فاضلی بیکی از صاحبان راز خود نامه مینوشت. شخصی در پهلوی وی نشسته بود و بگوشه چشم نوشته ویرا میخواند. بر وی دشوار آمد. بنوشت که اگر نه در پهلوی من دزدی نشسته بودی و نوشته مرا میخواندی همه اسرار خود بنوشتمی. آن شخص گفت: والله مولانا من نامه ترا مطالعه نکردم و نخواندم. گفت: ای نادان پس این از کجا میگوئی.

(از بهارستان جامی)

مطالعه کتاب

شهید بلخی شاعر روزی نشسته بود و کتابی میخواند. جاهلی بنزدیک او آمد و سلام کرد و گفت: خواجه تنها نشسته است؟ شهید گفت: تنها اکنون گشتم که تو آمدی، از آنکه بسبب آمدن تو از مطالعه کتاب باز ماندم.

(از جوامع الحکایات عوفی)

رباعیات

گر دست به لوحهٔ قضا داشتمی
بر میل و مراد خویش بنگاشتمی
غم را ز جهان یکسره بر داشتمی
و ز شادی سر به چرخ افراشتمی

سازندهٔ کار مرده و زنده توئی
دارندهٔ این چرخ پراکنده توئی
من گرچه بدم خواجهٔ این بنده توئی
کس را چه کند چو آفریننده توئی

روزی که گذشتست از او یاد مکن
فردا که نیامدست فریاد مکن
بر نامده و گذشته بنیاد مکن
خوش باش کنون و عمر برباد مکن

گویند کسان بهشت با حور خوش است
من میگویم که آب انگور خوش است
این نقد بگیر و دست از آن نسیه بدار
کاو از دهل شنیدن از دور خوش است

هر راز که اندر دل دانا باشد
باید که نهفته‌تر ز عنقا باشد
کاندر صدف از نهفتگی گردد در
آن قطره که راز دل دریا باشد

این کوزه چو من عاشق زاری بودست
در بند سر زلف نگاری بودست
این دسته که در گردن او می بینی
دستیست که در گردن یاری بودست

ای مفتی شهر از تو پرکارتریم
با این همه مستی از تو هشیارتریم
تو خون کسان خوری و ما خون رزان
انصاف بده کدام خونخوارتریم

از رنج کشیدن آدمی حر گردد
قطره چو کشد حبس صدف در گردد
گر مال نماند سر بماناد بجای
پیمانه چو شد تهی دگر پر گردد

خواجه شمس الدین محمد حافظ شیرازی

غـزل

اگر آن ترک شیرازی بدست آرد دل مارا،
بخال هندویش بخشم سمرقند و بخارارا.
بده ساقی، می باقی که در جنت نخواهی یافتن
کنار آب رکناباد و گلگشت مصلا را.
فغان کین لولیان شوخ شیرین کار شهر آشوب
چنان بردند صبر از دل که ترکان خوان یغما را.
ز عشق ناتمام ما جمال یار مستغنی است،
بآب و رنگ و خال وخط چه حاجت روی زیبا را.
من از آن حسن روز افزون که یوسف داشت دانستم
که عشق از پردهٔ عصمت برون آرد زلیخا را.
اگر دشنام فرمائی و گر نفرین، دعا گویم،
جواب تلخ میزیبد لب لعل شکرخا را.
نصیحت گوش کن جانا، که از جان دوست تر دارند
جوانان سعادتمند پند پیر دانا را.
حدیث از مطرب و می گو و واز دهر کمتر جو،
که کس نگشود و نگشاید بحکمت این معمارا.
غزل گفتی و در سفتی بیا و خوش بخوان حافظ،
که بر نظم تو افشاند فلک عقد ثریا را.

گرداب
(با کمی اختصار)

همایون با زن جوان و دختر کوچکش هما در اطاق سر دستی خودشان جلو بخاری نشسته بودند. ولی بر خلاف معمول که روز جمعه در این اطاق خنده و شادی فرمانروائی داشت، امروز همهٔ آنها افسرده و خاموش بودند...

همایون خیره به آتش بخاری نگاه میکرد، ولی فکرش جای دیگر بود... اولین بار بود که همایون در مسئلهٔ مرگ بهرام تفکر میکرد ولی فکرش بجائی نمیرسید: هر چه کوشش میکرد نمیتوانست فراموش بکند: دوستی آنها در توی مدرسه شروع شده بود و زندگی آنها تقریباً بهم آمیخته بود. در غم و شادی یکدیگر شریک بودند و نمیتوانست باور بکند که او مرده آنهم آنقدر ناگهانی!... ولی چیزی که بیشتر از همه اورا شکنجه میداد این بود: با اینکه آنها آنقدر یکدل و یکرنگ بودند و هیچ چیز را از یکدیگر پنهان نمیکردند چطور شد که بهرام از این تصمیم خودکشی با او مشورت نکرد؟ چه علتی داشته؟ دیوانه شده یا سر خانوادگی در میان بوده؟ همین را پی در پی از خودش میپرسید. آخر مثل اینکه فکری بنظرش رسید بزنش بدری پناهنده شد و از او پرسید:

– تو چه حدس میزنی، هیچ میدانی چرا بهرام این کار را کرد؟

بدری که ظاهراً سر گرم خامه دوزی بود سرش را بلند کرد و مثل اینکه منتظر این پرسش نبود با بی میلی گفت:

– من چرا بدانم، مگر بتو نگفته بود؟

– نه... آخر پرسیدم... منهم از همین متعجبم... از سفر که بر گشتم حس کردم تغییر کرده. ولی چیزی بمن نگفت. گمان کردم این گرفتگی او برای کارهای اداری است... چون کار اداره روح اورا پژمرده میکرد بارها بمن گفته بود... اما او هیچ مطلبی را از من نمیپوشید. خدا بیامرزدش! چقدر سر زنده و دل بنشاط بود، از او اینکار بعید بود...

شاید چیزی داشته که اگر بتو میگفت میترسید غمگین بشوی، ملاحظه‌ات را کرده. آخر هر چه باشد تو زن و بچه داری باید بفکر زندگی باشی اما او...

در این وقت در باز شد و خدمتکاری که گوشه چادر را بدندانش گرفته بود کاغذ بزرگ لاک زده آورد، بدست همایون داد و رفت.

همایون خط کوتاه و بریده بریده بهرام را روی پاکت شناخت با شتاب سر آنرا باز کرد، کاغذی از میان آن بیرون آورد و خواند:

«الان که یکساعت و نیم از شب گذشته بتاریخ ۱۳ مهر ۱۳۱۱ اینجانب بهرام میرزای ارژن پور از روی رضا و رغبت همه دارائی خودم را به هما خانم ماه آفرید بخشیدم. بهرام ارژن پور.

همایون با تعجب دو باره آنرا خواند و بحالت بهت زده کاغذ از دستش افتاد.

بدری که زیر چشمی متوجه او بود پرسید:

– کاغذ کی بود؟
– بهرام.
– چه نوشته؟
– میدانی همه دارائی خودرا به هما بخشیده...
– چه مرد نازنینی!

این اظهار تعجب مخلوط با ملاطفت همایون را بیشتر از زنش متنفر کرد. ولی نگاه او بدون اراده روی عکس بهرام قرار گرفت. سپس بر گشته به هما نگاه کرد. ناگهان چیزی به نظرش رسید که بی اختیار لرزید: دخترش هما بدون کم و زیاد شبیه بهرام بود، نه باو رفته بود و نه بمادرش. چشم هیچ کدام از آنها زاغ نبود، دهن کوچک، چانه باریک، درست همه اسباب صورت او مانند بهرام بود. اکنون همایون پی برد که چرا بهرام آنقدر همارا دوست داشت و حالا هم بعد از مرگش دارائی خودرا باو بخشید! نگاه ببدری انداخت و گفت:

– تو چه میگوئی هان، چرا بهرام اینکار را کرده، مگر خواهر و برادر نداشت؟

– از بسکه دور از حالا این بچه را دوست داشت. بندرگز که بودی هما

سرخک گرفت، ده شبانه روز این مرد پای بالین این بچه پرستاری میکرد. خدا بیامرزدش!

همایون خشمناک گفت:

ــ نه باین سادگی هم نیست...

ــ چطور باین سادگی نیست؟ همه که مثل تو بیعلاقه نیستند که سه سال زن و بچه‌ات را بیندازی بروی. وقتی هم که بر میگردی دست از پا درازتر، یک جوراب هم برایم نیاوردی. خواستن دل دادن است. خواستن بچه تو یعنی خواستن تو و گر نه عاشق هما که نشده بود. و انگهی مگر نمیدیدی این بچه را از تخم چشمش بیشتر دوست داشت...

ــ نه بمن راستش را نمیگوئی.

ــ میخواهی چه بگویم، من نمیفهمم...

ــ خودت را به نفهمی میزنی.

ــ یعنی که چه... یکی دیگر خودش را کشته، یکی دیگر مال خودش را بخشیده، من باید حساب کتاب پس بدهم؟ همینقدر میدانم که تو هم باید بدانی!

ــ بخیالت من نمیدانم؟

ــ پس چرا از من میپرسی؟

همایون با بی صبری فریاد زد:

ــ بس است. بس است. مرا مسخره کردی!

ــ مقصودت چیست؟ چه میخواهی بگوئی؟

ــ میخواهم بگویم که هشت سال است مرا گول زدی، مسخره کردی. هشت سال است که تف سر بالا بودی نه زن!...

همایون با خندهٔ عصبانی قاب عکس را نشان داد و نفس زنان گفت:

ــ آره، دختر تو... دختر تو... بردار ببین میخواهم بگویم که حالا چشمم باز شد، فهمیدم چرا بنامش کرده، پدر مهربانی بوده.

هشت سال است که توی خانهٔ تو بودم، همه جور ذلت کشیدم، با فلاکت تو ساختم، سه سال نبودی خانه‌ات را نگهداشتم... نمیتوانی بهانه‌ای بگیری، میگوئی بچه‌ام شکل بهرام است. ولی من دیگر حاضر نیستم... دیگر یک دقیقه توی این خانه بند نمیشوم... بیا جانم... بیا برویم.

هما بحالت وحشت زده و رنگ پریده میلرزید و این کشمکش عجیب و بی سابقه میان پدر و مادرش را نگاه میکرد، گریه کنان دامن مادرش را گرفت و هر دو بطرف در میرفتند. بدری دم در دسته کلیدی را از جیبش در آورده و بسختی پرتاب کرد که جلو پای همایون غلطید.

صدای گریه‌ٔ هما و صدای پا در دالان دور شد، ده دقیقه بعد صدای چرخ درشکه شنیده شد که میان برف و سرما آنها را برد. همایون مات و منگ بسر جای خودش ایستاده بود. میترسید که سرش را بلند بکند، نمیخواست باور بکند که این پیش آمدها راست است. از خودش میپرسید شاید دیوانه شده و یا خواب ترسناکی می‌بیند، ولی چیزی که آشکار بود از این ببعد این خانه و زندگی برایش تحمل ناپذیر بود و دیگر نمیتوانست دخترش هما را که آنقدر دوست داشت ببیند، نمیتوانست اورا ببوسد و نوازش بکند. یادگار گذشته‌ٔ رفیقش چرکین شده بود. از همه بدتر زنش هشت سال پنهانی او با یگانه دوستش راه داشته... از سر تا سر زندگیش بیزار شد، از همه چیز و همه کس سر خورده بود. خودش را بی اندازه تنها و بیگانه حس کرد. راه دیگری نداشت مگر اینکه در یکی از شهرهای دور یا یکی از بندرهای جنوب بمأموریت برود و باقی زندگیش را در آنجا بسر ببرد و یا اینکه خودش را سر به نیست بکند. برود جائی که هیچ کس را نبیند. صدای کسی را نشنود، در یک گودال بخوابد و دیگر بیدار نشود. چون برای نخستین بار حس کرد که میان او و همه‌ٔ کسانیکه دور او بودند گرداب ترسناکی وجود داشته که تا کنون پی نبرده بود...

در دالان پالتو و گالش خودرا پوشید. چتر را هم بر داشت و از خانه بیرون رفت. کوچه خلوت بود. تکه‌های برف آهسته در هوا میچرخید. او بی درنگ راه افتاد، در صورتیکه نمیدانست کجا میرود. همینقدر میخواست که از خانه‌اش، از اینهمه پیش آمدهای ترسناک بگریزد و دور بشود.

از خیابانی سر درآورد که سرد و سفید و غم انگیز بود. جای چرخ درشکه میان آن تشکیل شیارهای پست و بلند داده بود. او آهسته گامهای بلند بر میداشت. اتومبیلی از پهلوی او گذشت و برفهای آبدار و گل خیابان را بسر و روی او پاشید. ایستاد لباسش را نگاه کرد غرق

گل شده بود و مثل این بود که اورا تسلی داد. در بین راه بر خورد بیک پسر بچه کبریت فروش. اورا صدا زد. یک کبریت خرید، ولی بصورت او که نگاه کرد دید چشمهای زاغ، لب کوچک و موی بور داشت. یاد بهرام افتاد، تنش لرزید و راه خودرا پیش گرفت. ناگهان جلوی شیشهٔ دکانی ایستاد. جلو رفت پیشانیش را بشیشهٔ سرد چسبانید، نزدیک بود کلاهش بیفتد. پشت شیشه اسباب بازی چیده بودند. آستینش را روی شیشه می مالید تا بخار آب روی آن را پاک بکند ولی اینکار بیهوده بود. یک عروسک بزرگ با صورت سرخ و چشمهای آبی جلو او بود، لبخند میزد، مدتی مات بآن نگریست. یادش افتاد اگر این عروسک مال هما بود چقدر اورا خوشحال میکرد. صاحب مغازه در را باز کرد. او دو باره براه افتاد، از دو کوچه دیگر گذشت. سر راه او مرغ فروشی پهلوی سبد خودش نشسته بود، روی سبد سه مرغ و یک خروس که پاهایشان بهم بسته شده بود گذاشته شده بود. پاهای سرخ آنها از سرما میلرزید. پهلوی او روی برف چکه‌های خون سرخ ریخته بود. کمی دورتر جلوی هشتی خانه‌ای پسر بچه کچلی نشسته بود که بازوهایش از پیراهن پاره بیرون آمده بود.

همهٔ اینها را متوجه شد، بدون اینکه محله و راهش را بشناسد، برفی که میامد حس نمیکرد و چتر بسته‌ای که بر داشته بود همینطور در دست داشت. در کوچهٔ خلوت دیگری رفت، روی سکوی خانه‌ای نشست، برف تندتر شده بود، چترش را باز کرد. خستگی زیادی اورا فرا گرفته بود. سرش سنگینی میکرد، چشمهایش آهسته بسته شد.

صدای حرف گذرنده‌ای اورا بخود آورد، بلند شد، هوا تاریک شده بود. همه گزارش روزانه را بیاد آورد. همچنین بچهٔ کچلی که در هشتی آن خانه دیده بود و بازویش از پیراهن پاره پیدا بود و پاهای سرخ خیس شدهٔ مرغها که روی سبد از سرما میلرزید و خونی که روی برفها ریخته بود. کمی احساس گرسنگی نمود. از دکان شیرینی فروشی نان شیرینی خرید، در راه میخورد و مانند سایه در کوچه بدون اراده پرسه میزد.

وقتی که وارد خانه شد دو از نصف شب گذشته بود. روی صندلی راحتی افتاد. یک ساعت بعد، از زور سرما بیدار شد، با لباس رفت روی تخت خواب، لحاف را بسرش کشید. خواب دید که در اطاقی همان بچه

کبریت فروش لباس سیاه پوشیده بود و پشت میزی نشسته بود که رویش یک عروسک بزرگ بود، با چشمهای آبی که لبخند میزد و جلو او سه نفر دست بسینه ایستاده بودند. دختر او هما وارد شد. شمعی در دست داشت. پشت سر او مردی وارد شد که روی چهره‌اش نقاب سفید خونالود بود. جلو رفت، دست آن پسر کبریت فروش و هما را گرفت. همین که خواست از در بیرون برود دو تا دست که هفت تیر بطرف او گرفته بودند از پشت پرده در آمد. همایون هراسان با سر درد از خواب پرید.

دو هفته زندگی او بهمین ترتیب گذشت. روزها را به اداره میرفت و فقط شبها خیلی دیر برای خواب بخانه بر میگشت. گاهی عصرها نمیدانست چطور گذارش از نزدیک مدرسه دخترانه‌ای میافتاد که هما در آنجا بود. وقت مرخصی آنها سر پیچ پشت دیوار پنهان میشد، میترسید مبادا مشدی علی نوکر خانهٔ پدر زنش اورا ببیند. یکی یکی بچه‌ها را برانداز میکرد ولی دخترش هما را مابین آنها نمیدید، تا اینکه در خواست مأموریت او قبول شد و باو پیشنهاد کردند که برود در گمرک کرمانشاه.

روز پیش از حرکت همایون همهٔ کارهایش را رو براه کرد، حتی در گاراژ اتومبیل را دید و قطع کرد و بلیط خرید، با وجود اصرار صاحب گاراژ چون چمدانهایش را نبسته بود عوض اینکه غروب همانروز برود قرار گذاشت فردا صبح بکرمانشاه حرکت بکند.

وارد خانه‌اش که شد یکسر رفت باطاق سر دستی خودش که میز تحریرش آنجا بود. اطاق پاشیده، خاکستر سرد در پیش بخاری ریخته بود. پارچهٔ بنفش خامه‌دوزی و پاکت بهرام را که وصیت نامچه در آن بود روی میز گذاشته بودند، پاکت را بر داشت از میان پاره کرد، ولی تکه کاغذ نوشته‌ای در میان آن دید که آنروز از شدت تعجیل ملتفت آن نشده بود. بعد از آنکه تکه‌ها را روی میز بغل هم گذاشت اینطور خواند:

«لابد این کاغذ بعد از مرگم بتو خواهد رسید. میدانم که ازین تصمیم ناگهانی من تعجب خواهی کرد، چون هیچ کاری را بدون مشورت با تو نمیکردم، ولی برای اینکه سری در میان ما نباشد اقرار میکنم که من بدری زنت را دوست داشتم. چهار سال بود که با خود میجنگیدم، آخرش غلبه

کردم و دیوی که در من بیدار شده بود کشتم، برای اینکه بتو خیانت نکرده باشم. پیشکش ناقابلی به هما خانم میکنم که امیدوارم قبول شود!

قربان تو بهرام»

همایون مدتی مات دور اطاق نگاه کرد. حالا دیگر او شک نداشت که هما بچه خودش است. آیا میتوانست برود بدون اینکه هما را ببیند؟ کاغذ را دو پاره و سه پاره خواند، در جیبش فرو کرد و از خانه بیرون رفت. سر راه در مغازه اسباب بازی وارد شد و بی تامل عروسک بزرگی که صورت سرخ و چشمهای آبی داشت خرید و بسوی خانه پدر زنش رفت، آنجا که رسید در زد: مشدی علی نوکرشان همایون را که دید با چشمهای اشک، آلود گفت:

ــ آقا، چه خاکی بسرم شد؟ هما خانم!

ــ چه شده؟

ــ آقا، نمیدانید هما خانم از دوری شما چه بی تابی میکرد. هر روز من می بردمش مدرسه، روز یکشنبه بود. تا حال پنج روز میشود که عصرش از مدرسه فرار کرد. گفته بود میروم آقا جانم را ببینم. ما آنقدر دستپاچه شدیم. مگر محمد بشما نگفت؟ به نظمیه تلفون کردیم دو بار من آمدم در خانه‌تان.

ــ چه میگوئی؟ چه شده؟

ــ هیچ آقا، سر شب بود که اورا به خانه مان آوردند. راه را گم کرده بود. از سوز سرما سینه پهلو کرد. تا آن دمیکه مرد همه‌اش شمارا صدا میزد. دیروز اورا بردیم شاه عبدالعظیم، همان پهلوی قبر بهرام میرزا اورا بخاک سپردیم.

همایون خیره به مشدی علی نگاه میکرد. به اینجا که رسید جعبه عروسک از زیر بغلش افتاد. بعد مانند دیوانه‌ها یخه پالتوش را بالا کشید و با گامهای بلند بطرف گاراژ رفت. چون دیگر از بستن چمدان منصرف شد و با اتومبیل عصر میتوانست هر چه زود تر حرکت بکند.

1-ЖАДВАЛ

ی ЛАР ВА УЛАРНИНГ ИМЛОСИ «یاها و طرز نوشتن آنها»

2-ЖАДВАЛ

ФЕЪЛНИНГ ЗАМОН ФОРМАЛАРИ صیغه‌های زمان افعال

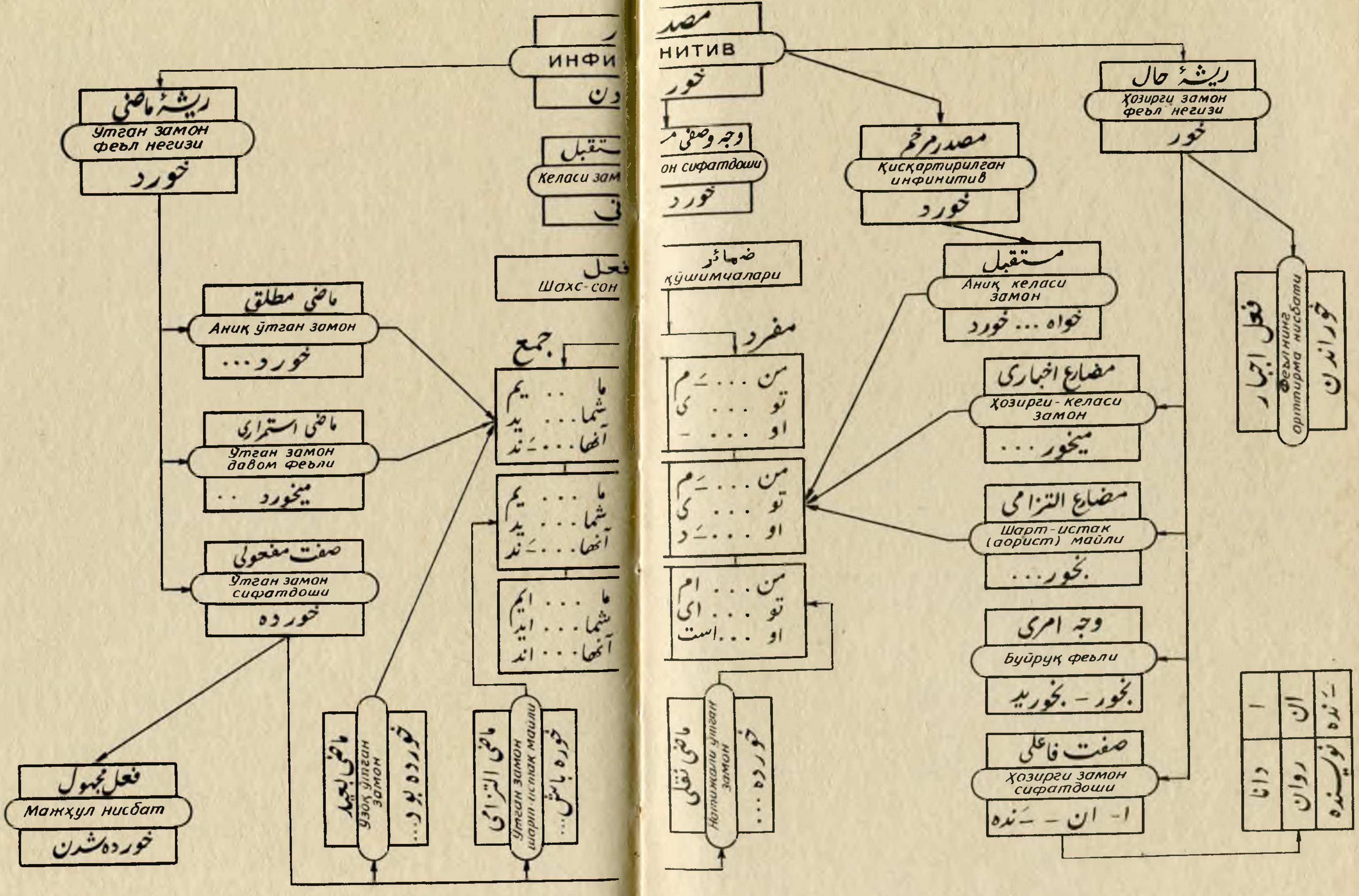

ФОРСЧА-УЗБЕКЧА ЛУҒАТ

ا

آب **оо** — сув
آب حیوان **об-э ҳэйвон** — ҳаёт суви, оби ҳаёт
آبجو **обжўу** — пиво
ابد **абад** — мангу, доим, ҳамиша
ابدا **абадан** — асло, доимо, ҳамиша
ابر **абр** — булут
ابرو **абру** — қош
ابریشم **абришўм** — ипак
ابن **эбн** — ўғил, бола, фарзанд
ابنیه **абниййэ** — بنا нинг кўплик шакли
آبی **оби** — оч кўк ранг
اپرا **ўпэро** — опера
اتحاد **эттэҳод** — иттифоқ
اتحاد شوروی **эттэҳод-э шўуравн** — Совет Иттифоқи
اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی **эттэҳод-э жамоҳир-э шўуравн-йэ сусйолисти** — Совет Социалистик Республикалари Иттифоқи
اتحادیه **эттэҳодийэ** — союз, бирлашма
اتحادیه نویسندگان **эттэходийэ-йэ навнсандэгон** — ёзувчилар союзи
آتش **оташ** — ўт, олов, оташ
اتفاق **эттэфоқ** — ҳодиса; иттифоқлик
اتفاق افتادن **эттэфоқ ўфтодан** — (бирор ҳодиса) рўй бермоқ, содир бўлмоқ
اتفاقا **эттэфоқан** — бирдан, тўсатдан, тасодифан
اتکا **эттэко** — суянч, суянчиқ
اتکا کردن **эттэко кардан** — суянмоқ
اتمام **этмом** — тамом бўлиш, охирига етиш
اتوبوس **ўтўбус** — автобус
اتوبوس برقی **ўтўбус-э барқи** — троллейбус

اتومبیل **ўтўмўбил** — автомобиль
اتومبیل سواری **ўтўмўбил-э савори** — енгил машина
اتومبیل باری **ўтўмўбил-э бори** — юк ташийдиган машина
آتی **оти** — келажак, келгуси, келаси
آثار **осор** — اثر нинг кўплик шакли
آثار باستانی **осор-э бостони** — қадимги ёдгорликлар
اثر **асар** — асар; из
اجازه **эжозэ** — рухсат, ижозат
اجازه دادن **эжозэ додан** — рухсат қилмоқ, ижозат бермоқ
اجبار **эжбор** — мажбур, мажбур этиш; зўрлаш
اجباری **эжбори** — мажбурий
اجداد **аждод** — جد нинг кўплик шакли; аждод
اجرت گرفتن **ўжрат гэрэфтан** — хизмат ҳақи олмоқ
احاطه کردن **эҳотэ кардан** — ўраб олмоқ, куршаб олмоқ, иҳота қилмоқ
احداث **эҳдос** — қуриш, яратиш, барпо этиш
احداث کردن **эҳдос кардан** — қурмоқ, яратмоқ, таъсис қилмоқ
احزاب **аҳзоб** — حزب нинг кўплик шакли
احضار نمودن **эҳзор намудан** — (олдига, ҳузурига) чақирмоқ
احیا **эҳйо** — ўзлаштириш, тиклаш
احیا کردن **эҳйо кардан** — ўзлаштирмоқ, тикламоқ
اخبار **ахбор** — خبر нинг кўплик шакли
اختصار **эхтэсор** — қисқартириш, камайтириш, камайиш; камайтирилган
اختصاص دادن **эхтэсос додан** — бағишламоқ, атамоқ, ажратмоқ
اختلال **эхтэлол** — ғалаён, тўполон, ихтилол
آخر **охэр** — охир, охирги; ахир
ادامه **эдомэ** — давом
ادامه دادن **эдомэ додан** — давом эттирмоқ
ادبا **ўдабо** — ادیب нинг кўплик шакли
آدرس **одрэс** — адрес
اذیت کردن **азийат кардан** — қийнамоқ, азобламоқ; ташвишга солмоқ
ارادت **эродат** — истак, хоҳиш, самимият
آراستن **оростан** (آرا оро) — безамоқ, безатмоқ
اراضی **арози** — ارض нинг кўплик шакли
آرامش **оромэш** — тинчлик, осойишталик, сукунат, ором
آرامگاه **оромгоҳ** — мозор, қабристон, оромгоҳ, мавзолей
آرایش **оройэш** — безак, ясатиш, ҳусн бериш
آرایش دادن **оройэш додан** — ясатмоқ, безатмоқ
آرایشگاه **оройэшгоҳ** — сартарошхона

ارتش артэш — армия, қўшин
ارج арж — баҳо; шараф, қадр, ҳурмат
آرد орд — ун
اردوگاه ўрдугоҳ — лагерь (ҳарбий)
اردیبهشت ўрдибэҳэшт — ўрдибеҳишт (эрон календари ҳисобида 2- ойнинг номи)
ارسال کردن эрсол кардан — юбормоқ, жўнатмоқ
ارض арз — ер, майдон, жой
اروپا ўрупо — Европа
آره орэ — қаранг آری
آری ори — ҳа (тасдиқ юкламаси)
از аз (предлог) — ...дан (чиқиш келишиги маъносини билдиради)
ازاء эзо'э — ўрнига, эвазига, баравазига
از آن جمله аз он жўмлэ — шу жумладан
از بر کردن аз-бар кардан — ёдламоқ, ёд олмоқ
از بهر аз баҳр-э — учун
از حفظ аз ҳэфз — ёддан
از قضا аз қазо — тўсатдан, кутилмаганда
آزمایش озмойэш — синаш
آزمایشگاه озмойэшгоҳ — лаборатория
آزمودن озмудан (آزما озмо) — синамоқ, синаб кўрмоқ
آسانسور осонсур — лифт
آسایش осойэш — тинчлик, осойишталик
آسایشگاه осойэшгоҳ — санатория, дам олиш уйи
اسباب асбоб — асбоб, нарса, буюм
اسباب بازی асбоб-э бози — ўйинчоқлар
اسپرک эспарак — аспарак, қалампиргул
استان ўстон — ўстон, ўлка, вилоят
استخوان ўстэхон — суяк
استراحت эстэроҳат — дам, истироҳат
استراحت کردن эстэроҳат кардан — дам олмоқ
استفاده эстэфодэ — фойдаланиш
استفاده کردن эстэфодэ кардан — фойдаланмоқ
استقامت эстэқомат — яшаш, туриш, истиқомат қилиш
استقامت کردن эстэқомат кардан — яшамоқ, истиқомат қилмоқ
استقبال эстэқбол — кутиб олиш
استقبال کردن эстэқбол кардан — кутиб олмоқ
استقرار эстэқрор — қарор топиш, ташкил бўлиш; ўрнатиш
استقلال эстэқлол — мустақиллик

استماع эстэмо' — эшитиш, тинглаш
استماع کردن эстэмо' кардан — эшитмоқ, тингламоқ
آستین остин — енг
اسرار асрор — سر нинг кўплик шакли
اسم эсм — от, ном, исм
اسم خانوادگی эсм-э хонэводэги — фамилия
آسودن осудан (آسا осо) — тинчланмоқ, осойишта бўлмоқ
آسوده осудэ — тинчлик, осуда, ором
آسیاب осйоб — тегирмон
اشتباه эштэбоҳ — хато, янглиш
اشتباه کردن эштэбоҳ кардан — хато қилмоқ, янглишмоқ
اشخاص ашхос — شخص нинг кўплик шакли
اشعار аш'ор — شعر нинг кўплик шакли
اشک ашк — кўз ёши
آشکوبه ошкубэ — қават, этаж
آشنا ошно — таниш
آشنا کردن ошно кардан — таништирмоқ
آشنا شدن ошно шўдан — танишмоқ
آشیانه ошйонэ — ин, уя
اشیا ашйо — شی нинг кўплик шакли
اصرار эсрор — қисташ, қаттиқ туриб олиш
اصرار کردن эсрор кардан — қистамоқ, қаттиқ туриб олмоқ
اصطلاح эстэлоҳ — ибора, сўз, термин
اصلاح эслоҳ — тузатиш, ислоҳ, реформа
اصلاح کردن эслоҳ кардан — тузатмоқ, ислоҳ қилмоқ
اضافه эзофэ — қўшиш; изофа (аниқловчи билан аниқланмишни бир-бирига богловчи грамматик кўрсаткич)
اضافه کردن эзофэ кардан — қўшмоқ
اطاق ўтоқ — уй, хона
اطراف атроф — طرف нинг кўплик шакли; атроф
اطفال атфол — طفل нинг кўплик шакли
اطلاع эттэло' — хабар, маълумот
اطلاع دادن эттэло' додан — хабар бермоқ
اطلاعات эттэло'от — хабарлар, маълумотлар; «Эттилоот» (Эронда чиқадиган газетанинг номи)
اطمینان этминон — ишонч
اطمینان داشتن этминон доштан — ишонмоқ
اظهار эзҳор — баён, билдириш, изҳор

اظهار کردن **эзҳор кардан** — баён қилмоқ, изҳор қилмоқ
اظهار تشکر کردن **эзҳор-э ташаккӯр кардан** — миннатдорчилик билдирмоқ, ташаккур изҳор қилмоқ
اعانه **э'онэ** — ёрдам, садақа
اعتماد **э'тэмод** — ишонч
اعتماد داشتن **э'тэмод доштан** — ишонмоқ, ишонч ҳосил қилмоқ
اعراب **а'роб** — عرب нинг кўплик шакли; араб
اعضا **а'зо** — عضو нинг кўплик шакли
اعلام **э'лом** — хабар, билдириш
اعلام نمودن **э'лом намудан** — эълон қилмоқ, билдирмоқ, хабардор қилмоқ
اعلی **а'ло** — аъло, олий
اعماق **э'моқ** — عمق нинг кўплик шакли
اعیان **а'йон** — тўралар, сарой аҳллари
آغاز **оғоз** — бошланиш
آغاز کردن **оғоз кардан** — бошламоқ
آغاز شدن **оғоз шўдан** — бошланмоқ
اغلب **аглаб** — кўп, аксарият, кўпинча
آغوش **оғуш** — қучоқ
آفتاب **офтоб** — қуёш, офтоб
افتادن **ўфтодан** (افت **ўфт**) — йиқилмоқ, йиқилиб тушмоқ
افتتاح **эфтэтоҳ** — очилиш
افتتاح گردیدن **эфтэтоҳ гардидан** — очилмоқ
افتخار **эфтэхор** — фахр, шараф, ифтихор
افراد **афрод** — فرد нинг кўплик шакли
افراشتن **афроштан** (افراز **афроз**) — (байроқ) тикмоқ, кўтармоқ
افروختن **афрухтан** (افروز **афруз**) — ёқмоқ, ёнмоқ, ёндирмоқ, эритмоқ
آفرینش **офаринэш** — яратиш, бунёд қилиш
افزایش **афзойэш** — ўсиш, кўпайиш
افزایش یافتن **афзойэш йофтан** — кўпаймоқ, ўсмоқ
افزودن **афзудан** (افزا **афзо**) — кўпаймоқ, ошмоқ, ортмоқ
افسردن **афсўрдан** (افسر **афсўр**) — эзилмоқ, сўнмоқ, хомуш бўлмоқ
افسونگر **афсунгар** — сеҳрли; жодугар
افشاندن **афшондан** (افشان **афшон**) — сочмоқ, тўкмоқ
افعال **аф'ол** — فعل нинг кўплик шакли
افق **ўфўқ** — уфқ

افکار **афкор** — **فکر** нинг кўплик шакли
آقا **оқо** — жаноб, хўжайин
اقامت **эқомат** — (бирор жойда) тўхталиш, туриб қолиш, туриш
اقامت داشتن **эқомат доштан** — турмоқ, истиқомат қилмоқ, жойлашмоқ
اقتضا **эқтэзо** — эҳтиёж, кераклилик, зарурият
اقلا **ақаллан** — ҳеч бўлмаса, ақалли
اکتبر **ўктўбр** — октябрь
اکنون **акнун** — энди, ҳозир
اگرچه **агар чэ** — гарчи
الاغ **ўлоғ** — эшак
الآن **ал-он** — ҳозир, шу онда
آلات **олот** — қурол, асбоб
الطفات فرموده **элтэфот фармудэ** — илтифот қилиб, марҳамат қилиб
الفاظ **алфоз** — **لفظ** нинг кўплик шакли
آلمان **олмон** — Германия
آلو **олу** — олхўри
آلوبالو **олуболу** — олча
آلوده گردیدن **олудэ гардидан** — булғанмоқ
آماده **омодэ** — тайёр, тайёрланган
آمار **омор** — статистика
امان دادن **омон додан** — шафқат қилмоқ, раҳм қилмоқ, қутқармоқ
امتداد یافتن **эмтэдод йофтан** — чўзилиб кетмоқ, кенгайиб бормоқ
امثال **амсол** — **مثل** масал ва **مثل** **мэсл** сўзларининг кўплик шакли
آمدن **омадан** (**آ** **о**) — келмоқ
امر **амр** — иш; буйруқ
امرا **ўмаро** — **امیر** нинг кўплик шакли
آمرزیدن **омўрзидан** (**آمرز** **омўрз**) — кечирмоқ, афв этмоқ, раҳмат қилмоқ (диний маънода)
امروز **эмруз** — бугун
امروزه **эмрузэ** — шу кунда, шу кунги, бугунги кунда, ҳозирги вақтда, бугунги
امریکا **эмрико** — Америка
امضا کردن **эмзо кардан** — қўл қўймоқ, автограф ёзиб бермоқ, имзо чекмоқ
املاح **амлоҳ** — **ملح** нинг кўплик шакли
آموختن **омухтан** (**آموز** **омуз**) — ўргатмоқ, ўрганмоқ
امور **ўмур** — **امر** нинг кўплик шакли
آموزش **омузэш** — ўргатиш, ўқитиш; таълим

آموزگار **омузгор** — ўрта мактаб ўқитувчиси
آموزشگاه **омузэшгоҳ** — ўқув юрги
آموزشگاه عالی **омузэшгоҳ-э 'оли** — олий ўқув юрти
آمیختن **омихтан** (آمیز **омиз**) — аралаштирмоқ, қориштирмоқ, аралашмоқ, қоришмоқ.
امیر **амир** — амир, ҳоким
آن **он** — у, ўша (кўрсатиш олмоши)
انبان **амбон** — халта, хуржин, чарм сумка
انتخاب **энтэхоб** — танлаш
انتخاب کردن **энтэхоб кардан** — танламоқ, танлаб олмоқ
انتخابات **энтэхобот** — сайлов, сайлаш
انتشار **энтэшор** — нашр, нашр этиш; тарқалиш, ёйилиш
انتظار **энтэзор** — кутиш, интизор
انتظار داشتن **энтэзор доштан** — кутмоқ, мунтазир бўлмоқ
انتقام **энтэқом** — ўч, қасос, интиқом
آنجا **онжо** — у ер, у ерда, у ерга
انجام دادن **анжом додан** — бажо келтирмоқ, амалга оширмоқ, бажармоқ
انجمن **анжўман** — жамият
انجمن روابط فرهنگی **анжўман-э равобэт-э фарҳанги** — маданий алоқалар жамияти
انداختن **андохтан** (انداز **андоз**) — отмоқ, ташламоқ, иргитмоқ; солмоқ
اندازه **андозэ** — даража, ўлчов, размер
اندام **андом** — бадан, қомат, қад
اندر **андар** — ич, ичкари; (предлог бўлиб келганда ўрин, макон маъносини билдиради)
اندرون **андарун** — ич, ичкари
اندک **андак** — озгина, бир оз, андак
اندوختن **андухтан** (اندوز **андуз**) — йиғмоқ, тўпламоқ, жамғармоқ
اندوه **андуҳ** — ғам, ғусса
انده **андўҳ** — қаранг اندوه
اندیشیدن **андишидан** (اندیش **андиш**) — ўйламоқ, фикр қилмоқ
انزجار **энзэжор** — жирканиш; аччиғлантириш, ғазаблантириш
انستیتو **анститу** — илмий-текшириш институти
انستیتوی خاورشناسی **анститу-йэ ховаршэноси** — шарқшунослик институти
انصاف پرسا **энсоф-парсо** — инсофли, инсофи бор

انقلاب энқэлоб — революция, инқилоб

انقلاب اکتبر энқэлоб-э ўктўбр — Октябрь революцияси

انقلاب کبیر سوسیالیستی اکتبـر энқэлоб-э кабир-э сусйолисти-йэ ўктўбр — Улуғ Октябрь Социалистик революцияси

انگشت ангўшт — бармоқ

انگشتر ангўштар — узук

انگلیسی энглиси — инглиз (тили), инглизча

انگور ангур — узум

انگیختن ангихтан (انگیز ангиз) — ҳис уйғотмоқ, ҳаяжонга солмоқ

انواع анво' — نوع нинг кўплик шакли

آنها онҳо — улар (кишилик олмоши)

آنی они — бир дам, бир лаҳза

آوازکردن овоз кардан — (овоз билан) чақирмоқ

آوازخواندن овоз хондан — сайрамоқ, куйламоқ

اواسط авосэт — (бирор нарсанинг) ўртаси, ўрталари

اوایل авоил — اول нинг кўплик шакли

اوت ут — август

آوردن овардан (آور овар, آر ор) — келтирмоқ

آوریل оврил — апрель

اوضاع ўузо' — وضع нинг кўплик шакли

اوقات ўуқот — وقت нинг кўплик шакли

اوقات تلخ شدن ўуқот талх шўдан — хафа бўлмоқ, ёмон кайфиятда бўлмоқ

اول аввал — аввал, биринчи

آویختن овихтан (آویز овиз) — осмоқ, осилмоқ; илмоқ

آهن оҳан — темир

آهنگ оҳанг — куй, оҳанг

آهنگر оҳангар — темирчи, оҳангар

آیا ойо — ...ми (сўроқ юкламаси)

آیالات متحده امریکا ойолот-э мўттаҳэдэ-йэ эмрико — Америка Қўшма Штатлари

ایام аййом — یوم нинг кўплик шакли

ایجاد ижод — яратиш, ижод этиш

ایستادن истодан (ایست ист) — тикка турмоқ, тўхтамоқ

ایستگاه истгоҳ — тўхташ жойи, бекат, станция

ایشان ишон — улар (кишилик олмоши)

این ин — бу, шу (кўрсатиш олмоши)

اینجا инжо — бу ер, бу ерда, бу ерга
آینده ояндэ — келаси, келгуси, келаётган
اینک инак — энди, ҳозир
آئینه оинэ — ойна

ب

با бо (предлог) — билан
با ترشروئی бо тўршруи — юзини буриштириб, аччиқлаииб
باختن бохтан (باز боз) — куйламоқ, ўйнамоқ
باد бод — шамол
بادیه бодийэ — саҳро, биёбон
بار бор — юк; марта; мева; бор
باران борон — ёмғир
باربر борбар — ҳаммол, юк ташувчи
باریدن борндан (بار бор) — ёғмоқ
باریک борик — ингичка, юпқа, нозик
باز боз — бургут; яна, қайтадан; очиқ
باز کردن боз кардан — очмоқ
باز آمدن боз омадан — қайтиб келмоқ, қайтадан келмоқ
باز دادن боз додан — қайтариб бермоқ
باز دید боздид — кўриш, кўрик, қараб чиқиш
بازرس бозрас — ревизор
بازرسی бозраси — текшириш, тафтиш ўтказиш
بازرگان бозэргон — савдогар
بازرگانی бозэргони — савдо, савдо-сотиқ
باز گشتن боз гаштан — қайтмоқ, қайтиб келмоқ
باز گو کردن бозгу кардан — сўзлаб бермоқ
بازو бозу — билак
بازی бози — ўйин
بازی کردن бози кардан — ўйнамоқ
باستانی бостони — қадимги
باشگاه бошгоҳ — клуб
باعث бо'эс — сабаб
باغ وحش боғ-э ваҳш — ҳайвонот боғи
بافتن бофтан — (باف боф) — тўқимоқ
بافندگی бофандэги — тўқимачилик
باقی گذاشتن боқи гўзоштан — қолдирмоқ

باقی ماندن **боқи мондан** — абадий бўлиб қолмоқ, тагида қолмоқ, қолдиқ қолмоқ
باک **бок** — қўрқинч, қўрқиш
بال **бол** — қанот
بالا **боло** — тепа, уст, юқори
بالا بردن **боло бўрдан** — кўтармоқ, юқорига олиб чиқмоқ; юксалтирмоқ
بالا رفتن **боло рафтан** — кўтарилмоқ, баландга чиқмоқ; юксалмоқ
بالای **боло-йэ** (изофали предлог) — тепасида, устида; тепасига, устига
بالش **болэш** — ёстиқ
باله **болэ** — балет
بالین **болин** — ёстиқ; бош томон, бош
بام **бом** — том
بانگ **бонг** — баланд овоз, қичқириқ
باور کردن **бовар кардан** — ишонмоқ, инонмоқ
باهم **боҳам** — бирга, биргаликда
باید **бойад** — керак
بایستن **бойэстан** (بای **бой**) — керак бўлмоқ, зарур бўлмоқ
بتر آوردن **бўтр овардан** — бахтсиз бўлмоқ, муваффақиятсиз бўлмоқ
بچه **бачэ** — бола
بحث **баҳс** — тортишув, муҳокама, баҳс
بخار **бўхор** — буғ
بخاری **бўхори** — печка
بخشش **бахшэш** — садақа, ҳадя
بخشیدن **бахшидан** (بخش **бахш**) — бағишламоқ; кечирмоқ
بخیه زدن **бахйэ задан** — тикмоқ, бахяламоқ, бахялаб тикмоқ
بد **бад** — ёмон
بد خواه **бадхоҳ** — кўнгли қора, ёмонлик тиловчи
بد دور **бад-дур** — кўз тегмасин
بدرود گفتن **бадруд гўфтан** — хайрлашмоқ, видолашмоқ, жудолашмоқ
بدل **бадал** — алмаштириш, ўзгартириш
بدهکار **бэдэҳкор** — қарздор, қарз тўловчи
بدیهی **бадиҳи** — равшан, очиқ, очиқ-ойдин
بدهی **бэдэҳи** — қарз, тўлов
بذل **базл** — сахийлик, очиқ қўллик
بر **бар** (предлог) —...га, ...да (ўрин ва йўналиш маъноларини билдиради)
برابر **баробар** — тенг, баравар
برابر **баробар-э** (изофали предлог) — қаршисида, рўпарасида

برادر **бародар** — ака-ука
برادر بزرگ **бародар-э бўзўрг** — ака
برادر کوچک **бародар-э кучэк** ука
برادر زاده **бародарзодэ** — жиян (ака томонидан)
برانداز کردن **бар-андоз кардан** — қараб чиқмоқ, кўздан кечирмоқ
برای **баройэ** (предлог) — учун
برای اولین بار **баройэ аввалин бор** — биринчи марта, илк бор, биринчи навбатда
برپا گردیدن **барпо гардидан** — қурилмоқ, барпо бўлмоқ
برتر **бартар** — ортиқ, устун, бошқаларга нисбатан бирор жиҳатдан юқори туриш
برجسته **бар-жастэ** — туртиб чиққан, бўртиб чиққан; машҳур, атоқли
برخاستن **бар-хостан** (برخیز **бар-хиз**) — ўриндан турмоқ
بر خلاف **бар хэлоф-э** — аксинча, ...га қарши, хилоф равишда
بر خوردن **бар-хўрдан** — тўқнашмоқ, учрашмоқ (тасодифан)
برخی **бархи** — баъзи, айрим
بر داشتن **бар-доштан** (بردار **бар-дор**) кўтармоқ, кўтариб олмоқ
بردن **бўрдан** (بر **бар**) олиб бормоқ, олиб кетмоқ; ютмоқ
بررسی **барраси** ўрганиш, текшириш
برف **барф** — қор
برق **барқ** — электр
برکندن **бар-кандан** (برکن **бар-кан**) — суғуриб олмоқ, суғурмоқ
برگردان **баргардон** — қайтарув, накарот
برگذار گردیدن **бар-гўзор гардидан** — ўтказилмоқ, амалга оширмоқ
بر گشتن **бар-гаштан** (برگرد **бар-гард**) — қайтмоқ
برنا **барно** — ёш, барно
برنامه **барномэ** — программа
برنج **бэрэнж** — гуруч
برنده **барандэ** — ютувчи, ютиб чиққан, ғолиб чиққан
بر وفق **бар вафқ-э** ...га биноан, ...га мувофиқ
بره **баррэ** қўзичоқ
بریان **бэрйон** — қовурилган, ўтга қўйилган, жаз қилинган
بریدن **бўридан** (بر **бўр**) — кесмоқ
بز **бўз** — эчки
بزرگ **бўзўрг** — катта, улуғ
بستری **бастари** — касал бўлиб ётиш
بستری بودن **бастари будан** — касал бўлиб ётмоқ
بستن **бастан** (بند **банд**) — боғламоқ, бекитмоқ, ёпмоқ
بستگی داشتن **бастаги доштан** — боғлиқ бўлмоқ, алоқада бўлмоқ

بسط و توسعه баст-ў тўусэ'э — ривожланиш, юксалиш, ўсиш
بسیار бэсйор — жуда, кўп
بصره басрэ — Басра (шаҳар)
بصیر басир — зийрак, сезгир, фаросатли
بعد ба'д — сўнг, кейин
بعید ба'ид — номуносиб, ажабланарли; узоқ, йироқ
بغل бағал — қучоқ, қўлтиқ, қўйин
بغل زدن бағал задан — қучоққа босмоқ, бағрига олмоқ
بغل هم گرفتن бағал ҳам гэрэфтан — бир-бирига уламоқ, ёнма-ён қўймоқ
بغض бўғз — ғазаб, жаҳл
بفرمائید бэфармонд — марҳамат, буюринг
بقیه бақийэ — қолган (бўлак, қисм), бўлак; давоми
بکر бэкр — ўзлаштирилмаган, бўз (ер)
بلژیک бэлжик — Белгия
بلند бўланд — баланд
بلند کردن бўланд кардан — кўтармоқ
بلی бали — ҳа (тасдиқ юкламаси)
بنا бано — бино, қурилиш
بنا بر این бано барин — бинобарин, демак, шундай қилиб
بناد و بساط банд-ў басот — бойлик
بندر бандар — порт
بندرگز бандаргаз — Бандаргез (Каспий денгизи қирғоғидаги порт-шаҳар)
بنده бандэ — қул, банда; мен
بنی آدم бани одам — одамзод
بودن будан (باش бош) — бўлмоқ, эмоқ
بور бур — сариқ, малла
بوسه бусэ — ўпич, бўса
بوسیدن бусидан — ўпмоқ
بوی буй — ҳид
بوئیدن бундан — ҳидламоқ
به бэ (предлог) — ...га (жўналиш келишиги маъносини билдиради)
به دنیا آمدن бэ дўнйо омадан — туғилмоқ, дунёга келмоқ
به ستوه آمدن бэ сэтуҳ омадан — ҳолдан кетмоқ, қийналмоқ, оғир шароитга тушиб қолмоқ
بطور бэ тўур-э — тарзда, усулда, равишда
بطور تساوی бэ тўур-э тасови — тенг равишда, баравар ҳолда; рағбатлантирувчи

بطوريكه **бэ тӯури-кэ** — шундай қилиб
بعلاوه **бэ 'аловэ** — бундан ташқари, бундан бошқа, бунга қӯшимча
بعنوان **бэ ’ӯнвон-э** — сифатида, вазифасида
بمراتب **бэ маротэб** — бир неча марта, бирмунча, анча
به منزله **бэ манзалэ-йэ** — сифатида, каби
به **бэҳ** — яхши, яхшироқ
بهت **бӯҳт** — ҳаяжон, ҳайратда қолиш
بهش **бэҳаш** (халқ тилида) — унга
بهشت **бэҳэшт** — жаннат
بی آنکه **би-он-кэ** — ...масдан, ...га қарамасдан
بید **бид** — тол
بی درنگ **би-даранг** — тезда, зудлик билан
بیدار شدن **бидор шӯдан** — уйғонмоқ
بیرون **бирун** — ташқари
بیرون آوردن **бирун овардан** — чиқармоқ
بیرون رفتن **бирун рафтан** — чиқмоқ
بیست **бист** — йигирма
بیش **биш** — кӯп, ортиқ, кӯпроқ
بی شمار **би-шӯмор** — ҳисобсиз
بیشه **бишэ** — ӯрмон
بی قید **би-қэйд** — бефарқ, эътиборсиз
بیمار **бимор** — касал
بیمار شدن **бимор шӯдан** — касал бӯлмоқ
بیمارستان **биморэстон** — касалхона
بین **бэйн** — ора, ӯрта; ораси, ӯртаси
بین **бэйн-э** (изофали предлог) — орасида, ӯртасида
بین الملل **бэйн-ал-мэлал** — халқаро
بینی **бини** — бурун

پ

پا **по** — оёқ
پا بفرار نهادن **по бэ фэрор нэҳодан** — қочмоқ, қоча бошламоқ
پارچه **порчэ** — мато, парча, газмол
پاره **порэ** — парча, бӯлак, қисм; йиртиқ
پاره کردن **порэ кардан** — йиртмоқ, ёрмоқ, пора-пора қилмоқ
پاریس **порис** — Париж
پاسبانی کردن **посбони кардан** — соқчилик қилмоқ, қоровуллик қилмоқ

پاسخ посўх — жавоб
پاسخ دادن посўх додан — жавоб бермоқ
پاشیدن пошидан (پاش пош) — сочмоқ, сепмоқ
پا طوق потуқ — учрашиш жойи, йиғилиш жойи
پاک пок — тоза, пок
پاکت покат — пакет, конверт
پالتو полтў — пальто
پانزده понздаҳ — ўн беш
پایان пойон — тугаш, тамом бўлиш, ниҳоясига етиш; به پایان رساندن бэ пойон расондан — тугатмоқ, тамомламоқ, охирига етказмоқ
پایدار пойдор — мустаҳкам
پائیز поиз — куз
پائین поин — паст, қуйи, ост
پائین آمدن поин омадан — тушмоқ
پختن пўхтан (پز паз) — пиширмоқ
پدر пэдар — ота
پدر بزرگ пэдар-бўзўрг — бува
پدرزن пэдар-зан — қайната
پدید падид — кўриниб турган, намоён бўлган; аниқ
پدید آمدن падид омадан — кўринмоқ, намоён бўлмоқ; пайдо бўлмоқ
پذیرفتن пазирўфтан (پذیر пазир) — қабул қилмоқ
پر пўр — тўла, мўл, сер
پرتاب کردن партоб кардан — ташламоқ, отмоқ, ирғитмоқ
پرتقال пўртўқол — апельсин
پرچم парчам — байроқ
پرداختن пардохтан (پرداز пардоз) — бирор ишни бошламоқ, бирор ишга киришмоқ; тўламоқ
پرستاری کردن парастори кардан — касалга қарамоқ, касални боқмоқ
پرسش пўрсэш — сўроқ, савол
پرسه زدن парсэ задан — тентирамоқ, санқиб юрмоқ
پرسیدن пўрсидан (پرس пўрс) — сўрамоқ
پرنیان парнийон — ипак, ипакдан тўқилган мато
پرواز کردن парвоз кардан — учмоқ
پروردن парвардан (پرور парвар) — тарбияламоқ, парвариш қилмоқ
پرورش парварэш — тарбиялаш, ўстириш, парвариш
پرورش کردن парварэш кардан — тарбияламоқ, тарбия қилмоқ
پرهیز парҳиз — сақланиш, парҳез
پریدن паридан (پر пар) — учмоқ

پریروز парируз — ўтган кун, аввалги кун
پزشک пэзэшк — врач
پژمردن пажмўрдан — сўлимоқ
پژمرده пажмўрдэ — сўлиган
پژمرده کردن пажмўрдэ кардан — эзмоқ, қийнамоқ, сўлитмоқ
پس пас — сўнг, кейин; демак, хўш, шундай қилиб
پس اندازی کردن пас-андози кардан — пул йигмоқ, пул жамғармоқ, тежамкорлик қилмоқ
پست пўст — почта
پست هوائی пўст-э ҳавои — авиапочта
پستان пэстон — кўкрак
پس دادن пас додан — қайтариб бермоқ
پسر пэсар — ўғил, ўғил бола
پس فردا пасфардо — индин
پس گرفتن пас гэрэфтан — қайтариб олмоқ
پس ماندن пас мондан — орқада қолмоқ
پسندیدن пасандидан (پسند пасанд) — ёқтирмоқ, маъқулламоқ
پشت пўшт — орқа
پشت пўшт-э (изофали предлог) — орқасида, ортида
پشتیبانی пўштибони — ҳимоя
پشتیبانی کردن пўштибони кардан — ҳимоя қилмоқ
پشته пўштэ — боғ, боглам
پشم пашм — жун
پشه пашэ — чивин
پل пўл — кўприк
پلنگ паланг — қоплон
پله пэллэ — зина, зинапоя
پله‌کان пэллэгон — нарвон, шоти
پناهنده паноҳандэ — паноҳ изловчи, нажот қидирувчи
پنبه памбэ — пахта
پنج панж — беш
پنجاه панжоҳ — эллик
پنجره панжарэ — дераза
پند панд — насиҳат, панд
پنداشتن пандоштан (پندار пандор) — ўйламоқ, фикр қилмоқ
پنهان пэнҳон — яширин, пинҳон
پنهان شدن пэнҳон шўдан — яширинмоқ, бекинмоқ
پنهان کردن пэнҳон кардан — яширмоқ, бекитмоқ
پنیر панир — пишлоқ

پور пур — фарзанд, ўғил, бола
پوشاک пушок — кийим
پوشیدن пушидан — киймоқ
پهلو паҳлу — ён, биқин
پهلوی паҳлу-йэ (изофали предлог) — ёнида, қаторида
پهناور паҳновар — кенг
پهنه паҳнэ — кенг, кенглик; бўшлиқ
پی пэй — оёқ, оёқ изи
پی пэй-э (изофали предлог) — кетидан, изидан, ортидан
پی بردن пэй бўрдан — тушунмоқ, фаҳмламоқ, сезмоқ
پی در پی пэй дар пэй — кетма-кет, узлуксиз
پیچ пич — қайрилиш, қайилиш; эгик, букик
پیچیدن пичидан (پیچ пич) — ўрамоқ, ўралмоқ; қайирмоқ, қайрилмоқ
پیدا کردن пэйдо кардан — топмоқ
پیر пир — қари
پیر شدن пир шўдан — қаримоқ
پیرامون пиромун-э (изофали предлог) — атрофида, тўғрисида, юзасидан, бўйича
پیراهن пироҳан — кўйлак
پیروزه пирузэ — фируза (қимматбаҳо тош)
پیروزی пирузи — ғалаба
پیش пиш — олд, олд томон
پیش пиш-э (изофали предлог) — олдида, олдига
پیش گرفتن пиш гэрэфтан — (бирор нарсани) қайтадан давом эттирмоқ, бажармоқ
پیش آمد пишомад — воқеа, ҳодиса
پیشانی пишони — пешана
پیش آهنگ пишоҳанг — пионер
پیشرفت пишрафт — олдинлаб кетиш, тараққиёт, муваффақият
پیش خدمت пишхэдмат — официант, официантка
پیشکش пишкаш — совға, ҳадя
پیشکش ناقابلی пишкаш-э ноқобэли — арзимаган совға
پیشنهاد пишнэҳод — таклиф, тақдим
پیشنهاد کردن пишнэҳод кардан — таклиф этмоқ, тақдим этмоқ
پیشه пишэ — касб, ҳунар
پیشه‌ور пишэвар — ҳунарманд
پیکار пэйкор — жанг, кураш
پیمان пэймон — шартнома
پیمودن пэймудан (پیما пэймо) — (кесиб, ёриб) ўтмоқ; ўлчамоқ

پیوستن пэйвастан (پیوند пэйванд) — уламоқ, бирлаштирмоқ, пайванд қилмоқ
پیوسته пэйвастэ — доим, тўхтовсиз

ت

تابستان тобэстон — ёз
تابناک тобнок — ёруғ, ялтироқ, товланувчи
تاجر тожэр — савдогар
تاریخ торих — тарих, вақт, число
تاریک торик — қоронғи
تازه тозэ — янги; эндигина, яқинда
تازی този — араб, арабга оид
تأسف таассўф — афсус, ачиниш
تأسف آور таассўфовар — ачинарли, таассуфли
تأسیس та'сис — тузиш, таъсис этиш
تأسیس کردن та'сис кардан — тузмоқ, таъсис этмоқ
تافتن тофтан (تاب тоб) — ялтирамоқ, тобланмоқ
تالار толор — зал
تألیف та'лиф — ёзиш, тузиш, асар ёзиш
تألیف کردن та'лиф кардан — ёзмоқ, тузмоқ, асар ёзмоқ
تأمل та'аммўл — ўйлаш, фикр қилиш
تب таб — иситма, иссиқлик, температура
تبر табар — болта
تبریک گفتن табрик гўфтан — табрикламоқ
تجار тўжжор — تاجر нинг кўплик шакли
تجارت тэжорат — савдо
تجدید тажднд — янгидан, қайтадан; тиклаш
تحریک کردن таҳрик кардан — иғво қилмоқ, қаршилик қилмоқ
تحصیل таҳсил — билим олиш, ўқиш, таҳсил
تحصیل کردن таҳсил кардан — ўқимоқ, таҳсил кўрмоқ
تحمل таҳаммўл — чидаш, бардош бериш
تحمل ناپذیر таҳаммўл-нопазир — чидаб бўлмайдиган, тоқат қилиб бўлмайдиган
تختخواب тахтэхоб — каравот
تذکره тазкэрэ — тазкира, антология
تر тар — ҳўл

تر کردن тар кардан — ҳўлламоқ
تراشیدن тарошидан (تراش тарош) — қирмоқ, йўнмоқ
ترانه таронэ — ашула, куй
تراویدن таровидан — томмоқ, сизиб чиқмоқ, сочилиб чиқмоқ
ترب тўрўб — турп
تربت тўрбат — қабр, мозор, гўр
ترتیب دادن тартиб додан — ташкил этмоқ, уюштирмоқ, тузмоқ
ترسناک тарснок — қўрқинчли
ترسیدن тарсидан (ترس тарс) — қўрқмоқ
ترش тўрш — нордон
ترعه тўр'э — канал
ترک کردن тарк кардан — ташлаб кетмоқ, тарк этмоқ
ترکه таракэ — новда
ترن тэрэн — поезд
تره тарэ — барра пиёз
تساوی тасови — тенг, баравар, тенглик
تسلیت таслийат — таъзия билдириш, ҳамдард бўлиш
تشریف آوردن ташриф овардан — келмоқ, ташриф буюрмоқ
تشکیل دادن ташкил додан — ташкил қилмоқ, уюштирмоқ
تصرف тасаррўф — ўзгариш, қайтадан ясалиш; сўз шаклининг ўзгариши; босиб олиш
تصمیم тасмим — қарор, аҳд
تصمیم گرفتن тасмим гэрэфтан — қарор қилмоқ, аҳд қилмоқ
تصنیف тасниф — тасниф, лапар, қўшиқ
تصویر کشیدن тасвир кашидан — расм солмоқ
تعارف та'орўф — ўзаро ҳурмат қилиш; совға
تعارف کردن та'орўф кардан — такаллуф қилмоқ, тақдим қилмоқ
تعجیل та'жил — шошилиш, шошилинч
تعداد тэ'дод — миқдор, сон
تعطیل та'тил — дам олиш, ишдан бўш вақт
تعطیلات та'тилот — каникул; روز تعطیل руз-э та'тил — дам олиш куни
تعمیر та'мир — тузатиш, ремонт
تعمیرگاه та'миргоҳ — устахона, ремонт қиладиган жой
تغییر тағйир — ўзгариш
تغییر کردن тағйир кардан — ўзгармоқ
تفاریق тафориқ — تفریق нинг кўплик шакли
تفاوت کردن тафовўт кардан — фарқ қилмоқ
تفریق тафриқ — бўлиш, ажратиш
تفکر کردن тафаккўр кардан — ўйламоқ, фикр қилмоқ

تفنگ **тӯфанг** — милтиқ
تقاضا **тақозо** — талаб
تقاضا کردن **тақозо кардан** — талаб қилмоқ
تقریبا **тақрибан** — тахминан
تکان **такон** — итариш, силжитиш; به تکان آوردن **бэ такон овардан** — итармоқ, силжитмоқ; силкитмоқ
تکان دادن **такон додан** — қоқмоқ, силкитмоқ
تکذیب کردن **такзиб кардан** — инкор этмоқ
تکمیل کردن **такмил кардан** — такомиллаштирмоқ, тўлатмоқ
تکنیک **тэкник** техника
تکه **тэкэ** — бурда, парча
تلاش **талош** — оварагарчилик, ташвиш; ҳаракат, интилиш
تلاش کردن **талош кардан** — овара бўлмоқ, ташвишланмоқ, уринмоқ
تلافی **талофи** — қайтариш, тўлаш
تلافی کردن **талофи кардан** — қайтармоқ, тўлаб бермоқ
تلخ **талх** — аччиқ
تمام کردن **тамом кардан** — тамом қилмоқ
تمام شدن **тамом шўдан** — тамом бўлмоқ
تمدن **тамаддўн** — маданият, цивилизация
تمرین **тамрин** — машқ
تن در دادن **тан дар-додан** енгилмоқ, бўш келмоқ, ожизлик қилмоқ, тан бермоқ
تند **тўнд** — ўткир, кескин, қаттиқ, тез
تنظیم **танзим** — тартибга солиш
تنفر **танаффўр** — нафрат
تنگ **танг** — тор, сиқиқ
تنگی **танги** — қийинчилик, калта қўллик; торлик
تنها **танҳо** — ёлгиз, якка, танҳо
تو **тӯ** — сен
تو **ту** — (бир нарсанинг) ичи, ичкариси
توانستن **тавонэстан** (توان **тавон**) — қодир бўлмоқ, қила олмоқ
توانگر **тавонгар** — бой
توجه **таважжўҳ** — фикр, диққат
توده **тудэ** — халқ, омма
توسط **тавассўт-э** (изофали предлог) — воситаси билан, воситасида, орқали
توسعه **тўусэ'э** — ривожланиш, кенгайиш
توسعه یافتن **тўусэ'э йофтан** — ривожланмоқ, юксалмоқ, тараққий этмоқ
توشه **тушэ** — озиқ-овқат (запаси), йўл учун гамлаб қўйилган озиқ-овқат

توضیح тўузиҳ — изоҳ, баён, тушунтириш
توضیح دادن тўузиҳ додан — тушунтирмоқ, баён қилмоқ, изоҳ бермоқ
تولد یافتن таваллўд йофтан — туғилмоқ
تولید тўулид — ишлаб чиқариш
ته таҳ — таг; таги, ичи
تهوع таҳавву' — кўнгил айниш, беҳузур бўлиш
تهی таҳи — бўш
تهی شدن таҳи шўдан — бўшамоқ
تهیه таҳийэ — тайёрлаш
تهیه کردن таҳийэ кардан — тайёрламоқ, ҳозирламоқ
تیر тир — ўқ
تیغ тиғ — қилич, тиғ

ث

ثابت собэт — қатъий, аниқ, исботланган
ثابت شدن собэт шўдан — аниқ бўлмоқ, исботланмоқ, мустаҳкамланмоқ
ثالثا солэсан — учинчидан
ثانیا сонийан — иккинчидан
ثانیه сонийэ — секунд
ثروت сарват — бойлик
ثروتمند сарватманд — бой одам
ثریا сўрэййо — Сурайё (юлдуз)
ثلث сўлс — учдан бир
ثمر самар — мева, самара

ج

جاده жодэ — катта йўл, шоссе
جارو жору — супурги, супуриш
جالب жолэб — қизиқарли, жозибали, ўзига жалб қилувчи
جالب توجه жолэб-э таважжўҳ — қизиқарли, мафтун этувчи, диққатни тортувчи
جامع жомэ' — жамловчи, тўпловчи; тўла
جامه жомэ — кийим
جانب жонэб — томон, тараф

جاه жоҳ — юқори мансаб, олий мартаба
جایزه жоизэ — мукофот
جد жадд — бува
جدل жадал — тортишув, уруш, жанжал
جدید жадид — янги
جراح жарроҳ — хирург, жарроҳ
جراحی жарроҳи — хирургия, хирургияга оид
جریان داشتن жарайон доштан — ҳаракатда бўлмоқ, оқмоқ, оқиб ўтмоқ, бўлиб турмоқ
جرم жэрм — жасад, тана
جز жўз — бошқа, ташқари
جزایر жазоир — جزیره нинг кўплик шакли
جزو жўзв — қисм, бўлак
جستن жастан (جه жаҳ) — сакрамоқ, ҳатламоқ
جستن жўстан (جو жу) — қидирмоқ, ахтармоқ
جستجو жўстўжу — қидириш, ахтариш
جشن жашн — байрам
جشن گرفتن жашн гэрэфтан — байрам қилмоқ, нишонламоқ
جعبه жа'бэ — қути, яшик
جلسه жаласэ — мажлис
جلگه жўлгэ — водий
جلو жэлўу — олд, олд томон
جماهیر жамоҳир — جمهوری нинг кўплик шакли
جمع жам' — кўплик, йиғин, тўплам
جمهوری жўмҳури — республика
جنبیدن жўмбидан (جنب жўмб) — ҳаракатга келмоқ, қимирламоқ
جنبش жўмбэш — ҳаракат
جنس жэнс — жинс, сорт
جنگل жангал — ўрмон
جو жу — ариқ, канал
جو жўу — арпа
جوالدوز жўволдуз — бигиз
جوان жавон — ёш, йигит
جوایز жавоиз جایزه нинг кўплик шакли
جور жўур — хил, нав, тур
جوراب журоб — пайпоқ
جوز жўуз — ёнғоқ дарахти
جوشیدن жушидан — (جوش жуш) — қайнамоқ
جوهری жўуҳари — заргар

جویدن **жавидан** (جو **жав**) — чайнамоқ
جیب **жиб** — чўнтак
جیحون **жэйҳун** — Амударё

چ

چاپ کردن **чоп кардан** — босмоқ, нашр қилмоқ
چاق **чоқ** — семиз
چاقو **чоқу** — пичоқ
چال کردن **чол кардан** — кўммоқ
چانه **чонэ** — ияк, энгак
چاله **чолэ** — чуқур, ўра
چاه **чоҳ** — қудуқ, ўра
چتر **чатр** — зонтик, соябон
چرا **чэро** — нега? нима учун?
چرخ **чарх** — ғилдирак, чарх
چرخیدن **чархидан** — айланмоқ
چریدن **чаридан** — ўтламоқ
چسبانیدن **часбонидан** — ёпиштирмоқ, клейламоқ
چشم **чэшм** — кўз; به چشم خوردن **бэ чэшм хўрдан** — кўзга ташланмоқ; به چشم **бэ чэшм** — жоним билан
چشمه **чэшмэ** — булоқ, чашма
چشم بد دور **чэшм бад-дур** — кўз тегмасин
چشیدن **чэшидан** — татимоқ, татиб кўрмоқ
چطور **чэтўур** — қандай, қандай қилиб
چغندر **чўғўндар** — лавлаги
چقدر **чэқадр** — қанчалик, қай даражада
چکیدن **чакидан** — томчиламоқ, томмоқ
چلو **чэлўу** — чалов (сувда пиширилган гуручдан иборат овқат)
چند **чанд** — неча?, қанча?; бир қанча
چندین **чандин** — бир қанча, бирмунча
چنین **чэнин** — шундай, шунақа
چو **чу** — چون нинг қисқа шакли
چون **чун** — вақт, ...ган вақтда; каби, ...гани учун
چه **чэ** — нима? қанақа?
چهار **чаҳор** — тўрт
چهارده **чаҳордаҳ** — ўн тўрт
چهل **чэҳэл** — қирқ

چیدن **чидан** (چین чин) — термоқ, тахламоқ
چیز **чиз** — нарса
چین **чин** — Хитой

ح

حادثه **ҳодэсэ** — ҳодиса, воқеа
حاصلخیز **ҳосэлхиз** — ҳосилдор
حاضر **ҳозэр** — тайёр, ҳозир бўлган
حاضر کردن **ҳозэр кардан** — тайёрламоқ
حالا **ҳоло** — ҳозир
حاوی **ҳови** — ўз ичига олган, эга бўлган
حتما **ҳатман** — албатта
حتی **ҳатто** — ҳатто
حد **ҳадд** — чегара
حد اکثر **ҳадд-э аксар** — энг кўп, максимум
حدس **ҳадс** — гумон, тахмин, фараз
حدس زدن **ҳадс задан** — ... деб ўйламоқ, гумон қилмоқ, тахмин қилмоқ
حدود **ҳўдуд** — حد нинг кўплик шакли
حدیث کردن **ҳадис кардан** — суҳбат қилмоқ, гапирмоқ, сўзлаб бермоқ
حرف **ҳарф** — сўз, гап, юклама, ҳарф
حرف زدن **ҳарф задан** — сўзлашмоқ, гаплашмоқ
حرکت کردن **ҳаракат кардан** — жўнамоқ, юрмоқ, ҳаракат қилмоқ
حروف **ҳўруф** حرف нинг кўплик шакли
حروف اضافه **ҳўруф-э эзофэ** — предлоглар
حزب **ҳэзб** — партия
حضور داشتن **ҳўзур доштан** — (шу ерда) ҳозир бўлмоқ, ...да қатнашмоқ
حفرکردن **ҳафр кардан** — қазимоқ, ковламоқ
حفظ **ҳэфз** — ёд, эс, хотира
حفظ کردن **ҳэфз кардан** — сақламоқ, муҳофаза қилмоқ; эслаб қолмоқ, ёдлаб олмоқ
حقاً **ҳаққан** — ҳақиқатан
حکم **ҳэкам** — حکمت нинг кўплик шакли
حکیم **ҳаким** — файласуф, донишманд, ҳаким
حمله کردن **ҳамлэ кардан** — ҳужум қилмоқ
حمیت **ҳамийат** — олижаноб, эзгу, туйғу
حوادث **ҳаводэс** — حادثه нинг кўплик шакли
حوالی **ҳаволи** — атроф

حومه ҳўумэ — шаҳар атрофи, шаҳар ташқариси
حیاط ҳайот — ҳовли

خ

خار хор — тикан
خارکن хоркан — тикан тўпловчи, тикан йиғувчи
خارا хоро — гранит (тош)
خارج хорэж — чет, ташқари
خارجی хорэжи — чет, хорижий;
کشورهای خارجی кэшварҳо-йэ хорэжи — чет мамлакатлар
زبانهای خارجی забонҳо-йэ хорэжи — чет тиллар
خارق العاده хорэқ-ўл-'одэ — ҳаддан ташқари, одатдан ташқари
خاصه хоссэ — махсусан, айниқса
خاصگی хосаги — хазинадор
خاطر хотэр эс, хотира, ақл
خاک хок — тупроқ
خالص холэс — тоза, аралашмаган, табиий, оддий, холис
خاله холэ — хола
خالی холи — бўш, қуруқ
خاموش хомуш — тинч, жим
خاموش کردن хомуш кардан — тинчлатмоқ
خاموش شدن хомуш шўдан — тинчланмоқ, жим бўлмоқ; ўчмоқ (чироқ)
خامه хомэ — бўз ёки хом ипакдан тўқилган мато, кашта
خان хон — хон, ҳоким
خانه хонэ — уй
خانه ییلاقی хонэ-йэ йэйлоқи — ёзда чиқиб яшайдиган шаҳар ташқарисида-ги уй-жой, дача
خانواده хонэводэ — оила
خاور ховар — шарқ
خاورزمین ховарзамин — Шарқ мамлакатлари
خاورشناس ховаршэнос — шарқшунос
خبر хабар — хабар, маълумот
خبرنگار хабарнэгор — мухбир
خدا حافظ хўдо ҳофэз — хайр
خدا حافظی کردن хўдо ҳофэзи кардан — хайрлашмоқ
خدایاگان хўдойогон — улуғ зот, ҳазрати олийлари

خدم و حشم **хўдам-ў ҳашам** — сарой аҳллари, подшоҳ ёнида юрувчи ходимлар

خر **хар** — эшак

خرام **хўром** — оғишмай текис юриш, хиром қилиб юриш

خربزه **харбўзэ** қовун

خرچنگ **харчанг** қисқичбақа

خرد **хэрад** — ақл, идрок

خردمند **хэрадманд** — ақлли, идрокли, донишманд

خرد **хўрд** майда

خرد سالی **хўрдсоли** — ёшлик

خرده **хўрдэ** — майда, майда-чуйда

خرس **хэрс** — айиқ

خرسک **хэрсак** — хирсак (болалар ўйини)

خرگوش **харгуш** — қуён

خرمهره **хармўҳрэ** — чиғаноқ, чаноқ

خروار **харвор** — харвор (оғирлик бирлиги)

خروس **хўрус** — хўроз

خریدن **харидан** (خر **хар**) — сотиб олмоқ

خزف **хазаф** — сопол парча, сопол идиш

خسته **хастэ** — чарчаган

خسته شدن **хастэ шўдан** — чарчамоқ

خسارت **хасорат** зарар, зиён

خسارت افتادن **хасорат ўфтодан** — зарар кўрмоқ, зиён қилмоқ

خشت **хэшт** — ғишт

خشک **хўшк** — қуруқ

خشم **хэшм** — ғазаб, қаҳр, жаҳл

خشمناک **хэшмнок** — ғазабли, қаҳрли

خط **хатт** йўл, қатор, чизиқ; маршрут; хат;

تراموای خط هفتم **тромвой-э хатт-э ҳафтўм** — еттинчи (номерли) маршрутли трамвай

خطرناک **хатарнок** — хатарли

خفتن **хўфтан** (خواب **хоб**) — ухламоқ

خلاص کردن **халос кардан** — озод қилмоқ, халос этмоқ

خلاقه **халлоқэ** — ижодий, ижодкорона

خلاقیت **халлоқийат** — ижод этиш, яратиш

خلبان **халбон** лётчик, учувчи

خلعت **хал'ат** — чопон, тўн

خلق تنگ بودن **хўлқ танг будан** — ёмон кайфиятда бўлмоқ

خلق **халақ** — увада, жулдур, эскирган, тўзиган

خلیج халиж — қўлтиқ, кўрфаз
خندیدن хандидан (خند ханд) — кулмоқ
خنک хўнак — салқин
خنگ хэнг — оқ от, зотли от
خواب хоб — уйқу, туш
خوابیدن хобидан (خواب хоб) — ухламоқ
خواربار хорбор — озиқ-овқат
خواستن хостан (خواه хоҳ) хоҳламоқ, истамоқ, чақирмоқ
خواص ҳавос — خاصه нинг кўплик шакли
خواندن хондан (خوان хон) — ўқимоқ
خوانین хованин — خان нинг кўплик шакли
خواهر хоҳар — опа-сингил
خواهر بزرگ хоҳар-э бўзўрг — опа
خواهر کوچک хоҳар-э кучэк — сингил
خواهرزاده хоҳарзодэ — жиян (опа томонидан)
خواهش хоҳэш — илтимос, истак
خواهش کردن хоҳэш кардан — илтимос қилмоқ, ўтиниб сўрамоқ
خوب хуб — яхши
خود хўд — ўз (ўзлик олмоши)
خوراک хўрок — овқат, таом
خوردن хўрдан (خور хўр) — емоқ, ичмоқ
خورشید хўршид — қуёш
خوش хўш — яхши, ёқимли
خوش آمدن хўш омадан — ёқмоқ, маъқул бўлмоқ
خوش الحان хўш-алҳон — ёқимли, оҳангдор, мунгли
خوشحال شدن хўшҳол шўдан — хурсанд бўлмоқ, хушвақт бўлмоқ
خوشگل хўшгэл чиройли, гўзал
خوشی хўши — севинч, қувонч
خون хун — қон
خون رز хун-э раз — шароб, май
خونسردی хунсарди — совуққонлик
خویش хиш — ўз; қариндош
خیابان хийобон — кўча
خیار хийор — бодринг
خیانت ورزیدن хийонат варзидан — хиёнат қилмоқ
خیر хэйр — йўқ
خیره хирэ — ҳайрон, таажжубланган
خیس хис — ҳўл, нам, ҳўл бўлган
خیلی хэйли — жуда, кўп

د

داخل **дохэл** — ичкари; кирувчи
داخل شدن **дохэл шўдан** — кирмоқ
داد خواهی کردن **додхоҳи кардан** — суд ҳукмини талаб қилмоқ
داد زدن **дод задан** — бақирмоқ, додламоқ
دادن **додан** (ده дэҳ) — бермоқ
دارا **доро** — борлик, мулк, нарса
دارا بودن **доро будан** — эга бўлмоқ
داشتن **доштан** (دار дор) — эга бўлмоқ, бор бўлмоқ
دالان **долон** — йўлак, коридор
دام **дом** — тузоқ, дом, тўр
داماد **домод** — куёв
دامن **доман** — этак
دانا **доно** — доно (одам), донишманд; биладиган
دانستن **донэстан** (دان дон) — билмоқ
دانش **донэш** — билим, билиш
دانش آموز **донэшомуз** — мактаб ўқитувчиси
دانشجو **донэшжу** — студент
دانشکده **донэшкадэ** — факультет, институт
دانشگاه **донэшгоҳ** — университет
دانشیار **донэшйор** — ўқитувчи (олий ўқув юртида)
داور **довар** — судья, фикр (баҳо) берувчи киши
دانی **дои** — тоға
دایم **доим** — доим, ҳамиша
دبستان **дабэстон** — бошлангич мактаб
دبیرستان **дабирэстон** — ўрта мактаб
دختر **дўхтар** — қиз, қиз бола
در **дар** (предлог) —...да (ўрин-пайт маъносини билдиради)
در **дар** — эшик
در **дўрр** — дур, марварид
دراز **дэроз** — чўзиқ, узун
دراز کشیدن **дэроз кашидан** — чўзилиб ётмоқ
در آمدن **дар-омадан** — кирмоқ
در آوردن **дар-овардан** — чиқармоқ
درب **дарб** — эшик, дарвоза
دربار **дарбор** — подшоҳ саройи

دربدر **дарбадар** — уйсиз, санқиб юрувчи, оворайи жаҳон бўлувчи
درجه **даражэ** — даража, қадар
دربان **дарбон** — қоровул, соқчи
درخشیدن **дэрахшидан** (درخش **дэрахш**) — ялтирамоқ, ярқирамоқ
درست **дўрўст** — тўғри; расо
درشت **дўрўшт** қўпол, дағал
درشکه **дўрўшкэ** — извош арава, файтон
درصد **дар-сад** процент
در گرفتن **дар-гэрэфтан** — ёнмоқ, ўт олмоқ, қизишиб кетмоқ
در گذشتن **дар-гўзаштан** — дунёдан ўтмоқ, ўлмоқ
درم **дэрам** ва درهم **дэрҳам** — дарҳам (эрон пул бирлиги)
درود **дўруд** — шон-шарафлар, салом
دروغ **дўруғ** — ёлғон
دروغ گفتن **дўруғ гўфтан** — ёлғон гапирмоқ
دروغگو **дўруғгу** — ёлғончи
درون **дўруи** — (бирор нарсанинг) ичи, ичкариси
درویدن **дэравидан** (درو **дэрўу**) — ўрмоқ
دریا **дарйо** — денгиз
در یافت داشتن **дар-йофт доштан** — олмоқ
دریدن **даридан** (در **дар**) — йиртмоқ, пора қилмоқ
دزد **дўзд** — ўғри
دزدیدن **дўздидан** — ўғирламоқ
دژ **дэж** — қалъа
دسامبر **дэсомбр** — декабрь
دست **даст** — қўл
دست تنگ **даст-э танг** — камбағал, бечора
دستپاچه شدن **дастпочэ шўдан** — ўзини йўқотиб қўймоқ, довдираб қолмоқ
دستکش **дасткаш** — қўлқоп
دستگاه **дастгоҳ** — станок, машина, аппарат
دستمال **дастмол** — дастрўмол
دستمزد **дастмўзд** — иш ҳақи
دستور **дастур** — қўлланма, кўрсатма
دستور زبان **дастур-э забон** — грамматика
دسته **дастэ** — тўда, гуруҳ, даста
دشنام **дўшном** — сўкиш, ҳақорат, ёмон сўз айтиш
دشوار **дўшвор** — қийин, оғир, мушкул
دعوت **да'ват** — таклиф, чақириқ
دعوت کردن **да'ват кардан** — таклиф қилмоқ, чақирмоқ
دعوت نامه **да'ватномэ** — таклиф қоғози, таклифнома

دف даф — чилдирма
دفن کردن дафн кардан — кўммоқ
دقیقه дақиқэ дақиқа, минут
دل дэл — юрак, қалб, дил
دل بنشاط дэл бэ нэшот — очиқ кўнгилли, хушчақчақ
دلبستگی داشتن дэлбастаги доштан — қизиқмоқ, алоқадор бўлмоқ
دلتنگ شدن дэлтанг шўдан — хафа бўлмоқ, сиқилмоқ
دلگیر дэлгир хафа бўлган, ранжиган
دلیر дэлир — қўрқмас, дов юрак, ботир
دم дам-э (изофали предлог) — ёнида, олдида, остонасида
دمیدن дамидан (دم дам)— пуфламоқ; эсмоқ
دنبال дўмбол — кет, орқа
دنبال дўмбол-э (изофали предлог) — кетидан, орқасидан
دندان дандон — тиш
دو дў — икки
دوات давот — сиёҳдон
دوازده дўвоздаҳ — ўн икки
دوختن духтан (دوز дуз) — тикмоқ
دود дуд — тутун
دور дур — узоқ, олис
دور дўур — атроф, теварак; айланиш
دور دست дурдаст — узоқ, олис
دوره дўурэ — давр, этап, вақт; давра
دوست дуст — дўст
دوست داشتن дуст доштан — севмоқ, яхши кўрмоқ
دوش душ — елка
دوشیزه душизэ — қиз (балоғатга етган)
دوغ дуғ — айрон
دول дўвал — دولت нинг кўплик шакли
دولت дўулат — давлат, бойлик
دویدن давидан (دو дав) — югурмоқ, чопмоқ
دویست дэвист — икки юз
ده даҳ — ўн
ده дэҳ — қишлоқ
دهان даҳон — оғиз
دهخوارقال дэҳхорқол Деҳхорқол (қабиланинг номи)
دهر даҳр — давр, замон
دهل дўҳўл — ноғора
دیدار дидор — кўришиш, дийдор

دیدن дидан (بین бин) — кўрмоқ
دیدن نمودن дидан намудан — айланиб кўрмоқ, томоша қилиб кўрмоқ
دیدنیها диданиҳо — диққатга сазовор, кўркам (жой, манзара), кўргули нарса
دیده дидэ — кўз
دیر дир — кеч, узоқ
دیر آمدن дир омадан — кечикмоқ, кеч қолмоқ
دیر زیستن дир зистан — узоқ яшамоқ
دیرین дирин — эски, қадимги
دیروز дируз — кеча
دیشب дишаб кеча кечқурун
دیکته диктэ — диктовка
دیکته کردن диктэ кардан — диктовка қилмоқ
دیگ диг — қозон
دیگر дигар бошқа, бўлак. яна
دینار динор динор (эрон пул бирлиги)

ذ

ذغال зўғол — тошкўмир
ذوق зўуқ — завқ

ر

را ро (кўмакчи) — ни (тушум келишиги маъносини билдиради)
رابطه робэтэ — алоқа, муносабат
راجع به рожэ' бэ ҳақида, тўғрисида
راز роз — сир
راس ра'с — бош
راست рост — тўғри; ўнг
راستی рости ростдан, ростдан ҳам; дарвоқе, айтмоқчи
راندن рондан (ران рон) — ҳайдамоқ
راننده ронандэ — ҳайдовчи, шофер
راه роҳ — йўл
راه گم کردن роҳ гўм кардан — йўлдан адашмоқ
راهرو роҳрўу — йўлак, коридор, тротуар, йўлка
راهنما роҳнамо — йўл кўрсатувчи, раҳбар, йўлбошчи; йўл кўрсаткич

راهنمائی کردن **роҳнамои кардан** — йўл кўрсатмоқ, йўлбошчилик қилмоқ
رای **ра'й** — фикр, овоз (сайловда)
رای دادن **ра'й додан** овоз бермоқ
رایگان **ройгон** — қимматсиз, қадрсиз, бепул, текин
رباعیات **рўбо'ийот** — рубоийлар
ربع **рўб'** — чорак
ربودن **рўбудан** (ربا **рўбо**) — тортиб олмоқ, юлиб олмоқ
رجال **рэжол** — رجل нинг кўплик шакли
رجل **ражўл** — киши, арбоб, ходим
رجل اجتمائی **ражўл-э эжтэмои** — жамоат арбоби
رخام **рўхом** — мармар
رخت **рахт** — ички кийим, кийим-бош
رخت از جهان کشیدن **рахт аз жаҳон кашидан** дунёдан бошини олиб кетмоқ
رختخواب **рахтэхоб** — ўрин, кўрпа-ёстиқ
رد شدن **радд шўдан** — ўтиб бормоқ, ўтмоқ
رز **раз** — ток занги
رساندن **расондан** (رسان **расон**) етқазмоқ
رستن **растан** (ره **раҳ**) — озод бўлмоқ, қутулмоқ
رستن **рўстан** (رو **ру**) — ўсмоқ, униб чиқмоқ
رسم **расм** — одат, урф, расм
رسوم **рўсум** — رسم нинг кўплик шакли
رسیدن **расидан** (رس **рас**) — етмоқ, етиб келмоқ
رشته **рэштэ** — ип, соҳа, бўлим
رعایت کردن **ра'ойат кардан** — аҳамият бермоқ, риоя қилмоқ
رغبت **рағбат** — хоҳиш, истак
رفتار کردن **рафтор кардан** — мурожаат қилмоқ, муомала қилмоқ
رفتن **рафтан** (رو **рўу**) — бормоқ, кетмоқ, жўнамоқ
رفتن **рўфтан** (روب **руб**) — супурмоқ
رفته بودن **рафтэ будан** — ўхшамоқ, ўхшаб кетмоқ
رفقا **рўфақо** — رفیق нинг кўплик шакли
رفیق **рафиқ** — ўртоқ
رکن **рўкн** — рукн, туроқ; устун
رکناباد **рўкнобод** — Рукнобод (дарё)
رگ **раг** — қон томири
رنج **ранж** — қийинчилик, азоб, меҳнат
رنج بردن **ранж бўрдан** — азоб чекмоқ, қийинчилик кўрмоқ
رنجاندن **ранжондан** — хафа қилмоқ, ранжитмоқ
رنجیدن **ранжидан** — хафа бўлмоқ, ранжимоқ
رنگ آمیزی **рангомизи** — ранг бериш, бўяш

رو ру — юз, уст
روی ру-йэ (изофали предлог) — устида, юзида
روابط равобэт - رابطه нинг кўплик шакли
روباه рубоҳ — тулки
روبخاک рубэхок — супуринди, супуришдан чиққан аҳлат
رود руд — дарё
رودخانه рудхонэ — (кичик) дарё
روز руз — кун
روز افزون рузафзун — кун сайин ошиб, кўпайиб бориш
روزانه рузонэ — ҳар куни, кундалик
روزگار рузгор — давр, замон; қисмат, тақдир; турмуш
روزنامه рузномэ — газета
روزنه рўузанэ — тешик, ёриқ, ковак
روستا русто — қишлоқ
روستانی рустои — қишлоқи, деҳқон
روشن рўушан — ёруғ, ойдин, равшан
روشن کردن рўушан кардан — ёқмоқ, ойдинлаштирмоқ
روغن рўуған — ёғ
روناس рунос — марена (қизил бўёққа кетадиган ўсимлик)
رونق рўунақ — равнақ, тараққиёт
رونق گرفتن рўунақ гэрэфтан — ривожланмоқ, равнақ топмоқ
رونویسی کردن рунависи кардан — кўчириб ёзмоқ
رویهم رفته руйҳам рафтэ — умуман, умуман олганда, натижада
ره раҳ - راه нинг қисқа шакли
رها کردن раҳо кардан — қутқармоқ, озод қилмоқ
ریاضیت рийозийат — математика
ریال рийол — риёл (эрон пул бирлиги)
ریختن рихтан (ریز риз) — қуймоқ, қуйилмоқ, тўкмоқ, сқмоқ
ریز риз — майда, ингичка
ریستن ристан (ریز риз) — йигирмоқ
ریسمان рисмон — арқон
ریش риш — соқол
ریشه ришэ — ўзак, негиз, илдиз
ریگ риг — қум, майда тош

ز

ز зэ — از предлогининг қисқа шакли
زاد зод — йўл учун ғамлаб қўйилган озиқ-овқат

زاغ зоғ — қарға; кўк (ранг)
زانو зону — тизза
زائیدن зондан (زا зо) — туғмоқ
زبان забон — тил
زبانشناس забоншэнос — тилчи
زحمت заҳмат — меҳнат, заҳмат
زحمتکش заҳматкаш — меҳнаткаш
زحمت کشیدن заҳмат кашидан — меҳнат қилмоқ, овора бўлмоқ, заҳмат чекмоқ
زدن задан (زن зан) — урмоқ
زر зар — тилла, олтин, зар
زربفت зар-бафт — зар тўқилган
زرد зард — сариғ
زرد آلو зардолу — ўрик, зардоли
زردک зардак — сабзи
زشت зэшт — хунук, ёмон, жирканчли
زلال зўлол — тиниқ сув, зилол
زمزمه замзамэ — секин овоз чиқариб ашула айтиш, шалдираш овози
زمستان зэмэстон — қиш
زمین замин — ер
زن зан — хотин, аёл
زن گرفتن зан гэрэфтан — хотин олмоқ, уйланмоқ
زنبور занбур — асалари
زندگانی کردن зэндэгони кардан — яшамоқ
زندگی کردن зэндэги кардан — яшамоқ
زنگ занг — қўнғироқ
زنگ زدن занг задан — қўнғироқ чалмоқ
زود зуд — тез; эрта
زوزه зузэ — чийиллаш, қичқириш, шилдираш
زه заҳ (ундов сўз) — баракалла, офарин
زیاد зийод — кўп, мўл
زیبا зибо — чиройли, гўзал
زیر зир — ост, таг
زیر زمینی зирзамини — ер ости
زیرا зиро — чунки, зиро
زیستن зистан (زی зи) — яшамоқ
زینت یافتن зинат йофтан — безанмоқ, ясанмоқ
زیست зист — яшаш

ژ

ژاپن **жопўн** — япон, Япония
ژاله **жолэ** — шудринг
ژانویه **жонвийэ** — январь
ژنده **жандэ** — йиртиқ, жулдур
ژوئن **жўан** — июнь
ژویه **жуийэ** — июль

س

ساخت **сохт** — ясаш, яратиш, маҳсулот
ساختمان **сохтэмон** — тузум; қурилиш, бино
ساختن **сохтан** (ساز **соз**) — қурмоқ, ясамоқ, яратмоқ
سازمان **созэмон** — ташкилот
ساکن **сокэн** — яшайдиган, яшовчи
سال **сол** — йил; ёш; курс
سالخورده **солхўрдэ** — кекса, қари
سالگرد **солгард** — йиллик, юбилей
سالم **солэм** — соглом; тўғри
سالمند **солманд** — кекса, катта ёшли
سالن **солўн** — зал, салон
سایر **сойэр** — бошқа, бўлак
سبز شدن **сабз шўдан** — кўкармоқ
سبک **сабк** — услуб, стиль
سبک **сабўк** — енгил
سبو **сабу** — кўза
سپارش **сэпорэш** — буюртма, топшириқ
سپاه **сэпоҳ** — қўшин, армия
سپتامبر **сэптомбр** — сентябрь
سپردن **сэпўрдан** (سپار **сэпор** ёки سپر **сэпўр**) — топширмоқ, юклаmоқ
سپس **сэпас** — кейин, сўнг, сўнгра
سپهبد **сэпаҳбўд** — генерал
ستاره **сэторэ** — юлдуз
ستمکش **сэтамкаш** — азоб чеккан, жабрланган
ستوه **сэтуҳ** — ҳолдан кетиш, қийналиш
سخت **сахт** — қаттиқ, қийин, оғир

سختی сахти — огирчилик, огирлик, қийинчилик
سخن сўхан — сўз, гап
سخنرانی сўханрони — нутқ, доклад
سخنرانی کردن сўханрони кардан — нутқ сўзламоқ, доклад қилмоқ
سد садд — тўсиқ, тўгон, дамба, плотина
سده садэ — юзлик, аср, юз йиллик
سر сар — бош
سر сар-э (изофали предлог) — ...да, ...га (ўрин ва йўналиш маъноларини билдиради); به سر بردن бэ сар бўрдан яшамоқ, ҳаёт кечирмоқ
سر сэрр — сир
سراسر саросар — бутунлай, бутун, тамоман, ҳамма
سراغ сўроғ — ахтариш, сўраш; به سراغ کسی رفتن бэ сўроғ-э каси рафтан — бировни ахтариб (сўраб, йўқлаб) бормоқ
سرب сўрб — қўрғошин
سرباز сарбоз — солдат
سربان сарбон — карвон боши, сарбон
سرخ сўрх — қизил
سرخک сўрхак — қизамиқ
سرخک گرفتن сўрхак гэрэфтан — қизамиқ билан оғримоқ
سرد сард — совуқ
سر زمین сарзамин — макон, жой, мамлакат
سر زنده сарзэндэ — қувноқ, хушчақчақ
سر سبز сарсабз — кўм-кўк
سرشتن сэрэштан — қормоқ, аралаштирмоқ
سرشیر саршир — қаймоқ
سرعت сўр'ат — суръат, темп
سر گرم саргарм — қизиқиш, (бир нарсага) бутунлай берилиш
سرما сармо — совуқ
سرما خوردن сармо хўрдан — шамолламоқ
سرمایه сармойэ — бойлик, капитал
سرنوشت сарнавэшт — қисмат, ёзмиш, тақдир
سرودن сўрудан (سرا саро) — куйламоқ, ашула айтмоқ, шеър битмоқ
سعی са'и — ҳаракат, интилиш
سعی کردن са'и кардан — ҳаракат қилмоқ, интилмоқ
سفاهت сафоҳат — тентаклик, ақлсизлик, ўйламай иш қилиш
سفارش сэфорэш — буюртма, топшириқ
سفت сэфт — пишиқ, қаттиқ

سفته сэфтэ — қарз ҳужжати, васиқа
سفره сўфрэ — дастурхон
سفید сэфид — оқ
سقف сақф — шип
سکو саку — тошдан ясалган ўтирадиган жой, супа
سکوت сўкут — жимжит, сукут
سکونت сўкунат — яшаш, истиқомат қилиш
سکونت گزیدن сўкунат газидан — яшамоқ, яшай бошламоқ
سگ саг — ит
سماط сэмот — дастурхон, турли таом қўйилган стол ёки дастурхон; зиёфат
سلمانی салмони — сартарош; сартарошхона
سن сэнн — ёш
سنجیدن санжидан (سنج санж) — ўлчамоқ
سنگ санг — тош
سنگین сангин — оғир
سنه санэ — йил
سو су — тараф, томон
سواء саво' — тенг, баравар
سوار شدن савор шўдан — минмоқ (ҳайвон устига), чиқмоқ (транспорт воситасига)
سوختن сухтан (سوز суз) — ёндирмоқ, куйдирмоқ; ёнмоқ,: куймоқ
سود суд — фойда
سوراخ сурох — тешик, ковак
سوراخ کردن сурох кардан — тешмоқ, ковламоқ, ўймоқ
سوزن сузан — игна
سوسیالیستی сусйолисти — социалистик
سوگند сўуганд — қасам, онт
سوگند خوردن сўуганд хўрдан — қасам ичмоқ, онт ичмоқ
سه сэ — уч
سهل саҳл — осон, енгил
سی си — ўттиз
سیاح сайёоҳ — саёҳатчи, сайёҳ, турист
سیاه сийоҳ — қора
سیب сиб — олма
سیب زمینی сибзамини — картошка
سیر сир — тўқ (қорин)
سیر شدن сир шўдан — тўймоқ
سیرت сират — хулқ, ахлоқ

سیزده сиздаҳ — ўн уч
سیگار сигор — папирос
سیگار کشیدن сигор кашидан — папирос чекмоқ
سیم сим — кумуш
سینما синэмо — кино
سینماتوگرافی синэмотугрофи — кинематография
سینه синэ — кўкрак, сийна
سینه پهلو синэ-паҳлу — плеврит, ўпка шамоллаши
سیه сийаҳ – سیاه нинг қисқа шакли

ش

شادباش گفتن шод-бош гўфтан — табрик сўзлари айтмоқ
شاعر шо'эр — шоир
شال گردن шол-э гардан — шарф
شام шом — кечқурун, шом
شام خوردن шом хўрдан — кечки овқат емоқ
شانزده шонздаҳ — ўн олти
شانه шонэ — елка; тароқ
شانه زدن шонэ задан — тарамоқ
شاهباز шоҳбоз — бургут
شاید шойад — эҳтимол, шояд
شایسته шойистэ — лойиқ, сазовор
شب шаб — тун, кечаси
شبانه روز шабонэруз — бир кеча-кундуз, кеча-кундуз
شباهت шабоҳат — ўхшашлик
شبنشینی шабнэшини — кеча, кечки тантанали мажлис
شبکه шабака — тармоқ
شبیه шабиҳ — ўхшаш, монанд
شبیه بودن шабиҳ будан — ўхшаш бўлмоқ, монанд бўлмоқ
شتاب шэтоб — шошилиш, шошилинч
شتاب کردن шэтоб кардан — шошилмоқ
شتافتن шэтофтан (شتاب шэтоб) — шошилмоқ
شتر шўтўр — туя
شخص шахс — киши, шахс
شدن шўдан — (شو) — бўлмоқ, (бир ҳолатдан иккинчи ҳолатга) айланмоқ
شرکت шэркат — қатнашиш, иштирок
شرکت کردن шэркат кардан — қатнашмоқ, иштирок этмоқ

شروع шӯру' — бошланиш
شروع کردن шӯру' кардан — бошламоқ
شروع شدن шӯру' шӯдан — бошланмоқ
شریان шарйон — артерия, катта аҳамиятга эга бўлган сув йўли
شستن шӯстан (شو шу) — ювмоқ
شش шэш — олти
شصت шаст — олтмиш
شطرنج шатранж — шахмат
شطرنج بازی کردن шатранжбози кардан — шахмат ўйнамоқ
شعبه шӯ'бэ — бўлим
شعر шэ'р — шеър
شغال шағол — чиябўри
شفاف шаффоф — тиниқ, шаффоф
شکار шэкор — ов
شکار کردن шэкор кардан — ов қилмоқ
شکاف шэкоф — ёриқ, тешик
شکستن шэкастан(شکن шэкан) — синмоқ, синдирмоқ
شکفتن шэкӯфтан (شکف шэкӯф) — очилмоқ
شکم шэкам — қорин
شکنجه шэканжэ — қийнаш, сиқув
شکوه шӯкуҳ — тантана, улуғ, улуғвор
شلوار шалвор — шим
شما шӯмо — сиз
شماتت шамотат — ўзганинг бахтсизлигига сўйиниш, ичи қоралик
شماره шӯморэ — миқдор, сон, номер
شمردن шӯмӯрдан (شمار шӯмор ёки شمر шӯмар) — санамоқ
شمس шамс — қуёш
شمشیر шамшир — қилич
شمع шам' — шам
شن шэн — қум, қум-тош
شنا کردن шэно кардан — сузмоқ
شناختن шэнохтан (شناس шэнос) — танимоқ
شنیدن шэнидан (شنو шэнӯу) — эшитмоқ
شوخی шухи — ҳазил, шўхлик
شوخی کردن шухи кардан — ҳазиллашмоқ, шўхлик қилмоқ
شورا шӯуро — совет, кенгаш
شوروی шӯуравн — совет, советга оид
شوق шӯуқ — шавқ, завқ

شوم **шум** — машъум, қора бахт
شوهر **шўуҳар** — эр
شهر **шаҳр** — шаҳар
شهر آشوب **шаҳр-ошуб** — бузғинчи, фитначи
شهرستان **шаҳрэстон** — шаҳристон, вилоят
شهر نشین **шаҳрнэшин** — шаҳарлик
شی **шэй** — нарса, предмет
شیر **шир** — сут; шер
شیرینی **ширини** — ширинлик, конфет, мева-чева
شیرینکار **ширинкор** — қизиқчи, масхарабоз
شیوه **шивэ** — усул, тартиб, тарз

ص

صادرات **содэрот** — экспорт, четга мол чиқариш
صالح **солэҳ** — эътиқодли, дин талабларига қаттиқ риоя қилувчи, хушфеъл (одам)
صبح **сўбҳ** — эрталаб, тонг, субҳ
صبحانه **сўбҳонэ** — нонушта
صبحانه خوردن **сўбҳонэ хўрдан** — нонушта қилмоқ
صرف صبحانه **сарф-э сўбҳонэ** — нонушта қилиш بعد از صرف صبحانه **ба'д аз сарф-э сўбҳонэ** — нонушта қилиб бўлгандан сўнг
صحیح **саҳиҳ** — тўғри
صحیح و سالم **саҳиҳ-ў солэм** — сог-саломат
صد **сад** — юз
صدا **сэдо** — овоз, товуш, садо
صدا زدن **сэдо задан** — чақирмоқ
صدر **садр** — бошлиқ, бош, раис; жойнинг тўри
صدق کردن **сэдқ кардан** — тасдиқламоқ
صراف **сарроф** — пул майдаловчи, сарроф
صرف **сарф** — морфология; сарфлаш
صرف و نحو **сарф-ў наҳв** — грамматика (морфология ва синтаксис)
صرفه جوئی کردن **сарфэжуи кардан** — эҳтиёт қилмоқ, тежамоқ
صفحه **сафҳэ** — бет, саҳифа
صلح **сўлҳ** — битим, сулҳ, тинчлик
صلح نمودن **сўлҳ намудан** — битим тузмоқ, ярашмоқ
صنایع **санойэ'** — صنعت нинг кўплик шакли
صندلی **сандали** — стул
صندلی راحتی **сандали-йэ роҳати** — кресло

صنعت сан'ат — саноат, ҳунар, санъат
صورت сурат — юз, ташқи қиёфа
صیاد саййод — овчи, сайёд
صیقل زدن сэйқал задан — сайқал бермоқ, ялтиратмоқ

ض

ضخامت захомат — тўлалик, йўғонлик, семизлик
ضد зэдд — зид, қарши; برضد бар зэдд-э — ...га қарши
ضمایر замойэр — ضمیر нинг кўплик шакли
ضمن зэмн — ўрта, ора; در ضمن дар зэмн-э — орасида, ўртасида, шу орада
ضمیر замир — юрак, юрак сири; олмош

ط

طب тэбб — медицина
طبق тэбқ-э — ...га мувофиқ, ...га биноан
طبقه табақа — табақа, синф, қават; طبقه کارگران табақэ-йэ коргарон — ишчилар синфи
طبل табл — ноғора, барабан
طرز тарз — тарз, усул
طرف тараф — томон, тараф
طریق тариқ — йўл, усул, тарз
طعام та'ом — овқат, таом
طفل тэфл — бола
طلا тало — олтин, тилла
طلبیدن талабидан — талаб қилмоқ
طمع тама' — тамагирлик, очкўзлик
طناب таноб — каноп, арқон
طور тўур — усул, тарз
طوفان туфон — бўрон
طول тул — чўзиқлик, узунлик
طول کشیدن тул кашидан — чўзилмоқ, чўзилиб кетмоқ
طولانی тулони — давомли, узоққа чўзилган, чўзиқлик
طویله тавилэ — молхона, отхона
طی тэй-э — давомида, мобайнида, даврида
طی کردن тэй кардан — (босиб) ўтмоқ

ظ

ظاهر شدن зоҳэр шўдан — кўринмоқ, намоён бўлмоқ, пайдо бўлмоқ
ظاهرا зоҳэран — кўринишда, ташқи томондан
ظرف зарф — идиш, идиш-товоқ
ظرف شوئی зарфшуи — идиш-товоқ ювиш
ظروف зўруф — ظرف нинг кўплик шакли
ظرفیت зарфийат — ҳажм, сиғим, (бир нарсанинг) ҳажми
ظریف зариф — нозик, нафис, келишган
ظهر зўҳр — туш (вақти); ساعت چهار بعد از ظهر со'ат-э чаҳор-э ба'д аз зўҳр — кундузи (тушдан сўнг) соат тўртда

ع

عافیت 'офийат — эсон-омонлик, тинчлик, тинч ва роҳат турмуш
عالی 'оли — олий
عاریت دادن 'орийат додан — омонатга бериб турмоқ, қарзга бериб турмоқ
عاید 'ойэд — фойда кўриш, кирим
عبور 'ўбур — ўтиш
عبور کردن 'ўбур кардан — ўтмоқ
عبور و مرور 'ўбур-ў мўрур — у ёқ-бу ёққа ўтмоқ, кўча ҳаракати
عجله 'ажалэ — шошилишлик, шошилинч
عجمی 'ажами — араб бўлмаган чет эллик, хорижий
عدد 'адад — сон
عذر خواستن 'ўзр хостан — узр сўрамоқ, кечирим сўрамоқ
عربده 'арбадэ — жанжал, тўполон, ғалва
عرض 'арз — (бирор нарсанинг) эни, кенглик
عرفان 'эрфон — билим, маърифат
عروس 'арус — келин
عروسی 'аруси — уйланиш
عروسک 'арусак — қўғирчоқ
عریض 'ариз — кенг
عصا 'асо — ҳасса
عصا زنان 'асозанон — ҳасса таяниб
عصر 'аср — кеч, кечқурун
عصمت 'эсмат — номус, хулқ, покизалик
عضو 'ўзв — аъзо

عضو حزب کمونیست ’ўзв-э ҳэзб-э кўмунист — Коммунистик партия аъзоси
عطا شدن ’ато шўдан — тақдирланмоқ, мукофотланмоқ, берилмоқ
عطسه کردن (زدن) ’атсэ кардан (задан) — акса урмоқ, аксирмоқ
عطش ’аташ — ташналик, чанқов
عظمت ’азамат — улуғлилик, ҳашамат, азим
عقاب ’ўқоб — бургут
عقب ’ақаб — орқа
عقب نشینی کردن ’ақабнэшини кардан — чекинмоқ
عقد ’эқд — марварид ёки маржондан тузилган шода
عقرب ’ақраб — чаён
عقربک ’ақрабак — стрелка
عقیده ’ақида — фикр, ўй, ақида
عکاس ’аккос — фотограф
عکاسی ’аккоси — фотография
عکس ’акс — расм, сурат
عکس برداری کردن ’акс бар-дори кардан — суратга олмоқ
علاقه ’алоқэ — қизиқиш, севиш
علاقه داشتن ’алоқэ доштан — қизиқмоқ
علاوه ’эловэ — қўшимча
علاوه بر ’эловэ бар — бунинг устига; қўшимча
علت ’эллат — сабаб, иллат
علف ’алаф — ўт (ўсимлик)
علم ’элм — илм
علوم ’ўлум — علم нинг кўплик шакли
عمامه ’аммомэ — салла
عمده ’ўмдэ — асосий, бош, катта
عمر کردن ’ўмр кардан — яшамоқ
عمق ’ўмқ — чуқурлик
عمل ’амал — иш, ҳаракат, меҳнат; операция
عملی شدن ’амали шўдан — амалга оширилмоқ, бажарилмоқ
عمو ’аму — амаки
عمه ’аммэ — амма
عمیق ’амиқ — чуқур
عوام ’авом — халқ, омма
عوض کردن ’аваз кардан — алмаштирмоқ, ўзгартирмоқ
عیش ’эйш — кайфи сафо, айши ишрат

غ

غاسل ғосэл — (ўлик) ювучи, ғосил
غاصب ғосэб — босқинчи, зўравон
غافل ғофэл — ғафлатда қолган, ғофил
غالبا ғолэбан — кўпинча
غذا ғазо — овқат, таом
غذا خوری ғазохўри — ошхона, буфет
غرفه ғўрфэ — павильон, раста
غلام ғўлом — қул, хизматкор
غلط ғалат — хато
غلطیدن ғалтидан — ғилдирамоқ, ағанамоқ
غوطه خوردن ғутэ хўрдан — шўнғимоқ, сувга чўкмоқ
غوک ғук — қурбақа
غیر از ғэйр аз — ...дан бошқа
غیر معتاد ғэйр-э му'тод — одат қилмаган, ўрганмаган
غیور ғайур — ғайратли

ف

فاتح фотэҳ — забт этувчи, ғолиб чиқувчи; очувчи
فارغ форэғ — қутулган, бўшаган, озод бўлган
فارغ التحصیل форэғ-ўт-таҳсил — ўқишни тугатган, ўқишни тамомлаган
فارغ شدن форэғ шўдан — қутулмоқ, озод бўлмоқ, бўшамоқ
فتح фатҳ — забт этиш, босиб олиш; очиш
فایق شدن фойэқ шўдан — енгмоқ, устун келмоқ, енгиб чиқмоқ
فتن фэтан — فتنه нинг кўплик шакли
فتنه фэтнэ — иғво, фитна; иғвогар, фитначи
فرا خواندن фаро-хондан — чақирмоқ
فراخ фарох — кенг, мўл, кўп
فرار фэрор — қочиш, қочиб кетиш
فرا رسیدن фаро расидан — етиб келмоқ, келмоқ
فراز фэроз — уст, тепа; устида, тепасида
فرا گرفتن фаро-гэрэфтан — ўрганмоқ, қамрамоқ
فراموش کردن фаромуш кардан — эсдан чиқармоқ
فراهم آوردن фароҳам овардан — тўпламоқ, йиғмоқ, бириктирмоқ
فربه شدن фарбаҳ шўдан — семирмоқ

فرد фард киши, одам, шахс
فردا фардо эрта, эртага
فرستادن фэрэстодан(فرست фэрэст) юбормоқ, жўнатмоқ
فرش фарш гилам, шолча
فرصت фўрсат вақт, муддат, фурсат
فرمانده фармондэҳ қўмондон
فرمانروائی داشتن фармонравои доштан ҳукм сурмоқ
فرمودن фармудан(فرما фармо) буюрмоқ
فرو بردن фўру бўрдан чўктирмоқ, ботирмоқ
فرود آمدن фўруд омадан пастга тушмоқ
فروختن фўрухтан(فروش фўруш) сотмоқ
فرودگاه фўрудгоҳ аэропорт
فروشنده фўрушандэ сотувчи
فروشگاه фўрушгоҳ магазин, универмаг
فروغ фўруғ ялтираш, ёруғ бериш
فرهنگ фарҳанг маданият, маориф, билим; луғат
فرهنگ فارسی به روسی фарҳанг-э форси бэ руси форсча-русча луғат
فریفتن фэрифтан(فریب фэриб) алдамоқ, фириб бермоқ
فشار фэшор босим, сиқув, сиқиш
فصاحت фасоҳат гапга усталик, гапдонлик, чиройли нутқ сўзлаш
فصل фасл фасл; боб
فصول фўсул فصل нинг кўплик шакли
فصیح фасиҳ гапга усталик, нутқни чиройли шаклда ифодалаш
فضانورد фазонаворд космонавт
فقیر фақир камбағал, қашшоқ, фақир
فکر کردن фэкр кардан ўйламоқ, фикр юритмоқ
فلفل фэлфэл қалампир
فوراً фўуран тезда, тезлик билан
فوریه фэврийэ февраль
فهمیدن фаҳмидан (فهم фаҳм) тушунмоқ

ق

قاب қоб рамка
قابل қобэл лойиқ, арзийдиган
قابل هدایت қобэл-э хэдойат бошқарган, бошқарувчи
قاعده қо'эдэ қоида

قایم کردن қойэм кардан — яширмоқ, бекитмоқ, яшириб қўймоқ
قبا қабо — чопон
قبل қабл — олдин, илгари
قبلا қаблан — олдиндан, илгаридан
قدر қадр — қадр, қиммат; даража, миқдор
قدری қадри — бир оз, озгина
قراء қӯро' — قریه нинг кўплик шакли
قرار қарор — барқарор бўлиш, қарор топиш; ваъдалашиш
قرار دادن қарор додан — жойлаштирмоқ
قرار داشتن қарор доштан — жойлашмоқ, ўрнашмоқ
قرار گذاشتن қарор гӯзоштан — ваъдалашмоқ, гапни бир жойга қўймоқ
قرار گرفتن қарор гэрэфтан — қарор топмоқ, жойлашмоқ
قرائت қэроат — ўқиш, қироат
قرن қарн — аср
قرون қӯрун — قرن нинг кўплик шакли
قریب қариб — тахминан, қарийб
قریه қарйэ — қишлоқ
قسم қэсм — қисм, бўлак
قصد қасд — мақсад, ният, қасд
قضاوت کردن қазоват кардан — ҳукм чиқармоқ, ҳукм қилмоқ
قشنگ қашанг — чиройли
قصب қасаб — зар билан тўқилган парча
قضا қазо — тақдир, ёзмиш, қазо
قضارا қазоро — тасодифан, тўсатдан
قطع کردن қат' кардан — бўлмоқ, кесмоқ, аҳд қилмоқ
قطعه қэт'э — бўлак, қисм, қитъа
قفا қафо — орқа
قفسه қафасэ — шкаф, жовон
قفسه کتاب қафасэ-йэ кэтоб — китоб шкафи, китоб жавони
قلب қалб — юрак, қалб
قلمی қалами — нозик, ингичка
قله қӯллэ — тоғ чўққиси
قلیل қалил — кам, озгина, кам миқдорда
قمر қамар — ой
قواعد қавоэд — قاعده нинг кўплик шакли
قوطی سیگار қути-йэ сигор — подсигар, папирос қутиси
قول қӯул — ваъда, сўз
قول دادن қӯул додан — ваъда бермоқ, сўз бермоқ
قوی қави — кучли, қувватли

قهوه қаҳвэ — қаҳва, кофе
قهوه‌ای رنگ қаҳвэираш — жигар ранг, қаҳва ранг
قیمت қэймат — баҳо нарх

ک

کاخ кох — сарой, маданият уйи
کاخ فرهنگ кох-э фарҳанг — маданият саройи
کار кор — иш; به کار بردن бэ кор бўрдан — ишлатилмоқ, қўлланилмоқ
کار کردن кор кардан — ишламоқ
کارخانه корхонэ — завод, фабрика
کارد корд — пичоқ
کارگر коргар — ишчи
کارمند корманд — ходим, хизматчи
کارمند علمی корманд-э 'элми — цлмий ходим
کاستن костан (کاه коҳ) — камаймоқ, камайтирмоқ
کاستی кости — камайиш, камчилик, нуқсон
کاشتن коштан (کار кор) — экмоқ
کاغذ когаз — қогоз, хат
کالا коло — мол, товар
کام ком — мақсад, орзу
کام گرفتن ком гэрэфтан — орзуга етишмоқ
کامل комэл — тўлиқ, комил, камолотга етган
کاملا комэлан — бутунлай, тамоман
کاه коҳ — сомон
کاهلی коҳэли — дангасалик, танбаллик
کبریت кэбрит — гугурт
کبود кабуд — кўк (ранг)
کبیر кабир — улуғ, буюк, катта
کت кўт — камзул, пиджак
کت و شلوار кўт-ў шалвор — шим-костюм
کتابخانه кэтобхонэ — кутубхона
کتابه кэтобэ — ёзув, бирор нарса устига ёзилган хат,лавҳа
کتب кўтўб — کتاب нинг кўплик шакли
کتبی катби — ёзма, ёзма равишда
کثرت касрат — кўп, кўпчилик, кўп миқдорда
کثیف касиф — кир

کج каж ёки کژ каж — эгри
کجا кўжо — қаерда? қаерга?
کچلی качали — кал
کدام кўдом — қайси
کدبانو кадбону — бека
کدو каду — қовоқ
کراوات кровот — галстук
کردار кардор — иш, ҳаракат
کردن кардан (کن кўн) — қилмоқ
کرگدن каргадан — каркидон (иссиқ мамлакатларда яшайдиган йирик ҳайвон)

کره кўррэ — ер курраси, курра
کس кас — киши, кимса
کسب касб — касб этиш, эгаллаш, касб
کسل касэл — касал, бетоб
کشاورزی кэшоварзи — қишлоқ хўжалиги
کشت кэшт — экин, экиш
کشتن кэштан (کار кор) — экмоқ
کشتن кўштан(کش кўш) — ўлдирмоқ
کشتی кашти — кема, пароход
کشتی кўшти — кураш, беллашиш
کشک кашк — қурт (сузмадан қилинган)
کشمکش кашмакаш — жанжал, ёқалашиш, уришиш, тортишув
کشور кэшвар — мамлакат
کشیدن кашидан (کش каш) — чекмоқ, тортмоқ, судрамоқ
کف каф — кўпик; кафт
کف زدن каф задан — чапак чалмоқ
کفش кафш — оёқ кийими, туфли, ботинка
کل кўлл — бутун, умум, бош
کلاغ калоғ — қарға
کلاه кўлоҳ — бош кийим, шапка
کلفت кўлўфт — йўгон, қалин
کلم калам — карам
کلمه калэмэ — сўз
کلنگ кўланг — кетмон, кирка
کمک кўмак — ёрдам, кўмак
کمک کردن кўмак кардан — ёрдамлашмоқ, кўмаклашмоқ
کنار кэнор — қирғоқ, соҳил
کند кўнд — секин, орқада қолиш; ўтмас

کندن кандан (کن кан) — узмоқ, юлмоқ, ечмоқ, қазимоқ
کنفرانس кўнфэронс — конференция, лекция, доклад
کنون кўнун — ҳозир, шу пайт
کوتاه кутоҳ — қисқа, калта
کوتاه کردن кутоҳ кардан — қисқартмоқ, калта қилмоқ
کوتاه قد кутоҳқад — паст бўйли
کوچک кучэк — кичик
کودک кудак — бола
کودکستان кудакэстон — боғча
کوشش кушэш — ҳаракат, интилиш
کوله بار кулэбор — хуржин
کوه куҳ — тоғ
که кэ ёки کی — ким?
کهن кўҳан — қадимги, эски
کهنه кўҳнэ — эски; доска артадиган латта
کی кэй — қачон?
کیسه кисэ — чўнтак, халтача
کیف киф — портфель, папка
کیفیت кэйфиййат — кайфият; хусусият, сифат
کین кин — гина, душманлик
کیهان кэйҳон — коинот, жаҳон, олам

گ

گام гом — қадам
گام بر داشتن гом бардоштан — қадам ташламоқ
گاو гов — сигир
گاهواره гоҳворэ — бешик, беланчак
گچ гач — бўр
گذاشتن гўзоштан (گذار гўзор) — қўймоқ
گذشتن гўзаштан (گذر) — ўтмоқ
گر гар — اگر нинг қисқа шакли
گران гэрон — қиммат
گرائیدن гэроидан (گرا гэро) — интилмоқ, ният қилмоқ, майл бўлмоқ
گربه гўрбэ — мушук
گرد гард — чанг, гард, порошок
گرد гэрд — атроф; думалоқ
گرد آمدن гэрд омадан — тўпланмоқ, йиғилмоқ

گرد آوردن гэрд овардан — тўпламоқ, йиғмоқ
گردا گرد гэрдогэрд — атроф, теварак, ҳамма ёқ
گرد آلود гардолуд — чанга ботган, ҳамма ёғи чанг
گردش гардэш — айланиш, сайл қилиш
گردش کردن гардэш кардан — айланиб юрмоқ, сайл қилмоқ
گردن гардан — бўйин
گردو гэрду — ёнғоқ
گردیدن гардидан (گرد гард) — айланмоқ
گرسنه гўрўснэ — оч (қорин)
گرفتن гэрэфтан (گیر гир) — олмоқ, ушламоқ
گرگ гўрг — бўри
گرم гарм — иссиқ
گروه гўруҳ — гуруҳ, группа
گریبان гарибон — ёқа
گریختن гўрихтан (گریز гўриз) — қочмоқ
گریه гэрйэ — йиғи
گریه کردن гэрйэ кардан — йиғламоқ
گزارش гўзорэш — хабар, ҳисобот; доклад
گزارش دادن гўзорэш додан — хабар бермоқ, доклад қилмоқ
گزیدن газидан (گز газ) — чақмоқ
گستردن гўстардан گستر гўстар) — ёймоқ, ёзмоқ
گشادن гўшодан ёки گشودن гашудан (گشا гўшо) — очмоқ
گشایش гўшойэш — очилиш
گشایش یافتن гўшойэш йофтан — очилмоқ
گفتگو гўфтўгу — сўзлашиш, суҳбат
گفتگو کردن гўфтўгу кардан — сўзлашмоқ, гаплашмоқ
گفتن гўфтан (گو гу) — айтмоқ, демоқ
گل гўл — гул
گل гэл — лой
گلابی гўлоби — нок
گلگشت гўлгашт — сўлим, гўзал
گم гўм — йўқолган
گم کردن гўм кардан — йўқотмоқ
گم شدن гўм шўдан — йўқолмоқ; راه گم کردن роҳ гўм кардан — адашмоқ
گمان بردن гўмон бўрдан — гумон қилмоқ, шубҳаланмоқ
گمرک гўмрўк — таможня, гумрукхона
گنبد гўнбад — гумбаз
گنج ганж — хазина

گنجشک **гўнжэшк** — чумчуқ
گندم **гандўм** — буғдой
گندم گون **гандўмгун** — буғдой рэнг
گنه **гўнаҳ** — گناه нинг қисқа шакли
گوجه فرنگی **гўужэфаранги** — помидор
گود **гуд** — чуқур
گودال **гудол** — чуқурлик, зовур
گورکن **гуркан** — гўрков
گوزن **гавазн** — кийик
گوسفند **гусфанд** — қўй
گوش دادن (کردن) **гуш додан (кардан)** — қулоқ солмоқ, эшитмоқ
گوشه **гушэ** — бурчак
گول **гул** — алдаш
گول خوردن **гул хўрдан** — алданмоқ
گول زدن **гул задан** — алдамоқ
گوناگون **гуногун** — турли, ҳар хил
گوهر **гўуҳар** — гавҳар
گوهری **гўуҳари** — заргар, гавҳар билан шуғулланувчи
گوینده **гуйандэ** — диктор
گویی **гуйо** — гўё
گهی **гаҳи** — баъзан
گیتی **гити** — дунё, олам
گیلاس **гилос** — гилос; рюмка, бакал

ل

لابد **ло-бўдд** — эҳтимол, балки; албатта; хоҳласа-хоҳламаса
لاغر **лоғар** — ориқ, озғин
لاشه **лошэ** — ўлик, мурда жасади
لاف و گزاف **лоф-ў газоф** — лоф қилиш, бўрттириб гапириш; мақтаниш
لاقید **ло-қэйд** — хафсаласиз, бефарқ
لاک زده **локзадэ** — муҳрланган, сургучланган
لانه **лонэ** — ин, уя
لباس **лэбос** — кийим, либос
لبخند **лабханд** — табассум, кулги
لبن **лабан** — сут
لبنیات **лабанийот** — сут маҳсулотлари
لرزیدن **ларзидан** — титрамоқ

لطفاً лўтфан — илтифот билан, марҳамат қилиб
لغو лағв — бекор қилиш; бемаънилик, эзмалик
لفظ лафз — сўз, ибора; талаффуз
لقمه лўқмэ — ошам, луқма
لقمه چیدن лўқмэ чидан — тиламчилик қилмоқ, гадолик қилмоқ
لهذا лэҳазо — шунинг учун, шу сабабли
لهستان лаҳэстон — Польша
لولی лули — лўли, алдоқчи
لیکن ликан — лекин

م

ما мо — биз
ماء мо' — сув
مات мот — ҳайрон, таажжуб
مات بردن мот бўрдан — ажаблантирмоқ, ҳайрон қилмоқ, таажжублантирмоқ
مات و منگ мот-ў манг — ажабланиш, ҳайратда қолиш, ҳайрон бўлиш
ماچ کردن моч кардан — ўпмоқ
مادر модар — она
مادر بزرگ модар-бўзўрг — буви
مادر زن модар-зан — қайнана
ماده моддэ — модда
مار мор — илон
مارس морс — март
ماست мост — қатиқ
ماشین мошин — машина, автомобиль
مالیدن молидан (مال мол) — суртмоқ, ишқаламоқ
ماموریت ма'мурийат — топшириқ, вазифа, хизмат; به ماموریت رفتن бэ ма'мурийат рафтан — хизматга бормоқ, командировкага кетмоқ
ماندن мондан (مان мон) — қолмоқ
مانند монанд-э — каби, сингари
ماوا (ماوی) ма'во — бошпана, бир жойнинг яшовчиси
ماوراء النهر моваро-ўн-наҳр — икки дарё (Амударё ва Сирдарё) оралиги
ماه моҳ — ой
ماهی моҳи — балиқ
ماهی گیر моҳигир — балиқчи
ماهی گیری моҳигири — балиқ овлаш

مایه мойэ бойлик; моҳият, сабаб
مبارزه мўборазэ кураш
مبارزه کردن мўборазэ кардан курашмоқ
مبدل کردن мўбаддал кардан айлантирмоқ, ўзгартмоқ
متاسفانه мўтаассэфонэ бахтга қарши
متالم کردن мўта'аллэм кардан ташвишга солмоқ, азобга қўймоқ
متحده мўттаҳэдэ бирлашган
متداول мўтадовэл оддий, амалий, ишлатиладиган
متداول گردیدن мўтадовэл гардидан қабул қилинмоқ, амалга оширилмоқ
متصرف شدن мўтасаррэф шўдан ишғол қилмоқ, қўлга киритмоқ
متصل мўттасэл узлуксиз, муттасил
متعجب بودن мўта'ажжэб будан ажабланмоқ, таажжубланмоқ
متعلق мўта'аллэқ тегишли, тааллуқли
متغیر شدن мўтағаййэр шўдан аччиқланмоқ, ғайрн келмоқ
متفرقه мўтафаррэқэ — турли, ҳар хил; тарқоқ ҳолда
متقن мўттақэн ишончли, аниқ
متلک маталак латифа, ҳикмат, анекдот
متمول мўтамаввэл бой
متن матн текст
متنفر мўтанаффэр нафратланувчи, жирканувчи
متوجه мўтаважжэҳ — (бир нарсага) қаратилган, йўналган
مثل масал масал, мақол
مثل мэсл-э — каби, сингари
مجارستان мажорэстон Венгрия
مجاری мажори-مجرا нинг кўплик шакли
مجال мажол имконият, мумкинлик, мажол
مجانا мажжонан текин, бепул
مجددا мўжаддэдан қайтадан, янгидан
مجرا мажро тармоқ, сувнинг (дарёнинг) оққан ери
مجلس мажлэс мажлис, йиғин
مجلل мўжаллал ҳашаматли, дабдабали, азим
مجله мажаллэ журнал
مجموع мажму' жам бўлган, кўп нарсанинг бирга қўшилгани
مجموعه мажму'э тўплам, мажмуа
محاسبه мўҳосабэ ҳисоблаш
محبس маҳбас қамоқ, тюрма
محبوس маҳбус қамалган, маҳбус
محبوس شدن маҳбус шўдан қамоққа тушмоқ, қамалмоқ
محرمانه маҳрамонэ яширин, махфий; махфий равишда, яширинча

محزون махзуи ғамгин, қайғуга ботган, хафа
محسوب شدن маҳсуб шўдан ҳисобланмоқ
محصل мўҳассэл студент, талаба, ўқувчи
محقر мўҳаққар нафратга учраган, таҳқирланган, манфур
محل маҳалл жой, макон
محنت мэҳнат азоб, машаққат
محوطه мўҳаввэтэ — майдон, намойиш қилиш учун ажратилган жой
مخارج мўхорэж чиқим, сарф, харажат
مخازن махозэн مخزن нинг кўплик шакли
مخالف мўхолэф қарши, зид
مختصر мўхтасар — қисқа, мухтасар
مختلف мўхталэф турли, ҳар хил
مخزن махзан омбор, склад, хазина
مخزن آب махзан-э об сув омбори
مخلص мўхлэс самимий, қадрдон, самимона
مخلوط махлут аралашган, аралаш
مخوف махуф қўрқинчли, даҳшатли, хавфли
مداد мэдод қалам
مدیر мўдир мудир, директор, бошлиқ, администратор
مراجعت мўрожа'ат қайтиш
مراجعت کردن мўрожа'ат кардан — қайтмоқ, қайтиб келмоқ
مراجعین мўрожэ'ин мурожаат қилувчилар, клиентлар
مربع мўрабба' квадрат· متر مربع мэтр-э мўрабба' — квадрат метр
مربوط марбут боғлиқ, алоқадор
مربوط بودن марбут будан алоқадор бўлмоқ, боғлиқ бўлмоқ
مرخصی мўраххаси — отпуск
مرد мард — киши, эркак
مردم мардўм халқ, халойиқ, омма
مردن мўрдан (میر мир) ўлмоқ
مرز марз чегара
مرزبان марзбон чегарачи
مرغ мўрғ — қуш, товуқ
مرگ марг ўлим
مرور мўрур ўтиш
مریض мариз касал, бемор
مریض شدن мариз шўдан — касал бўлмоқ, бетоб бўлмоқ
مزارع мўзорэ' — مزرعه нинг кўплик шакли
مزایا мазойо مزیت нинг кўплик шакли
مزبور мазбур қайд қилинган, эслатилган, мазкур

مزرعه **мазра'э** экин майдони, дала

مزمزه **мазмазэ** ялаш, татиш, татиб кўриш

مزیت **мазийат** — фазилат, афзаллик, олий сифат; ютуқ

مساعدت داشتن **мўсо'эдат доштан** ёрдам олмоқ, имкониятга эга бўлмоқ

مسافت **масофат** — масофа

مسافرت کردن **мўсофэрат кардан** сафар қилмоқ, саёҳат қилмоқ

مستحضر **мўстаҳзар** огоҳ, хабардор

مستغنی **мўстағни** муҳтож бўлмаслик, муҳтож эмаслик

مستند **мўстанэд** — ҳужжатли

مسدود **масдуд** тўсилган, ёпилган

مسکن **маскан** турар жой, яшаш жойи, маскан

مسکین **мэскин** — қашшоқ, жуда камбағал, гадой

مسلح **масаллаҳ** қуролланган, қуролли

مسلسل **мўсалсал** — занжир каби уланиб кетган, кетма-кет

مشاور **мўшовэр** — маслаҳатчи, консультант, машваратчи

مشاهده کردن **мўшоҳадэ кардан** ўз кўзи билан кўрмоқ, кузатмоқ

مشتری **мўштари** — харидор

مشرق زمین **машрэқ-замин** Шарқ, шарқ территориясига тегишли

مشروحا **машруҳан** муфассал, батафсил

مشورت **машварат** маслаҳат

مشورت کردن **машварат кардан** — маслаҳат қилмоқ

مصاحبه **мўсоҳабэ** — суҳбат, суҳбатлашиш, интервью

مصلا **мўсалло** — намоз ўқиш учун белгиланган жой, жойнамоз

مطلب **матлаб** масала, нарса, тема

مطلع **мўтталэ'** хабардор, огоҳ

مطلع کردن **мўтталэ' кардан** хабардор қилмоқ

مطمئن **мўтма'эн** ишонч, ишонган

معادل **мў'одэл** — баробар

معاصر **мў'осэр** — ҳозирги, ҳозирги замон, замондош

معالجه **мў'олажэ** даволаш

معالجه کردن **мў'олажэ кардан** даволамоқ

معالجه یافتن **мў'олажэ йофтан** даволанмоқ, соғаймоқ, шифо топмоқ

معتقد بودن **мў'тақэд будан** ишонмоқ, ишончга эга бўлмоқ

معدن **ма'дан** — кон, маъдан

معدود **ма'дуд** чекланган, маълум миқдордаги

معذرت خواستن **ма'зэрат хостан** узр сўрамоқ, кечирим сўрамоқ

معرفی کردن **мў'арафи кардан** таништирмоқ, тақдим этмоқ

معروف **ма'руф** — машҳур, танилган, атоқли

معلی کردن **мў'алло кардан** — улуғламоқ, мақтамоқ

معمول **ма'мул** — қабул қилинган, амалдаги, одат тусига кирган
مغازه **мағозэ** магазин
مغایرت داشتن **мўғойарат доштан** мухолиф бўлмоқ, қарши бўлмоқ
مغز **мағз** — мия, илик, мағз
مغلوب ساختن **мағлуб сохтан** енгмоқ
مفتخر **мўфтахэр** ғурурли киши, мағрур, фахрли
مفرد **мўфрад** бирлик
مفید **мўфид** фойда, фойдали
مقام **мақом** ўрин, мансаб, мақом
مقایسه **мўқойасэ** — солиштириш, қиёс қилиш
مقاومت **мўқовамат** қаршилик, зиддият
مقبره **мақбарэ** қабр, мақбара, мавзолей
مقروض **мақруз** қарздор
مکاتبه **мўкотабэ** хат ёзишиб туриш, хат ёзишмоқ
مکاتبه کردن **мўкотабэ кардан** хат ёзишиб турмоқ, хат ёзишмоқ
مکالمه **мўколамэ** сўзлашиш, суҳбат, диалог
مکرر **мўкаррар** — такрор, қайта-қайта, бир неча бор
مکعب **мўка'аб** куб, кубик; متر مکعب **мэтр-э мўка'аб** кубометр
مگس **магас** пашша
ملازم **мўлозэм** қизиқиш, бир нарсага берилиш, мулозим
ملاطفت **мўлотафат** илтифот, назокат
ملاقات **мўлоқот** учрашиш
ملاقات کردن **мўлоқот кардан** учрашмоқ
ملت **мэллат** миллат, халқ
ملتفت شدن **мўлтафэт шўдан** тушунмоқ, фаҳмламоқ
ملح **мэлҳ** туз
ملخ **малах** чигиртка
ملک **малэк** подшоҳ
ملل **мэлал** ملت нинг кўплик шакли
ملوک **мўлук** ملک нинг кўплик шакли
من **ман** мен
منابع **манобэ'** منبع нинг кўплик шакли
منبع **манба'** манба, бошланиш
منت **мэннат** садақа, хайрли; миннатдорлик
منتظر **мўнтазэр** кутиш, интизорлик, кутувчи
مندرس **мўндарэс** эскирган, чурук, тўзиган
منزل **манзэл** уй, турар жой, манзил
منصرف شدن **мўнсарэф шўдан** воз кечмоқ, бирор ишни қилишдан қайтмоқ

منظم **мўназзам** мунтазам, узлуксиз, тартибли
منظور **манзур** мақсад
منظومه **манзумэ** поэма, достон
منغص شدن **мўнаггас шўдан** аччиқланмоқ, газабланмоқ
منفرد **мўнфарэд** ёлғиз; ажралган
منفعت **манфа'ат** фойда
منقار **мэнқор** тумшуқ
منقار زدن **мэнқор задан** чўқиламоқ
منقد **мўнаққэд** танқидчи
مو **му** соч, қил
مواد **мавodд** ماده нинг кўплик шакли
موج **мўуж** тўлқин, мавж
موجب **мўужэб** сабаб, асос
مور **мур** чумоли
موزه **музэ** этик; музей
موش **муш** сичқон
موضوع **мўузу'** тема, мавзу, проблема
موقع **мўуқэ'** пайт, вақт
موقوف **мўуқуф** боғлиқ бўлган, тўхтатилган
مولد **мўулэд** тугилган ер
موليان **мулийон** Мулиён (Бухородаги дарёнинг номи)
موی شکافتن **муй-шэкофтан** кўп ўйламоқ, фикрга чўкмоқ
مه **мэ** — май
مهتابی **маҳтоби** ойдин
مهم **мўҳэмм** муҳим
مهندس **мўҳандэс** инженер
میان **мийон** ўрта, ўртаси
میان **мийон-э** (изофали предлог) ўртасида, орасида
میاه **мийоҳ** ماء нинг кўплик шакли
میر **мир** امیر нинг қисқа шакли
میز **миз** стол
میز تحریر **миз-э таҳрир** ёзув столи
میزان **мизон** ўлчов, миқдор, тарози
میشی رنگ **миширанг** тим қора ранг
میل **мэйл** хоҳиш, майл
میل داشتن **мэйл доштан** истамоқ, хоҳламоқ
میله **милэ** метали таёқча
میهن **миҳан** ватан

ن

نابینا **нобино** — кўр
ناحیه **ноҳийэ** — район, қишлоқ
ناخن **нохўн** — тирноқ
ناخوش **нохўш** — касал
ناگاه **ногоҳ** — тўсатдан, бирдан
ناگوار **ногавор** — кўнгилсиз воқеа, хунук ҳодиса
ناگهان **ногаҳон** — тўсатдан, бирдан
نامدار **номдор** — атоқли, машҳур
نامه **номэ** — хат, мактуб, нома
ناو **нов** — кораблъ (ҳарбий), кема; канал
ناوه **новэ** — тогора; ариқ, кичик канал
ناهار **ноҳор** — тушлик
ناهار خوردن **ноҳор хўрдан** — тушлик қилмоқ, овқатланмоқ
نای **ной** — қаранг نی
نایل شدن **нойэл шўдан** — муваффақ бўлмоқ, сазовор бўлмоқ, эришмоқ
نبات **набот** — ўсимлик
نبرد **набард** — жанг, уруш
نبشتن **набэштан** — қаранг نوشتن
نتایج **натоиж** — نتیجه нинг кўплик шакли
نثر **наср** — проза, сочма, наср
نجات **нэжот** — қутқариш
نجات دادن **нэжот додан** — қутқармоқ
نجات یافتن **нэжот йофтан** — қутулмоқ
نحو **наҳв** — синтаксис, усул
نخ **нах** — ип
نخست **нахўст** — биринчи, бош
نخست وزیر **нахўст вазир** — примьер-министр
نخستین **нахўстин** — биринчи, аввалги
نخود **нўхуд** — нўхат
نخودآب **нўхуд-об** — нўхат шўрва
نرم **нарм** — юмшоқ, майин
نزدیک **наздик** — яқин
نژاد **нэжод** — ирқ, насл, зот
نسخ **нўсах** — نسخه нинг кўплик шакли

نسخ خطی **нӯсах-э хатти** қўл ёзмалар
نسخه **нӯсхэ** нусха, копия
نسیم **насим** шабада
نشاط **нашот** севинч, шодлик
نشان **нэшон** орден; кўрсатиш
نشانی **нэшони** адрес; белги
نشستن **нэшастан** (**نشین нэшин**) ўтирмоқ
نصایح **насоиҳ** —**نصیحت** нинг кўплик шакли
نصف **нэсф** ярим
نصیحت **насиҳат** насиҳат
نظافت **назофат** ниғиштириш, тартибга солиш; озодалик
نظامی **нэзоми** ҳарбий
نظم **назм** поэзия, шеърият, назм
نظمیه **назмийэ** полиция, полиция бошқармаси
نظیر **назир** ўхшаш, тенг
نعره **на'рэ** бўкириш, қичқириш
نعره زدن **на'рэ задан** бўкирмоқ, қичқирмоқ
نفر **нафар** жон, киши
نفرین **нафрин** қарғаш, лаънат ўқиш; қарғиш, лаънат
نفوذ **нӯфуз** таъсир
نقره **нӯқрэ** кумуш, нуқра
نقش **нақш** расм; роль
نقشه **нақшэ** план, режа; карта
نقل کردن **нақл кардан** айтиб бермоқ, ҳикоя қилиб бермоқ
نکته **нӯктэ** ўткир идрок, чуқур фикр; муҳим нарса
نگاشتن **нэгоштан** (**نگار нэгор**) ёзмоқ, чизмоқ
نکوهش **нэкуҳэш** таъна қилиш, койиш, айблаш
نگاه کردن **нэгоҳ кардан** қарамоқ, назар солмоқ
نگران **нэгарон** кутиш, нигорон бўлиш
نگریستن **нэгаристан** (**نگر нэгар**) қарамоқ
نگهداشتن **нэгаҳ-доштан** (**نگهدار нэгаҳ-дор**) сақламоқ, қараб турмоқ
نمایش **намойэш** кўрсатиш, намойиш
نمایشگاه **намойэшгоҳ** кўргазма, виставка
نمایشنامه **намойэшномэ** спектакль, пьеса
نماینده **намойандэ** вакил, делегат депутат
نمک **намак** туз
نمودن **намудан**(**نما намо**) кўрсатмоқ
ننگ **нанг** шармандалик, уятлик
نو **нӯу** янги

نواحی навоҳи ناحیه нинг кўплик шакли
نواختن навохтан (نواز навоз) эркаламоқ; чалмоқ
نوار навор магнитофон лентаси
نوازش навозэш эркалаш
نوازش کردن навозэш кардан эркаламоқ
نوامبر навомбр ноябрь
نوباوه нўубовэ ёш бола, ўспирин
نود навад — тўқсон
نوزده нуздаҳ ўн тўққиз
نوشتن навэштан (نویس навис) — ёзмоқ
نوشیدن нушидан (نوش нуш) ичмоқ
نوکر нўукар хизматкор
نوع нав' нав, тур, хил
نویسنده нависандэ ёзувчи
نه нўҳ тўққиз
نهادن нэҳодан (نه нэҳ) қўймоқ
نهار наҳор қаранг ناهار
نهال нэҳол — ниҳол, ёш кўчат
نهان нэҳон — яширин, махфий, пинҳон
نهفتن нэҳўфтан яширмоқ, яширинмоқ
نی нэй най, қамиш
نیرو ниру куч, қувват, қудрат
نیز низ ҳам, шунингдек
نیش ниш найза, ниш; чақиш
نیک ник, نکو нэку ва نیکو нику яхши, хуш
نیکبخت ник-бахт бахтли, бахтиёр
نیل нил нил, кўк,зангори бўёққа кетадиган ўсимлик
نیم ним ярим
نیمکت нимкат скамейка, парта

و

وارد شدن ворэд шўдан кирмоқ
واردات ворэдот — импорт, ичкарига мол келтириш
واردان ворэдон келгиндилар, кириб келганлар
واژه вожэ — сўз, ибора
واصل گردیدن восэл гардидан келмоқ, келиб қўшилмоқ, уланмоқ, етишмоқ
واقع воқэ' — жойлашган
واقعا вақэ'ан ҳақиқатда, ҳақиқатан

واقف **воқэф** — хабардор, огоҳ, воқиф
واقف بودن **воқэф будан** хабардор бўлмоқ, огоҳ бўлмоқ
وا کردن **во-кардан** — очмоқ, ёзмоқ
وا گذاشتن **во-гўзоштан** қолдирмоқ; топширмоқ
والدین **волэдэйн** ота-она
واهی **воҳи** бўш, қуруқ
واهی خیال **воҳи хийол** — хом хаёл
وجب **важаб** — қарич
ورزش **варзэш** спорт, жисмоний тарбия
ورزش کردن **варзэш кардан** спорт билан шуғулланмоқ, бадан тарбия қилмоқ
ورزشگاه **варзэшгоҳ** стадион
ورزیدن **варзидан (ورز варз)** машқ қилмоқ
ورود **вўруд** кириш, кириб келиш
وزرا **вўзаро** — وزیر нинг кўплик шакли
وزغ **вазағ** бақа, қурбақа
وزن **вазн** — вазн, ўлчов
وزنه بر داری **вазнэ-бардори** оғир тош кўтариш
وزیدن **вазидан (وز ваз)** — эсмоқ
وزیر **вазир** министр, вазир
وسایل **васойэл** وسیله нинг кўплик шакли
وسایل نقلیه **васойэл-э нақлийэ** транспорт, транспорт воситалари
وسعت یافتن **вўс'ат йофтан** кенгаймоқ, тарқалмоқ
وسیله **василэ** восита
وصف **васф** — таърифлаш, васф
وصف کردن **васф кардан** таърифламоқ, васф этмоқ
وضع **ваз'** вазият шароит; ўрин, мавқе
و غیره **ва ғэйрэ** ва бошқалар
وقوع **вўку'** — воқеа ёки ҳодисанинг содир бўлиши
ول کردن **вэл-кардан** қўйиб юбормоқ, бўшатиб юбормоқ
ولی **вали** лекин
وی **вэй** у (кишилик олмоши)
ویژه **вижэ** махсус; بویژه **бэ вижэ** махсусан

ه

ها **ҳо هان ҳон** -а, -ми (сўроқ юкламалари)
هدایا **ҳадойо** هدیه нинг кўплик шакли
هدر **ҳадар** — бекорга, фойдасиз

هدیه ҳадйэ — совға, ҳадя
هراسان ҳэросон — қўрққан, қўрқадиган; қўрқинч
هرگاه ҳар-гоҳ — ҳар вақт агар
هرگز ҳаргэз — ҳеч қачон, ҳеч вақт
هزار ҳэзор — минг
هشت ҳашт — саккиз
هشتاد ҳаштод — саксон
هشتن ҳэштан(هل ҳэл) — қолдирмоқ, қўймоқ
هشتی ҳашти — даҳлиз, пешайвон
هفت ҳафт — етти
هفتاد ҳафтод — етмиш
هفت تیر ҳафт-тир — тўппонча
هفده ҳэфдаҳ — ўн етти
هلو ҳўлу — шафтоли
هم اکنون ҳамакнун — эндиликда, ҳозирги вақтда
همان ҳамон — ўша, ана ўша, ҳамон
همبستگی ҳамбастаги — бирдамлик, боғлиқлик
همجوار ҳамжавор — қўшни, ҳамсоя
همچنین ҳамчэнин — шундай, худди шундай
همسایه ҳамсойэ — қўшни
همسر ҳамсар — умр йўлдоши, хотин
هم مرز ҳаммарз — чегарадош
همواره ҳамворэ — ҳамиша, доим
همین ҳамин — шу, мана шу
هندسه ҳандасэ — геометрия
هندوانه ҳэндэвонэ — тарвуз
هنر ҳўнар — санъат, ҳунар
هنرپیشه ҳўнарпишэ — артист
هنردوست ҳўнардуст — ҳаваскор
هنرستان ҳўнарэстон — билим юрти
هنرمند ҳўнарманд — санъатчи, санъат арбоби
هنگام ҳангом — пайт, вақт
هنوز ҳануз — ҳали, ҳали ҳам, шу вақтга қадар
هواپیما ҳавопэймо — самолёт
هول ҳўул — қўрқинч, даҳшат
هویج ҳавиж — сабзи
هیچ کدام ҳич кўдом — ҳеч ким, ҳеч қайси
هیزم ҳизўм — ўтин

ی

یاد آوری йод-овари — эслаш, эсга олиш, хотирлаш
یاد بود йод-буд — хотира, эсдалик
یاد داشت - йод-дошт — меморандум, нота, хотира ёзуви
یادگاری йодгори — эсдалик, сувенир
یاد گرفتن йод гэрэфтан — ўрганмоқ
یار йор — ёр, дўст
یاری دادن йори додан — ёрдамлашмоқ, кўмаклашмоқ
یازده йоздаҳ — ўн бир
یافتن йофтан (یاب йоб) — топмоқ
یخه йахэ — ёқа
یغما йагмо — талон-торож, таловчилик, босқинчилик
یقین йақин — ишонч
یقین داشتن йақин доштан — ишонмоқ
یک йэк — бир
یک خورده йэк-хўрдэ — бир ошам
یکرشته йэкрэштэ — бир қатор
یکسره йэксарэ — бир йўла, тўғри
یگانگی йэгонэги — бирлик, ёлғизлик
یواشکی йўвошаки — секинлик билан, оҳиста, секингина
یوم йўум — кун
ییلاق йэйлоқ — яйлов, дала, дача, шаҳар ташқарисидаги уй-жой

МУНДАРИЖА

Сўз боши . . . 5

Кириш . . . 9

Фонетика . . . 13

  Унлилар тавсифи . . . 13

  Ундошлар тавсифи . . . 17

  Форс тилининг баъзи фонетик хусусиятлари . . . 25

Бўғин . . . 25

Урғу . . . 27

Алфавит . . . 28

  Қисқа унлиларнинг ёзувда ифодаланиши . . . 36

  Чўзиқ унлиларнинг ёзувда ифода этилиши . . . 38

Араб сатр усти белгилари . . . 45

  Ташдид . . . 45

  Ҳамза . . . 45

  Танвин . . . 50

  Васла . . . 50

Қамарий ва шамсий ҳарфлар . . . 50

Форс ёзувининг айрим хусусиятлари . . . 52

Биринчи дарс گفتگو . . . 53

От кесимли содда йиғиқ гап . . . 54

Кўрсатиш олмошлари این ин ва آن он . . . 54

است аст боғламаси . . . 54

چه чэ ва که кэ сўроқ олмошлари . . . 55

Иккинчи дарс گفتگو . . . 56

Сўроқ гапнинг ясалиши . . . 57

است аст боғламасининг бўлишсиз шакли . . . 58

بلی бали ва نخیر нахэйр сўзлари ҳақида . . . 58

است аст боғламаси талаффузидаги баъзи бир фонетик хусусиятлар . . . 59

Учинчи дарс گفتگو . . . 60

Сўроқ гапнинг ясалиши (давоми) . . . 61

Тўртинчи дарс گفتگو . . . 65

Кишилик олмошлари . . . 66

Боғламанинг тусланиши (тўлиқ шакли) . . . 66
هست ҳаст сўзининг мустақил маъноси 68
Бешинчи дарс گفتگو 71
Боғламанинг қисқа шакли 72
Олтинчи дарс گفتگو 76
Изофа 77
Изофанинг имлоси 78
Еттинчи дарс کشور ما 81
Отларда сон категорияси 83
ان -он кўплик қўшимчасининг имлоси 84
Изофий занжир . . . 85
همه ҳамэ олмоши ҳақида . . 86
Саккизинчи дарс گفتگو 88
Эгалик аффикслари . . 90
Эгалик аффиксларининг имлоси . . . 91
Тўққизинчи дарс فصلها و روزها 94
Миқдор сонлар 95
Тартиб сонлар 97
Форс тилида йил, ой ва кунларнинг ифода этилиши . . 99
Ўнинчи дарс حکایت 101
Феъл 101
Феълларнинг таркиби 102
Феъл негизлари . . 103
Ўтган замон аниқ феъли 103
Форс тилида келишикларнинг ифодаланиши 107
Предлоглар 107
را ро кўмакчиси . . . 110
Ўн биринчи дарс حکایت 113
وحدت یای йо-йэ ваҳдат ва نکره یای йо-йэ накэрэ . . . 113
Изофали предлоглар 116
خود хўд ўзлик олмоши . 119
Ўн иккинчи дарс من هر روز چه میکنم 123
Ҳозирги замон феъл негизининг ясалиши . . . 125
Ҳозирги-келаси замон феъли . . 126
Қўшма феълларнинг контакт ва дистант ҳолати . 131
Вақтнинг ифодаланиши 133
Ўн учинчи дарс خانواده ما 140
داشتن доштан феъли 143
Ёшнинг ифодаланиши . . . 144

ی -и қўшимчаси олган دیگر дигар ва یک йэк сўзларининг маъноси 145
Эгаликнинг ифодаланиши (давоми) 145
Ўн тўртинчи дарс گفتگو 149
یای نسبت йо-йэ нэсбат 151
Пайт ҳоли 153
چند чанд олмоши ҳақида 154
حرف زدن ҳарф задан ва گفتگو کردن гўфтўгу кардан феъллари ҳақида 155
Ўн бешинчи дарс درس زبان فارسی 158
Буйруқ феъли 161
Лексик изоҳ 165
Ўн олтинчи дарс فروشگاه مرکزی پوشاک 168
Ҳозирги-келаси замон шарт-истак майли 170
Модал феъллар ва модал сўзлар 173
خوش آمدن хўш омадан феълининг тусланишидаги хусусиятлар 177
Лексик изоҳ 179
Ўн еттинчи дарс ماکیان و تخم طلا 182
Мақсад эргаш гап 183
Тўлдирувчи эргаш гап 184
Ўн саккизинчи дарс عاقبت دروغگوئی 187
Ўтган замон давом феъли 188
Нумеративлар 190
Лексик изоҳ 191
Ўн тўққизинчи дарс روباه دم کنده 193
Сифатдош 194
Ўтган замон сифатдоши 194
Йигирманчи дарс دو رفیق 198
Ўтган замон равишдоши 199
Пайт эргаш гап 200
Йигирма биринчи дарс جشن شعر و ادب در ازبکستان 206
Ҳозирги замон сифатдоши 208
یای لیاقت йо-йэ лийоқат 210
Отларда сон категорияси (давоми) 211
Мураккаб предлоглар 214
Йигирма иккинчи дарс روزنامه هفتگی خبرهای مسکو . . . 217
یای مصدری йо-йэ масдари 218
دارا بودن доро будан ва حاوی بودن ҳови будан қўшма феъллари ҳақида 218

Йигирма учинчи дарс آی بیک 221
Ўтган замон натижали феъли 223
Йигирма тўртинчи дарс دوستی من با اندره 229
Узоқ ўтган замон феъли 233
Йигирма бешинчи дарс کتابخانه دولتی بنام علی شیر نوائی . 237
Сифат 239
Сифат даражалари 239
Йигирма олтинчи дарс ابو علی ابن سینا 245
Ҳаракат ёки ҳолат номини билдирувчи отлар . . 246
Йигирма еттинчи дарс لنین 250
Қисқартирилган инфинитив 251
Шахссиз гаплар 252
Йигирма саккизинчи дарс نمایشگاه شوروی در تهران . . . 254
Аниқ келаси замон феъли 255
Йигирма тўққизинчи дарс فستوال سینمائی در مسکو . . . 258
Ўтимли ва ўтимсиз феъллар 259
Феълнинг мажҳул нисбати 261
Ўттизинчи дарс شاهراه‌های آبی زندگی 265
Феълнинг орттирма нисбати 267
Ёйиқ содда гапда сўз тартиби 268
Ўттиз биринчи дарс بازرس 271
Аниқловчи эргаш гап 273
Ўттиз иккинчи дарс شرایط نویسندگی 278
Ўтган замон шарт-истак майли 279
Ўттиз учинчи дарс نامه اودت به جمشید 282
Шарт эргаш гап 284
Ўттиз тўртинчи дарс طهران مخوف (فصل اول) 289
Тўсиқсиз эргаш гап 291
Ўттиз бешинчи дарс خانه پدری 293
Сабаб эргаш гап 296
Ўттиз олтинчи дарс حکایات 299
Классик форс тилига хос бўлган айрим грамматик хусусиятлар . 301
I илова. Кўп қўлланадиган содда феъллар ва уларнинг ҳозирги замон феъл негизи 305
II илова. Йил ҳисоби 311
III илова. Каллиграфик машқлар 317
IV илова. Форс адабиётидан намуналар 326
1- ж а д в а л «ی»лар ва уларнинг имлоси 355
2- ж а д в а л. Феълнинг замон формалари . . . 356
Форсча-ўзбекча луғат 358

На персидско-узбекском языке

МАЛИК АБДУСАМАТОВ

ПЕРСИДСКИЙ ЯЗЫК

Второе издание

Учебник для студентов восточных
и филологических факультетов университетов
и факультетов узбекского языка и литературы
педагогических институтов

Издательство „Ўқитувчи"
Ташкент 1977

Нашриёт редактори *А. Хидиров*

Муқова рассоми *Э. Исҳоқов*

Бадиий редактор *Қ. Алиев*

Техн. редактор *С. Ахтямова*

Корректор *О. Хўжаев*

Босишга рухсат этилди 12|VII-1976 й. Қоғози № 2. 60X90 1/16 Физ. б. л. 26,5. Уч. нашр. л. 30,32. Тиражи 25 000. „Ўқитувчи" нашриёти. Тошкент. Навоий кўчаси, 30. Шартнома 61-76 й. Баҳоси 85 т. Муқоваси 20 т.

УзССР Министрлар Совети нашриётлар, полиграфия ва китоб савдоси ишлари Давлат комитетининг 3-босмахонасида терилиб, офсет босма фабрикасида босилди. Тошкент. Усмон Юсупов кўчаси, 86. 1977. Заказ № 277.

Набрано в типографии № 3 Государственного комитета Совета Министров УзССР по делам издательств, полиграфии и книжной торговли. Отпечатано на фабрике офсетной печати. Ташкент, ул. Усмана Юсупова, 86.

Махмудов Тимур

1) идти - رفتن - رو
2) спрашиват - پورسیدن - پورس
3) ~~худжан~~ говорить - گوفتن - گو
4) давать - دادن - ده
5) делать - کردن - کون
6) кушать - خوریدن - خور
7) видеть - دیدن - بین
8) быть - بودن - بش
9) иметь - داشتن - دار
10) приходить - آمدن - آ
11) покупать - خاریدن - خر
12) сидеть - نشاستن - نشین
13) держать - گرفتن - گیر
14) ~~п~~ плакать - گریستن - گر
15) обижать - رنجیدن - رنج
16) торопиться - شتافتن - شتب
17) убивать - کشتن - کش
18) ~~ка~~ курить - کشیدن - کش
19) сдавать - سپردن - سپر

Тимур

20) мерить - سنجیدن سنج سنج надо

21) измерять سنجیدن سنج единои

22) жить - زیستن - زی سنج

23) класть - نهادن - نه

24) падать - افتادن افت

25) остановиться - ایستادن - ایست

26) убегать . گریختن - گریز

27) подметать روفتن - روب سنج

28) петь - سرودن - سرا سنج

29) достигать - رسیدن - رس ستن سنج

استن

ست

ست

ملک عبدالرؤف

زبان فارسی